శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

మాఘకావ్యే - సవ్యాఖ్యానే - సప్తమసర్గప్రారంభః.

మూ॥ అనుగిరమృతుభిర్వితాయమానామథసవిలోకయితుంవనాంతలక్ష్మీం। నిరగమదభిరాద్ధుమాదృతానాం భవతిమహత్సునినిష్ఫలఃప్రయాసః॥ ౧॥ దధతిసుమనసోవనానిబహ్వీర్యువతియుతాయదవఃప్రయాతుమీషుః। మనసిశయమహాస్త్రమన్యథామీనకుసుమపంచక మప్యలంవి

వ్యా॥ ఇత్థంబుతుగణప్రాదుర్భావమభిధాయతత్ఫలతయాభగవతస్సానుచరస్యవనవిహారవర్ణనమారభతే॥ అనుగిరమితి॥ అథఋతుప్రాదుర్భావానంతరంసహరిః- గిరావనుగిరంవిభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః- గిరేశ్చసేనకస్యేతిసమాసాంతః - ఋతుభిర్వితాయమానాం వితన్యమానాం- తనోతేఃకర్మణిలట్- శానజాదేశః- తనోతేర్యకీతివైభాషిక ఆకారాదేశః - వనాంతలక్ష్మీంవిలోకయితుంనిరగమత్ నిర్గతఃపుషాదీత్యాది నాగమెప్లుఙ్త్సైరఙాదేశః ఋతుగణభక్తింస్వీకర్తుమితిభావః - తథాహి అభిరాద్ధుమారాధయితుమాదృతానామాదరంకుర్వతాంఆస్థావతామిత్యర్థః కర్తరిక్తః ప్రయాసః సేవాయాసఃమహత్సువిషయే నిష్ఫలోనభవతి- నహిభక్తానుకంపినోమహాంతఃతత్సేవాంవ్యర్థయంతీత్యర్థః - అతోహరేరపిఋతుగణానుగ్రహార్థోనిర్గమోయుక్తఇతిసామాన్యేనవిశేషసమర్థనరూపోఽర్థాంతరన్యాసఃసామాన్యవిశేషకార్యకారణభావాభ్యాం నిర్దిష్టప్రకృతసమర్థనమర్థాంతరన్యాసఇతిసర్వసూత్రం - అస్మిన్సర్గేపుష్పితాగ్రావృత్తం॥౧॥ దధతీతి॥ యదవోయాదవాఃవ్యాఖ్యాతంచైతత్ - బహ్వీర్బహులాఃబహువిధా ఇత్యర్థః - బహ్వాదిభ్యశ్చేతివికల్పాదీకారఃసుమనసఃపుష్పాణి- స్త్రియస్సుమనసఃపుష్పమిత్యమరః- దధతివిదధంతి-వానపుంసకస్యేత్యభ్యస్తాచ్ఛతుర్వైకల్పికోనుమ్ప్రతిషేధః - వనానియువతియుతాఃస్త్రీసమేతాఏవప్రయాతుమీషురిచ్ఛంతిస్మ-అత్రహేతుమాహ- అన్యథాయువతివినాభావే అమీయదవఃమనసిశేతఇతిమనసిశయఃకామః అధికరణేశేతేరిత్యచ్ప్రత్యయః హలదంతాత్సప్తమ్యాస్సంజ్ఞాయామితి లుక్ తస్యమహాస్త్రం మహాస్త్రభూతంకుసుమపంచకమపి పంచాపికుసుమానీత్యర్థః పంచబాణానాంసంఘఃపంచకం- సంఖ్యాయాస్సంజ్ఞాసంఘసూ

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri

సోత్సుకమ్। ౨॥ అవసరమధిగమ్యతంహరంతోహృదయమయత్నకృతోజ్జ్వ
లస్వరూపాః। అవనిషుపదమంగనాస్తదానీంన్యదధతవిభ్రమసంపదోం
గనాసు॥ ౩॥ నఖరుచిరచితేంద్రచాపరేఖంలలితగతేషుగతాగతందధా
నా। ముఖరితవలయంపృథౌనితంబేభుజలతికాముహురస్ఖలత్తరుణ్యాః॥

త్రాధ్యయోఽనేప్వతికన్ప్రత్యయః - విసోఢుంనాలంనశక్తాః సకలసుమన
సఃసముద్రేత్రతారవిందాద పంచకస్యసంభవప్రమాణాదిఃభావః అతో
యువతిభిస్సహప్రయాణం యుక్తమితివాక్యార్థేన వాక్యార్థసమర్థ
నాద్వాక్యార్థహేతుకంకావ్యలింగమలంకారః॥ అరవిందమశోకంచచూ
తంచనవమల్లికా। నీలోత్పలంచపంచైతేపంచబాణస్యసాయకా ఇత్యమ
రః॥ ౨॥ అవసరమితి॥ తమవసరంసహజిగమిషాకాలమధిగమ్యహృదయం
హరంతోహృదయంగమాభవంత్యఃసర్వంహిప్రార్థ్యమానమేవప్రియం
భవతీతిభావః - యత్నేనకృతంనభవతీత్యయత్నకృతంతేథాప్యుజ్జ్వలంస్వ
రూపంయాసాంతాఃఅయత్నకృతోజ్జ్వలస్వరూపాఃస్వభావసుందరమూ
ర్తయఇత్యర్థః - అంగనాఃతదానీంతస్మిన్నవసరేఅవనిషుపదంన్యదధతని
హితవత్యఃపాదచారేణైవప్రచేరురిత్యర్థః - దధాతేర్లుఙిఆత్మనేపదేప్వన
తఇతిఝస్యాదాదేశః అంగనాసువిభ్రమసంపదోవిలాస సంపదఃపదం
స్థానంన్యదధతతదానీంవిలాసాఃప్రవృత్తా ఇత్యర్థఃఅత్రాంగనానాంవి
భ్రమసంపదాంచోభయేషామపిప్రకృతానామేవహృదయహరణాదధ
ర్మసామ్యేనౌపమ్యస్యగమ్యమానత్వాత్కేవలప్రకృతవిషయాతుల్యయో
గితాలంకారః। వాచ్యభేదేనాప్యంగనావిభ్రమ సంపదాముత్తరోత్తర
స్యపూర్వవిశేషకత్వా వగమాదేకావళీభేదోవ్యజ్యత ఇత్యలంకారేణా
లంకారధ్వనిః॥ ౩ ॥ న్యదధతవిభ్రమసంపదోంగనాస్విత్యుక్తంతదేవప్ర
పంచయతి॥ నఖేతి॥ లలితగతేషుమందగమనేషునఖానాంరుచిభిఃప్రభా
భిఃరచితాఇంద్రచాపరేఖాయస్మిన్ కర్మణితద్యథాతథాగతాగతంయా
తాయాతే - విప్రతిషిద్ధంచానధికరణవాచీతిద్వైభాషికోద్వంద్వైకవద్భా
వఃదధానాతరుణ్యాఃభుజలతికాముఖరాఃకృతాఃముఖరితాఃధ్వనితాఃవల
యాయస్మిన్కర్మణితద్యథాభవతి తథాపృథౌనితంబేముహురస్ఖలత్ చ
స్ఖాల- అత్రనఖరుచీత్యాలంబనగుణోక్తః-గతాగతందధానాఅస్ఖలదితిత
చ్చేష్టాముఖరితవలయమిత్యలంకృతిః - తటస్థాశ్చేతివిజ్ఞేయాశ్చతుర్థో
ద్దీపనక్రమఇతితత్రాలంబనరసస్యసమవాయికారణం నాయికానాయ

౪॥ అతిశయపరిణాహవాన్వితేనే బహుతరమర్పితరత్నకింకిణీకః । అల
ఘునిజఘనస్థలేపరస్యాః ధ్వనిమధికం కలమేఖలాకలాపః ॥ ౫ ॥ గురునిబిడ
నితంబబింబభారాక్రమణనిపీడితమంగనాజనస్య । చరణయుగమసుస్రువ
త్పదేషు స్వరసమసక్తమలక్తకచ్ఛలేన॥ ౬॥ తవ సపదిసమీపమానయేతా
మహమితి తస్య మయాగ్రతోభ్యధాయి । అతిరభసకృతాలఘుప్రతిజ్ఞామ
నృతగిరం గుణగౌరి మాకృథా మామ్॥ ౭॥ నచ సుతనునన వేద్మి యన్మహీయా

కశ్చతద్గుణో రూపలావణ్యాదిః తచ్చేష్టాభావాదిః అన్యత్సుగమమేవముక్త
రత్రాపి॥ ౪॥ అతిశయేతి॥ అతిశయేన పరిణాహవాన్ అతివిశాల ఇత్యర్థః-
అన్యథా తజ్జఘనస్యాపర్యాప్తేరితి భావః॥ పరిణాహో విశాలతేత్యమరః-
ఉపసర్గాదసమాసేపి ణత్వం బహుతరమవిరళమర్పితానాం రత్నానాం
కింకిణ్యో యస్మిన్ సః నద్యృతశ్చేతి కప్రత్యయః- కలో మధురారావో మేఖ
లాకలాపో పరస్యాః స్త్రియా అలఘుని జఘనస్థలే అధికం ధ్వనిం వితేనే తద
లంకృతిరియం॥ ౫॥ గుర్వితి॥ గురుత్వగుణయుక్తం నిబిడం ఘనం చ యన్నితంబ
బింబం తదేవ భారః తస్యాక్రమణేన తదధిష్ఠానేన నిపీడితం నిష్పీడితం అంగ
నాజనస్య చరణయుగం కర్తృ పదేషు పాదన్యాసస్థానేషు అలక్తకచ్ఛలేన
లాక్షారసమిషేణ స్వరసం స్వద్రవమేవ ॥ గుణే రాగే ద్రవే రస ఇత్యమరః-
సక్తమవిచ్ఛిన్నం యథా తథా అసుస్రువత్ స్రావితవతీ - స్రవతేః ణ్యంతా
త్కాణ్ణ్యంతాల్లుఙి ణిశ్రీత్యాదినా చఙి ధాతోరువఙాదేశః - ద్రవద్రవ్యక
ర్తృక ఏవాయమకర్మకః అన్యకర్తృకత్వే సద్రవద్రవ్యకర్మక ఇతి- స్రవతేర్గ
త్యర్థసకర్మకః- అత్రాలక్తకచ్ఛలేనేత్యలక్తత్వాపహ్నవేన స్వరసత్వారో
పాచ్ఛలాదిశబ్దైరసత్యత్వప్రతిపాదనరూపోపహ్నవాలంకారః॥ ౬॥ అథ క
స్యాశ్చిత్సఖ్యాః కుపితనాయికానునయవచనం పంచభిః కులకేనాహ॥ తవే
త్యాది॥ తాం మత్సఖీం సపది తవ సమీపమానయేతాస్మ్యహమ్-వర్తమానసా
మీప్యే ఇతి వర్తమానప్రత్యయః కర్త్రభిప్రాయే ఆత్మనేపదమితి- మయా త
స్యాగ్రతోభ్యధాయి అభిహితం దధాతేః కర్మణి లుఙ్- హే గుణగౌరి గుణైః
సౌభాగ్యదాక్షిణ్యాదిభిర్గౌరి శుభ్రేతి రూపకం అతిరభసేనాతిత్వర
యా కృతా అలఘుర్మహతీ ప్రతిజ్ఞా స్వదానయనార్థా యయా తాం మామ
నృతగిరమసత్యవాచం మాకృథాః మాకార్షీః- మద్వచనం సర్వథా కర్తవ్య
మిత్యర్థః కరోతేర్లుఙి థాసి-న మాఙ్యోగ ఇత్యడాగమప్రతిషేధః॥ ౭॥ నను
త్వత్ప్రతిజ్ఞాపి దుస్త్యజేతి విప్రతిషేధమాశంక్యాహ నచేతి॥ హే సుతను

నసునిరసస్త్వయిశ్చ్యుతఃపరేణ । వితథయతినజాతుమద్వచోఽసావితిచతథా
పిసఖీషుమేఽభిమానః॥ ౮॥ సతతమనభిభాషణంమయా తేపరిపణితంభవతీ
మనానయంత్యా । త్వయితదితివిరోధనిశ్చితాయాంభవతిభవస్వసుహృజ్జ
నస్సకామః॥ ౯॥ గతధృతిరవలంబితుంబతాసూననలమనాలపనాదహంభ
వత్యాః। ప్రణయినియదినప్రసాదబుద్ధిః ర్భవమమమాస్మనిజీవితేదయాళుః॥
౧౦ ॥ ప్రియమితివనితానితాంతమాగస్స్మరణసరోషకషాయితాయతా

క్షాభాంగిదీర్ఘాత్తోత్తరపదాత్సంబుద్ధిః అన్యథాగుణస్స్యాత్ న వేద్మీతిన -
కింతువేద్మ్యేవేతిభావః- కింవేత్సీత్యత ఆహ- మహీయాన్మహత్తరః శపని
శ్చయః త్వదీయప్రతిజ్ఞాపరేణజనాంతరేణసునిరస-సుఖమోచ్యః అస్యతేః
ఖల్ప్రత్యయః సనభవతీత్యసునిరస ఇతియత్ తదితి అర్థలభ్యం ఉద్దేశ్యని
ర్దేశయోశ్చ పాద్యచ్ఛబ్దస్య ఉత్తరవాక్యస్థత్వాన్నపూర్వవాక్యే తచ్ఛబ్దప్ర
యోగనిర్బంధః - తథాపివిదితత్వేపి అసౌమత్సఖీజాతు కదాచిదపిమద్వ
చోనవితథయతి నానృతీకరోతీతిసఖీషుమధ్యేమేఅభిమానః స్వప్రతిజ్ఞా
భంగేపి మత్ప్రతిజ్ఞామేవపాలయిష్యసీత్యహంకారా స్నిగ్ధంకంప్రతిజ్ఞా
తమిత్యర్థః॥౮॥ సతతమితి॥ భవతీం త్వామనానయంత్యా । ఆనేతుమశ
క్నువంత్యేత్యర్థః - మయాసతతంసదా తేతవకర్మణిషష్ఠీ అనభిభాషణ
మసంభాషణంపరిపణితంపణీకృతంభాతీతిభవతి- భాతేర్డవతురిత్యౌణాది
కోడవతుప్రత్యయః - ఉగితశ్చేతిజీప్ తస్యాస్సంబుద్ధిః హేభవతిసుభగేత్వ
యి - తదితితదసంభాషణమస్త్వితివిరోధనిశ్చితాయాం నిశ్చితవిరోధా
యాంసత్యాం వాహితాగ్న్యాదిష్వితివికల్పాన్నిష్ఠాయాః పరనిపాతఃఅ
సుహృజ్జనోవిపక్షవర్గఃసకామఃఫలితమనోరథోభవతుప్రాప్తకాలేలోట్
అస్మద్విరోధకాంక్షిణామ పమానంతకాలఃప్రాప్తఇత్యర్థః॥ ౯॥ నకేవ
లమావయోర్విరోధఃప్రాణహానిరపిమమస్యాదిత్యాహ॥ గతేతి ॥ గతధృ
తిరధీరాఅహం భవత్యాస్తవఅనాలపనాదసంభాషణాదాలపనం విహా
యేత్యర్థః - ల్యబ్లోపేపంచమీ - అసూన్ప్రాణానవలంబితుంధారయి
తుంఅనలంఅశక్తా॥అలంభూషణపర్యాప్తిశక్తివారణవాచకమిత్యమరః-
బతేతిఖేదేఅతఏవహేమానినిప్రణయినిప్రియేమయిప్రసాదబుద్ధిరనుగ్రహబుద్ధి
ర్నయదినాస్తిచేత్ తథాపిమమజీవితేదయాళుర్భవ - స్పృహిత్యాదినా
ఆళుచ్ప్రత్యయఃసధూర్తోపిమత్ప్రాణత్రాణార్థమనుగ్రాహ్యఇత్యర్థః ॥
౧౦॥ ప్రియమితి॥ ఇతీత్థంనితాంతమాగసోఽన్యాసంగాపరాధస్యస్మరణే

ష్టీ । చరణగతసఖీవచోఽనురోధాత్కిలకథ మప్యనుకూలయాంచకార ॥ ౧౧ ॥ ద్రుతపదమితి మా వయస్య యాసీర్నను సుతనూ మనుపాలయానుయాంతీమ్ । నహి న విదితఖేదమేతదీయ స్తనజఘనోద్వహనే తవాపి చేతః ॥ ౧౨ ॥ ఇతి వదతి సఖీజనేఽనురాగాద్దయిత తమామపరశ్చిరం ప్రతీక్ష్య । తదనుగమవశాదనాయతాని న్యధిత మిమాన ఇవావనీం పదాని ॥ ౧౩ ॥ యదిమయి లఘిమాన మాగతాయాం తవ ధృతిరస్తి గతాస్మి సంప్రతీయమ్ ।

నసరోషే అత ఏవ కషాయితే లోహితకృతే అయి తచలతి గతేయస్యాస్సాత థోక్తా ✻ నిర్వ్యాసే చ కషాయోఽథ సౌరభే లోహితేన్యవదితిః శ్వః - వనితా నాయికా చరణగతాయాః పూర్వోక్తవాక్యం తే ప్రణతాయాః సఖ్యాః వచసోఽనురోధాదనుసరణాత్ కిలకి - లేత్యపరమార్థే - వస్తుతస్తు అనురాగాదేవేతి భావః ప్రియం కథమపి కథంచిదనుకూలయాంచకార అభిముఖీచకార అనుజగ్రాహేత్యర్థః ఏషా ఖండితా నాయికా ✻ జ్ఞాతేన్యాసంగ వికృతా ఖండితేర్ష్యా కషాయితేతి దశరూపకే లక్షణాత్ అత ఏవ కపినా చాగస్స్మరణ సరోషకషాయితాయతాక్షీత్యుక్తం ఏషా చాసంభాషణచింతాఖేదాశ్రుని శ్వాసాద్యనుభవవతీ ॥ ౧౧ ॥ అథ కాచిత్సఖీ కంచిదగ్రే శీఘ్రగామినం యుగ్మనాహ ॥ ద్రుతేతి ॥ హే వయస్య సఖే త్వం ద్రుతపదం శీఘ్రపదక్రమం యథా తథా మా యాసీః మా గమః యా ప్రాపణే - మాఙ్యోగాదట్ప్రతిషేధః అనుయాంతీమనుగచ్ఛంతీం సుతనూం శుభాంగీం క్రియామనుపాలయ ప్రతీక్షస్వ - అసావపి శీఘ్రమాయాతు తత్రాహ - నహీతి - తవ చేతోఽపి ఏతదీయస్య స్తనజఘనస్యోద్వహనే విదితఖేదమనుభూతక్లేశం నేతి న కింతు వేత్త్యేవేత్యర్థః - అతః కథం శీఘ్రమాయాస్యతీతి భావః - సంభావ్యనిషేధనివర్తనే ద్వౌ ప్రతిషేధావితి వామనః ॥ ౧౨ ॥ ఇతీతి ॥ ఇతీత్థం సఖీజనే వదతి సతి అపరః కశ్చిదనురాగాత్ స్నేహాత్ దయితతమాం చిరం ప్రతీక్ష్య తదనుగమవశాత్తస్యాః ప్రియాయాః శనైర్గమనాత్ అనుగమః పశ్చాద్గమనం తస్య వశాదనుసారాత్ అవనీం మిమానః మాసం కుర్వాణ ఇవేత్యుత్ప్రేక్షా మాఙ్ మానే లటః శానజాదేశః - శానచ్ఛబ్దవ్యవాయః - అనాయతాన్యనంతరాణి పదాని న్యధిత నిహితవాన్ - ధాఞో లుఙ్ తఙ్ - స్థాఘ్వోరిచ్చేతీకారః - హ్రస్వాదంగాదితి సకారలోపః - ఏషా చ నాయికా స్వాధీనపతికా ✻ స్వాధీనపతికా సా స్యాద్ యా న ముంచతి వల్లభమితి లక్షణాత్ హృష్టా చేయం ॥ ౧౩ ॥ అథ కాచిత్పురః ప్రయాతప్రియతమముత్కంఠా నాయశీఘ్రానుధావ

ద్రుతతరపదపాతమాససాద ప్రియమతికోపపదేన కాపి సఖ్యా॥ ౧౪ ॥
అవిరళపులకస్సహ వ్రజన్త్యాః ప్రతిపదమేకతరస్స్తనస్తరుణ్యాః, ఘటి
తవిఘటితః ప్రియస్య వక్షః స్తటభువి కంతుకవిభ్రమం బభార॥ ౧౫ ॥ అశిథి
లమపరావసజ్య కంఠే దృఢపరిరబ్ధబృహద్బహిస్స్తనేన । హృషితతనురు

నం ప్రార్థయమానా సఖీమాహ॥ యదీతి ॥ హే సఖి మయి లఘుమానం
అశరణాయాం స్వయంగమనేన లాఘవం ప్రాప్తాయాం తవ ధృతిరస్తి యది
సంతోషో భవతి చేత్ ॥ ధృతిస్సంతోషధైర్యయోరితి విశ్వః - ఇయమేత
దవస్థైవ సంప్రత్యస్మ్యక్షణ ఏవ గతాస్మీతి వదంతీతి శేషః ఇతి నైవ గవ్యమా
నార్థత్వాదప్రయోగః అన్యథా పౌనరుక్త్యాదిత్యాలంకారికాః - సఖ్యా
సహ కోపపదేన కోపవ్యాజేన వస్తుతస్తు రాగాదేవేతి భావః - కాపి కాచిత్
నాయికా ద్రుతతరాః శీఘ్రతరాః పదపాతాః పాదన్యాసాః యస్మిన్ క
ర్మణి తద్యథా తథా ప్రియం వల్లభం ఆససాద అనుధావతిస్మ - ఏషా చ స్వ
యం ప్రవృత్తౌ లాఘవశంకితయా పూర్వం నిర్వాసిత ప్రియా అథేదానీం స్వ
యం ప్రసన్నత్వేః పశ్చాత్తప్తేతి గమ్యతే - అకస్మాత్ కలహాంతరితా ॥ కోపాత్
కాంతం పరాణుద్య పశ్చాత్తాపసమన్వితేతి లక్షణాత్ ॥ ౧౪ ॥ అవిరళేతి॥ స
హ వ్రజన్త్యాః పార్శ్వమాశ్రిత్య గచ్ఛంత్యా ఇత్యర్థః - తరుణ్యాః సంబం
ధీ అవిరళపులకః ప్రియాంగసంగాత్ సాంద్రరోమాంచః - ఏకతరోన్యతరః
ద్వయోరన్యస్సన్నికృష్ట ఇత్యర్థః - ఏకాచ్చ ప్రాచామితి ద్వయోరేకస్య
నిర్ధారణే డతరచ్ ప్రత్యయః - స్తనః ప్రియస్య వక్షస్తటభువి వక్షస్తటమే
వతస్య భూః ప్రదేశస్తస్యాం వక్షస్తటభువి ఘటితస్సంయుక్తః విఘటితో వి
యుక్తః పతితోత్పతితస్సన్నితి యావత్ - విశేషణం విశేష్యేణ బహుళమితి
విశేషణసమాసః - ప్రతిపదం పదేపదే కంతుకవిభ్రమం కంతుకశోభాం ॥
కందుకః కంతుక ఇత్యమరః - బభార - అన్యవిభ్రమస్యాన్యసంబంధాయో
గాత్ సాదృశ్యాక్షేపే నిదర్శనా ఏషా చ ప్రియస్య కామినీ ఇతః ప్రభృతి మద
నస్యేత్యతః ప్రాగ్వక్ష్యమాణాః షణ్ణాయికాః స్వాధీనపతికాః హృష్టాః ప్ర
గల్భాశ్చేత్యనుసంధేయం॥ ౧౫॥ అథాపరస్యాః అపరం గతివిశేషం త్రిభిః
కులకేనాహ ॥ అశిథిలమిత్యాది ॥ అపరా స్త్రీ దృఢం పరిరబ్ధో గృహీతో బృ
హద్బహిస్స్తనో యేన తేన హృషితాన్యంచితాని తనురుహాణి రోమాణి య
స్య తేన పులకితేనేత్యర్థః - క్లీబంతోత్తరపదో బహువ్రీహిః - హృషేర్లో
మస్వితీడాగమః భుజేన భర్తుః వామబాహునా అమృదు గాఢం యథా త

హాసేషు జేన భర్తుర్మృదుమమృదుర్వ్యతిషక్తమేకబాహుం ॥ ౧౬ ॥ ముహురుర
సి సమమాఘ్నతీ నితాంతం ప్రణదితకాంచి నితంబమండలేన । విషమిత
పృథుహారయష్టి తిర్యక్కుచమితరం తదురస్థలే నిపీడ్య ॥ ౧౭ ॥ గురుతరక
లనూపురానునాదం సలలితనర్తితవామపాదపద్మా । ఇతరదనతిలోల
మాదధానా పదమథ మన్మథమంథరం జగామ ॥ ౧౮ ॥ లఘులలితపదం త
దంసపీఠద్వయనిహితోభయపాణిపల్లవాన్యా । సకఠినకుచచూచుకప్ర

థా వ్యతిషిద్ధం వ్యతిషక్తం - జితం మృదుం కోమలం ఏకబాహుం నిజదక్షిణబా
హుం భర్తుః కంఠే అశిథిలవిద్రథమవసజ్య అసజ్య జగామేతి భావినా సంబ
ధ్యతే ॥ ౧౬ ॥ ముహురితి ॥ పునః కిం కృత్వా నితంబమండలేన కరణేన ప్రణది
తా ప్రకర్షేణ నదంతీ కాంచీ మేఖలా యస్మిన్కర్మణి తద్యథా తథా
ఉపసర్గాదసమాసేపి ణోపదేశస్యేతి ణత్వం - ముహురసుసమం ప్రాణే
శ్వరమాఘ్నతీ తాడయంతీ సతీ - హంతేరాఙ్పూర్వాల్లటశ్శత్రాదేశే ఙీప్
సకర్మకత్వాల్లన - ఆఙో యమహన ఇత్యాత్మనేపదం - విషమితా విష
మీకృతా పృథుహారయష్టిర్యస్మిన్కర్మణి తద్యథా తథా ఇతరం పూర్వశ్లో
కోక్తబహిస్తనాదన్యం దక్షిణమిత్యర్థః - కుచం భర్తుస్తస్యోరస్స్థలేతి
ర్యఙ్నిపీడ్య పూర్వవత్సంబంధః ॥ ౧౭ ॥ గురుతరేతి ॥ పునర్గురుతరః సాం
ద్రతరః కలో మధురశ్చ నూపురస్యానునాదః ధ్వనిర్యస్మిన్కర్మణి తద్య
థా తథా సలలితం సలీలం నర్తితం వ్యాపారితం వామం సవ్యం పాదపద్మం
యస్యాస్సా ఇతరద్దక్షిణం పదం అనతిలోలం భర్తృచరణస్థలనాదనతిచ
లం యథా తథా ఆదధానా నిక్షిపంతీ సతీ మన్మథేన మంథరమలసం జగామ
ఏషా చ పార్శ్వగామినీ ॥ ౧౮ ॥ అథాన్యాసామప్యేకైకేన గతివిశేషానా
హ ॥ లఘ్విత్యాదినా శ్లోకచతుష్టయేన ॥ అన్యా అబలా స్త్రీ తస్య ప్రియస్య
అంసౌ పీఠే ఇవ తయోర్ద్వయే నిహితావుభౌ పాణిపల్లవౌ యస్యాస్సా స
తి - ఉభాదుదాత్తో నిత్యమితి సత్యగ్రహణస్యేదం ప్రయోజనం వృత్తివిషయే
ఉభశబ్దస్య ప్రయోగో మా భూత్ ఉభయశబ్దస్యైవ యథా స్యా దిత్యుభ
యత్ర ఇత్యాద్యభవతీతి - లఘు నిద్రుతే లలితే చ పదే యస్మిన్కర్మణి తద్యథా
తథా - కఠినాభ్యాం కుచచూచుకాభ్యాం స్తనాగ్రాభ్యాం యః ప్రణోదః నిపీ
డనం తేన సహితం యథా తథా * చూచుకం తు కుచాగ్రం స్యాదిత్యమరః -
తేనసహేత్యాదినా సమాసే వోపసర్జనస్యేతి సహశబ్దస్య సభావః ణో
పదేశత్వాత్ప్రణోదశ్చ ... సంప్రియమన్వయుః ...

ణోదం ప్రియమబలా సవిలాసమన్వియాయ॥ ౧౯ ॥ జఘనమలఘుపీవరోరుకృ
ఛ్రాదురునిబిరీసనితంబభారఖేది । దయితతమశిరోధరావలంబి స్వభుజ
లతావిభవేన కాచిదూహే॥ ౨౦ ॥ అనువపురపరేణబాహుమూలప్రహి
తభుజాకలితస్తనేననిన్యే । నిహితదశనవాససాకపోలే విషమ వికీర్ణప
దంబలాదివాన్యా॥ ౨౧॥ అనువనమసితభ్రువస్సఖీభి స్సహపదవీమపరః
పురోగతాయాః । ఉరసిసరసరాగపాదరేఖాప్రతిమతయానుయయా

మపేషాచపృష్ఠగామినీ॥ ౧౯॥ జఘనమితి ॥ కాచిత్ స్త్రీ అలఘూ గురూ పీవ
రౌ బృహతౌ చ ఊరూ యస్యాస్తత్ - ఉరుర్మహాన్ నిబిరీసః నిబిడః॥ నిబిడం
నిబిరీసం చ స్పృష్ఠం గాఢం ప్రచక్షత ఇతి వైజయన్తీ - నేర్బిడబ్బిరీసచావితి ని
శబ్దాద్బిరీసచ్ప్రత్యయః- స చ యో నితంబః పశ్చాద్భాగః॥ పశ్చాన్నితంబః
స్త్రీకట్యాః క్లీబే తు జఘనం పుర ఇత్యమరః - స ఏవ భారః తేన ఖిద్యత ఇతి త
థోక్తం అభీక్ష్ణ్యే ణినిః జఘనం కటిపురోభాగం దయితతమస్య శిరోధరా
యాం గ్రీవాయాం అవలంబినోర్లంబమానయోస్స్వభుజలతయోర్విభవేన
సామర్థ్యేన కృఛ్రాదూహే ఊవాహ - వహేస్స్వరితేత్త్వాత్ కర్త్రభి
ప్రాయే ఆత్మనేపదం - ఇయం చ పృష్ఠగామినీ ప్రియకంఠావలంబా॥ ౨౦॥
అనువపురితి॥ అన్యా స్త్రీ వపుషః పశ్చాదనువపుః స్త్రీపృష్ఠభాగే- అవ్యయం
విభక్తీత్యాదినా పశ్చాదర్థే వ్యయీభావః - బాహుమూలయోః స్త్రీకక్షు
యోః ప్రహితావధః ప్రసారితౌ యౌ భుజౌ తాభ్యామాకలితస్తనేన గృహీ
తకుచేన కపోలే నిహితదశనవాససా న్యస్తాధరేణ కించిద్వ్యావృత్తము
ఖ్యాస్తస్యాః కపోలం చుంబతేత్యర్థః- అపరేణ కామినా విషమం ప్రియాం
ఘ్రిసంఘర్షాద్విశ్లిష్టం వికీర్ణపదం న్యస్తాంఘ్రియథా తథా బలాదివని
న్యేనీతా ఆరోప్యనీయమానేవ గమయాంచక్ర ఇత్యర్థః- ఏషా పురోగామి
నీ॥ ౨౧॥ అనువనమితి॥ అపరః కామీ అనువనం వనం ప్రతి సఖీభిస్సహ పురో
గతాయాః అసితభ్రువః స్వకాంతాయాః పదవీం ఉరసి స్వవక్షసి సరసఆ
ర్ద్రో రాగో లాక్షారంజనం యస్యాస్తస్య పాదస్య యా రేఖా విన్యాసః సా
ప్రతిమా ఉపమానం యస్యాస్సా తత్ప్రతిమా తస్య భావస్తత్తా తత్సదృశ
తయేత్యర్థః - అసంశయానః సంశయరహితః కర్తరి శానచ్ప్రత్య
యః- అనుయయౌ - అత్ర పాదరేఖాప్రతిమతయేతి సాదృశ్యవస్తునా సుర
తకాలీనం పాదతాడనం వస్తు సరాగపదార్థమహిమ్నా ప్రతీయత ఇతి పద

యావసంశయానః ॥ ౧౨ ॥ మదనరసమహౌఘపూర్ణనాభీహ్రదపరివాహితరోమరాజయస్తాః ; సరిత ఇవసవిభ్రమప్రయాతాః ప్రణదితహంసకభూషణా విరేజుః ॥ ౧౩ ॥ శ్రుతిపథమధురాణిసారసానా ముపనదిశుశ్రువిరేరుతాని తాభిః । విదధతిజనతామనస్శ్శరవ్యవ్యధపటుమన్మథచాపనాదశంకామ్ ॥ ౧౪ ॥ మధుమథనవధూరివాహ్వయంతిభ్రమరకులాని

గతఃస్వతస్సిద్ధార్థశక్తిమూలోవస్తునావస్తుధ్వనిః సాలత్క్రమధ్వనిభేదః॥౧౨॥మదనేతి॥ మదనస్యరసోమదనరసఃశృంగారః - అన్యత్రరసోజలంతస్యమహౌఘనమహాపూరేణపూర్ణానాభయ ఏవహ్రదాస్తేషాంపరివాహఃకృతాఃపరివాహితాః రోమరాజయఃరోమకూపాయాసాంతాః ✽జలోచ్ఛ్వాసాః పరివాహాఇత్యమరః సరిజ్జలానిహ్రదానా పూర్యపరితఉచ్ఛ్వసంతీతిప్రసిద్ధిఃసవిభ్రమైఃసవిలాసైఃప్రయాతైః ప్రకృష్టగమనైఃప్రణదితాఃశింజితాఃహంసకాఃపాదకటకాః ✽ హంసకఃపాదకటకఇత్యమరః - అన్యత్రహంసాఏవహంసకాఃమరాళాస్త ఏవభూషణానియాసాంతాఃస్త్రియఃసరితఇవవిరేజుః - మదనరసపూర్ణేత్యనేననాభీనాంతదుద్బోధకత్వంవ్యజ్యతే - పరివాహితరోమరాజయ ఇతిరోమరాజీనాంపరివాహత్వరూపణాన్నాభయఏవహ్రదా ఇతిరూపకాశ్రయణంతాస్సరితఇవేతిశ్లిష్టవిశేషణేయముపమాశ్లేషఏవేత్యన్యే॥౧౩॥ శ్రుతీతి॥అనునదినద్యాస్సమీపేసమీపార్థేవ్యయీభావః - అవ్యయీభావశ్చేతినపుంసకత్వేహ్రస్వత్వం - తాభిఃస్త్రీభిఃజనానాంసమూహోజనతా - గ్రామజనేత్యాదినాసామూహికస్తల్ప్రత్యయః- తస్యామనాంస్యేవశరవ్యంలక్ష్యం✽లక్ష్యంశరవ్యమిత్యమరఃతస్యవ్యధోవేధః- వ్యధజపోరనుపసర్గ ఇత్యప్ప్రత్యయః - తత్రపటుస్సమర్థోయోమన్మథచాపనాదః సఇతిశంకాంభ్రమంవిదధతివిదధానాని - నాభ్యస్తాచ్ఛతురితివైకల్పికోనుమ్ప్రతిషేధఃశ్రుతిపథమధురాణిశ్రావ్యాణీత్యర్థః- సారసానాంరుతానిశుశ్రువిరేశ్రుతాని- సారసరుతశ్రవణాల్మన్మథోద్దీపనమాసామాసీదిత్యర్థః- అత్రసారసరుతేమన్మథచాపనాదభ్రమాద్భ్రాంతిమదలంకారః ✽ కవిసమ్మతసాదృశ్యాద్విషయేపిహితాత్మని। ఆరోప్యమాణానుభవోయత్రసభ్రాంతిమానితిలక్షణాత్ ॥ ౧౪ ॥ మధ్వితి॥ ఉత్సుకాని - ఉన్మనాం

జగుర్యదుత్సుకాని । తదభినయమివావళిర్వనానామతనుత నూతనపల్లవాంగుళీభిః॥ ౨౪॥ అసకలకలికాకులీకృతాళిస్ఖలనవికీర్ణవికాసికేసరాణామ్ । మరుదవనిరుహాం రజో వధూభ్యస్సముపహరన్విచకార కోరకాణి ౨౫॥ ఉపవనపవనానుపాతదక్షైరళిభిరలాభి యదంగనాజనస్య । పరిమ

సిభత్రిమ కులానిమధుమథనవధూః కృష్ణస్త్రియః - అహ్వాయం త్యాకారయం తీవేత్యుత్ప్రేక్షా ॥ హూ తిరాకారణాహ్వానమిత్యమరః- జగురితియత్- గాయతేర్లిట్ వనానామావళిః నూతనపల్లవా ఏవాంగుళ్య ఇత్యేకదేశవివర్తసావయవరూపకం అస్యాం వనావళౌ నర్తకీత్వరూపగమకత్వాదితి। తాభిస్తదభినయం తస్యగానస్యాభినయం వ్యంజకచేష్టామతనుతేవ ॥ వ్యంజకాభినయౌ సమావిత్యమరః॥ అంగైరాలంబయేద్గీతం హస్తేనార్థం ప్రదర్శయేదితివచనాద్గీతార్థస్య ఆహ్వానస్య వ్యంజనమంగుళీభిరకార్షీదివేతిక్రియాస్వరూపోత్ప్రేక్షా ॥ పూర్వోక్తరూపకానుప్రాణితా సాచాహ్వానోత్ప్రేక్షా సాపేక్షేతి సజాతీయసంకరోపి॥ ౨౪॥ అసకలేతి ॥ మరుద్వనానిలః అసకలా అసమగ్రా అర్ధవికచా ఇత్యర్థః తాభిః కలికాభిః కోరకై రాకులీకృతానాం సంతర్పిభితానాం అళీనాం స్ఖలనేన విఘట్టనేన వికీర్ణాః విక్షిప్తాః వికాసినః కేసరాః కింజల్కాయేషాం తేషాం అవనిరుహాం భూరుహాం రజః పరాగం వధూభ్యః సముపహరన్ప్రియచ్ఛన్ యథా కశ్చిత్కామీతిభావః ధనమర్జయన్ వసతీతివత్ లక్షణహేత్వోః క్రియాయా ఇతి హేత్వర్థేశతృప్రత్యయః - కోరకాణి కుట్మలాని ॥ కలికాకోరకః పుమానిత్యమరః - కోశే పుంస్త్వాభిధాన ప్రాయికాభిప్రాయం ॥ కోరకం కుట్మలేపిస్యాత్ కోరకలక మృణాళయోరితి విశ్వప్రకాశాదౌ నపుంసకత్వస్యాప్యభిధానాత్ విచకార వికాసయామాసేత్యర్థః - విపూర్వాత్ కిరతేః కరోతేర్వాలిట్ - అత్రకోరకవికాసకరణస్య సముపహరన్నితి హేత్వర్థేనశత్రా- వధూసంప్రదానకపరాగోపహారార్థత్వాధిగమాత్ ఫలోత్ప్రేక్షా వ్యంజకాప్రయోగాద్గమ్యా ౨౫॥ ఉపవనేతి॥ వనేఉపవనమితివిభక్త్యర్థేవ్యయీభావః - తత్ర యః పవనః తస్యానుపాతే అనుసరణే దక్షైః అళిభిః యద్యస్మాత్ కారణాదంగనాజనస్య సంబంధీ పరిమళో గంధవిశేషః॥ విమర్దోత్థే పరిమళో గంధే జనమనోహర ఇత్యమరః - స ఏవ విష

శవిషయస్తదున్నతానామనుగమనేఖలుసంపదోఽగ్రతస్థాః॥ ౧౭॥ రథచ
రణధరాంగనాకరాబ్జవ్యతికరసంపదుపాత్తసౌమనస్యాః। జగతిసుమన
సస్తదాదినూనందధతిపరిస్ఫుటమర్థతోఽభిధానం॥ ౧౮॥ అభిముఖపతి
తైర్గుణప్రకర్షాదవజిత ముద్ధతిముజ్జ్వలాందధానైః। తరుకిసలయజా

యోఽభోగ్యార్థః ❋ రూపంశబ్దోగంధరసస్పర్శాశ్చవిషయా అమీత్యమ
రః- అలాభిలబ్ధిః- లభేఃకర్మణిలుజ్ ❋విభాషాచిణ్ణములోరితిపక్షేన్న
మభావః ❋ అతఉపధాయా ఇతివృద్ధిఃతస్మాదున్నతానాంమహతాంఅను
గమనేపశ్చాద్ధావనే అనువృత్తౌచసంపదోఽగ్రతస్తిష్ఠంతీత్యగ్రతస్థాఃపురో
వర్తిన్యఃఖలు - సుపిస్థఇతికప్రత్యయః - అత్రానుగమనయోర్ద్వయో
రభేదాధ్యవసాయాత్ శ్లేషోత్థాపితాతిశయోక్త్యనుప్రాణితోఽయమర్థాం
తరన్యాసఃసామాన్యవిశేషసమర్థనరూపః॥ ౧౭॥ రథేతి॥సుమనసఃపు
ష్పాణిరథచరణంచక్రంతస్యధరోధారయితాహరిఃపచాద్యచ్ తస్యాంగ
నాస్తాసాంకరాబ్జైర్వ్యతికరః సంపర్కస్సఏవసంపత్ తయా ఉపాత్తంల
బ్ధంసౌమనస్యంసుమనస్త్వం సంతుష్టచిత్తత్వం యాసాంతాస్సత్యఃస
ఏవసౌమనస్యలాభఆదిర్యస్మిన్కర్మణి తద్యథాతథాతదాదితఃప్రభృ
తీత్యర్థః - జగతిలోకేఅర్థతఃపూర్వోక్తావయవార్థాత్ పరిస్ఫుటంప్రసి
ద్ధావయవార్థమభిధానంసుమనసఇతినామధేయందధతిపుంస్త్వంత్వశ్వ
కర్ణాదివద్రూఢమితిభావః ❋ ఆఖ్యాహ్వేఅభిధానంచ నామధేయంచ
నామచేత్యమరః - స్త్రీ॥ సుమనసఃపుష్పాణిఅపచేతుంప్రవృత్తా ఇతిఫలితార్థః-
నూనమిత్యుత్ప్రేక్షాయామత్రోపాత్తసౌమనస్యాఇతిసౌమనస్యపా
నస్యపదార్థస్యవిశేషణగత్యాసుమనసః పదాన్వర్థతాహేతుత్వోక్త్యా
కావ్యలింగంతదుత్థాపితాచేయంతదాదిత్వోత్ప్రేక్షేతిసంకరః- తేనచాం
గనాకరాణాంజగత్ శ్లాఘ్యత్వంవ్యజ్యతే॥ ౧౮॥ అభిముఖేతి॥ అభిముఖపతి
తైఃభంజనార్థమభిముఖాగతైఃఉజ్జ్వలాముత్కృష్టాంఉద్ధతిముపరిప్రసా
రంఔద్ధత్యంచదధానైః అంగనానాంఅగ్రాణిచతే హస్తాశ్చేతిసమా
నాధికరణసమాసఃఅతఏవ ❋ హస్తాగ్రాగ్రహస్తాదయోగుణగుణినోర్భే
దాభేదాదితివామనః - తైరగ్రహస్తైఃకర్తృభిగుణప్రకర్షాద్ధేతోరవ
జితంఅవధీరితం తరుకిసలయజాలంప్రసభంబలాత్ భంగంచ్ఛేదనమ్॥

లమగ్రహస్తైః ప్రసభమనీయత భంగమంగనానామ్॥ ౨౯ ॥ ముదితమధుభు
జో భుజేన శాఖాశ్చలితవిశృంఖలశంఖకం ధువత్యాః । తరురతిశయితామ
రాంగనాయాః శిరసి ముదేవ ముమోచ పుష్పవృష్టిమ్॥ ౩౦॥ అనవరతరసే
న రాగభాజా కరజపరిక్షతిలబ్ధసంస్తవేన । సపది తరుణపల్లవేన వధ్వా
విగతదయం ఖలు ఖండితేన మమ్లే॥ ౩౧ ॥ ప్రియమభి కుసుమోద్యతస్య బా
హుర్నవనఖమండనచారుమూలమన్యా । ముహురితరకరాహితేన

యం చ అనీయత నీతం - ప్రధానకర్మణ్యాఖ్యేయే లాదీనాహుర్ద్వికర్మణా
మితి కిసలయజాలస్య ప్రాధాన్యాత్తదభిధానం అత్ర అగ్రహస్తైష్వవిశే
షణమహిమ్నా జిగీషుత్వస్య కిసలయజాలే జేతవ్యత్వస్య చ ప్రతీతేస్సమాసో
క్తిరలంకారః॥ ౨౯॥ ముదితేతి॥ ముదితా హృష్టా మధుభుజో మధుపాయ
స్తాః శాఖాః భుజేన హస్తేన చలితాని విశృంఖలాని అప్రతిహతరవాణి
శంఖకాని వలయాని యస్మిన్ కర్మణి తద్యథా తథా ధువత్యాః కంప
యంత్యాః ధూ విధూనన ఇతి ధాతోస్తుదాదికాచ్ఛతరి జీప్ - క్ష్మితి చేతి గు
ణప్రతిషేధాదువజాదేశః అతిశయితా సౌందర్యేణ అతిక్రాంతా అమ
రాంగనా యయా తస్యాః కస్యాశ్చిచ్ఛిరసి తరుర్ముదేవ తదభిసరణసంతో
షేణేతి గుణహేతూత్ప్రేక్షా పుష్పవృష్టిం ముమోచ॥ ౩౦॥ అనవరతేతి॥
అనవరతరసేన అవిచ్ఛిన్నద్రవేణ అన్యత్ర తానుబద్ధశృంగారేణ రాగభాజా
రక్తేనానురక్తేన చ కరజపరిక్షతేషు లబ్ధసంస్తవేన ప్రాప్తపరిచయేన॥ సం
స్తవస్స్యాత్పరిచయ ఇత్యమరః - వధ్వా విగతదయం నిర్దయం ఖండితేనచ్ఛి
న్నేన సనిరాకృతేన తరుణపల్లవేన నవకిసలయేన షిద్దేనచ - పల్లవః కేసరే
షిద్గ ఇతి విశ్వః- సపది- మమ్లే ఖలు మ్లానం మ్లాయతేర్భావే లిట్ - అత్రాభి
ధాయాః ప్రకృతార్థే నియంత్రితత్వాదప్రకృతార్థప్రతీతేశ్శబ్దశక్తిమూ
లో ధ్వనిర్న శ్లేషః తేన చోభయోః పల్లవయోరౌపమ్యం గమ్యతే॥ ౩౧ ॥ అ
థా సాంప్రుస్సాపచయే శృంగారచేష్టాం వర్ణయన్ కస్యాశ్చిచ్చేష్టావిశేష
మేకేనాహ ॥ ప్రియమితి ॥ అన్యా స్త్రీ ప్రియమభిప్రియస్యాగ్ర ఇత్యర్థః -
అభిరభాగ ఇత్యభేర్లక్షణార్థే కర్మప్రవచనీయత్వాత్తద్యోగే ద్వితీయా ।
కుసుమేషూద్యతః కుసుమగ్రహణార్థముద్యుక్త ఇత్యర్థః -
ప్రకృతివికారభావాభావాన్నతాదర్థ్యే చతుర్థీసమాసః - తస్య బాహుర్న

పీనస్తనతటరోధి తిరోదధేంశుకేన॥ ౩౨॥ వితతవలివిభావ్యపాండురేఖా కృతపరభాగవినీలరోమరాజిః। కృశమపికృశతాంపునర్నయంతీవిపులతరోన్ముఖలోచనావలగ్నం ॥ ౩౩ ॥ ప్రసకలకుచబంధురోద్ధురోరఃప్రసభవిభిన్నతనూత్తరీయబంధా।అవనమదుదరోచ్ఛ్వసద్దుకూలస్ఫుటతరలక్ష్యగభీరనాభిమూలా ॥ ౩౪ ॥ వ్యవహితమవిజానతీకిలాంతర్వ్యణఘనవిపలభ

వంయన్నఖంనఖక్షతంతజేవమండనం తేన చారుసుందరంమూలంకక్షభాగమిత్యర్థః - ముహురితరకరేణసవ్యపాణినా అహితే సంహితే తేనఅంశుకేనోత్తరీయేణపీనం స్తనతటంరుణద్ధీతిపీనస్తనతటరోధితదావరణంయథా తథాతిరోదధేతితిరోహితవతీఅయంచాపలాఖ్యఃసంచారీభావః॥ అత్రప్రకాశితేచేష్టా రాగాదేశ్చాపలంమతమితిలక్షణాత్ప్రౌఢాచేయం॥ ౩౨॥ అథాపరస్యాశ్చేష్టావిశేషంషడ్భిఃకులకేనాహ॥వితతేత్యాది॥కాచిద్వితతాభిః గాత్రోన్నమనాద్విశిష్టాభిస్త్రివళిభిర్విభావ్యాఃసంలక్ష్యాఃయాఃపాండురేఖాఃరేఖాకారాఃవళిత్రయాంతరశుభ్రభాగాఃతాభిః కృతపరభాగాఃజనితవర్ణాంతరోన్నాః అతఏవవిశేషేణనీలావినీలారోమరాజిర్యస్యాస్సాతథోక్తాకృశమపిస్వభావతఏవేతిభావః - అవలగ్నంమధ్యం॥మధ్యమంచావలగ్నంచమధ్యోస్త్రీస్త్ర్యమరః - పునఃకృశతాన్నయంతీఅగ్రపుష్పగ్రహణాయగాత్రవిజృంభణాదితిభావఃతథావిపులతరేఉన్ముఖే ఊర్ధ్వముఖేలోచనేయస్యాస్సాఅగ్రపుష్పగ్రహణార్థమితిభావః॥ ౩౩ ॥ ప్రసకలేతి॥ ప్రకలాభ్యామతిసమగ్రాభ్యాంకుచాభ్యాంబంధురంఉన్నతానతం॥ బంధురంతూన్నతానతమిత్యమరః - ఉద్ధురంనిర్భరందృఢమితియావత్ ॥ బహువ్రీహ్యాదినాసమాసాంతః - తస్మాదురసఃప్రసభాద్బలాత్కారాద్విభిన్నోవిశ్లిష్టః తనూత్తరీయబంధోయస్యాస్సాగాత్రవిజృంభణాద్విస్రస్తకుచావరణేత్యర్థః - కించఅవనమతాఅంతర్లీయమానాదుదరాదుచ్ఛ్వసద్విశ్లిష్యద్దుకూలంయస్యాస్సాఅతఏవస్ఫుటతరంయథాతథాలక్ష్యందృష్టంగభీరమగాధంనాభేర్మూలంమధ్యాంతరాళంయస్యాస్సా॥ ౩౪ ॥ వ్యవహితమితి॥ పూర్వోక్తవిశేషణవిశిష్టాకాచిదంగనాఅంతర్వణఘనవనాభ్యంతరప్రదేశే - ప్రసిద్ధంతరిత్యాదినావననకారస్యణత్వం వ్యవహితం తిరోహితంఅభిముఖ్యభాజంఅభిముఖావస్థితమిత్యర్థః - తంవల్లభంప్రి

మాభిముఖ్యభాజం । అధివిటపిసలీలమగ్రపుష్పగ్రహణపదేనచిరంవిలం బ్య కాచిత్ ॥ ౩౫॥ అథకేలికథితేసఖీభిరత్రక్షణమపరేవససంభ్రమాభవం తీ । శిథిలితకుసుమాకులాగ్రపాణిః ప్రతిపదసంయమితాంశుకావృతాం గీ॥ ౩౬॥ కృతభయపరితోషసన్నిపాతంసచకితసస్మితవక్త్రవారిజశ్రీః । మనసిజగురుతత్క్షణోపదిష్టంకిమపిరసేనరసాంతరంభజంతీ॥ ౩౭॥ అవన తవదనేందురిచ్ఛతీవవ్యవధిమధీరతయాయదాస్థితాస్మై । అహరతసుత

యంఅవిజానతీకిలజానానాప్యజానానేవవిటపినివృక్షే అధివిటపివిభక్త్య ర్థేవ్యయీభావఃసలీలంయథాభవతితథా - అగ్రేవృక్షాగ్రేయానిపుష్పా ణితేషాంగ్రహణమితిపదేనవ్యాజేనచిరంవిళంబ్యప్రియాయస్వాంగప్రకా శనార్థమితిభావః॥ ౩౫ ॥ అథేతి॥ అథవిలంబనానంతరంఅత్రాస్మిన్ప్రి యేసఖీభిఃకథితేసతిఅయమత్రైవాస్తఇతినివేదితేసతి క్షణంససంభ్రమా అపరేవపూర్వవిపరీతవ్యాపారకరణాత్ అన్యేవభవంతీ - బుద్ధిపూర్వకా రిత్వమజ్ఞాననాటనేనవంచయంతీత్యర్థః - శిథిలితఃపుష్పగ్రహణాన్నివ ర్తితఃకుసుమాకులఃకుసుమవ్యాపృతోగ్రపాణిర్యస్యాస్సాతథోక్తా॥ ప దేపదేప్రతిపదంప్రతిస్థానంసంయమితేననియమితేన అంశుకేనసూక్ష్మవ స్త్రేణ-అంశుకంసూక్ష్మవస్త్రేస్యాదితివిశ్వః- తేనావృతంఆచ్ఛాదితమఙ్గం శరీరంయస్యాస్సాతథోక్తాసతీ॥ ౩౬॥కృతేతి॥కించకృతభయతోషయోఃభ ర్తృదర్శనోత్థసాధ్వసహర్షయోఃసన్నిపాతఃసంకరోయేనతత్-మనసి జాతోమనసిజఃమన్మథః-సప్తమ్యాంజనేర్డ ఇతిడః - హలదంతాత్సప్తమ్యా స్సంజ్ఞాయామిత్యలుక్ సఏవగురురాచార్యఃతేనతత్క్షణే తస్మిన్నేవక్షణే ఉపదిష్టంతదేకహేతుకమిత్యర్థః - కిమప్యనిర్వాచ్యంరసాంతరంలక్షణ యాభావాంతరంతచ్చేహకిలికించితంవివక్షితంకృతభయేత్యాదివిశేషణే న॥ క్రోధాశ్రుహర్షభీత్యాదేస్సంకరఃకిలికించితమితిలక్షణార్థస్య ప్రతీతేఃరసేనరాగేణ హేతునాభజంతీతిఅతఏవసచకితాభయాత్ససం భ్రమా ॥ చకితంభయసంభ్రమఇత్యమరః - సస్మితాహర్షాన్మందహాసా చవక్త్రవారిజశ్రీర్యస్యాస్సాసతీ అత్రచకితస్మితయోః పూర్వోక్తభయ హర్షానుభావత్వేనోక్తిః॥ ౩౭॥అవనతేతి॥ అవనతఃవదనేందుర్యస్యాస్సా లజ్జయానమ్రముఖీత్యర్థః - అధీరతయాఅధృష్టతయా-వ్యవధింకించిద్వ్యవ

రామతోఽస్య చేతఃస్ఫుటమభిభూషయతిస్త్రియస్త్రపైవ॥ ౩౮ ॥ కిసలయ
శకలేష్వవాచనీయాః పులకిని కేవలమంగ కేని ధేయాః । నఖపదలిపయో
విభావితార్థాః ప్రణిదధిరే దయితైరనంగలేఖాః॥ ౩౯॥ కృతకృతకరుషా
సఖీమపాస్యత్వ మకుశలేతి కయాచిదాత్మనైవ । అభిమతమభిసాభిలాష

థానం డపసర్గే ఘూః కిరితి కిప్రత్యయః- ఇచ్ఛతీ వాంఛతీవ తథా వ్యాకులా స
తీత్యర్థః-ఆచ్ఛినద్యోర్యన్నమితి వికల్పాన్నమభావః అస్మై ప్రియాయ అస్థిత ఆశ
యం ప్రకాశయంతీ స్థితేత్యర్థః-తిష్ఠతేర్లుఙ్ - ప్రకాశనస్థేయాఖ్యయో శ్చే
త్యాత్మనేపదం - స్థాఘ్వోరిచ్చేతి సిచః కిత్వమికారశ్చ ధాతోరంతాదేశః కి
త్వాన్న గుణ ఇతియదతో హేతోరస్య ప్రియస్య చేతః సుతరామహరత । త
థాహి త్రపైవ స్త్రియోఽభిభూషయతి స్ఫుటం ప్రసిద్ధమిత్యర్థః - అతోఽస్యా
అపి త్రపాఽభిభూషితత్వాదతిమనోహరత్వం యుక్తమితి భావః- కుళకాలం
కారోఽయమర్థాంతరన్యాసః- మధ్యాచేయన్నాయికా॥లజ్జామనథమ
ధ్యస్త్రామస్మథోదితయావనేతి లక్షణాత్॥ ౩౮॥ కిసలయేతి॥ ఆవాచనీయాః
ప్రసిద్ధలిపివైలక్షణ్యాద్వాచయితుమనర్హాః కింతు కేవలం పులకినదయిత
స్పృష్టత్వాత్ స్పర్శాదేవ రోమాంచవత్యంగకేవపుషి నిధేయాః విరహ
తాపశాంత్యర్థమర్పణీయాః కుతః నఖపదాసఖాంకా ఏవ లిపయో తు రా
ణి యేషు తేన తు ప్రసిద్ధాక్షరాః అతో న వాచనీయా ఇత్యర్థః - నైతావతా
నుపకారకత్వం చేత్యాహ - తథాపి విభావితార్థాః - సాంకేతికసన్ని
వేశవశాదేవ ద్యోతితాభిధేయాః - లిఖ్యంత ఇతి లేఖాః సందేశాః కర్మణి
ఘఞ్ ప్రత్యయః అనంగస్య లేఖాస్తత్ప్రయుక్తా ఇత్యర్థః - దయితైర్దయి
తాభిశ్చ- పుమాన్ స్త్రియేత్యేకశేషః కిసలయశకలేషు ప్రణిదధిరే ప్రణిహి
తాః లిఖితా ఇత్యర్థః-దధాతేః కర్మణి లిట్-నేర్గదనదేత్యాదినా నకా
రస్య ణత్వం లోకప్రసిద్ధలేఖ్యవైలక్షణ్యాత్ వ్యతిరేకాలంకారః॥ ౩౯॥ కృ
తేతి॥ కృతకృతకరుషా కృతకృత్రిమరోషయా కయాచిన్నాయికయా త్వమ
కుశలా మాల్యగ్రథనే కుశలా నాసీతి సఖీమపాస్య నిరస్యాత్మనా స్వయ
మేవాభిమతమభిప్రియాభిముఖం సాభిలాషమావిష్కృతం భుజమూలం ప్ర
కాశితకక్షదేశం చ యథా తథా మూర్ధ్ని మాలా అబంధి బద్ధా - అయం చ
స్వాభిప్రాయవ్యంజకచేష్టారూపశ్చాపలాఖ్యః సంచారివిశేషః నాయికా

మావిష్కృతభుజమూలమబంధి మూర్ధ్ని మాలా॥ ౪౦॥ అభిముఖముపయాతి మాస్మ కించిత్త్వమభిదధాః పటలే మధువ్రతానాం। మధుసురభిముఖాబ్జగంధలుబ్ధైరధికమధిత్వదనేన మానిపాతి॥ ౪౧ ॥ సరజసమకరందనిర్భరాసు ప్రసవవిభూతిషు భూరుహాం విరక్తః। ధ్రువమమృతపనామ

తు ప్రౌఢైవ॥ స్మరమందీకృతవ్రీడా ప్రౌఢా సంపూర్ణయౌవనేతి లక్షణాత్॥ ౪౦॥ అథ కాంచిన్నాయికాం ప్రతి సఖీవచనం త్రిభిః కుళకేనాహ॥ అభిముఖమితి॥ మధు మకరందం వ్రతయంతి భుంజంత ఇతి మధువ్రతాః మధుపాః కర్మణ్యణ్ప్రత్యయః తేషాం పటలే అభిముఖముపయాత్యాగతే సతి త్వం కించిన్మాస్మాభిదధాః న కించిదాలప- మౌనం భజేత్యర్థః- స్మోత్తరే లఙ్ చేతి ధాతోర్లఙ్ - న మాఙ్యోగ ఇత్యట్ప్రతిషేధః- మౌనస్య మధుకరబాధానివృత్తిరేవ ఫలమిత్యాహ- మధ్వితి- మధునా మద్యేన సురభేర్ముఖాబ్జస్య యో గంధః తస్మిన్ లుబ్ధైర్లోభాత్- స్త్రియాం క్తిన్ - అనేన మధువ్రతపటలేన త్వయి ఆధిక్యాత్ విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః త్వమావేకవచన ఇత్యత్రైకవచన ఇత్యర్థనిర్దేశత్వాదిహ విభక్త్యభావేప్యేకార్థవృత్తేర్యుష్మదో మపర్యంతస్య త్వాదేశః - అత ఏవ విభక్త్యభావాచ్చ త్వాదేశోఽత్ర చింత్య ఇతి వల్లభవచనం చింత్యం అధికమత్యంతం సర్వత్రేత్యర్థః మానిపాతి న నిపతతాత్ భావే లుఙ్ - చిణ్వద్వృద్ధిః అత్రాళిపాతాసంబంధేపి తత్సంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః॥ ౪౧॥ సరజసేతి॥ కించ మధు పిబతీతి మధుపః - మధులిట్ మద్యపశ్చ - ఆతోఽనుపసర్గే కః - భువి రోహంతి జాయంత ఇతి భూరుహాః తేషాం ద్రుమాణాం చ దేహినాం సంబంధినీషు - సహ రజసా సరజసం - అచతురేత్యాదినా సాకల్యార్థేఽవ్యయీభావస్సమాసాంతనిపాతః - తేన సరజసా ఇతి బహువ్రీహ్యర్థోఽలక్ష్యః - ముఖ్యో వా మహాకవిప్రయోగబాహుళ్యాత్- అవ్యయీభావదర్శనం తు ప్రాయికాభిప్రాయమిత్యుక్తం ప్రాక్- తథా చ సరజసం సరజసో యో మకరందః తేన నిర్భరాసు పూర్ణాసు న తు త్వదధరవదమృతేన నాప్యరజస్కేనేతి భావః అన్యత్ర రజః స్త్రీపుష్పం * స్యాద్రజః పుష్పమార్తవమిత్యమరః తత్సాహచర్యాన్మకరందశబ్దేన శుక్లప్రతీతేః తేన శుక్లశోణితసన్నిపాతప్రాయాస్విత్యర్థః - ప్రసవవిభూతిషు పుష్పసమృద్ధిషు జన్మపరంపరాసు చ విరక్తో నిస్పృహస్సన్ అమృతం

వాంఛయాసావధరమముం మధుపస్సవాజిహీర్షతే ॥ ౪౨ ॥ ఇతివదతిసఖీ
జనే నిమీలద్ద్విగుణితసాంద్రతరాక్షిపక్ష్మమాలా। అపతదళిభయేనభర్తు
రంకం భవతిహి విక్లబతా గుణోఙ్గనానాం॥ ౪౩ ॥ ముఖకమలకమున్నమ

పిబతీత్యమృతపః ఇతినామ్నా వాంఛయా అమృతపానాభిలాషేణ అముం
తవాధరోష్ఠం ప్రత్యాజిహీర్షతే ఆగచ్ఛతి ధ్రువం సత్యమిత్యుత్ప్రేక్షా- అన్య
త్రతు అమృతపో దేవ ఇతినామవాంఛయా దేవభూయాయ ఇత్యర్థః -
అథవా నిశ్శ్రేయస ప్రాప్త్యై ఇత్యర్థః - శ్రేయోనిశ్శ్రేయసామృతమి
త్యమరః ధ్రువం శాశ్వతం - అధరంధరా సంబంధరహితం అముం పరమో
క్షం అపథమిహచాముత్రశుచాం ఇహచాముత్రచాన్వేతీత్యాదౌ లోకేవే
దే చేదముదసో శ్లోకద్వయే మూఢదర్శనాత్ ఆజిహీర్షతే అన్వేష్యతీత్యర్థః-
ఓహాఙ్ గతావితి ధాతోర్లట్ - శ్లాఘితిద్విర్భావః - ఈహల్యఘోరితి ఈ
కారః - అత్రనాయికావదనసౌరభలోభహేతుకస్య మధుపాగమనస్యా
మృతపనామవాంఛాహేతుకత్వోత్ప్రేక్షణాద్గుణహేతూత్ప్రేక్షా సాచ
ధ్రువమితివ్యంజకప్రయోగాద్వాచ్యా సతీ మధుపస్యాధరోష్ఠదశాసంబంధే
పిసంబంధోక్తేరతిశయోక్త్యుత్థాపి తేతి సంకరః- పూర్వోక్తా ప్రకృతార్థ
ప్రతీతిస్తు మధుపాదిశబ్దానామభిధాయాః ప్రకృతార్థనియంత్రితత్వాచ్ఛ
బ్దశక్తిమూలోధ్వని రేవన శ్లేష ఇత్యలం విస్తరేణ॥ ౪౨॥ ఇతీతి॥ ఇతీత్థంసఖ్యే
వజనస్తస్మిన్ సఖీజనే వదతిసతి నిమీలంత్యౌ భయాన్ముకుళీ భవంత్యౌ అతఏ
వద్విగుణౌ ఆవృత్తీయయోస్తే ద్విగుణేద్విరావృత్తే - గుణస్త్వావృత్తిశబ్దా
దిజ్యేంద్రియా ముఖ్యతంతుష్వితి వైజయంతీ - తే కృతే ద్విగుణితే అతఏవ
సాంద్రతరే అక్షిపక్ష్మమాలే నేత్రలోమపఙ్క్తిర్యస్యాస్సా కాచిదితి శేషః
అక్షిగ్రహణస్య పక్ష్మద్వైగుణ్యలక్ష్మీరక్ష్ణోరేవేతి ద్యోతనార్థత్వాన్న
పౌనరుక్త్యం - అళిభయేన భర్తురంకం ఉత్సంగమపతత్ ప్రాప్తవతీ అ
హోమహత్కష్టం - యతీఽటాదపి భయమిత్యాశంక్యాహ - భవతీతి-
అంగనానాం నతుపుంసామితి భావః విక్లబతాభీరుతా గుణోభవతి హానదో
ష ఇతి భావః అతఏవ వజనసమక్షం భర్తురంకారోహణమపి నదోషః పార్శ్వ
స్థాలంబనాదీనాం భయానుభావత్వాత్ ఉత్కలికాలంకారోయమర్థాంత
రన్యాసః॥ ౪౩ ॥ ముఖేతి॥ యూనాం అభినవోఢవధూః నవోఢాంగనాబలా
త్ హఠాత్ ముఖకమలమితీత్యుపమితసమాసః తదల్పం ముఖకమలకం

ష్య యూనా యదభిసమోఢవధూం బలాదచుంబి । తదపి న కిల బాలపల్లవా
గ్రగ్రహణపరయా వివిదే విదగ్ధసఖ్యా ॥ ౪౪ ॥ వ్రతతివితతిభిస్తిరోహితా
యాం ప్రతియువతౌ వదనం ప్రియః ప్రియాయాః । యదధయదధరావలోప
నృత్యత్కరవలయస్వనితేన తద్వివవ్రే ॥ ౪౫ ॥ విలసితమనుకుర్వతీ పురస్తా
ద్ధరణిరుహాధిరుహో వధూర్లతాయాః । రమణమృజుతయా పురస్సఖీ
నామగణితచాపలదోషమాలిలింగ ॥ ౪౬ ॥ సలలితమవలంబ్య పాణినాం

అల్పార్థే కన్ప్రత్యయః - ఉన్నమయ్యోర్ధ్వముఖ్య - లఘ్వపి లఘుపూర్వాదిత్య
యూనా యేనః అచుంబి చుంబితమితి యత్ తచ్చుంబనం విదగ్ధసఖ్యా చతురస
ఖ్యా బాలపల్లవాగ్రాణాం గ్రహే గ్రహణం - గ్రహవృదృనిశ్చిగమశ్చేత్య
ప్రత్యయః తత్పరయా తదాసక్తయా సత్యా కించిద్వ్యాసంగం కల్పయం
త్యేత్యర్థః - న వివిదే పి కిల న విదితమపి కిల న ప్రకాశితమితి కిము వక్తవ్యమిత్య
పిశబ్దార్థః కిలేత్యలీకే వస్తుతో విదిత్వాప్యవిదిత్వేవ స్థితా వైదగ్ధ్యాదన్యథా
తయోర్విస్రంభవిఘాతాదితి భావః ముగ్ధేయన్నాయికా - ఉదయద్వ్యావనా
ముగ్ధా లజ్జావిజితమన్మథేతి లక్షణాత్ ॥ ౪౪ ॥ వ్రతతీతి ॥ ప్రతికూలా యువ
తిః ప్రతియువతీ సపత్నీ తస్యాం వ్రతతి[illegible]లతాజాలాని - వల్లీ తు వ్ర
తతిర్లతేత్యమరః - తాభిస్తిరోహి[illegible]స్యాం ప్రియః ప్రియాయాః వ
దనం అధరం అధయత్ అపిబత్ [illegible]టికాల్లుఙ్ తద్వదనపా
నం అధరావలోపేనాధర ఖండనేన [illegible]ధయేత్యర్థః - నృత్యతో
శ్చలతః కరయోర్వలయానాం కంకణానాం స్వనితేన ధ్వనినా వివవ్రే వివృ
వం - తదేవ తస్యాస్తదనురూపకమభూదిత్యర్థః - అత్రైకాప్యుష్టా అ
వ్యవస్థా సిద్ధవతీత్యనుసంధేయం ॥ ౪౫ ॥ విలసితమితి ॥ వధూః కా
చిత్ స్త్రీ పురస్తాదగ్రే ధరణిరుహమధిరోహతీతి ధరణిరుహాధిరుట్ - వృక్షా
రూఢా రుహేః క్విప్ - తస్యాస్తదధిరుహా లతాయాః విలసితం చేష్టితం -
నపుంసకే భావే క్తః అనుకుర్వతీ ఏవమిత్యాశ్లేషప్రకారమభినయంతీ ఋ
జుతయా అకుటిలబుద్ధితయా సఖీనాం పురోగే అగణితః అవిచారితః చాపల
మనుచితాచరణమేవ దోషో యస్మిన్కర్మణి తద్యథా తథా రమణం ప్రియ
మాలిలింగ - ఏషా చ హర్షాత్ ఔత్సుక్యవతీ ప్రౌఢా చ ॥ ౪౬ ॥ సలలితమితి ॥ అన్యా
స్త్రీ ఉచ్ఛ్రితగుచ్ఛవాంఛయా ఉన్నతస్తబకజిఘృక్షయా సలలితం సవిలా

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

సేసహచరముచ్ఛ్రితగుచ్ఛవాంఛయాన్యా । సకలకలభకుంభవిభ్రమా
భ్యాముర సి రసాదవతస్తతే స్తనాభ్యాం॥ ౪౬॥ మృదుచరణతలాగ్రదుఃస్థిత
త్వాదసహతరాకుచకుంభయోర్భరస్య। ఉపరినిరవలంబనం ప్రియస్యన్య
పతదథోచ్చతరోచ్చిచీషయాన్యా॥౪౭॥ఉపరిజతరుజానియాచమానాంకు
శలతయాపరిరంభలోలుపోన్యాః। ప్రథితపృథుపయోధరాంగృహాణస్వయ

సంయథాతథాసహచరం ప్రియం పాణినా ఔచిత్యాదవమేనేతి శేషః -
అంసే అవలంబ్య అవష్టభ్య సకలయోస్సమగ్రయోః కలభకుంభయోర్వి
భ్రమ ఇవ విభ్రమ సౌన్దర్యం యయోస్తాభ్యాం స్తనాభ్యాం రసాద్రాగా
దురస్యవతస్తతే ఆచ్ఛాదయామాస - సహచరమితి శేషః అభిముఖావస్థా
నాదితి భావః - స్తృణాతేః కర్తరి లిట్ - ఋతశ్చ సంయోగాదేర్గుణ ఇతి
గుణః - శర్పూర్వాః ఖయ ఇత్యభ్యాసస్య సకారలోపః ఇయం చ ప్రౌఢైవ॥౪౬॥
మృద్వితి॥ అన్యా స్త్రీ ఉచ్చతరాణాం అత్యున్నత కుసుమానాం ఉచ్చేతుము
పచేతుమిచ్ఛయా ఉచ్చతరోచ్చిచీషయా - చినోతేస్సన్నంతాత్ స్త్రియా
మప్రత్యయే టాప్ - విభాషా చేరితి కుత్వవికల్పః మృదునా చరణతలాగ్రే
ణ దుఃస్థితత్వాద్దుఃఖేన స్థితత్వాదపటుస్థితేరిత్యర్థః - కుచకుంభయో
ర్భరస్య భారస్య - పుంసి సంజ్ఞాయాం ఘః ప్రాయేణేతి ఘప్రత్యయః - న స
హతేత్యంతమసహతరా సహేః పచాద్యజంతాన్నఞ్ సమాసాత్తరప్ప్ర
త్యయః - భరమసహమానేత్యర్థః - కృద్యోగాత్కర్మణి షష్ఠీ - అథాస్మి
న్నవసరే నిరవలంబం యథా తథా ప్రియస్యోపరి నిరాలంబత్వాన్నిపపాతే
త్యర్థః - ఏషాపి ప్రౌఢైవ స్వభావోక్తిరలంకారః॥౪౭॥ ఉపరిజేతి॥ ఉపరి
జాతాని ఉపరిజాని యాని తరోర్జాతాని తరుజాని కుసుమాని తాని యాచ
మానా ముపచిత్య దేహీతి ప్రార్థయమానాం ప్రథితపృథుపయోధరాం ప్ర
శస్తపీవరకుచాం ముగ్ధవధూమకుటిలధియం స్త్రియం పరిరంభలోలుపః ఆ
శ్లేషలాలసోన్యః కుశలతయా వంచనాపటుతయా స్వయం గృహాణేతి మయో
ద్యతాః స్వయమేవాపచినుష్వేత్యుక్త్వేత్యర్థః - గమ్యమానార్థత్వా
దుక్త్వేతిన ప్రయుక్తం పౌనరుక్త్యాత్ దోర్భ్యాం హస్తాభ్యాముదాస
ఉదయచ్ఛత్ స్మ - అయం చైకాయత్తత్వాదనుకూలనాయకః - నాయికా తు
స్వాధీనపతికా ప్రౌఢా చ॥ ౪౮॥ ఇదమిదమితి॥ అన్యా స్త్రీ ఇదమిదమితిశ

మితిముగ్ధవధూముదాసదౌర్భాగ్యమ్॥ ౪౯ ॥ ఇదమిదమితిభూరుహాంప్రసూనైర్ముహురభిలోభయతా పురఃపురోఽన్యా। అనురహసమనాయినానాయకేనత్వరయతిరంతుమహో జనంమనోభూః॥ ౫౦ ॥ విజనమితిబలాదముంగృహీత్వాక్షణమథవీక్ష్యవిపక్షమంతికేన్యా। అభిపతితుమనాలఘుత్వభీతేరభవదముంచతివల్లభేతిగుర్వీ॥ ౫౧ ॥ అధిరజనిజగామధామతస్యాః ప్రియతమయేతిరుషాస్రజావబద్ధః। పదమపిచలితుంయువానసేహేకిమివ

దం(గాహ్యమిదం(గాహ్యమిత్యుక్త్వేత్యర్థః - భూరుహాంవృక్షాణాం ప్రసూనైః పుష్పైః పురఃపురోముహురభిలోభయతా ప్రలోభయతా నాయకేనరహస్యనురహసంఏకాంతం-అన్వవతప్తాద్రహసఇత్యవ్యయీభావసమాసాన్తః అనాయినీతా-తథాహిమనోభూఃకామోజనంరంతుంత్వరయతిదేశకాలానపేక్షయతిభావః - అతఏవాశ్చర్యమహో ఇతిపూర్వవన్నాయికానాయకవివేకః- అర్థాంతరన్యాసః॥ ౫౦॥ విజనమితి॥ అన్యాస్త్రీవిజనమేకాంతమితిహేతోరముం వల్లభంక్షణంబలాద్గృహీత్వా ఆకృష్యాథాంతికేవిపక్షంసపత్నీజనం వీక్ష్యలఘుత్వభీతేస్తుచ్ఛత్వభయాత్ ఆశుపతితుంమనోయస్యాస్సాఅభిపతితుమనాఅపసర్తుకామా- తుంకామమనసోరపీతిమకారలోపః వల్లభేఅముంచతిఅత్యజతిసతితస్యవిపక్షాన్వేషణాదితిభావః- అతిగుర్వీఅతిగౌరవవత్యభవత్ స్వయంగృహలాఘవతిరోధానాత్పత్యుః భర్తృవాల్లభ్యప్రకాశనాచ్చేతిభావః - భాగ్యవతాంసర్వం(శ్రేయసేభవతీతిరహస్యంఏషాత్వతిప్రగల్భేవ॥౫౧॥ అధీతి॥ అధిరజనివిభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావఃతస్యాస్సపత్న్యాఇత్యర్థః - బుద్ధిస్థత్వాన్నామగ్రహణాసహత్వాచ్చతచ్ఛబ్దేనసన్దేశః ధామగృహంజగామగతఇతిరుషాహేతునా ప్రియతమయాకత్ర్యా స్రజామాలికయాకరణేనఅవబద్ధఃయువాపదమపి - అత్యంతసంయోగేద్వితీయా- చలితుంనసేహేనశశాక- తథాహి- ససాధ్వసానాంభయత్రస్తానాంకిమివకింవాఇవశబ్దోవాక్యాలంకారేఇవేతిఈషదర్థోపగమోత్పత్తిః- వాక్యాలంకారేష్వితిగణవ్యాఖ్యానేశక్తింహరతీతిశక్తిహరం - హరతేరనుద్యమనేజిత్యచ్ప్రత్యయః - నభవతీతిశేషః - అస్తిర్భవంతిపరోఽప్రయుజ్యమానోఽప్యస్తీతివచనాత్। భవంతీతిలటః- పూర్వాచార్యాణాంసంజ్ఞా- సర్వస్యాపి

నశక్తిహరంససాధ్వసానామ్॥౫౨॥నఖలువయమముష్య దానయోగ్యాః
పిబతిచపాతిచయాసకౌరహస్త్వామ్ । వ్రజవిటపమముందదస్వతస్త్యైర్భ
వతియతస్సదృశోశ్చిరాయయోగః॥ ౫౩ ॥ తవకితవకిమాహితైర్వృధా
నఃక్షితిరుహపల్లవపుష్పకర్ణపూరైః। ననుజనవిదితైర్భవద్వ్యళీకైశ్చిర

భీరూణాంశక్తిహరత్వాదబలాకృతఃప్రక్ బంధోపియూనఃశక్తిహరఇతి
యుక్తమితిసామాన్యేన విశేషసమర్థనరూపోర్థాంతరన్యాసః - ఖండితే
యంనాయికాజ్ఞాతేన్యాసంగవికృతేఖండితేష్యాకషాయితేతిలక్షణాత్
నాయకస్తుదక్షిణఃభయసంబంధసహనాదభిస్తుల్యోనేకత్రదక్షిణఇతిల్ల
క్షణార్థప్రతీతేరితి॥ ౫౨ ॥ అధకాచిత్ఖండితానాయికానిజకాంతమాగ
సాకారిణంపల్లవదానేన ప్రసాదయంతంచతుర్భిస్సభర్త్సనముపాలభ
తే॥నేత్యాది॥వయమముష్యవిటపస్యదానయోగ్య నఖలుకింతుయాఅసా
వేవాసకౌత్వత్ప్రియా - అవ్యయసర్వనామ్నామకచ్ప్రాక్టేరితిఅకచ్ప్ర
త్యయః- రహస్యారహసి- రహశ్చోపాంశుచాలింగ ఇత్యమరః- త్వాంపిబతి
పానంకరోతి- పాపానేభ్వాదికః- పాఘ్రేత్యాదినాపిబాదేశః- పాతి
రక్షతిచఅన్యతో వారయతిచేత్యర్థః పారక్షణే- ఆదాదిత్వాచ్ఛపోలుక్
తస్యైఅముంవిటాప్వాతీతివిటపంపల్లవం॥విటపఃపల్లవేషిద్గఇతివిశ్వః -
దదస్వప్రయచ్ఛ- దదదానఇతిభ్వాదికాల్లుట్ - వ్రజగచ్ఛయతోదానా
చ్చిరాయచిరకాలాత్ చిరార్థేవ్యయమ్- సదృశోఃఅనురూపయోఃయోగో
భవతిఉభయోరపివిటపత్వాదితిభావఃసమాలంకారోయం॥సాసమాలం
కృతిర్యోగవస్తునోరనురూపయోరితిలక్షణాత్॥౫౩॥తవేతి॥హేకితవధూ
ర్తవృధావ్యర్థ మేవాహితైస్తత్కార్యస్య అన్యతఏవసిద్ధత్వాదితిభా
వః- తవసంబంధిభిఃక్షితిరుహాణాంపల్లవాః పుష్పాణిచతాన్యేవకర్ణం
పూరయంతీతికర్ణపూరాఃకర్ణావతంసాః - కర్మణ్యణ్ - తైఃనఃఅస్మా
కంకింతత్సాధ్యంనకించిదస్తీత్యర్థః- గమ్యమానసాధనక్రియాపేక్షయా
కర్ణపూరాణాంకరణత్వాత్తృతీయా-ఉక్తంచన్యాసోద్యోతే-నకేవలం
శ్రూయమాణైవక్రియా నిమిత్తంకారకభావస్యాపితుగమ్య మానాపీతికిం
తుననుఅంగజనవిదితైర్జనేషుప్రసిద్ధైరితిసప్తమీసమాసః- క్తేనచపూజా
యామితిషష్ఠీసమాసనిషేధాత్నచ - క్తస్యచవర్తమానఇతిషష్ఠీనిర్బం

పరిపూరితమేవకర్ణయుగ్మమ్॥ ౫౪ ॥ ముహురుపహసితామివాళినాదై
ర్వితరసినః కలికాంకిమర్థమేనామ్। వసతిముపగతేనధామ్నిస్యాశ్శఠక
లిరేషమహాంస్త్వయాద్యదత్తః॥౫౫॥ ఇతిగదితవతీరుషాజఘానస్ఫురితమ
నోరమపక్ష్మకేసరేణ। శ్రవణనియమితేనకాంతమన్యాసమమసితాంబు
రుహేణచక్షుషాచ ॥ ౫౬ ॥ వినయతిసదృశోవృశః పరాగం ప్రణయినికౌ

ధః ఆధారత్వవివక్షాయాంతద్రప్రాప్తేః కృదోర్యోగ ఇతిషష్ఠీప్రతిప్రసవత్వా
దస్యా ఇతి, భవద్వ్యక్తైర్భవతో ప్రియవదనైః కర్ణయుగ్మంచిరపరిపూ
రితంనిత్యపూర్ణమేవ అతః పూరితస్యపూరణాయోగాదలమేభిరిత్యర్థః-
అత్రోత్తరవాక్యార్థస్యపూర్వవాక్యార్థహేతుకత్వేనోపనిబంధనా
ద్వాక్యార్థహేతుకం కావ్యలింగమలంకారః॥ ౫౪॥ ముహురితి ॥ అళి
నాదైర్భృంగఝంకారైర్ముహురుపహసితాం ప్రతారణార్థంతిపరి
హాస్యమానామివస్థితామేనాం కలికాంకోరకమల్పంకలిం కలహంచకల
హేన్త్రియునేకలిరితివైజయంతీ-స్త్రీప్రత్యయస్త్వవివక్షితఃశ్లేషేనోస్మా
కంకిమర్థంవితరసి హేశఠవిప్రియకారిన్ తస్యాస్త్వత్ప్రియాయాః ధా
మ్నిభవనేవసతింస్థితిం ఉపగతేనత్వయా అద్యైవషవర్తమానో మహాన్ క
లిః కలహోదత్తః స్వదత్తఏవమహాంకలౌస్త్వితేకమల్పేనేత్యర్థః - అత్రాపి
పూర్వవాక్యార్థస్యోత్తరవాక్యార్థహేతుకత్వాద్వాక్యార్థహేతు
కంకావ్యలింగం కలికామితి శ్లేషోత్థాపితతయాకోరకకలహయోర్భేదేఽ
భేదరూపాతిశయోక్త్యనుప్రాణితమితిసంకరః॥ ౫౫॥ ఇతీతి॥ ఇత్థంగదిత
వతీఉక్తవతీఅన్యా స్త్రీరుషాకాంతంస్ఫురితాన్యుజ్జ్వలాని మనోరమాణిచ
పక్ష్మాణీవకేస[illegible]అన్యత్రకేసరాణీవపక్ష్మాణియస్యతేన శ్రవణనియమి
తేనశ్రోత్రధృతేన తేననిరుద్ధేనచాసితాంబురుహేణనీలోత్పలేన చక్షుషా
చసమంయుగపజ్జఘాన తాడయామాస-ఏషాపిఖండితానాయకస్తుధృష్టః-
వ్యక్తాంగానిర్భయోధృష్ట ఇతిలక్షణాత్ - అత్రస్ఫురితేత్యాదితుల్యధర్మాగ
మ్యౌపమ్యయోరసితాంబురుహచక్షుషోరుభయోరపితాడన సాధనత
యోపాత్తత్వేనప్రకృతత్వాత్తేషాంప్రకృతాస్పదాతుల్యయోగితా- లక్ష
ణముక్తం॥వినయతీతి॥ప్రణయినిప్రియేసుదృశః ప్రియాయాః దృశోలోచనా
దేకస్మాదేవేతిభావః కుసుమేషుభవంకౌసుమంపరాగంరజః కణందప్ర్చైక

సుమమానసాని లేన । తదహితయువతేరభీక్ష్ణమక్ష్ణోర్ద్వయమపి రోషరజోభిరాపుపూరే ॥ ౪౮ ॥ స్ఫుటమిదమభిచారమంత్ర ఏవ ప్రతియువతేరభిధానమంగనానాం । వరతనురమునోపహూయ యత్తన్మృదుకుసుమేన యదాహతాప్యమూర్ఛత్ ॥ ౪౯ ॥ సమదనమవతంసితేఽధికర్ణం ప్రణయవతా కుసుమేన సుమధ్యమాయాః । వ్రజదపి లఘుతాం బభూవ భారః సపదిహిరణ్మ

మితి భావః ఆస నాని లేన సిజముఖపూత్కారేణ పినద్ధ్యత్యాపనయత స్సతి తదహితయువతేః తత్సపత్న్యాః అక్ష్ణోర్ద్వయమపి న ద్వేకమేవేతి భావః- రోషాఏవ రజాంసి తైరభీక్ష్ణమాపుపూరే ఆపూరితం- న త్వేకేన రజఃకణేన కిం చిత్స్పృష్టమాత్రమితి భావః- పిపర్తేః స్పృణాతేర్వా కర్మణి లిట్- ఉదోష్ఠ్య పూర్వస్యేత్యుకారః- హ్వోరుపధాయా ఇతి దీర్ఘః పూరీ ఆప్యాయన ఇత్యస్మాద్వా దివాదికా దకర్మకాత్ కర్తరి లిట్ - పూర్ణమిత్యర్థః - అత్రాన్యతో రజోపనయనస్యాన్యత్ర రజఃపూరణత్వాయోగాదకారణకమేవ పూరణమితి భావనాలంకారో రూపకానుప్రాణిత ఇత్యసంకరః ॥ ౪౮ ॥ స్ఫుటమితి ॥ ఇదం ప్రతియువతేః సపత్న్యాః అభిధానం నామధేయం అంగనానామభిచారః- పరమారణకర్మ యథా శ్యేనేనాభిచరన్యజేతేతి- తస్య మంత్రోఽభిచారమంత్రః స ఏవ స్ఫుటమిత్యుత్ప్రేక్షా - యద్యస్మాద్వరతనుః స్త్రీ ప్రత్యాభర్త్రా అమునా సపత్నీనామధేయేనోపహూయ మృదుకుసుమం మృదుగ్రహణం అచిరాపచితత్వం ద్యోతయద్దైవతాభిమంత్రణాదిసంస్కారాభావం ద్యోతయంతి తేన కుసుమేనాప్యాహతా ఆమూర్ఛత్ యదుచ్చారణపూర్వకం కుసుమతాడనమపి మారకం సోఽభిచారమంత్ర ఏవ సత్యమన్యథా కేవలకుసుమపితల్ప్రసంగాదిత్యర్థః ॥ ౪౯ ॥ సమదనమితి ॥ ప్రణయవతా ప్రియేణ సుమధ్యమాయాః ప్రియాయాః అధికర్ణం - కర్ణేవిభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః సమదనం సానురాగం యథా తథా కుసుమే అవతంసితే అవతంసీకృతే సతి సపది లఘోర్భావః లఘుతాం హీనతాం అగురుత్వం చ వ్రజదపి సమాన ఏకః పతిర్యస్యాస్తస్యాస్సపత్న్యాః - నిత్యం సపత్న్యాదిష్వితి జీప్ సకారశ్చ ఏతస్మాదేవ నిర్దేశాత్ సమానశబ్దస్య సభావనియమః హిరణ్యస్య వికారో హిరణ్మయం దాండినాయనాదినా నిపాతనాత్ మండనం భారో బభూవ యత్కించిదపి ప్రేష్ఠాకాంత స్వహస్తేన తత్

యమండనం సపత్న్యాః॥౫౯॥ అవజితమధునాతవాహమక్ష్ణో రుచిరతయేత్యవనమ్య లజ్జయేవ। శ్రవణకువలయం విలాసవత్యాః భ్రమరరుతైరుపకర్ణమాచచక్షే॥౬౦॥ అపచితకుసుమా విహాయ వల్లీర్యువతిషు కోమలమాల్యమాలినీషు। పదముపదధిరే కులాన్యళీనాం న పరిచయో మలినాత్మనాం ప్రధానమ్॥౬౧॥ శ్లథశిరసిజపాశపాతభారాదివ నితరాన్నతిమద్భిరంసభాగైః। ముకుళితనయనైర్ముఖారవిందైర్ఘనమహతామివ పక్ష్మణాం

ఘ్యం మండనం భవతి అన్యన్మహార్ఘమపి హీనం భారంచ నతు మండనమిత్యర్థః- లఘుత్వగురుత్వగుణవిరోధస్యహీనార్థత్వేన పరిహారాద్విరోధాభాసభేదః॥౫౯॥ అవజితమితి॥ విలాసవత్యాః స్త్రియాః శ్రవణకువలయం శ్రవణోత్పలం కర్తృ అహమధునాతవాక్ష్ణోః రుచిరతయా రుచిరస్య భావః రుచిరతా భావేతల్ తయా సౌందర్యేణావజితమితి వక్తవ్యానువాదః అతఏవ లజ్జయా వనమ్య భ్రమరరుతైః తన్మిషేణేత్యర్థః- ఉపకర్ణం కర్ణే ఆచచక్ష ఇవేత్యుత్ప్రేక్షా॥౬౦॥ అపచితేతి॥ అళీనాం కులాని అపచితాని యువతిభిరుపాత్తాని కుసుమాని యాసాం తాః రిక్తా ఇత్యర్థః- వల్లీః పుష్పలతాః విహాయ కోమళాని మాల్యాని- మలం తే ధారయంతీతి కోమళమాల్యమాలినీషు- మల మల్ల ధారణ ఇతి ధాతోర్ణిని ప్రత్యయః- ఇుస్నేభ్యోజీప్ -యువతిషు పదం ఉపదధిరే నిదధుః- తథాహి మలినాత్మనాం కృష్ణదేహానాం దుష్టచిత్తానాం పరిచయః చిరకాలసాహచర్యం న ప్రధానం అప్రయోజకం- కింతు భక్తిరేవేతి భావః- అతః పరిచితలతాత్యాగో నాశ్చర్య ఇత్యర్థః- అత్ర మలినాత్మనామితి కృష్ణాంగత్వస్య దుష్టచిత్తత్వేన సహాభేదాధ్యవసాయేన అర్థాంతరన్యాసోత్థానాత్ శ్లేషప్రతిభోత్థాపితాతిశయోక్త్యనుప్రాణితేయమితి సంకరః॥౬౧॥ అథోత్తరసర్గే జలక్రీడావర్ణనాయ తదుపోద్ఘాతత్వేనాసాం వనవిహారోద్భవం శ్రమాతిరేకం సప్తభిః శ్లోకైర్వర్ణయతి॥ శ్లథేత్యాది॥ శిరసిజాతాని శిరోరుహాణి - సప్తమ్యాంజనేర్డః - హలదంతాదిత్యాదినా అలుక్ తేషాం పాశః కలాపః శ్లథస్య తస్య యః పాతః తస్య భారాదివేతి హేతూత్ప్రేక్షా - న పాదాదావిత్యాది ఖల్వాదయ ఇతి వామనీయనిషేధేపీవశబ్దస్య పాదాదౌ ప్రయోగః కవిరాద్ధత్వాన్నితరామతిశయేన - అవ్యయఘాదాం ప్రత్యయః-నతిమద్భిః అంసభాగైరుపలక్షితాభిః సీతంబినీభిః భావి

భరేణ ॥ ౭౨ ॥ అధికమరుణిమానముద్వహద్భిర్వికసదశీతమరీచిరశ్మిజా
లైః। పరిచితపరిచుంబనాభియోగాదపగతకుంకుమరేణుభిః కపోలైః॥౭౩॥
అవసితలలితక్రియేణ బాహ్వోర్లలితతరేణ తనీయసాయుగేన । సరసకిస
లయానురంజితైర్వా కరకమలైః పునరుక్తరక్తభాభిః॥ ౭౪ ॥ స్మరసరస
మురస్తలేన పత్యుః వినిమయసంక్రమితాంగరాగరాగైః। భృశమతిశయ
ఖేదసంపదేవ స్తనయుగలైరితరేతరం నిషణ్ణైః॥ ౭౫ ॥ అతనుకుచభరాన

నాసంబంధః ఏవముత్తరత్రాపి యోజ్యః తాంసత్వముత్తమస్త్రీలక్షణం -
పునర్ఘనమహతాం సాంద్రదీర్ఘాణాం పక్ష్మణాంభరేణైవేతి పూర్వవద్ధే
తూత్ప్రేక్షా - ముకుళితనయనైర్ముఖారవిందైరత్రోత్ప్రేక్షయోస్సం
సృష్టిః॥ ౭౨ ॥ అధికమితి ॥ పునః పరిచితానాం ప్రణయినాం పరిచుంబనై
రభియోగాత్పీడనాత్ అపగతాః కుంకుమానాం రేణవః యేషు తాని అప
గతకుంకుమరేణుభిః అత ఏవ వికసంతి వైమల్యాత్ ప్రతిఫలంత్యశీతమరీచే
రుష్ణాంశోః రశ్మిజాలాని యేషు తైరిత్యసంబంధే సంబంధాతిశయోక్తిః అత
ఏవాధికమరుణిమానం ఉద్వహద్భిః కుంకుమాపాయే ప్యాతపలంఘనాద
తిలోహితైరిత్యర్థః - కపోలైః గండస్థలైః॥ ౭౩॥ అవసితేతి ॥ పునరవసి
తాః శ్రమేణ సమాప్తాః లలితక్రియాః సుకుమారచేష్టాః యస్య తేన లలితత
రేణ తనీయసా తనుతరేణ బాహ్వోర్యుగేన పునస్సరసైస్సాంద్రైః కిసల
యైరనురంజితైర్వా సురంజనం ప్రాపితైరివ పునరుక్తా ద్విగుణా రక్తభాసో
ఏషాం తైః పునరుక్తరక్తభాభిః - హలిసర్వేషామితి యకారలోపః కరకమ
లైః పాణిపంకజైః - అత్రేతరజనకరాపేక్షయా పునరుక్తరక్తత్వం స్వా
భావికమేవ - తత్ర కిసలయరంజనహేతుకత్వముత్ప్రేక్ష్యతే ఇవార్థో
వా శబ్దః తద్వదుత్ప్రేక్షణాయాం ప్రయుక్తః॥ ౭౪॥ స్మరేతి ॥ పునః స్మరే
ణ సరసం సానురాగం యథా తథా పత్యురురస్తలేన కర్త్రా వినిమయేతివ్య
తిహారేణ సంక్రమితాం గరాగరాగో నులేపనరంజనం యేషు తైః అతిశ
యోతిశయితో యః ఖేదస్తస్య సంపదా మహిమ్నేవేత్యుత్ప్రేక్షా - భృశ
మితరేతరం నిషణ్ణైః పరస్పరం సంశ్లిష్టైః స్తనయుగలైః కుచద్వంద్వైః॥ ౭౫ ॥
అతన్వితి॥ పునః అతను నామ మహతా కుచభరేణ ఆనతేన నమ్రేణ ప్రాగేవేతి
భావః - ఘనాయాః పునశ్శ్రమజనితా ఆనతిర్యస్య తేన శరీరకేణ సుకుమార

తేనభూయశ్శ్రమజనితానతినాశరీరకేణ । అనుచితగతిసాదనిస్సహత్వం కలభకరోరుభిరూరుభిర్దధానైః॥౬౬॥అపహృతనవయావకైశ్చిరాయ క్షితిగమనేనపునర్వితీర్ణరాగైః । కథమపిచరణోత్పలైశ్చలద్భిఃభృశవినివేశవశాత్పరస్పరస్య॥౬౭॥ ముహురితివనవిభ్రమాభిషంగాదతమితదానితరాంనితంబినీభిః । మృదుతరతనవోలసాఃప్రకృత్యాచిరమపితాఃకిముతప్రయాసభాజః ॥ ౬౮ ॥ ప్రథమమలఘుమౌక్తికాభమాసీచ్ఛ్రమజల

శరీరేణ - కించఅనుచితాఅనభ్యస్తాఅభ్యస్తైప్యుచితం న్యాయ్యమితియావత్ - తయాగత్యాపాదచారేణయస్సాదఃకార్శ్యంతేన యన్నిస్సహత్వమక్షమత్వంతద్దధానైర్గంతుమక్షమైరిత్యర్థః - సహంతఇతిసహాః - పచాద్యజంతేనోపసర్గస్యసమాసేత్వప్రత్యయః - కలభకరాఃకరిహస్తాఇవోరవో మహాంతస్తైరూరుభిః సక్థిభిఃసక్థిక్లీబేపుమానూరురిత్యమరః ॥ ౬౬॥ అపహృతేతి॥పునఃచిరాయచిరంక్షితిగమనేనాపహృతోనవయావకోనవలాక్షారాగోయేషాంతైఃపునస్తైనైవవితీర్ణరాగైఃసౌకుమార్యాదుత్పాదితరాగైఃపరస్పరస్యభృశవినివేశవశాత్ స్థిరన్యాసబలాత్ఏకంస్థిరంనివేశ్యతదవష్టంభేనఇతరచాలనక్రమేణేత్యర్థః - కథమపిమహతాయత్నేనకథమాదితథాప్యంతంయత్నగౌరవబాధయోరిత్యుత్పలః - చలద్భిశ్చరణోత్పలైః॥౬౭॥ ముహురితి ॥ నితంబినీభిరుక్తధర్మోపలక్షితాభిఃస్త్రీభిర్ముహురిత్యేవం వనవిభ్రమాభిషంగాద్వనభ్రమసంగాత్తదానితరామతమి- తాంతం తామ్యతేర్భావేలుఙ్- నోదాత్తోపదేశస్యమాంతస్యానాచమేరితివృద్ధిప్రతిషేధఃయుక్తంచైతదిత్యాహ - మృదుతరతనవోతికోమలాంగ్యస్తా స్త్రియఃప్రకృత్యాలసాః - అథచిరమపిప్రయాసభాజశ్చేత్కిముతసుతరామలసాస్సురిత్యర్థః - అత్రతాప్రకృతనైసర్గికాలస్యకథనేనాగంతుకస్యకైముత్యన్యాయసిద్ధవర్ణనాదర్థాపత్తిరలంకారః - ఏకస్యవస్తునోభావాద్యత్రవస్త్వన్యథాభవేత్ - కైముత్యన్యాయతస్సాస్యాదర్థాపత్తిరలంక్రియేతిలక్షణాత్ - శ్రమశ్చాత్రసంచారీవాచ్యః - శ్రమఃఖేదోధ్వరత్యాదేఃఖేదోస్మిన్మర్దనాదయఇతిలక్షణాత్॥ ౬౮॥ అథశ్రమానుభావంస్వేదంవర్ణయతి॥ ప్రథమమితి ॥ అథతాసాంస్త్రీణాంశ్రమజలంప్రథమముజ్జ్వలగండమండలేషు కపోలసమూ

ముజ్జ్వలగండమండలేషు ॥ కఠినతరకుచాగ్రపాతిపశ్చాదథశతశర్కరతాంజగామతాసాం॥ ౯॥ విపులకమపియౌవనోద్ధతానాంఘనపులకోదయకోమలంచకాశే। పరిమళితమపిప్రియైఃప్రకామంకుచయుగముజ్జ్వలమేవకామినీనాం॥ ౧౦॥ అవిరతకుసుమాపచాయఖేదాన్నిహితభుజాలతయైకయోపకంఠం। విపులతరనిరంతరావలగ్నస్తనపిహితప్రియవక్షసాలలంబే॥ ౧౧॥ అభిమతమభితఃకృతాంగభంగాకుచయుగమున్నతివిత్తమున్నమ

షుఅలఘుమౌక్తికాభంముక్తాఫలసదృశమాసీత్ - పశ్చాత్కఠినతరకుచాగ్రేపాతిసత్ - అథపతనానంతరంశతశర్కరంసమాహారేద్విగురేకవచనం - ఆబంతోవేతినపుంసకత్వంతస్యభావస్తత్తాంశతశర్కరతాంశతశకలత్వంజగామఅత్రైకస్యశ్రమజలస్యక్రమేణానేకాశ్రయసంబంధనిబంధనాత్ పర్యాయాలంకారభేదః- క్రమేణైకమనేకస్మిన్నాధారేవర్తతేయది- ఏకస్మిన్నథవానేకంపర్యాయాలంకృతిర్మతేతిలక్షణాత్॥ ౯ ॥ శ్రమేపికుచమండలమవికృతశోభమిత్యాహ॥ విపులకమితి॥ యౌవనోద్ధతానాంకామినీనాంకుచయుగంవిపులకంపులకరహితమపిఘనపులకోదయేనసాంద్రరోమోద్గమేనకోమలంసదితివిరోధః- విపులకంవిస్తృతంతదేవవిపులకమిత్యవిరోధః - ప్రియైఃప్రకామంపరితోమలమస్యేతిపరిమలంతత్కృతంపరిమలితంమలినీకృతంతథాప్యుజ్జ్వలంవిమలమేవచకాశే ఇతివిరోధః- పరిమలవత్కృతంపరిమళితమిత్యవిరోధః- మత్వంతాత్ -తత్కరోతీతిణిచ్ కర్మణిక్తః - ణావిష్ఠవద్భావే - విన్మతోర్లుక్ అపిర్విరోధేవిరోధాలంకారసంసృష్టిః॥ ౧౦॥ అథైకస్యాఃప్రియకంఠావలంబనశ్రమానుభావమేకేనాహ॥ అవిరతేతి ॥ అవిరతోయఃకుసుమానామపచాయోహస్తేనావలంబనం - హస్తాదానేచరస్తేయఇతిఘఞ్ ప్రత్యయః - తేనయఃఖేదఃతస్మాదుపకంఠంప్రియకంఠేవిభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః - నిహితేభుజాలతేయయాతయావిపులతరౌ నిరంతరమవలగ్నౌసంసృష్టౌచ యౌస్తనౌతాభ్యాంపిహితంఛాదితంప్రియస్యవక్షోయయాతయా ఏకయాస్త్రియాలలంబేలంబితంభావేలిట్॥ ౧౧॥ అథాపరస్యాఃఅంగభంగాఖ్యమనుభావాంతరమాహ॥ అభిమతమితి॥ తనుఃకాచిత్తన్వీ - వోతోగుణవచనాదితివికల్పాదనీకారః- అభిమతమభితఃప్రియమభీత్యర్థః - ఉన్నతివిత్తమాన్న

య్యా। తనురభిలషితంక్లమచ్ఛలేనవ్యవృణుతవల్లితబాహువల్లరీకా॥ ౬౨॥
హిమలవసదృశశ్శ్రమోదబిందూనపనయతాకిలనూతనోఢవధ్వాః। కు
చకలశకిశోరకౌకథంచిత్తరళతయాతరుణేనపస్పృశాతే॥ ౬౩॥ గత్వోద్రే
కంజఘనపులినేరుద్ధమధ్యప్రదేశఃక్రామన్నూరుద్రుమభుజలతాఃపూర్ణనా

త్యేనప్రతీతంప్రసిద్ధం - విదేర్లాభార్థాత్ - విత్తోభోగప్రత్యయయోరితి
ప్రత్యయార్థేనిష్ఠానత్వాభావనిపాతః కుచయుగమున్నమయ్యోత్తుంగీ
కృత్యకృతోంగభంగో గాత్రవిజృంభణంయయాసాతదా - వల్లితేతిః థో
వేష్టితేబాహువల్లర్యౌభుజలతేయయాసా - నద్యృతశ్చేతికప్ - వల్లిత
బాహువల్లరీకా క్లమచ్ఛలేనశ్రమాపనోదనచేష్టావ్యాజేనేత్యర్థః - అ
భిలషితం ఆలింగనాద్యభిలాషంవ్యవృణుతవివృణుతవతీ వృణోతేర్లఙ్వి
వృతవతీత్యర్థః- ప్రౌఢేయముత్సుకాచ॥ ౬౨॥ అథకస్యాశ్చిన్ముగ్ధాయాః ప్రి
యచాపలోక్తిద్వారాస్వేదోద్గమంప్రకటయతి-హిమేతి॥ హిమలవసదృ
శఃహిమకణనిభాన్ శ్రమేణోదబిందూన్ స్వేదబిందూనిత్యర్థః - మందోద
నేత్యాదినాఉదకశబ్దస్యోదాదేశః - అపనయతాకిలప్రమార్జతేవనతుత
త్రతాత్పర్యమితిభావః- తరుణేనయూనానూతనోఢవధ్వాఃకుచకలశావి
వతౌచకిశోరకావివ ఉల్లసనసామ్యాదశ్వశాబావివఅశ్వశాబః కిశోరకః
తౌకుచకలశకిశోరకౌఉరముత్రావ్యుపమితసమాసఃకథంచిత్క్లేశేనసప్ర
తిస్తైర్థమేవేత్యర్థః - తరళతయాచపలతయాఉత్సుకతయేత్యర్థః - ప
స్పృశాతేస్పృష్టౌస్పృశేఃకర్మణిలిట్ - ముగ్ధేయం॥ ౬౩ ॥ అథసర్వా
సామేవస్వేదోద్రేకంవర్ణయతి॥ గత్వేతి॥ యువతయఏవసరితఃతాసాం
స్వేదఏవాపూరఃప్రవాహః జఘనమేవపులినంతత్రోద్రేకం గత్వారుద్ధః
ఆదృతోమధ్యప్రదేశోవలగ్నభాగః ప్రవాహదేశశ్చయేనసః ఊరవఏవ
ద్రుమాః భుజాఏవలతాశ్చతాః ఊరుద్రుమభుజలతాః క్రామన్నాక్రా
మన్ పూర్ణంపూరితంనాభినామేవహ్రదానామంతరభ్యంతరం - అం
తోమధ్యోవాయేనసః పూర్ణనాభీహ్రదాంతరేషాంతమ కారాంతంవా
పూర్ణేతిపూరేర్ణ్యంతాత - మణిక్తః- వాదాంతేత్యాదినాఇట్ప్ర
తిషేధనిపాతః ఉచ్చైరున్నతోకుచావేవతటౌతయోర్భవం ప్రదేశంఉ
ల్లంఘ్యరోమకూపాన్ రోమరంధ్రాణితాన్యేవకూపాన్ ప్లావయన్ పూ

భీప్రహాదాంతః। ఉల్లంఘ్యోచ్చైః కుచతటభువం ప్లావయన్రోమకూపాన్ స్వేదాపూరో యువతిసరితాం ప్రాపగండస్థలాని ॥ ౭౪ ॥ ప్రియకరపరిమార్గాదంగనానాం యదాభూత్పునరధికతరైవ స్వేదతోయోదయశ్రీః। అథవపురభిషేక్తుం తాస్తదాంభోభిరీషుర్వనవిహరణఖేదమ్లానమమ్లానశోభాః॥ ... ... ౭౫॥

ఇతిశ్రీమాఘకృతౌ శిశుపాలవధే మహాకావ్యే వనవిహారో నామ
సప్తమస్సర్గః.

రయన్ గండస్థలానికపోలభాగానున్నతభూభాగాంశ్చప్రాప - అత్రయువతిషుసరిత్త్వస్య తదవయవేషు అవయవాంచరూపణాత్సమస్తవస్తువిషయసావయవరూపకం శ్లేషానుప్రాణితం- మందాక్రాంతావృత్తం- మందాక్రాంతాజలధిషడగైర్మ్భౌనతౌతాగురూచేదితిలక్షణాత్॥ ౭౪॥ ఏవమధ్వశ్రమానుభావం స్వేదోద్రేకం వర్ణయిత్వా తత్ఫలభూతాం జలవిహరణేచ్ఛామాసాం దర్శయతి॥ ప్రియేతి॥ యదా అంగనానాం ప్రియకరపరిమార్గాత్ప్రియకరస్పర్శాత్ మృజేర్ఘఞ్ ప్రత్యయః - స్వేదతోయోదయశ్రీః స్వేదోద్గమసంపత్పునర్భూయోఽప్యధికతరైవాసీత్ అభూత్- తదా అమ్లానశోభాః అక్షీణకాంతిః వపుషిమ్లానేపీతిభావః - అంగనాః వనవిహరణఖేదేనమ్లానంమ్లానయతేఃకర్తరిక్తః - సంయోగాదేరాతోధాతోర్యణ్వత ఇతినిష్ఠానత్వం- వపుః అంగంఅథ కార్త్స్న్యేన- మంగళానంతరారంభప్రశ్నకార్త్స్న్యేష్వథోఽథేత్యమరః - అంభోభిరభిషేక్తుం ఈషుః ఇచ్ఛంతిస్మ- ఇషేర్లిట్ - అత్రపూర్వవాక్యార్థస్యోత్తరవాక్యార్థసమర్థనహేతుకత్వేనోపనిబంధనాద్వాక్యార్థహేతుకం కావ్యలింగమలంకారః- మాలినీవృత్తం- లక్షణంతూక్తమ్॥ ౭౫॥

ఇతిశ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణశ్రీమహోపాధ్యాయ
కోలచలమల్లినాథసూరివిరచితే- మాఘవ్యాఖ్యానే
సర్వంకషాఖ్యానే - సప్తమస్సర్గః.

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

మాఘకావ్యే - సవ్యాఖ్యానే - అష్టమసర్గప్రారంభః.

ఆయాసాదలఘుతరస్తనైః స్తనద్భిస్త్రాంతానామవికచలోచనారవిం
దైః । అభ్యంభః కథమపియోషితాంసమూహైస్తై రుర్వీనిమితచలత్పదం
ప్రచేలే॥ ౧ ॥ యాంతీనాంసమమసితభ్రువాన్నతత్వాదంసానాంమహతి
నితాంతమంతరేపి । సంసక్తైర్విపులతయామిథోనితంబైః స్సంబాధంబృ

అథవపురభిషేక్తుంతాస్తదాంభోభిరీషురిత్యుక్తం తదేవవర్ణయితు
మారభతే ॥ ఆయాసాదితి ॥ అలఘుతరస్తనైః పృథుతరకుచైరితిమాంద్య
హేతూక్తిః స్తనద్భిః భూషాభిః శ్రమనిశ్వాసైర్వా శబ్దాయమానైః స్తనశ
బ్దఇతిధాతోర్లటశ్శత్రాదేశః - అవికచలోచనారవిందైః శ్రమనిమీలితా
క్షిపద్మైః ఆయాసాద్వనవిహారఖేదాత్ తాంతానాంక్లాంతానాం యోషి
తాంస్త్రీణాంతైస్సమూహైః కర్తృభిరుర్వ్యాంనిమితాని నిక్షిప్తానిడు
మిఞ్ప్రక్షేపణఇతిధాతోః కర్మణిక్తః తథైవచలంతిపదాని యస్మిన్క
ర్మణితద్యథాతథాఉత్క్షేపణాశక్త్యాభువిబలాదాకృష్యమాణచరణమిత్యర్థః.
అభ్యంభోంభః ప్రతికథమపిప్రచేలే - చలితంభావేలిట్ స్వభావోక్తిరలం
కారః - స్వభావోక్తిరసౌచారుయథావద్వస్తువర్ణనమితిలక్షణాత్ - అ
స్మిన్సర్గే ప్రహర్షిణీవృత్తం - మ్నౌ జ్రౌగస్త్రిదశయతిః ప్రహర్షిణీ
యమితిలక్షణాత్॥౧॥ యాంతీనామితి॥ సమంపఙ్క్తిశో యాంతీనాం- ఆ
చ్ఛీనద్యోర్నుమితివైకల్పికోనుమాగమః - అసితభ్రువాంస్త్రీణామంసా
నాన్నతత్వాన్నమ్రత్వాద్ధేతోర్మహత్యంతరే అవకాశేసత్యపివిపులత
యాహేతునామిథః సంసక్తైరన్యోన్యశ్లిష్టైర్నితంబైః బృహద్విస్తృత
మపితద్వర్త్మసంబాధ్యతఇతిసంబాధంసంకటం-సంకటన్నాతుసంబాధ
ఇత్యమరః - ఘఞంతోపిఏషవ్యలింగత్వసంబంధమనువర్తతే ఇతిభాష్య
కారప్రయోగాదిష్యతేబభూవనతాంసత్వనితంబవైపుల్యోక్త్యాసౌంద

పదవీతద్బభూవవర్త్మ ॥ ౨ ॥ నీరంధ్రద్రుమశిశిరాం భువం వ్రజంతీస్సాశంకం ముహురివ కౌతుకాత్కరైస్తాః । పస్పర్శ క్షణమనిలాకులీకృతానాం శాఖానామథ హీనరశ్మిరంతరాళైః ॥ ౩ ॥ ఏకస్యాస్తపనకరైః కరాళితాయా బిభ్రాణస్సపది సితోష్ణవారణత్వమ్ । సేవాయై వదనసరోజనిర్జితశ్రీరాగత్య ప్రియమివ చంద్రమాశ్చకార ॥ ౪ ॥ స్వం రాగాదుపరి వితన్వతోత్తరీయం కాంతేన ప్రతిపదవారితాతపాయాః । సచ్ఛత్రాదపరవిలా

ర్యాతిశయ ఉక్తః ఆసంబాధేపి సంబాధోక్తేరతిశయోక్తిః ॥ ౨ ॥ నీరంధ్రేతి ॥ నిరంధ్రైః సాంద్రైః ద్రుమైః శిశిరాం భువం వ్రజంతీః గచ్ఛంతీః తాః స్త్రీః అథ హీనరశ్మిరుష్ణాంశుః క్షణమనిలేనాకులీకృతానాం చలితానాం శాఖానామంతరాళైః నీరంధ్రత్వేపి ముహురనిలచలనజనితైరవకాశైర్ముహుః కౌతుకాదౌత్సుక్యాదివ సాశంకం పరదారత్వాత్సభయమిత్యర్థః - కరైః పస్పర్శ స్పృష్టవాన్ అనావరణహేతుకస్య తపనకరస్పర్శస్యౌత్సుక్యహేతుకత్వోత్ప్రేక్షణాద్గుణహేతూత్ప్రేక్షా ॥ ౩ ॥ అథ కస్యాశ్చిద్ధృతం శ్వేతాతపత్రం చంద్రత్వేనోత్ప్రేక్షతే ॥ ఏకస్యా ఇతి ॥ వదనసరోజేన స్త్రీముఖపంకజేన నిర్జితశ్రీః చంద్రమాః ఏతేన వదనసరోజస్య చంద్రవిజయాత్సరోజాంతరవైలక్షణ్యం చంద్రస్యాతికష్టత్వం చోక్తం అత ఏవ సేవాయై తత్సేవార్థమాగత్య తపనకరైః కరాళితాయాః పీడితాయా ఇత్యర్థః - కరాళో భీషణే న్యవదితి విశ్వః - ఏతేన సేవావకాశో దర్శితః ఏకస్యాః కస్యాశ్చిదంగనాయాః సపది ఆతపక్షణ ఏవ సితోష్ణవారణత్వం స్వయమేవ శ్వేతాతపత్రత్వం బిభ్రాణస్సన్ ప్రియం చకారేవేతి క్రియాస్వరూపోత్ప్రేక్షా - పరాజితః కయాచిత్సేవయా జేతుశ్చిత్తం సంతోషముపార్జయతీతి భావః ॥ ౪ ॥ స్వమితి ॥ రాగాత్ప్రేమాతిశయాత్ హేతోః ఉపరి ప్రియాయాః మూర్ధప్రదేశే స్వం స్వకీయం ఉత్తరీయం సంవ్యానపటం వితన్వతా విస్తారయతా కాంతేన ప్రియేణ ప్రతిపదం పదే పదే వారితః ఆతపో యస్యాస్సా తస్యాః అపరస్యాః కస్యాశ్చిదంగనాయాః సచ్ఛత్రాచ్ఛత్రయుక్తాత్ ధృతాతపత్రాదిత్యర్థః - అపరస్మాత్ విలాసినీసమూహాత్ స్త్రీసంఘాదనేకాత్ - పంచమీవిభక్తే ఇతి పంచమీ అధికతరా అత్యధికా ఛాయా అనాతపః కాంతిశ్చ తదా తత్సముదాసీత్ ఛత్రఛాయాతోఽధికాం

సినీసమూహశ్ఛాయాసీదధికతరాతపాపరస్యాః ॥ ౫ ॥ సంస్పర్శప్రభవ
సుఖోపచీయమానే సర్వాంగే కరతలలగ్నవల్లభాయాః । కౌశేయంవ్ర
జదపి గాఢతామజస్రంసస్రంసే విగళితనీవినీరజాక్ష్యాః ॥ ౬ ॥ గచ్ఛంతీర
లసమవేత్య విస్మయిన్యస్స్త్రీస్తాన్విదధిరేగతాని హంస్యః । బుద్ధ్వా వాజి
తమపరేణ కామమావిష్కుర్వీత స్వగుణమపత్రపః క ఏవ ॥ ౭ ॥ శ్రీమద్భిర్జిత
పులినాని మాధవీనామారోహైర్నిబిడబృహన్నితంబబింబైః । పాషాణస్ఖల

తస్స్వహస్తధృతోత్తరీయచ్ఛాయైవానన్యసాధారణ్యాత్ జ్యాయసీముఖ
కాంతిరపితస్యా ఏవభూయసీతిభావః - ఛాయాత్వనాతపే కాంతావిత్యమ
రః - ఏతేనసచ్ఛత్రాదచ్ఛత్రస్యాధికచ్ఛాయేతి విరోధాపనిరస్త ఇతివిరో
ధాభాసోలంకారః ॥౫॥ సంస్పర్శేతి ॥ కరతలేనపాణితలేనలగ్నోవల్లభో
యస్యాస్తస్యాః స్వహస్తేనతద్ధస్తంగృహీత్వాగచ్ఛంత్యా ఇత్యర్థః - అతఏ
వనీరజాక్ష్యాః ఉత్పలాక్ష్యాః సర్వాంగే సర్వావయవే సంస్పర్శప్రభవేన
ప్రియాంగసంగసంభవేనసుఖేనోపచీయమానే పోషంగమితేసతి అత ఏవ
గాఢతాందృఢత్వంవ్రజదపి విగళితనీవిసుఖపారవశ్యాద్విశ్లిష్టగ్రంధికౌశే
యందుకూలం అజస్రంసంతతంసస్రంసేసస్రస్తం ఏషాచవ్యాప్తాహృషిత
రోమాచ ॥ ౬ ॥ గచ్ఛంతీరితి ॥ హంస్యోహంసాంగనాః అలసంమందంగ
చ్ఛంతీః ప్రయాతాస్తాస్తన్వీః స్త్రీరవేత్య విస్మయిన్యః గతిసౌష్ఠవాద్విస్మ
యవత్యః గతానిస్వకీయలీలాగమనానిన విదధిరేనచక్రుః లజ్జయేతిభావః త
థాహిఅపరేణాన్యేనజితంస్వగుణంబుద్ధ్వా జ్ఞాత్వాపీత్యర్థః - క ఏవ
కోవాఅపత్రపస్సన్ కామమత్యర్థం ఆవిష్కుర్వీత ప్రకాశయేత్ నకశ్చి
దిత్యర్థః - ఇదుపధస్యచాప్రత్యయస్యేతివిసర్జనీయస్యషత్వం అత్రాతి
రశ్చాంవివేకిత్వాతిశయోక్త్యాగతికరణనిషేధః తత్సమర్థనార్థోయ
మర్థాంతరన్యాసః ॥ ౭ ॥ శ్రీమద్భిరితి ॥ శ్రీమద్భిశ్శోభావద్భిః నిబిడాః బృం
హంతో తివిపులాశ్చనితంబబింబాః కటిపశ్చాద్భాగాయేషాంతైః మా
ధవస్యేమాః మాధవ్యస్తాసాం మాధవీనాం హరివధూనాం ఆరుహ్యంత ఇ
త్యారోహైః కటిపురోభాగైర్జిత పులినానిజితసైకతానిసింధోరవరోధ
నానిసముద్రమహిష్యోనద్య ఇత్యర్థః - వైలక్ష్యాత్పరాజయకృతమనస్సం
కోచాద్ధేతోః పాషాణేషు స్ఖలనేనాభిఘాతేనవిలోలం యథాతథా అశు

నవిలోలమాశు నూనం వైలక్ష్యాద్వ్యయురవరోధనాని సింధోః॥ ౮ ॥ ముక్తా
భిస్సలిలరయాస్తశుక్తిపేశీముక్తాభిః కృతరుచి సైకతం నదీనామ్ । స్త్రీలో
కః పరికలయాంచకార తుల్యం పర్యంకైర్విగళితహారచారుభిస్స్వైః॥ ౯॥
ఆఘ్రాయ శ్రమజమనింద్యగంధబంధుం నిశ్వాసశ్వసనమసక్తమఙ్గనానామ్ ।
ఆరణ్యాస్సుమనస ఈషిరే న భృంగైః కౌచిత్యం గణయతి కో విశేషకామః ॥
౧౦॥ ఆయాంత్యాం నిజయువతౌ వనాత్సశంకం బర్హాణామపరశిఖండినీం భ

యయుః నూనం నదీనాం స్వాభావిక్యాః పాషాణస్థలితాశుగతేః వైలక్షణ్య
హేతుత్వోత్ప్రేక్షణాద్గుణహేతూత్ప్రేక్షా॥ ౮॥ ముక్తాభిరితి॥ స్త్రీలో
కః స్త్రీజనః కర్తా సలిలరయేణాస్తానున్నాః శుక్తయో ముక్తాస్ఫోటాః తా
ఏవ పేశ్యః కోశాః పుటా ఇతి యావత్ - ముక్తాస్ఫోటస్త్రియాం శుక్తిః- పే
శీకోశో ద్విహీనేండమితి చామరః - తాభిర్ముక్తాభిరుత్సృష్టాభిః ముక్తాభి
ర్మౌక్తికైః- అథ మౌక్తికం ముక్తేత్యమరః- కృతరుచి కృతశోభం నదీనాం
సైకతం పులినం - తోయోత్థితం తత్పులినం సైకతం సికతామయమిత్యమ
రః - సికతాశర్కరాభ్యాం చేతి అణ్ ప్రత్యయః - విగళితైర్విశీర్ణైః హా
రైః చారుభిః మనోజ్ఞైః స్వైః స్వకీయైః పర్యంకైః శయనైః - శయనం మంచ
పర్యంకపల్యంకాః ఖట్వయా సమా ఇత్యమరః- తుల్యం సదృశం పరికలయాం
చకార మేనే ఉపమేయమర్థః పూర్ణా॥ ౯ ॥ ఆఘ్రాయేతి॥ భృంగైః భ్రమ
రైః కర్తృభిః శ్రమజమథ్య శ్రమోత్థం అనింద్యగంధస్య శ్లాఘ్యగంధస్య బం
ధుం సహచరం తద్వంతమిత్యర్థః - అంగనానాం స్త్రీణాం నిశ్వాసశ్వస
నం నిశ్వాసమారుతం అసక్తమప్రతిబంధం ఆఘ్రాయ అరణ్యే భవాః ఆర
ణ్యాః - అరణ్యాణ్ణో వక్తవ్య ఇతి ణప్రత్యయః - తతష్టాప్ సుమనసః పు
ష్పాణి నేషిరే నేష్టాః ఇషు ఇచ్ఛాయాం కర్మణి లిట్ అనుచితో యమకాండే
పరిచితపరిత్యాగ ఇత్యత్రాహ - విశేషం కామయత ఇతి విశేషకామః - శీ
లికామిభిక్షాచరిభ్యో ణ ఇతి ణప్రత్యయః - కః ప్రాణీ ఉచితస్య భావః ఔచి
త్యం చిరపరిచితాద్యుచితత్వం గణయతి విచారయతి - న కోపీత్యర్థః - అ
ర్థాంతరన్యాసోలంకారః ॥ ౧౦ ॥ ఆయాంత్యామితి॥ నిజయువతౌ స్వ
కాంతాయాం వనాదాయాంత్యామాగతాయాం సత్యాం సశంకం సభ
యం అపరశిఖండినీం జారిణీం మయూరీం బర్హాణాం పింఛానాం భరేణ

రేణ। ఆలోక్య వ్యవదధతం పురో మయూరం కామిన్యశ్శ్రద్దధురనార్జవం
ప్రియేషు॥ ౧౧ ॥ ఆలాపైస్తులితరవాణి మాధవీనాం మాధుర్యాదమలపత
త్రిణాం కులాని। అంతర్ధాముపయయురుత్పలావలీషు ప్రాదుష్ష్యాత్క ఇవ జి
తః పురః పరేణ॥ ౧౨॥ ముగ్ధాయాస్స్మరలలితేషు చక్రవాక్యాః నిశ్శంకం ద
యితతమేన చుంబితాయాః। ప్రాణేశానభివిదధుర్విధూతహస్తాస్సీత్కా
రం సముచితముత్తరం తరుణ్యాః ॥ ౧౩ ॥ ఉత్క్షిప్తస్ఫుటితసరోరుహార్ఘ్య

భారేణ వ్యవదధతం ఛాదయంతం మయూరం పుర ఆలోక్య దృష్ట్వా కామిన్యో
రమణ్యః ప్రియేషు రమణేషు అనార్జవం కౌటిల్యం శ్రద్దధుః విశ్వస్తవత్యః
కుటిలాః పురుషా ఇతి నిశ్చిక్యురిత్యర్థః- దధాతేర్లుఙ్ - గాతిస్థేత్యాదినా సి
చో లుక్ - ఆత ఇతి ఝేర్జుసాదేశః - శ్రదంతరోరుపసర్గవద్వృత్తిర్వక్త
వ్యేతి శ్రచ్ఛబ్దస్య ధాతోః ప్రాక్ప్రయోగః ॥ ౧౧ ॥ ఆలాపైరితి ॥ మాధవీ
నాం హరివధూనాం ఆలాపైః కర్తృభిః మాధుర్యాత్ శ్రవణానందకర
త్వాద్ధేతోః తులితరవాణి తిరస్కృతరుతాని అమలపతత్రిణాం హంసా
నాం కులాని సమూహాః ఉత్పలావలీషు నీలోత్పలపఙ్క్తిషు అంతర్ధామంత
ర్ధానం - అంతశ్శబ్దస్యాంకిణత్వవిధిసమాసేషూపసర్గసంజ్ఞా వక్త
వ్యేతి అంతశ్శబ్దస్యోపసర్గత్వాత్ - ఆతశ్చోపసర్గ ఇత్యఙ్ప్రత్యయః- ఉ
పయయుః యుక్తం చైతదిత్యాహ - తథాహి పరేణ జితః క ఇవ కో వా ఇవశ
బ్దో వాక్యాలంకారే పురో జేతురగ్రే ప్రాదుష్ష్యాత్ ప్రాదుర్భవేత్ - ఉప
సర్గప్రాదుర్భ్యామస్తిర్యచ్పర ఇతి షత్వం అర్థాంతరన్యాసోలంకా
రః॥ ౧౨ ॥ ముగ్ధాయా ఇతి ॥ దయితతమేన ప్రియతమేన నిశ్శంకం శంకార
హితం యథా తథా చుంబితాయాః దష్టాయాః తథాపి స్మరలలితేషు చుం
బనాద్యనంతరకృత్యేషు సీత్కారాదిషు కామచేష్టితేషు ముగ్ధాయాః మూ
ఢాయాః చక్రవాక్యాః సముచితం యోగ్యం సీత్కారం సీత్కారరూపం
ఉత్తరం ఉత్తరకృత్యం తరుణ్యాః అబలాః స్వయం ప్రాణేశాన్ ప్రతిమానభి
అభిముఖ్యేన విధూతహస్తాః నర్తితకరాస్సత్యో విదధుః - తాదాత్మ్యభా
వనయా స్వయం దష్టా ఇవ సీత్కారం చక్రురితి భావః- సీత్కారాసంబంధే
సంబంధోక్త్యా తాసాముద్దీపకమాసీదిత్యర్థః॥ ౧౩॥ ఉత్క్షిప్తేతి ॥ అథా
నంతరం ఉత్క్షిప్తం స్ఫుటితసరోరుహం వికచారవిందమేవార్ఘ్యం అర్ఘద్ర

ముచ్చైశ్చసస్నేహంవిహంగరుతైరివాలపంతీ । నారీణామథసరసీసఫేన హాసాప్రీత్యైవవ్యతనుతపాద్యమూర్మిహస్తైః॥ ౧౪॥ నిత్యాయానిజవసతే ర్నిరాసిరేయద్రాగేణశ్రియమరవిందతఃకరాగ్రైః । వ్యక్తత్వంనియత మనేననిన్యురస్యాఃసాపత్న్యంక్షితిసుతవిద్విషోమహిష్యాః॥ ౧౫॥ ఆస్కం దనకథమపియోషితోనయాపద్భీమత్యః ప్రియకరధార్యమాణహస్తాః ।

వ్యంయస్మిన్తత్రథాసస్నేహంస్నేహేన సహితముచ్చైఃవిహంగరుతైః ఖగవిరావైరాలపంతీ స్వాగతాదివచనంవ్యాహరంతీ వస్థితేత్యుత్ప్రే క్షా - ఫేనఏవహాసస్తేనసహితాసఫేనహాసాస్మితపూర్వాభి భాషిణీత్య ర్థః - సరసీపుష్కరిణీప్రీత్యానారీణాంకాంతానాం మూర్మిభిరేవహ స్తైఃపాద్యంపాదోదకం - షట్సుత్రిష్వర్ఘ్యమర్ఘార్థేపాద్యంపాదాయ వారిణీత్యమరః - పాదార్ఘ్యాభ్యాంచేతియత్ప్రత్యయఃవ్యతనుతేవఅక రోదివేతిరూపకానుప్రాణితేత్యుత్ప్రేక్షా - సాపేక్షత్వాత్ద్వయోస్సం కరః॥౧౪॥ నిత్యాయాఇతి॥ క్షితిసుతవిద్విషోనరకద్విషోహరేర్మహిష్యాః అవరోధనానికరాగ్రైః పాణిపల్లవైఃకరణైః రాగేణరక్తవర్ణేనచమా త్సర్యేణ- రాగోనురాగేమాత్సర్యేరక్తవర్ణఇతివిశ్వః- శ్రియంశోభాంర మాంచనిత్యాయాఃసదాతన్యాఃనిజవసతేః స్వావాసాదరవిందతో౽రవిం దాన్నిరాసిరేనిష్కాసయాంచక్రుః- తిరశ్చక్రుశ్చేతియత్ ఉపసర్గాదస్య త్యూహ్యోర్వావచనమితివికల్పాదాత్మనేపదం అనేననిరాసేనఅస్యాః శ్రియఃనియతంసాపత్న్యంసపత్నీత్వం- బ్రాహ్మణాదిత్వాత్ ష్యఞ్ -వ్య క్తత్వంనిన్యుఃస్పష్టీచక్రురిత్యర్థః - అత్రశ్రీశబ్దేనరమాశోభయోరభేదా ధ్యవసాయేనశ్రీనిరాసస్యసాపత్న్యవ్యక్తీకరణార్థత్వోత్ప్రేక్షణాత్ శ్లేషప్రతిభోత్థాపితాతిశయోక్త్యనుప్రాణితేయం ఫలోత్ప్రేక్షేతిసంక రః॥ ౧౫ ॥ ఆస్కందన్నితి ॥ భీమత్యఃప్రవేశభీరవోయోషితఃప్రియకరైః వల్లభహస్తైర్ధార్యమాణహస్తాః ప్రియకరావలంబాస్సత్యఃయావత్క థమపినాస్కందన్నప్రావిశన్ తావత్సంక్రాంత ప్రతిమతయాప్రతిఫల త్ప్రతిబింబతయాతదంబుసరోజలంకర్తౄణౌత్సుక్యాదాతరంత్యాత్త్వ రితమాశుఅమూఃయువతిరంతర్ధావివ అంతఃప్రావేశయదివేత్యర్థః- ప్రతిబింబసంక్రమణాదంతర్ధానోత్ప్రేక్షణాత్క్రియానిమిత్తక్రియాస్వ

ఔత్సుక్యాత్త్వరితమముష్య దంబు తావత్సంక్రాంతప్రతిమతయా దధావివాంతః ॥ ౧౬ ॥ తాః పూర్వం సచకితమాగమయ్య గాధం కృత్వాథో మృదుపదమంతరా విశంత్యః । కామిన్యో మన ఇవ కామినః స్సరాగైరంగై స్తజ్జలమనురంజయాంబభూవుః ॥ ౧౭ ॥ సంక్షోభం పయసి ముహుర్మహేభకుంభ శ్రీభాజా కుచయుగళేన నీయమానే । విశ్లేషం యుగమగమ ద్రథాంగనామ్నోరుద్వృత్తః క ఇవ సుఖావహః పరేషామ్ ॥ ౧౮ ॥ ఆసీనా తటభువి సస్మితేన భర్త్రా రంభోరూరవతరితుం సరస్యనిచ్ఛుః । ధూన్వానా

రూపోత్పె౹తషా ॥ ౧౯ ॥ తా ఇతి ॥ తాః కామిన్యః కామినః కాముకస్య మన ఇవ తజ్జలం పూర్వం ప్రథమం సచకితం సభయం యథా తథా గాధముత్తానం ఆగమయ్య ఆగమనేన జ్ఞాత్వా పుంసః ప్రవిష్టపురుషముఖేన గాధమేతావన్మాత్రమితి పరామృశ్యేత్యర్థః - అన్యత్ర దూతముఖేన జ్ఞాత్వేత్యర్థః - అథో అనంతరం మృదుమందం యథా తథా పదం పాదన్యాసం కృత్వా అన్యత్ర శనైర్భాషణాదికం కృత్వేత్యర్థః - అంతరభ్యంతరమావిశంత్యః ప్రవిశంత్యః అన్యత్ర రహస్యకర్మణి ప్రవృత్తా ఇత్యర్థః - సరాగైః సాంగరాగైః సానురాగైశ్చ అంగైర్గాత్రైరనురంజయాంబభూవుః తద్వర్ణాక్రాంతం చక్రుః అన్యత్ర త్వనురక్తం చక్రురిత్యర్థః - శ్లేషసంకీర్ణేయముపమా ౧౭॥ సంక్షోభమితి ॥ మహేభకుంభశ్రీభాజా మహాగజకుంభశ్రీభాజా పీవరేణేత్యర్థః - అతఏవ సంభవద్వస్తుసంబంధో నిదర్శనాలంకారః కుచయుగళేన స్తనయుగళేన ఉల్లలితే నేత్యభావః - పయసి సరోజలె ముహుః సంక్షోభం ఆవిలత్వం నీయమానే ప్రాప్యమాణే సతి రథాంగనామ్నోర్యుగం చక్రవాకయుగళం విశ్లేషం వియోగం అగమత్ప్రాప - వియోగాసహామపీతి భావః - తథాహి ఉన్నతో వృత్తశ్చేతి వా ఉద్వృత్తః ఉద్ధతం వృత్తం వల్గనం యస్యేతి వా ఉద్వృత్తః - అన్యత్ర ఉద్ధతవృత్తః దుర్మార్గవర్తీ తియావల్లోక ఇవ కో వా పరేషాం ఇతరేషాం సుఖావహః సుఖకరః న కోపీత్యర్థః - ప చాద్యచ్ అయం చ శ్లేషమూలాతిశయోక్త్యుప జీవితో ర్థాంతరన్యాసః ॥ ౧౮॥ ఆసీనేతి॥ శీతం న సహత ఇతి శీతాళుః శీతభీరుః - శీతోష్ణాభ్యాం తన్న సహత ఇత్యాళుజ్వక్తవ్య ఇత్యాళుచ్ప్రత్యయః అతఏవ సరసి సరోజలే వతరితుం ప్రవేష్టుమనిచ్ఛుః అనభిలాషుకా అతఏవ తటభువి సరఃకూలే ఆసీనా ఉ

కరయుగమీక్షితుంవిలాసాన్శీతాళుస్సలిలగతేనసిచ్యతేస్మ॥౧౯॥ నేచ్ఛం
తీనమమమునాసరోవగాఢుంరోధస్తః ప్రతిజలమీరితాసఖీభిః। ఆశ్లిక్షద్భ
యచకితేక్షణంనవోఢావోఢారంవిపదినదూషితాతిభూమిః॥ ౨౦॥ తిష్ఠం
తంపయసిపుమాంసమంసమాత్రేతద్ఘ్నంతదవయతీకిలాత్మనోపి। అభ్యే
తుంసుతనుర్భీరియేషమౌగ్ధ్యాదాశ్లేషిద్రుతమమునానిమజ్జతీతి॥ ౨౧॥ ఆ

పపిష్టా ఆసేకః కర్తరి శానచ్ - ఈదాస ఇతి కారః రంభే దళిస్తంభావివఊ
రూయస్యాస్సా రంభోరూః స్త్రీ - ఊరూత్తరపదాదౌపమ్యే ఇత్యూఙ్ ప్ర
త్యయః- సలిలంగతేనస్వయమంభః ప్రవిశ్యసలిలమధ్యస్థితేనసస్మితేనభ
ర్త్రా విలాసానీక్షితుంకరయుగంధూన్వానాకంపయంతీధునోతేః కర్తరి
శానచ్ సిచ్యతేస్మసిక్తా॥ ౧౯॥ నేతి॥ అమునాసమమనేనభర్త్రాసహ సర
రోజలాశయమవగాఢుంఅవగాహితుం - స్వరతిసూతిసూయతిధూఞూ
దితోవేతివికల్పాన్నేడాగమః నేచ్ఛంతీ లజ్జయా హ్రియా అనిచ్ఛంతీనఞర్థ
స్యనశబ్దస్య - సుప్సుపేతిసమాసః అసమాసోవా అథసఖీభిః ప్రతిజలంజ
లంప్రతిరోధస్తటాత్ - పంచమ్యాస్తసిః ఈరితానున్నానవోఢాముగ్ధవ
ధూః అతఏవభయేనచకితేక్షణంపరిభ్రాంతదృష్టిర్యథాతథావోఢారంభ
ర్తారంఅశ్లిక్షత్ ఆలింగితవతీశ్లిష ఆలింగనే ఇతధాతోః శలఇగుపధాదనిటః క్సః ప్రత్యయః న
చధాష్ట్యదోషాపత్తిరిత్యాహ - విపదిఆపత్కాలేఅతిక్రాంతాభూ
మిరతిభూమిః అమర్యాదానదూషితా - ఆపత్కాలేనాస్తిమర్యాదేతి
న్యాయాదితిభావః - అర్థాంతరన్యాసోలంకారః॥ ౨౦ ॥ తిష్ఠంతమితి॥
సుతనుఃశుభాంగీ అంసౌప్రమాణమస్యేత్యం సమాత్రేఅంసప్రమాణే -
ప్రమాణేద్వయసచ్ దఘ్నఞ్ మాత్రచఇతిమాత్రచ్ప్రత్యయః పయస్యం
భసితిష్ఠంతంస్థితం పుమాంసంవల్లభంతత్పయః ఆత్మనోపిస్వస్యా అపి
సోంసః ప్రమాణమస్యతద్దఘ్నం తత్ప్రమాణంప్రమాణార్థేదఘ్నచ్
ప్రత్యయః అవయతీజానతీకిలతథా సంభావయంతీత్యర్థః - వార్తా
సంభావ్యయోఃకిలేత్యమరః - అవపూర్వాదిణఃకర్తరి - ఇణోయణితి
యణాదేశః - ఉగితశ్చేతిఙీప్ కిలశబ్దస్యాళీకార్థత్వేమౌగ్ధ్యవిరోధః అ
తఏవమౌగ్ధ్యాదవివేకాదభీర్నిర్భీకాసతిఅభ్యేతుం వల్లభమభిగంతుమి
యేషఇచ్ఛతిస్మ - అమునానాయకేనఇయంనిమజ్జతీత్యుక్త్వాద్రుతంసత్వ

నాభెస్సరసి నతభ్రువావగాఢే చాపల్యాదథ పయస స్తరంగహస్తైః । ఉ
చ్ఛ్రాయి స్తనయుగమధ్యరోహి లబ్ధస్పర్శానాం భవతి కుతోథవా వ్యవస్థా
॥ ౨౨ ॥ కాన్తానాం కువలయమప్యపాస్తమక్ష్ణోశ్శోభాభిర్నముఖరుచాహామే
కమేవ । సంహర్షాదళివిరుతైరతీవ గాయల్లోలోర్మ్యా పయసి మహోత్పలం
ననర్త ॥ ౨౩ ॥ త్రస్యంతీ చలశఫరీవిఘట్టితోరూర్వామోరూరతిశయ

రం అశ్లేషి అశ్లిష్టా ॥ ౨౧ ॥ ఆనాభెరితి ॥ నతభ్రువా స్త్రియా సరస్యానాభె
ర్నాభీపర్యన్తం - ఆఙ్మర్యాదాభివిధ్యోరితి వికల్పాదసమాసః అవగా
ఢసతి ప్రవిష్టే సతి గ్రాహేః కర్మణి క్తః అథ పయసశ్చాపల్యాల్లౌల్యాత్
బ్రాహ్మణాదిషు పాఠాత్ ష్యఞ్ప్రత్యయః తరంగైరేవ హస్తైః కరైరు
చ్ఛ్రాయిణ ఉన్నతిమత్ స్తనయుగం కుచద్వయమధ్యరోహి అధిరూఢం భి
త్తౌ పాదప్రసరణ న్యాయేనేతి భావః రోహతేః కర్మణి లుఙ్ అథవా త
థాహీత్యర్థః - లబ్ధస్పర్శానాం అంతర్లబ్ధప్రవేశానామిత్యర్థః - కుతః
కుత్ర సార్వవిభక్తికస్తసిః వ్యవస్థా మర్యాదా భవతి న కుత్రాపీత్యర్థః - ప్రా
యేణ సర్వేప్యసంభవ బంహచారిణ ఏవేతి భావః - అత్ర చాపల్యాదితి ద్వయో
రపి లౌల్యయోరభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యా తరంగహస్తైరితి
రూపకేణ చ పయసి కామిత్వప్రతీతేః సమాసోక్తిః తదుపజీవి చాయమర్థాం
తరన్యాస ఇతి సంకరః ॥ ౨౨ ॥ కాన్తానామితి ॥ లోలోర్మ్యా చలదూర్మిణి తృతీ
యాదిషు భాషితపుంస్కం పుంవద్గాలవస్యేతి వికల్పాత్పుంవద్భావః పయ
స్యంభసి మహోత్పలం అరవిందం కర్తృ - అరవిందం మహోత్పలమిత్య
మరః - కాన్తానాం లలనానాం ముఖరుచా వదనకాన్త్యా హా మేకమేవ నా
పాస్తం న తిరస్కృతం కిం తు తాసామక్ష్ణోర్నేత్రయోశ్శోభాభిః కువలయ
మప్యపాస్తమితి సంహర్షాత్సంతోషాద్ధేతోః అళివిరుతైః భ్రమరఝంకా
రైర్గాయత్ అళివిరుతరూపం గానం కుర్వదితి రూపకం - ఇత్థంభూతలక్షణె
ఇతి తృతీయా - ననర్త - న దుఃఖం పంచభిస్సహేతి న్యాయాత్ నృత్యతి స్మేవ
అత్రోర్మిచలనహేతుకే మహోత్పలచలనే సాళినాదే హర్షహేతుకస
గాననృత్యత్వోత్ప్రేక్షణాత్ క్రియానిమిత్తా క్రియాస్వరూపోత్ప్రేక్షా
వాచ్యా ॥ ౨౩ ॥ త్రస్యంతీతి ॥ చలాః శఫర్యః పాతుకమత్స్యాః ప్రోక్షిత్తుశఫ

మాపవిభ్రమస్య । క్షుభ్యంతి ప్రసభమహో వినాపి హేతోర్లీలాభిః కిము
సతి కారణే తరుణ్యాః ॥ ౩౮ ॥ ఆకృష్టప్రతనువపుర్లతైస్తరద్భిస్తస్యాంభ
స్తదధసరో మహార్ణవస్య । అక్షోభి ప్రసృతవిలోలచాపలత్వైర్యోషా
ణాముఱుభిరురోజగండశైలైః ॥ ౩౯ ॥ గాంభీర్యం దధదపి రంతుమంగనా
నాం సంక్షోభం జఘనవిఘట్టనేన నీతః । అంభోధిర్వికసితవారిజాననోఽసౌ మ

రీద్వయోరిత్యమరః- తాభిర్విఘట్టితోఽపద్ధా ఉరూయస్యాస్సా- అతఏవత్ర
స్యంతి బిభ్యతి - వాభ్రీశేత్యాదినా వికల్పేనశ్యనిశతరజీవ్ వామా సుంద
రాఉరూయస్యాస్సావామోరూః స్త్రీ - సంహితశఫలక్షణవామాదేశ్చే
త్యూఙ్ ప్రత్యయః- వామస్సవ్యే ప్రతీపే చ ద్రవిణే చాపి సుందర ఇతి విశ్వః- వి
భ్రమస్య విలాసస్య అతిశయం ఆధిక్యమాప ప్రాప - తథాహి తరుణ్యోఽబ
లాః హేతోర్వినా కారణంవినాపి పృథగ్వినేత్యాదినా వికల్పాత్ పంచమీ- లీ
లాభిర్విలాసైః ప్రసభం ప్రకామం క్షుభ్యంతి విజృంభంతే అహో నిష్కార
ణవిక్షోభాదాశ్చర్యమిత్యర్థః- కారణే సతి కిము వక్తవ్యమిత్యర్థః - అ
త్రాప్రకృతనిష్కారణక్షోభకథనాత్సకారణక్షోభస్య కైముత్యన్యా
యలబ్ధవర్ణనాదర్థాపత్తిరలంకారః- దండాపూపికయార్థాంతరాపతనమ
ర్థాపత్తిరితి సూత్రం॥౩౮॥ ఆకృష్టేతి॥ అథానంతరం ఆకృష్టాః ప్రతనవో వ
పూంష్యేవ లతా యైస్తైస్తరద్భిః ప్లవమానైః ప్రసృతాః ఆయతాః విలోలాశ్చ
లాః చాపలం ఏవ పక్షాః గరుతో యేషాం తైరతిగిరిధర్మస్య పక్షవత్త్వస్యత
దవయవేష్వారోపః ఉరుభిర్మహద్భిర్యోషాణాం స్త్రీణాముఱోజాస్తనా
ఏవ గండశైలాః తైర్గిరిచ్యుతైః స్థూలోపలైస్తస్యసర ఏవార్ణవస్తస్య తదం
భః అక్షోభి క్షుభితం క్షుభతేర్ణ్యంతాద్వా క్షుభ్నాతేః కర్మణి లుఙ్ - సమస్త
వస్తువిషయం సావయవరూపకం ॥౩౯॥ గాంభీర్యమితి॥ గాంభీర్యమగాధ
త్వం అవికారచిత్తత్వం చ దధదపి దధానోఽపి గంభీరస్సన్నపి రంతుం విహ
ర్తుం సంగంతుం చ అఙ్గనానాం జఘనవిఘట్టనేన జఘనసంఘర్షేణ క్షోభం చల
నం చిత్తవికారం చ నీతః ప్రాపితః అతఏవ వికసితం వారిజమాననమివ వారిజ
మివ ఆననం యస్య సః అసౌ అంభాంసి ధీయంతే అస్మిన్నిత్యంభోధిః జలాశయః
కశ్చిత్పుమాంశ్చ తత్తుల్యో గమ్యతే కర్మణ్యధికరణే చేతి కి ప్రత్యయః సపది
మర్యాదాం సీమానం ఔచితీం చ విలంఘయాం బభూవ లంఘితవాన్ ధీరో
ఽపి స్త్రీసన్నికర్షాద్వ్యక్రియత ఇతి భావః - అత్ర గాంభీర్యాది ప్రకృతాంభోధి

ర్యాదాంసపదివిలంఘయాంబభూవ॥౨౬॥ ఆదాతుందయితమివావగాఢ
మారాదూర్మిణాంతతిభిరభిప్రసార్యమాణః। కస్యాశ్చిద్విలతచలచ్ఛిఖాం
గుళీకోలక్ష్మీవాన్సరసిసిరరాజకేశహస్తః॥ ౨౭ ॥ ఉన్నిద్రప్రియకమనోర
మంరమణ్యాస్సంరేజెసరసీవపుః ప్రకాశమేవ। యుక్తానాంపమలతయాతి
రస్కి-ర్యయాయె నాక్రామన్నపిహిభవత్యలంజలౌఘః ॥ ౨౮ ॥ కింతావ
త్సరసిసరోజమేతదారాదాహోస్విన్ముఖమవభాసతేయువత్యాః। సం

విశేషణమాత్రసామ్యాచ్చప్రకృతవిశేష్యపురుషప్రతీతేః సమాసోక్తిరలం
కారః- సాచప్రతీయమానాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యనుప్రా
ణితేతిసంకరః॥౨౬॥ ఆదాతుమితి॥ సరసివితతాఃప్రసృతాశ్చలంత్యశ్చశి
ఖాఃఅగ్రాణ్యేవఅంగుళ్యోయస్యసఃనద్యృతశ్చేతికప్ లక్ష్మీవాన్శోభా
వాన్మాదుపధాయాశ్చ మతోర్వోయవాదిభ్యఇతిమతుపో మకారస్యవ
త్వం - కస్యాశ్చిదంగనాయాః కేశహస్తః కేశకలాపః - పాశఃపక్షశ్చహ
స్తశ్చకలాపార్థాఃకచాత్పరేఇత్యమరః-హస్తఇతికరశ్చధ్వన్యతే-ఆరాత్స
మీపేఆరాద్దూరసమీపయోరిత్యమరః- అవగాఢమంతర్మగ్నందయితమా
దాతుంగృహీతుమివఊర్మీణాంతరంగాణాంతతిభిఃసమూహైఃఅభిప్రసా
ర్యమాణఃఅభితోవ్యాపార్యమాణస్సన్నరరాజఅత్రఆదాతుమివప్రసార్య
మాణఇతిప్రసారణస్య ఆదానార్థత్వోత్ప్రేక్షణాదియంక్రియానిమిత్తక్రి
యాఫలోత్ప్రేక్షా సాచచలచ్ఛిఖాంగుళీకఇతిరూపకానుప్రాణితయాహ
స్తఇతిశ్లేషమూలయావాచ్యస్యకలాపస్యప్రతీయమానాతరా ద్ధేజల
భేదరూపాతిశయోక్త్యానివ్యూఢేతిసంకరః॥౨౭॥ఉన్నిద్రేతి॥ఉన్నిద్రం
వికసితంయత్ప్రియకమసనకుసుమంసర్జకాసనబంధూకపుష్పప్రియకజీవ
కాఇత్యమరః- తదివమనోరమంకనకగౌరమిత్యర్థః- రమణ్యాఃస్త్రియో
వపుశ్శరీరంసరసితటాకేప్రకాశమేవజలమగ్నమపివైమల్యాల్లత్యమేవ
సంరేజెరరాజతథాహిజలౌఘోజలపూరః జడసంఘోమూర్ఖజనశ్చల
డయోరభేదాదాక్రామన్నావృణ్వన్నప్యన్యత్ర అధిక్షిపన్నపివిమలత
యావైమల్యేనయుక్తానాంశుద్ధానాంనిశ్చలచిత్తానాంచతిరస్క్రియా
యైతిరోధానాయ పరిభవాయచఅలంసమర్థోనభవతిహి శ్లేషమూల
యాభేదేఅభేదరూపాతిశయోక్త్యా అనుప్రాణితోర్థాంతరన్యాసః ॥
౨౮॥కిమితి॥సరస్యారాద్దూరాత్ఏతత్పురోవర్తితావదిత్యవధారణేసరో

శయ్యత్క్షణమితి నిశ్చికాయ కశ్చిద్బిబ్బోకైర్బకసహవాసినాం పరోక్షైః ॥
౨౯ ॥ శృంగాణి ద్రుతకనకోజ్జ్వలాని గంధాః కౌసుంభం పృథుకుచకుంభసం
గి వాసః । మార్ద్వీకం ప్రియతమసన్నిధానమాసన్నారీణామితి జలకేళి
సాధనాని ॥ ౩౦ ॥ ఉత్తుంగాదనిలచలాంశుకాస్తటాంతాచ్చేతోభిస్సహ

జంకమలం కిం ఆహోస్విదుత యువత్యాః తరుణ్యాః ముఖమవభాసతే కిం
ఇతి క్షణం సంశయ్య సందిహ్య- శీజః క్త్వో ల్యప్ - అయజ్యేకిజితీత్యయజాదే
శః కశ్చిద్విలాసీ బకసహవాసినాం బకసహచరాణాం పద్మానామిత్యర్థః-
విలాసశూన్యతాద్యోతనార్థమిత్థం నిర్దేశః పరోక్షైరప్రత్యక్షైరననుభూ
తచరైరవిద్యమానైరితి యావత్ బిబ్బోకైర్విలాసైరిత్యర్థః - యద్యపి బి
బ్బోకో నాదరక్రియేత్యుక్తం తథాపి విశేషవాచినాం సామాన్యే లక్షణేత్య
దోషః నిశ్చికాయ విశేషదర్శనాన్ముఖమేవేతి నిశ్చితవానిత్యర్థః- సందేహా
లంకారోఽయం- విషయో విషయీ యత్ర సాదృశ్యాత్తదవిసమ్మతాత్ - సం
దేహగోచరౌ స్యాతాం సందేహాలంకృతిశ్చ సేతి లక్షణాత్ సోఽప్యంతే నిశ్చ
యోక్తేః నిశ్చయాంతస్సందేహాలంకారః ॥ ౨౯ ॥ అథ జలక్రీడాసంభారా
నాహ । శృంగాణీతి ॥ ద్రుతేన తప్తేన సిక్తేన కనకేన ఉజ్జ్వలాని లిప్తానీత్య
ర్థః- శృంగాణి క్రీడాంబుయంత్రాణి - శృంగం ప్రభుత్వే శిఖరే చిహ్నే క్రీ
డాంబుయంత్రక ఇతి విశ్వః - గంధాశ్చందనకుసుమాదిగంధద్రవ్యాణి అత
ఏవ పుంసి బహుత్వం చ - గంధస్తు సౌరభే మృత్యోగంధకే గర్వలేశయోః స
ఏవ ద్రవ్యవచనో బహుత్వే పుంసి చ స్మృత ఇత్యభిధానాత్ - పృథు విశాలం
కుచకుంభసంగి కుచకలశావరణం కుసుంభేన రక్తం కౌసుంభం- తేన రక్తం
రాగాదిత్యణ్ - వాసో వస్త్రం మృద్వీకాయాః వికారో మార్ద్వీకం ద్రా
క్షామద్యం - తస్య వికార ఇత్యణ్ - మృద్వీకా గోస్తనీ ద్రాక్షేత్యమరః -
కించ ప్రియతమసన్నిధానం వల్లభసామీప్యం సర్వసాఫల్య కారణమితి భా
వః- ఇత్యేతాని నారీణాం స్త్రీణాం జలకేళిసాధనాని జలక్రీడోపాయాః అ
సన్ అభవన్ ఏతేన ఉద్దీపనసంపత్తిరుక్తా- అత్ర శృంగాదీనాం జలకేళిసాధ
నత్వరూపతుల్యధర్మయోగాత్ప్రకృతత్వాచ్చ కేవలప్రకృతగోచరా తు
ల్యయోగితా ॥ ౩౦ ॥ ఉత్తుంగాదితి ॥ అనిలేన వేగానిలేన చలాంశుకాశ్చల
ద్వసనాః అంగనాః ఉత్తుంగాత్తటాంతాత్ భయదర్శినాం భయోత్ప్రే

భయదర్శినాం ప్రియాణామ్ । శ్రోణీభిర్గురుభిరతూర్ణముత్పతంత్యస్తో
యేషు ద్రుతతరమంగనాః ప్రపేతుః ॥ ౩౦ ॥ ముగ్ధత్వాదవిదితకైతవప్ర
యోగా గచ్ఛంత్యస్సపది పరాజయం తరుణ్యః । తాః కాంతైస్సహ కరపు
ష్కరేరితాంబు వ్యాత్యుక్షీమభిసరణగ్లహమదీవ్యన్ ॥ ౩౧ ॥ యోగ్యస్య

క్షిణామనర్థశంకినామిత్యర్థః ప్రియాణాం చేతోభిస్సహ తేషాం తత్రై
వావస్థానాదితి భావః గురుభిర్గుర్వీభిః- వోతో గుణవచనాదనీకారః-శ్రో
ణీభిర్నితంబైర్హేతునా అతూర్ణం మందం ఉత్పతంత్యః ఉత్పతితాస్స
త్యః తోయేషు సరోజలేషు ద్రుతతరం శీఘ్రతరం ప్రపేతుః గురుత్వస్య పతన
హేతుత్వాదుత్పతన విరోధిత్వాచ్చ శీఘ్రపాతో మందోత్పతనం చేతి భా
వః - అత్ర ప్రియచేతః పాతాంగనాపాతయోః కార్యకారణయోరసహ
భావినోః సహోక్తేః కారణపౌర్వాపర్యవిధ్వంసన రూపాతిశయోక్త్యు
పజీవితా సహోక్తిరలంకారః - సహార్థేనాన్వయో యత్ర భవేదతిశయో
క్తితః - కల్పితౌపమ్యపర్యంతా సా సహోక్తిరిహేష్యత ఇతి లక్షణాత్
చేతో వత్పేతు రిత్యౌపమ్యకల్పనయా కార్య గతాశుభావప్రతీతేశ్చ మ
త్కార ఇతి రహస్యం తాత్కాలికాంతుకచలనాదిసూక్ష్మస్య భావవిశేష
ప్రకాశనాత్స్వభావోక్తిరత్రేతి సంసృష్టిః ॥ ౩౦ ॥ ముగ్ధత్వాదితి ॥ ముగ్ధ
త్వాన్మౌఢ్యాదవిదితాః అవిజ్ఞాతాః కైతవప్రయోగాః ముఖసేచనాది
కపటాచరణాని యాభిస్తాః అతఏవ సపది పరాజయమపజయం గచ్ఛంత్య
స్తాస్తరుణ్యః అంగనాః కాంతైస్సహ నాయకైస్సహ అభిసరణం స్వయమభి
గమనం- గ్లహో ద్యూతపణో యస్యాం తాం- పణోఽక్షేషు గ్లహ ఇత్యమరః
అక్షేషు గ్లహ ఇతి గ్రహేరేవాక్షపణే లత్వనిపాతః అప్రత్యయస్తు గ్రహవృ
దృనిశ్చిగమశ్చేతి కేచిత్ అన్యే తు గ్లహిం ప్రకృత్యంతరమూరీకృత్యాప్రత్య
యస్యైవ నిపాతో ఘఞపవాదస్యేత్యాహుః - కరపుష్కరేరితాంబుభిః
హస్తకమలప్రేరితజలైః వ్యాత్యుక్షీం వ్యతిహారేణోక్షణం పరస్పరాభ్యు
క్షణమిత్యర్థః - కర్మవ్యతిహారే ణచ్ స్త్రియామితి ణచ్ప్రత్యయః - ణ
చస్స్త్రియామఞితి అఞాదేశః - టిడ్ఢాణఞిత్యాదినా ఙీప్ తాం వ్యాత్యుక్షీం
అదీవ్యన్ తయా ఆక్రీడన్నిత్యర్థః- దివః కర్మ చేతి వికల్పాత్కర్మత్వం అ
త్రాపి విదితకైతవప్రయోగస్యాపి శేషణగత్యా పరాజయహేతుత్వాత్పదా

త్రినయనలోచనానలార్చిర్నిర్దగ్ధస్మరపృతనాధిరాజ్యలక్ష్మ్యైః । కాం
తాయాః కరకలశోద్యతైః పయోభిర్వక్త్రేందోరకృత మహాభిషేకమేకః ॥
౩౩॥ సించంత్యాః కథమపి బాహుమున్నమయ్య ప్రేయాంసం మనసిజదుః
ఖదుర్బలాయాః । సౌవర్ణం వలయమపాగళత్కరాగ్రాల్లావణ్యశ్రియ
ఇవ శేషమంగనాయాః॥ ౩౪॥ స్నిహ్యంతీ దృశమపరా నిధాయ పూర్ణాం

ర్థహేతుకం కావ్యలింగం॥ ౩౨॥ యోగ్యస్యేతి॥ త్రీణి నయనాని యస్య సః త్రి
నయనః త్ర్యంబకః - క్షుభ్నాదిషు చేతి నిషేధాత్పూర్వపదాత్సంజ్ఞాయా
మగ ఇతి ణత్వాభావః - తస్య లోచనానలార్చిషా నేత్రాగ్నిజ్వాలయా నిర్ద
గ్ధస్య భస్మీకృతస్య స్మరస్య యాః పృతనాః సేనాః తాసామధిరాజ్యమాధి
పత్యం తదేవ లక్ష్మీస్తస్యాః యోగ్యస్యార్హస్య త్రైలోక్య విజయినః స్థా
నే తాదృశస్యైవ స్థాప్యత్వాదితి భావః - కాంతాయాః వక్త్రేందోః స్మర
సఖత్వాదస్యేతి భావః- కరః అంజలిరేవ కలశః తేనోద్యతైరుత్క్షిప్తైః పయో
భిః మహాభిషేకం ఏకః కశ్చిత్పుమాన్ అకృత కృతవాన్ కరోతేర్లుఙి తఙ్- తనా
దిభ్యస్తథాసోరితి సిచో లుక్ - అత్ర క్రీడాసేకే మహాభిషేకత్వోత్ప్రేక్షా-
ప్రతీయమానరూపకానుప్రాణితేతి సంకరః॥ ౩౩॥ సించంత్యా ఇతి ॥ మ
నసిజదుఃఖేన స్మరపీడయా దుర్బలాయాః స్మరాతురత్వాదశక్తాయాః అ
త ఏవ కథమపి అతిప్రయాసేన బాహుమున్నమయ్యోద్యమ్య ప్రేయాం
సం ప్రియతమం - ప్రియస్థిరేత్యాదినా ప్రాదేశః సించంత్యాః స్నపయం
త్యాః అంగనాయాః కరాగ్రాత్సౌవర్ణం హిరణ్మయం వలయం- కటకం
వలయోఽస్త్రియామిత్యమరః - లవణైవ లావణ్యం కాంతివిశేషః - చాతు
ర్వర్ణ్యాదిత్వాత్స్వార్థే ష్యఞిత్యయః - లవణో రససత్త్వాబ్ధిభేదేషు
లవణా త్విషీతి విశ్వః - యద్వా - ముక్తాఫలేషు చ్ఛాయాయాస్తరలత్వమి
వాంతరా - ప్రతిభాతి యదంగేషు తల్లావణ్యమిహోచ్యతే - తస్య శ్రీః సం
పత్ తస్యాం శేషం అతిరిక్తం శరీరసంమిళితావశిష్టమితి యావత్ - శేష
స్సంకర్షణేఽనంతే ఉపయుక్తేతరేఽన్యవదితి విశ్వః- తదివాపాగళత్-అపత
త్ శేషమివేతి గుణనిమిత్తజాతిస్వరూపోత్ప్రేక్షా॥ ౩౪॥ స్నిహ్యంతీతి॥ కం
దర్పప్రవణమనాః స్మరపరవశచిత్తా అత ఏవ దృశం ఈక్షణం నిధాయ యయా
న్యైవ దృష్టిం కృత్వా స్నిహ్యంతీ దృష్టివిశేషేణ స్నేహం ప్రకాశయంతీత్య
ర్థః - అపరా స్త్రీ సఖ్యాః సిసిక్షాం సేక్తుమిచ్ఛాం తస్యా లక్ష్యేణ వ్యాజేన బ

మాత్రేణ న ప్రణయరసేన వారిణైవ । కందర్పప్రగుణమనాస్సఖీసిసిక్షాల
క్ష్యేణ ప్రతియువమంజలించకార ॥ ౩౫ ॥ ఆనందం దధతి ముఖే కరోదకేన
శ్యామాయా దయితతమేన సిచ్యమానే । ఈర్ష్యంత్యా వదనమసిక్తమ
ప్యనల్పస్వేదాంబుస్నపితమజాయతేతరస్యాః ॥ ౩౬ ॥ ఉద్వీక్ష్య ప్రియకర
కుడ్మలాపవిద్ధైర్వక్షోజద్వయమభిషిక్తమన్యనార్యాః । అంభోభిర్ము
హురసిచద్వధూరమర్షాదాత్మీయం పృథుతరనేత్రయుగ్మముక్తైః ॥
౩౭ ॥ కుర్వద్భిర్ముఖరుచిముజ్జ్వలామజస్రం యైరస్త్రైరసిచత వల్లభాం

ద్ధాంజలిరేవ తిష్ఠతీ న తు సించతీతి ద్యోతనాయ సిసిక్షేతి చ్ఛాయాం సనః ప్ర
యోగః ప్రతియువం యువానం ప్రతి - అనశ్చేత్యవ్యయీభావసమాసాంతః
మాత్రేణ మూర్తిమతా - ప్రణయరసేనేవేత్యుత్ప్రేక్షా - పాఠాదర్థ
స్య బలీయస్త్వాదివశబ్దస్య వ్యవహితాన్వయః - వారిణా పూర్ణం పూరిత
మంజలించకార ప్రార్థనయా మానసేత్యర్థః ॥ ఆనందమితి ॥ ఆనందం దధ
తి ప్రియసంభావనయా హర్షం దధానే శ్యామాయాః మధ్యమయౌవనా
యాః స్త్రియాః - శ్యామా యౌవనమధ్యస్థేత్యుత్పలః - ముఖే వదనే దయిత
తమేన ప్రియతమేన కరోదకేన అంజలిజలేన కరణేన సిచ్యమానే సతి సి
క్తే సతి ఈర్ష్యంత్యాః అసహమానాయాః పరోత్కర్షాక్షమేర్ష్యా స్యా
దితి లక్షణం ఇతరస్యాః సపత్న్యాః వదనమసిక్తమపి ప్రియేణేతి శేషః అన
ల్పేన బహులేన స్వేదాంబునా స్నపితం సిక్తమజాయత అభవత్ ఈర్ష్యా
కృతకోపకార్యత్వాత్స్వేదాదీనామితి భావః - అసిక్తమపి సిక్తమితి విరో
ధః తస్య స్వేదాఖ్యకారణోక్తేః ఆభాసత్వమ్ ॥ ౩౬ ॥ ఉద్వీక్ష్యేతి ॥ ప్రియ
స్య ప్రేయసః కరకుడ్మలాభ్యాం పాణిపుటాభ్యాం అపవిద్ధైః విక్షిప్తైః అం
భోభిరభిషిక్తం సిక్తమన్యనార్యాః సపత్న్యాః వక్షోజద్వయం కుచద్వ
యం పృథుతరేణాతి విపులేన నేత్రయుగ్మేన నయనద్వయేన ముక్తైరంభో
భిర్బాష్పైర్ముహురభీక్ష్ణం - అభీక్ష్ణమసకృత్సమా ఇత్యమరః - అసిచత్ అ
భిషిక్తవతీ తన్మత్సరాదేవేతి భావః అతో వస్తునాలంకారధ్వనిః - లిపిసిచి
హ్వశ్చేతి చ్లేరఙాదేశః ॥ ౩౭ ॥ కుర్వద్భిరితి ॥ ముఖరుచిం ముఖ
కాంతిమ్ ఉజ్జ్వలాం అధికాం కుర్వద్భిః యైరస్త్రైర్విలాసీ విలసనశీలః కామీ

విలాసీ । తైరేవ ప్రతియువతేరకారి దూరాత్ కాలుష్యం శశధరదీధితిచ్ఛ
టాచ్ఛైః॥ ౩౮॥ రాగాంధీకృతనయనేన నామధేయవ్యత్యాసాదభిముఖమీ
రితః ప్రియేణ । మానిన్యా వపుషి పతన్నిసర్గమందో భిందానో హృదయమ
సావహీనోదవజ్రః॥ ౩౯॥ ప్రేమ్ణార్ద్రః ప్రణయిని సించతి ప్రియాయాః తత్తాపం
నవజలవిప్రుషో గృహీత్వా। ఉద్ధూతాః కఠినకుచస్థలాభిఘాతాదాసన్నాం
భృశమపరాంగనామధాక్షుః॥ ౪౦ ॥ సంక్రాంతం ప్రియతమమతసోంగ

వాకషలసేత్యాదినా ఘినుణ్ప్రత్యయః - వల్లభాం ప్రియతమామజస్రం అ
సిచత సిక్తవాన్ స్వరితేత్త్వాదాత్మనేపదం- ఆత్మనేపదేష్వన్యతరస్యామి
తి సించతేర్లుఙ్జేశ్చ్లేరఙాదేశః శశధరదీధితిచ్ఛటాచ్ఛైః శశికరనికరవత్ స్వ
చ్ఛైస్తైరేవ తోయైర్దూరాత్ ప్రతియువతేస్సపత్న్యాః కాలుష్యమా
విలత్వం వైవర్ణ్యం చాకారి స్వచ్ఛతోయైః కాలుష్యం కృతమితి విరుద్ధకా
ర్యోత్పత్తిరూపో విషమప్రభేదః తచ్చాన్యత్రేత్య సంగతికాలుష్యయోర
భేదాధ్యవసాయాదతిశయోక్తిః తదుత్థాపితేతి సంకరః ॥ ౩౮ ॥ రాగేతి॥
రాగేణ విపక్షానురాగేణాంధీకృతనయనేన ప్రియేణ ప్రియస్య నామధేయ
వ్యత్యాసాద్విపక్ష నామగ్రహణపూర్వకమభిముఖమీరితః క్షిప్తో వపుషి
పతన్ నిసర్గమందః స్వభావజడః మృదుః తథాపి హృదయం భిందానో వి
దారయన్ ఉదకమేవ వజ్రో శనిః ఉదవజ్రః - మంథౌదనేత్యాదినా వికల్పా
దుదాదేశః మానిన్యాః క్రోధవత్యాః - స్త్రీణామీర్ష్యాకృతః కోపో మాన ఇ
త్యభిధీయత ఇత్యభిధానాత్ విపక్షనామధేయయోజనాజనితాసూయా
వత్యా నాయికయా నాసాహి న సోఢః తీక్ష్ణయోగాన్మృదుర్వపి తీక్ష్ణం భవతీ
తి భావః- ఉదవజ్ర ఇతి కేవలం నిరవయవరూపకం॥ ౩౯ ॥ ప్రేమ్ణేతి॥ ప్రణ
యినః ప్రేయసః ప్రియాయాః ఉపరి ప్రేమ్ణా ప్రేమాతిశయేన సించతి సతి కఠిన
కుచస్థలాభిఘాతాత్ కఠినస్తనప్రదేశసంఘర్షాదుద్ధూతాః ఉత్పతి
తాః నవజలస్య విప్రుషో బిందవః- పృషంతి బిందుపృషతాః పుమాంసో విప్రు
షః స్త్రియామిత్యమరః - తస్యాస్సిక్తాయాస్తాపం తత్తాపం గృహీత్వా ఆదా
యాసన్నాం సమీపస్థాం అపరాంగనాం సపత్నీం భృశమధాక్షుః తాప
యంతిస్మ దహతేర్లుఙ్- వదవ్రజేత్యాదినా సిచి వృద్ధిః ఘర్షాత్త్వాది కార్యం
తత్సేకాదేవాపరస్యాః తాపోదయాత్ తత్తాపస్యైవ అత్రాధానోత్ప్రే

రాగం సాధ్వస్యాస్సరసి హరిష్యతేధునాంభః। తుష్టైవం సపది హృతేపి తత్ర తేపే కస్యాశ్చిత్స్ఫుటనఖలక్ష్మణస్సపత్న్యాః॥ ౪౧॥ హూతాయాః ప్రతిసఖి కామినాన్యనామ్నా హ్రీమత్యాస్సరసి గళన్ముఖేన్దుకాన్తేః। అన్తర్ధిం ద్రుతమనకర్తుమశ్రువర్షైర్భూమానం గమయితుమీషిరే పయాంసి॥ ౪౨॥ సిక్తాయాః క్షణమవసిచ్య పూర్వమన్యామన్యస్యాః ప్రణయవతా బ

త్తా వ్యంజకాప్రయోగా గమ్యా॥ ౪౦॥ సంక్రాన్తమితి ॥ ప్రియతమస్య వల్లభస్య వక్షసః సకాశాత్సంక్రాన్తం గాఢాలింగనాత్ తద్వక్షస్తటలగ్నమపి అస్యాః వరాంగ్యాః అంగరాగం అధునైవ సరసి అంభః కర్తృ సాధు నిశ్శేషం హరిష్యతి ప్రమార్క్ష్యతీత్యేవం తుష్టైవ ఇతి బుద్ధ్యా సంతుష్యైవ సపది తత్ర తస్మిన్నంగరాగే హృతేపి స్ఫుటనఖలక్ష్మణో వ్యక్తనఖచిహ్నాయాః కస్యాశ్చిన్నాయికాయాః సంబంధిన్యా సపత్న్యా తేపే తప్తం భావే లిట్ తదిదమాతపార్తస్య ఛాయామన్విష్యతో దారుణదవదహనవేష్టనమివ యదంగరాగమేవ ద్రష్టుమతః మాయాః నఖక్షతసాక్షాత్కార ఇతి అత్ర సంతాపశాన్త్యర్థేన విపక్షాంగరాగక్షాళనేన తద్విరుద్ధసంతాపోత్పాదనాద్విరుద్ధకార్యోత్పత్తిరూపో విషమాలంకారః- విరుద్ధకార్యస్యోత్పత్తిర్యత్రానర్థస్య వా భవేత్ - విరూపఘటనా సా స్యాద్విషమాలంకృతిర్మతేతి లక్షణాత్ ॥ ౪౧ ॥ హూతాయా ఇతి ॥ ప్రతిసఖి సఖ్యాస్సమీపే సఖీసమక్షమిత్యర్థః - సమీపార్థేవ్యయీభావే నపుంసకహ్రస్వత్వం- కామినా ప్రియేణ అన్యస్యాస్సపత్న్యాః నామ్నా అన్యనామ్నా -సర్వనామ్నో వృత్తిమాత్రే పుంవద్భావః హూతాయాః ఆహూతాయాః అత ఏవ గళన్ముఖేన్దుకాన్తేః స్రవద్వదనం ఇందురివ తస్య కాన్తిరివ కాన్తిర్యస్యాః తస్యాః హ్రీమత్యాః లజ్జితాయాః కస్యాశ్చిదితి శేషః సరసి శీఘ్రం ద్రుతం అన్తర్ధిం అన్తర్ధానం - శ్రదన్తరోరుపసర్గవద్వృత్తిరితి వచనాత్ - ఉపసర్గే ఘోః కిరితి కిప్రత్యయః కర్తుం అశ్రువర్షైః కర్తృభిః పయాంసి సరోజలాని భూమానం గమయితుం వృద్ధిం ప్రాపయితుం - గతిబుద్ధీత్యాదినా అణికర్తుః కర్మత్వం ప్రాధాన్యాదభిధానం చ ఈషిరే ఇవ ఇష్టాని కిమిత్యుత్ప్రేక్షా ఇషేయం కర్మణి లిట్ అత్యశ్రుపాతనిమిత్తతయా దుర్మరణదుఃఖాదపి దుస్సహం సాపత్న్యదుఃఖమితి వస్తుధ్వనిః॥ ౪౨॥ సిక్తా

తాబలాయాః । కాళిమ్నా సమధిత మన్యురేవ వక్త్రం ప్రాపాక్ష్ణోర్గళద
పశబ్దమంజనాంభః॥ ౪౩॥ ఉద్వోఢుం కనకవిభూషణాన్యశక్తస్సధ్రీచా
వలయితపద్మనాళసూత్రః। ఆరూఢప్రతివనితాకటాక్షభారఃసాధీయోగు
రురభవద్భుజస్తరుణ్యాః॥ ౪౪॥ ఆబద్ధప్రచురపరార్ధ్యకింకిణీకో రామా

యా ఇతి ॥ ప్రణయవతా ప్రేమవతా ప్రియేణ క్షణం పూర్వం క్షణాత్పూర్వ
మిత్యర్థః - అన్యాం సపత్నీం అవసిచ్య పశ్చాత్సిక్తాయాః అన్యస్యాః అబలా
యాః ముగ్ధాయాః కస్యాశ్చిత్ వక్త్రం కర్మ మన్యుః కోప ఏవ కర్తా కాళి
మ్నా కార్ష్ణ్యేన వైవర్ణ్యేన సహేతి యావత్ సమధితి సంహితవాన్బతే
తిఖేదే సంపూర్వాద్దధాతేః కర్తరి లుఙ్ స్థాఘ్వోరిచ్చేతీకారః సిచః కిత్త్వా
న్న గుణః హ్రస్వాదంగాదితి సకారలోపః గళత్స్రవదక్ష్ణోః సంబంధి అం
జనాంభః కజ్జలోదకం అపశబ్దం వర్ణస్యాపవాదం అవర్ణాక్షేపనిర్వా
దపరీవాదాపవాదవదిత్యమరః ప్రాప- కోప- కాళిమతిరోధానేన స్వకా
ళిమ్న ఏవ ప్రకాశనాదితి భావః- పూర్వేణ వాక్యార్థేన ఉత్తరవాక్యార్థ
సమర్థనాద్వాక్యార్థహేతుకం కావ్యలింగమలంకారః హేతోర్వా
క్యపదార్థత్వే కావ్యలింగముదాహృతమితి లక్షణాత్॥ ౪౩ ॥ ఉద్వోఢు
మితి॥ కనకవిభూషణాని సువర్ణవికారాభరణాని ఉద్వోఢుం బిభర్తుమ
శక్తోఽక్షమః సౌకుమార్యాదితి భావః - అవ ఏవ సహాంచతీతి సధ్య్రిజ్ తేన స
ధ్రీచా సహచరేణ భర్త్రా ఋత్విగాదినా కిన్నితి కిన్ సహస్య సధ్రిరితి సహ
శబ్దస్య సధ్ర్యాదేశః అనిదితామితాదినా నకారలోపః అచ ఇత్యకార
లోపః- చావితి దీర్ఘః- వలయితాని వలయీకృతాని పద్మనాళసూత్రాణి
మృణాళతంతవో యస్య సః మృణాళకృతకంకణ ఇత్యర్థః- తథాప్యారూ
ఢః ఆరూఢవాన్ ప్రతివనితాయాః సపత్న్యాః కటాక్ష ఏవ భారో యస్య
సః తయా సాసూయం దృష్ట ఇత్యర్థః- అత ఏవ చ తరుణ్యాః భుజో బాహుః
సాధీయః బాఢతరమితి క్రియావిశేషణం- అంతికబాఢయోర్నేదసాధావితి
బాఢశబ్దస్య సాధాదేశః - గురుర్భరవాన్ శ్లాఘ్యశ్చాభవత్ - అత్ర కన
కభూషణాభావేపి తత్కార్యగురుత్వవర్ణనాద్విభావనా సా చ గురురితి
శ్లేషప్రతిభోత్థాపితాతిశయోక్త్యనుప్రాణితేతి సంకరః ॥ ౪౪ ॥ ఆబద్ధే
తి॥ ఉదకస్య గాహో వగాహనం జలక్రీడార్థముదకప్రవేశః - మంథా

ణామనవరతోదగాహభాజామ్। నారావం వ్యతనుత మేఖలాకలాపః కస్మి
న్వా సజడగుణే గిరాం పటుత్వమ్ ॥ ౪౫ ॥ పర్యచ్ఛే సరసి హృతేంశుకే ప
యోభిర్లోలాక్షే సురతగురావపత్రపిష్ణోః। సుశ్రోణ్యా దశవసనేన వీచిహ
స్తన్యస్తేన ద్రుతమకృతాబ్జినీ సఖిత్వమ్ ॥ ౪౬ ॥ నారీభిర్గురుజఘనస్థలా
హతానామాస్యశ్రీవిజితవికాసివారిజానామ్। లోలత్వాదపహరతాం త

దనేత్యాదినా ఉదకస్యోద్దేశః - తమనవరతం సంతతం భజంతీతి తథో
క్తాయాస్తాసాం రామాణాం స్త్రీణాం సంబంధీ ఆబద్ధాః ప్రోతాః ప్రచురాః
భూయిష్ఠాః పరార్ధ్యాః శ్రేష్ఠాశ్చ కింకిణ్యో యస్మిన్ స తథోక్తః - నద్యు
తశ్చైత్రికప్ మేఖలాకలాపః కాంచ్యైవ భూషణం - కలాపో భూషణే బర్హే
ఇత్యమరః - ఆరావం ధ్వనిం న వ్యతనుత నాకురుత - తథాహి సహ జలేన సజ
లో జలార్ద్రః గుణః సూత్రం యస్య స తథా లడయోరభేదాజ్జలగుణో జడ
ధర్మో మౌఢ్యం తేన సహితః సజడగుణో జడశ్చ తస్మిన్ కస్మిన్ వా సౌవర్ణే మే
ఖలాకలాపే పుంసి వా గిరాం వాచాం ధ్వనీనాం చ పటుత్వం సామర్థ్యం న కు
త్రాపీత్యర్థః - శ్లేషమూలాభేదాతిశయోక్త్యనుప్రాణితోఽయమర్థాంత
రన్యాసః॥ ౪౫ ॥ పర్యచ్ఛ ఇతి॥ పరితః అచ్ఛం స్వచ్ఛం అంతర్గతవస్త్వతి
రోధాయకమిత్యర్థః - తస్మిన్ సరసి పయోభిరంశుకే స్త్రీపరిధానే హృతే
సతి స్థానాదపసారితే సతి సురతగురౌ రమణే చ లోలాక్షే శ్రోణ్యాసక్తదృ
ష్టౌ సతీత్యర్థః - లోలశ్చలసతృష్ణయోరిత్యమరః - బహుళ్రీహౌ సక్థ్యక్ష్ణోః
స్వాంగాత్షచ్ అపత్రపిష్ణోరపత్రపమాణాయాః - లజ్జా సాపత్రపాన్యత
ఇత్యమరః - అలంకృఞిత్యాదినా ఇష్ణుచ్ ప్రత్యయః సుశ్రోణ్యాః ప్రియాయాః
ప్రస్తుతోచితనిర్దేశోఽయం అబ్జినీ నళినీ ద్రుతం శీఘ్రం వీచిరేవ హస్తః తత్ర న్య
స్తం యద్దళం పర్ణమేవ వసనం తేన తద్దానేనేత్యర్థః - సఖీత్వమకృత సఖీకృ
త్యం చకారేత్యర్థః - అత్రాబ్జిన్యాదిషు సఖీత్వాద్యారోపాత్సమస్తవ
స్తువృత్తి సావయవరూపకమ్॥ ౪౬ ॥ నారీభిరితి ॥ నారీభిః కర్త్రీభిః గురు
జఘనస్థలైః పృథుశ్రోణిభాగైః ఆహతానాం ఆలోడితానాం ఆస్యశ్రీభిః ము
ఖశోభాభిః విజితాని వికాసీని వారిజాని పద్మాని యేషాం తేషాం లోలత్వా
చ్చలత్వాత్సతృష్ణత్వాచ్చ - లోలశ్చలసతృష్ణయోరిత్యమరః - తాసామంగ
రాగం అపహరతాం త్యాజయతాం చోరయతాం జలానాం [illegible] జ

గరాగంసంజజ్ఞేసకలుషఆశయోజలానామ్॥ ౪౭॥ సౌగంధ్యందధదపికా
మమంగనానాందూరత్వాద్గతమహమాననోపమానమ్। నేదీయోజితమి
తిలజ్జయేవతాసాంనాలోలేపయసిమహోత్పలంమమజ్జ ॥ ౪౮ ॥ ప్రభ్రి
ష్టైస్సరససమంభసోవగాహక్రీడాభిర్విదళితయూథికాపిశంగైః। ఆకల్పై
స్సరసిహిరణ్మయైర్వధూనామౌర్వాగ్నిద్యుతిశకలైరివవ్యరాజి॥ ౪౯॥ ఆ
స్మాకీయువతిదృశామసౌతనోతిచ్ఛాయైవ శ్రియమనపాయినీంకిమేభిః ।

డానాంచసఆశయోహ్రదః హృదయంచసకలుషో౽ప్రసన్నః క్షుభితశ్చసం
జజ్ఞేసంజాతః అపహర్తౄణాం తాడనస్వహరణాదిభిరాశయః కలుషోభవతీ
తిధ్వనిః అభిధాయాః ప్రకృతార్థనియంత్రణాన్నశ్లేషః ॥ ౪౭ ॥ సౌగం
ధ్యమితి॥ కామంపర్యాప్తంసౌగంధ్యంసురభిగంధిత్వంసమ్యగ్బంధుత్వం
చ- గంధోగంధక ఆమోదేలేశేసంబంధిగర్వయోరితివిశ్వః-దధదప్యహం
దూరత్వాత్పూర్వందూరస్థత్వాదంగనానాం ఆననోపమానంముఖసా
దృశ్యంగతం- దూరస్థాః పర్వతారమ్యా ఇతిభావః- సంప్రతిపునస్తాసాం
నేదీయోనేదిష్ఠంఅంతికతమంసత్ - అంతికబాఢయోర్నేదసాధావితిఅం
తికశబ్దస్యనేదాదేశః- జితంపరిభూతమభూవమితిలజ్జయేవమహోత్పల
మరవిందం ఆలోలేచలేపయసిమమజ్జ-యథాదూరేసామ్యేనదృశ్యమానో
బంధుః సన్నిధావవమానితః క్వచిల్లజ్జయాలీయతేతద్వదితిపయశ్చలనహే
తుకేఅబ్జమజ్జనేలజ్జాహేతుకత్వముత్ప్రేక్ష్యత ఇతిశ్లేషమూలాతిశయోక్తి
హేతూత్ప్రేక్షయోస్సంకరః॥౪౮॥ ప్రభ్రిష్టైరితి॥ సరభసంసత్వరంఅం
భసోవగాహాఏవక్రీడాస్తాభిః ప్రభ్రిష్టైర్విగళద్భిర్జలావగాహాత్ప్రా భాదం
భసిచ్యుతైరిత్యర్థః- విదళితాః వికసితాః యూథికాపీతయూథికాః హేమ
పుష్పికాపరపర్యాయాః వివక్షితాః అన్యథాపిశంగత్వాయోగాదితి - గ
ణికాయూథికాంబష్ఠాసాపీతాహేమపుష్పికేత్యమరః - వనకుందమిత్య
ర్థః - తద్వత్పిశంగైః పింగళవర్ణైర్హిరణ్మయైస్స్వర్ణైః - దాండి
నాయనాదినానిపాతః వధూనామాకల్పైః సరసిఔర్వాగ్నిద్యుతిశకలైః
జలాశయత్వాదత్రాపిసన్నిహితైర్బడబానలజ్వాలాఖండైరివేత్యుత్ప్రే
క్షా- వ్యరాజిపరాజిశోభావెలుజ్ ॥౪౯॥ అస్మాకీతి॥ అస్మాకమియమాస్మా
కీ అస్మదీయా అస్మత్ప్రకాశితేత్యర్థః- యుష్మదస్మదోరన్యతరస్యాంఖఞ్

మత్త్వైవం స్వగుణపిధానసాభ్యసూయైః పానీయైరభిపిదధావిరేఞ్జనాని ॥ ౫౦ ॥ సిద్ధార్థే సతి హరిచన్దనే జలౌఘైరా పాణ్డోర్గతపరభాగయాఙ్గనాయాః । అహ్నాయ స్తనకలశద్వయాదుపేయే విచ్ఛేదస్సహృదయమేవ హారయష్ట్యాః ॥ ౫౧ ॥ అన్యూనం గుణమమృతస్య ధారయన్తీ సం

చేతి చకారాదణ్ప్రత్యయః - తస్మిన్నణి చ యుష్మాకాస్మాకావితి ప్రకృతేరస్మాకాదేశః- టిడ్ఢాణఞిత్యాదినా జీప్ అసౌ ఛాయా కాన్తిర్వ్యమలేతి యావత్ సైవ యుష్మాదృశా మనపాయినీం స్థాయినీం శ్రియం శోభాం తనోతి ఏభిరఞ్జనైః కిమేతత్ సాధ్యం న కిఞ్చిదస్తీత్యర్థః - గమ్యమానక్రియాపేక్షయా కరణత్వాత్తృతీయేత్యుక్తం ప్రాక్ ఏవం మత్వా ఉక్తప్రకారేణాఞ్జనవైఫల్యం నిశ్చిత్యేత్యర్థః-అత ఏవ గమ్యోత్ప్రేక్షేయం స్వగుణస్య స్వావిష్కృతద్దృశ్యైర్నైర్మల్యగుణస్య పిధానం తిరోధానం- అపిధానతిరోధానపిధానాచ్ఛాదనాని చేత్యమరః - వష్టి భాగురిరల్లోపమవాప్యోరుపసర్గయోరిత్యకారలోపః । తేన సాభ్యసూయైస్సేర్ష్యైః పాతుమర్హైః పానీయైః స్తోయైః- అమ్భోర్ణస్తోయపానీయనీరక్షీరామ్బుశమ్బరమిత్యమరః తవ్యత్తవ్యానీయర ఇతి పిబతేరనీయర్ప్రత్యయః - అఞ్జనాని కజ్జలానీత్యనేన స్వగుణప్రకాశయోగ్యవివక్షితేన ప్రకారేణ నిశ్చేష్టస్వరూపాణీత్యర్థః - పిదధావిరే పిధాపితాని క్షాళితానీత్యర్థః - ధావు గతిశుద్ధ్యోరితి ధాతోః కర్మణి లిట్ ॥ ౫౦ ॥ సిద్ధార్థ ఇతి ॥ హరిచన్దనే రక్తచన్దనే జలౌఘైః జలసమూహైః సిద్ధార్థే సతి క్షాళితే సతి ధావే కర్మణి క్తః- ఛ్వోశ్శూడనునాసికే చేతి వకారస్యోఠ్ ఆదేశః-ఏత్యేధత్యూఠ్స్వితి వృద్ధిరాకారః ఆపాణ్డోః పాణ్డువర్ణాదఙ్గనాయాః స్త్రియః స్తనకలశద్వయాత్ కుచకుమ్భద్వయాత్ గతపరభాగయా సావర్ణ్యాద్గతవర్ణోత్కర్షయా అత ఏవ సామాన్యాలఙ్కారః - సామాన్యం గుణసామ్యేన యత్ర వస్త్వన్తరైకతేతి లక్షణాత్ - హారయష్ట్యా ఏకత్వాత్సహృదయయా సచిత్తయేవేత్యుత్ప్రేక్షా- నిజపరభాగహానిపరిజ్ఞానవత్త్యేవేత్యర్థః- అహ్నాయ సపది- స్రాగ్ఝటిత్యఞ్జసాహ్నాయ ద్రాఙ్మఙ్క్షు సపది ద్రుతమిత్యమరః - విచ్ఛేదస్త్రుటనముపేయే ప్రాపః హీనజీవనాదజీవనమేవ వరమితి మనీషయేతి భావః- ఉపపూర్వాదిణః కర్మణి లిట్ శోభాహేతుకస్య హారవిచ్ఛేదస్య సహృదయ

ఫుల్లస్ఫురితసరోరుహావతంసా । ప్రేయోభిస్సహసరసీనిషేవ్యమాణా ర
క్తత్వం వ్యధితవధూదృశాం సురా చ ॥ ౫౨ ॥ స్నాంతీనాం బృహదమలోద
బిందుచిత్రా రేజాతే రుచిరదృశామురోజకుంభా । హారాణాం మణిభిరుపా

హేతుకత్వే త్వప్రస్తాసాచోక్తసామాన్యోత్థాపి తేతసంకరః ॥ ౫౧ ॥ అన్న్యా
నమితి॥ అన్న్యానం సమగ్రం అమృతస్య పీయూషస్య గుణం మాధుర్యాదికం
ధారయంతీ- అగంధమవ్యక్తరసం శీతలం చ తృషాపహం। అచ్ఛం లఘు చ ప
థ్యం చ తోయం గుణవదుచ్యత ఇత్యుక్తోదకగుణం చ ధారయంతీ సరసీ పక్షే వి
శేషశ్చ- అమృతం యజ్ఞశేషే స్యాత్పీయూషే సలిలే స్మృతమితి విశ్వః- సం
ఫుల్లాని వికచాని - ఉత్ఫుల్లసంఫుల్లయోరుపసంఖ్యానాన్నిష్ఠానత్వం స్ఫురి
తాన్యుజ్జ్వలాని చ యాని సరోరుహాణి కమలాని ఏకత్ర సహజాన్యన్యత్ర సం
స్కారార్థం న్యస్తాని తాని- అవతంసో భూషణం యస్యాస్సా తథోక్తా ప్రే
యోభిః రమణైః సహ నిషేవ్యమాణా స్నానపానాభ్యామితి భావః-సరసీషు
విహారిణీవధూదృశాం రక్తత్వం ఆరుణ్యం సురేవ వ్యధిత విదధే తస్మాత్ తథా సు
రా చ వ్యధిత ధాఞః కర్తరి లుఙి లిఙ్ ఇహ ప్రేమస్నేహవర్ధనాయ ముహుస్సే
వ్యత్వాచ్ఛృంగారిణీతి శ్లోకసలిలకేళిసంభారేషు మాధ్వీకపరిగణనాచ్చ
సరసీవత్సురాయా అపి ప్రకృతత్వే వివక్షాయాం తుల్యయోగితా - తదవివ
క్షాయాం తు దీపకాలంకారః - సురేవేతి పాఠే ప్రకృతవివక్షైవ కార్యా
అన్యథోపమానుత్థానాత్ న చ తుల్యయోగితావకాశః ఇవశబ్దేన గమ్యౌప
మ్యలక్షణభంగాదితి॥ ౫౨। స్నాంతీనామితి॥ స్నాంతీనాం జలమవగాహ
మానానాం రుచిరదృశాం సుదృశాం సంబంధినో బృహద్భిర్విపులైరమలై
రచ్ఛైశ్చోదబిందుభిః ఉదకబిందుభిశ్చిత్రా - మంథౌదనేత్యాదినా ఉదకశబ్ద
స్యోదాదేశః-ఉరోజకుంభాః స్తనకలశాః ఉత్పూతైః ఛిన్నసూత్రైః హారా
ణాం ముక్తాహారాణాం మణిభిః ఘుటికాభిః ఉపహన్యతే ఉపగమ్యతే పీడ్య
తే వా - ఉపఘ్న ఆశ్రయ ఇతి హంతేః కప్రత్యయాంత ఉపధాలోపీ నిపాతః
గుణవతః దార్ఢ్యాదిగుణవతః సూత్రవతశ్చ ఉపఘ్నస్యాత్మన ఇచ్ఛా గుణ
వదుపఘ్నకామ్యా తయా గుణవదుపఘ్నకామ్యయా ఆత్మనో గుణవదాశ్ర
యాపేక్షయేత్యర్థః- కామ్యచ్చేతి కామ్యచ్ప్రత్యయే ప్రత్యయాంతధా
తుత్వాత్- అప్రత్యయాదితి స్త్రియామకారప్రత్యయే టాప్ సమంతాదు

శ్రితా సమంతాదుత్ఫుల్లాస్త్రైర్గుణవదుపఘ్నకామ్యయేవ॥౫౩॥ ఆరూఢః
పతిత ఇతి స్వసంభవో౽పి స్వచ్ఛానాం పరిహరణీయతాముపైతి। కర్ణేభ్య
శ్చ్యుతమసితోత్పలం వధూనాం వీచీభిస్తటమనుయన్నిరాసురాపః॥ ౫౪॥
దంతానామధరమయావకం పదాని ప్రత్యగ్రాస్తనుమవిలేపనాం నఖాం
కాః। ఆసిన్సుశ్శ్రియమధితో౽యమంగనానాం శోభాయై విపది సదాశ్రితా
భవంతి॥ ౫౫ ॥ కస్యాశ్చిన్ముఖమనుధౌతపత్రలేఖం వ్యాతేనే సలిలభరావ

పాశ్రితా విషసంశ్రితా ఇవ రేజాతే రాజేతే స్మ ఫణాంచ సప్తానామితి విక
ల్పాతేత్వాభ్యాసలోపౌ గుణవచ్ఛబ్దైన సూత్రచ్ఛేదే సూత్రాంతరమాశ్ర
యత ఇతి చ ప్రతీతైః శ్లేషమూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణితేయముత్ప్రేక్షా॥
౫౩॥ ఆరూఢ ఇతి॥ స్వసంభవో౽ప్యాత్మసంభవో౽పి ఆరూఢః ఉచ్చస్థానగతః
ఉత్తమాశ్రమస్థశ్చ పతితః తతో భ్రష్ట ఇతి హేతోః ఆరూఢపతితత్వాదిత్య
ర్థః - స్వచ్ఛానాం నిర్లేపానాం పరిహరణీయతాం త్యాజ్యత్వముపైతి
ప్రాప్నోతి ప్రవ్రజ్యావసితో రాజ్ఞో దాస ఆమరణాంతికాదితి స్మరణాదితి
భావః - కుతః యద్యస్మాదాపో జలాని వధూనాం కర్ణేభ్యశ్చ్యుతమసి
తోత్పలం నీలోత్పలం స్వసంభవమపీతి భావః - వీచిభిస్తరంగైస్తటమను
తటం ప్రతి నిరాసుః చిక్షిపుః విశేషేణ సామాన్యసమర్థనరూపో౽ర్థాం
తరన్యాసః సమర్థవాక్యగతశ్లేషమూలాతిశయోక్త్యసంకీర్ణః॥ ౫౪॥
దంతానామితి॥ తో యమేష్వధితో౽యం విభక్త్యర్థే౽వ్యయీభావః - అంగ
నానాం అయావకం ప్రక్షాళితలాక్షారాగం అధరం దంతోష్ఠం దంతా
నాం పదాని దంతక్షతానికత్వాణి తథా అవిలేపనాం ధౌతాంగరాగాం
తనుం శరీరం ప్రత్యగ్రా నవ్యాః నఖాంకాశ్చ నఖక్షతాశ్చ శ్రియమానిన్యుః
ప్రాపయామాసుః - నీవహ్యోర్హరతేశ్చాపీతి వచనాత్ నయతేర్ద్వి
కర్మకత్వం తథా హి సతః సజ్జనాన్ సుందరాంశ్చ ఆశ్రితాః సదాశ్రితాః
యే కేచి ఇతి శేషః- విపదిపి భవాపాయకాలే శోభాయై వైభవాయ భవంతి-
క్లిపి సంపద్యమానే చ చతుర్థీ వక్తవ్యేత్యత్ర క్లిపేరర్థనిర్దేశాచ్చ చతుర్థీ
అర్థాంతరన్యాసః॥ ౫౫ ॥ కస్యాశ్చిదితి॥ ధౌతపత్రలేఖం క్షాళితపత్రా
వళీకం కస్యాశ్చిదంగనాయాః ముఖమనుముఖేన సంబద్ధం యథా తథా
ముఖ ఇతి యావత్ - తృతీయార్థ ఇత్యనోః కర్మప్రవచనీయత్వాత్ ద్వి

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

లంబినీభిః । కింజల్కవ్యతికరపింజరాంతరాభిశ్చిత్రశ్రీరలమలకాగ్రవ
ల్లరీభిః॥ ౫౬॥ వక్షోభ్యోఘనమనులేపనంయదూనాముత్తంసానహరత
వారిమూర్ధజేభ్యః । నేత్రాణాంమదరుచిరక్షతైవతస్థౌచక్షుష్యాఃఖలు
మహతాంపరైరలంఘ్యాః॥ ౫౭॥ యోబాహ్యస్సఖలుజలైర్నిరాసిరాగశ్చి
త్తేయస్సతుతదవస్థఏవతేషాం। ధీరాణాంవ్రజతిహిసర్వఏవనాంతఃపాతి

తీయాసలిలభరేణావలంబినీభిర్లంబమానాభిరార్జవంగతాభిరిత్యర్థః-
కింజల్కవ్యతికరేణకేసరమిశ్రణేనపింజరాణిపిశంగాన్యంతరాణిమధ్య
భాగాయాసాంతాభిఃఅలకాగ్రాణివల్లర్యోమంజర్య ఇత్యుపమితసమా
సః- వల్లరీమంజరీస్త్రియామిత్యమరః - తాభిరలకాగ్రవల్లరీభిఃచిత్రశ్రీ
ర్మకరికాపత్రశోభాఅలంవ్యాతేనేసంపాదితాతనోతేఃకర్మణిలిట్ అ
త్రచిత్రస్యశ్రీరివశ్రీరితినిదర్శనభేదః ॥ ౫౬ ॥ అథశ్లోకద్వయేనపుంసామ
వస్థాభేదంవర్ణయతి। వక్షోభ్యఇత్యాదినా ॥ వారిసరోజలంకర్తృ
యదూనాంయాదవానాం వక్షోభ్యఃఘనంసాంద్రంఅనులేపనమంగరా
గంఅహరతక్షీత్వాత్రజ్ అగ్రవధూనామితి క్వాచిత్కఃపాఠఃవక్షోజానపే
క్షువక్షోమాత్రనిర్దేశాత్ ఉత్తరశ్లోకే తేషామితిపుంలింగపరామర్శాచ్చ.
నగ్రాహ్యాఃమూర్ధజేభ్యః శిరోరుహేభ్యఃఉత్తంసాన్ శేఖరాన్ అహర
త నేత్రాణాం మదరుచిర్మదరాగోక్షతైవతస్థైవతస్థౌవారీ విహారస్యా
పిరాగజనకత్వాదితిభావః - అతఏవరాగద్వయస్యాస్యభేదాధ్యవసాయే
నతాదవస్థ్యనిర్దేశేనఅతిశయోక్తిఃతథాహిమహతాం మహాత్మనాంచ
క్షుషిభవశ్చక్షుష్యాఃప్రియాఃఅక్షిజశ్చ - ప్రియేక్షిజేచచక్షుష్యఇతికేశవః -
శరీరావయవాచ్చేతియత్ప్రత్యయః - పరైరన్యైరలంఘ్యాదుర్ధర్షాః
ఖలుచక్షుష్యా ఇతిశ్లేషమూలాతిశయోక్తిః - తయాపూర్వోక్తయాచసం
కీర్ణోఽయమర్థాంతరన్యాసః ॥ ౫౭ ॥ యఇతి ॥ తేషాంయదూనాంబ
హిర్భవోబాహ్యః - బహిర్దేవపంచజనేభ్యశ్చేతివచనాత్ ష్యఞ్ప్ర
త్యయః- యోరాగోఽంగరాగఃఅస్తీతిశేషఃసరాగస్సరసిజలైర్నిరాస్తైర్జలై
శ్చనిరాసినిరస్తః అస్యతేఃకర్మణిలుఙ్ చిత్తేయోరాగోనురాగః సతుసై
వావస్థాయస్యసఃతదవస్థఏవననిరస్తఇత్యర్థః - అత్రరాగయోరభేదా
ధ్యవసాయాదతిశయోక్తిః తథాహినర్వోపిధీరాణాం మహతామంతః

త్వాదభిభవనీయతాం పరస్య ॥ ౫౭ ॥ ఫేనానాముర సిరుహేషు హారలీ
లా చేలశ్రీర్జఘనతలేషు శైవలానాం । గండేషు స్ఫుటరచనా చ పత్త్రవ
ల్లీ పర్యాప్తం పయసి విభూషణం వధూనాం ॥ ౫౮ ॥ భ్రశ్యద్భిర్జలమభి
భూషణైర్వధూనామంగేభ్యో గురుభిరమజ్జి లజ్జయేవ । నిర్మాల్యైరథన
నృతేవధీరితానామప్యుచ్చైర్భవతి లఘీయసాం హి ధార్ష్ట్యమ్ ॥ ౬౦ ॥ ఆ
మృష్టాస్తిలకరుచః స్రజో నిరస్తా నీరక్తం వసనమపాకృతోంగరాగః । కా

పాతిత్వాదంతర్గతత్వాదంతరంగత్వాదేవేత్యయాపత్ పరస్యాభిభవనీ
యతాం న వ్రజతి అన్యథా వ్రజత్యేవేత్యర్థః - పూర్వవదలంకారః ॥ ౫౭ ॥
ఫేనానామితి ॥ వధూనాం యాదవస్త్రీణాం భ్రష్టభూషణానామపీతి భా
వః పయసి విభూషణం పర్యాప్తం సమగ్రమాసీదిత్యర్థః - కుతః ఫేనానాం
డిండీరాణాం ఉరసిరోహంతీత్యురసిరుహాః స్తనాః - సుపీతి యోగవిభాగా
త్ క ప్రత్యయః - హలంతాదిత్యలుక్ తేషు హారలీలా ముక్తావళిశ్రీః జాతేతి
శేషః శైవలానాం జఘనతలేషు చేలశ్రీర్వస్త్రశోభా జాతా గండేషు కపో
లేషు శైవలా ఇతి విభక్తిపరిణామాదనుషంగః స్ఫుటరచనా వ్యక్తవిన్యాసా
పత్త్రవల్లీ పత్త్రలతా జాతేతి శేషః అత్ర ఫేనానాం హారలీలా శైవలానాం చే
లశ్రీరితి చ నిదర్శనాభ్యాం శైవలాః పత్త్రవల్లిరితి రూపకేణ చ వాక్యార్థైః
చతుర్థవాక్యార్థసమర్థనాత్త్రైరేవాంగాంగిభావేన సంకీర్ణం వాక్యా
ర్థహేతుకం కావ్యలింగం ॥ ౫౮ ॥ భ్రశ్యద్భిరితి ॥ వధూనామంగనానా
మంగేభ్యః అవయవేభ్యః భ్రశ్యద్భిః పతద్భిః గురుభిః సౌవర్ణత్వాద్గురు
త్వయుక్తైర్భూషణైరాభరణైర్లజ్జయా భృశం ప్రయుక్తయా హ్రియేవేత్యు
త్ప్రేక్షా - జలమభి అమజ్జి జలే మగ్నం భావే లుఙ్ అథానంతరమేవ న తు
విలంబేనేతి భావః - నిర్మాల్యైర్భుక్తోజ్ఝితమాల్యైర్ననృతే జలే అనతిగా
ఢం శేషే నిర్లజ్జైరివేతి భావః నృత్యతేర్భావే లుఙ్ తథాహి అవధీరితానాం తి
రస్కృతానామపి లఘీయసాం తుచ్ఛానాముచ్చైర్ధార్ష్ట్యం నిర్లజ్జత్వమే
వ అధికం భవతీత్యర్థాంతరన్యాసః - మహాంతః పదభ్రంశే లజ్జితాః క్వచిల్లీ
యంతే తుచ్ఛాస్తు నిర్లజ్జాః విజృంభంత ఇతి భావః అప్సు గురూణి మజ్జంతి లఘూ
ని ప్లవంత ఇతి పరమార్థః ॥ ౬౦ ॥ అమృష్టా ఇతి ॥ తిలకరుచః పత్త్రశోభాః ఆమృష్టా
ధౌతాః స్రజః మాలాః నిరస్తాః వసనం కౌసుంభం వాసో నీరక్తం చురక్తం నిర

మస్త్రీరనుశయవానివస్వపత్యు వ్యాఘాతాదితిసుతరాంచకారచారూః ॥ ౬౧॥ శీతార్తింబలవదుపేయుషేవనీరై రాసేకాచ్ఛిశిరసమీరకంపితేన। రామాణామభినవయౌవనోష్మభాజో రాశ్లేషి స్తనతటయోర్నవాంశుకేన॥ ౬౨॥ శ్వైత్యంతద్భిస్సమధికమాత్తమంగసంగాల్లావణ్యంతనుమదివాంబువాససోంతైః । ఉత్తేరేతరళతరవీచిరంగలీలా నిష్ణాతైరథసరసః ప్రియాసమూహైః ॥ ౬౩ ॥ దివ్యానామపికృతవిస్మయాంపురస్తాదంభస్తః స్ఫురదరవిందచారుహస్తామ్। ఉద్వీక్ష్య శ్రియమివకాంచిదుత్తరంతీమస్మా

స్తరాగమిత్యర్థః కృతమితి శేషః అంగరాగః అపాకృతః అపహృతః సర్వత్ర జలైరిత్యర్థః- ఇతీత్థం స్వపత్యువ్యాఘాతాత్ నిజవర్గక్షయాదనుశయవాననుతాపవానివేత్యుత్ప్రేక్షా కామః మదనః స్త్రీః స్త్రియః- వాంశసోరితీయుజాదేశవికల్పాత్పక్షే సవర్ణదీర్ఘః సుతరాం చారూః పూర్వతోపి రమణీయాశ్చకార స్త్రీణాం కామ ఏవ భూషణం అన్యద్వైభవమేవేతిభావః॥ ౬౧ ॥ శీతేతి॥ నీరైస్తోయైరాసేకాదాసేచనాత్ శీతార్తిం శీతవ్యథాం బలవత్సుష్ఠు ఉపేయుషేవ ప్రాప్తవతేవేత్యుత్ప్రేక్షా- అంతః శిశిరసమీరకంపితేన శీతవాతకంపితేన నవాంశుకేన కర్త్రా అభినవో యో యౌవనోష్మా ఉష్ణత్వం తద్భాజోః రామాణాం అంగనానాం- సుందరీరమణీరామేత్యమరః- స్తనతటయోః ఆధారయోః ఆశ్లేషి ఆశ్లిష్టం సంసక్తం భావేలుఙ్ సేకహేతుకస్యాంశుకశ్లేషస్య శీతార్తిహేతుకత్వముత్ప్రేక్ష్యత ఇతిగుణహేతూత్ప్రేక్షా ౬౨॥ ఇత్థంజలక్రీడాముక్త్వా జలాదుత్తరణంవర్ణయతి॥ శ్వైత్యతద్భిరితి॥ అథజలక్రీడానంతరం అంగసంగాత్ గాత్రసంపర్కాదాత్తముపాత్తం సంసక్తమితియావత్ సమధికమతిరక్తం తనుమన్మూర్తిమల్లావణ్యం కాంతిసారమివేత్యుత్ప్రేక్షా- అంబుసరోజలం శ్వైత్యతద్భిః భావాదికాల్లఘూపధగుణః తరళాశ్చపలాస్తరంగా ఏవ రంగాః నృత్యస్థానాని తేషులీలాః నర్తనాని తాసు నిష్ణాతైః కుశలైః- నినదీభ్యాం స్నాతేః కౌశలఇతిషత్వం వాససాం అంతైః వస్త్రప్రాంచలైః ఉపలక్షితైః ప్రియాసమూహైః స్త్రీసంఘైః సరసః హ్రదాత్ ఉత్తేరే ఉత్తీర్ణం నిర్గతమిత్యర్థః తరతేర్భావేలిట్ ౬౩॥ దివ్యానామితి॥ దిపథవాః దివ్యాః దేవతాః తేషామపికృతవిస్మయాం సౌందర్యాతిరేకేణజనితాద్భుతరసాం స్ఫురదరవిందాభివ్యాం వికచక

క్షీరజ్జలనిధిమంథనస్య శౌరేః॥ ౬౪ ॥ శ్లక్ష్ణంయత్పరిహితమేతయోఃకిలాంత
ర్ధానార్థంతదుదకసేకసక్తమూర్వోః । నారీణాంవిమలతరౌసముల్లసం
త్యాభాసాంతర్దధతురూరూదుకూలమేవ॥ ౬౫ ॥ వాసాంసిన్యవసతయా
నియోషితస్తాః శుభ్రాభ్రద్యుతిభిరహాసితైర్ముదేవ । అత్యాక్షుస్స్న
పనగళజ్జలానియానిస్థూలాశ్రుస్రుతిభిరరోదితైశ్శుచేవ ॥ ౬౬ ॥ ఆర్ద్రా

లాభ్యాంచారూలసంతౌహస్తౌయస్యాంతాంపద్మహస్తామిత్యర్థః- పుర
స్తాదగ్రేఅంభస్తోజలాత్ - పంచమ్యాస్తసిల్ ఉత్తరంతీంనిష్క్రామంతీం
కాంచిత్స్త్రియం శ్రియమివమధ్యమావాత్సముద్రాత్పద్యుః ప్రాదుర్భ
వంతీంలక్ష్మీమివోద్వీక్ష్యఆలోక్యశౌరిఃకృష్ణోజలనిధిమంథనస్యసముద్రమ
థనమిత్యర్థః-మథభర్గావాదికస్యఇదిత్వాన్నుమాగమః- అధీగర్థేత్యాది
నాకర్మణిషష్ఠీఅస్మార్షీత్స్మృతవాన్ అత్రసముద్రమథనస్మారకయా
శ్రియమివేత్యుపమయా సాదృశ్యాత్శ్రీస్మృతేఃస్మరణాలంకార ప్రతీతి
రలంకారేణాలంకారధ్వనిః॥ ౬౪ ॥ శ్లక్ష్ణమితి॥ ఏతయోరూర్వోరంతర్ధా
నార్థంకిలఛాదనార్థంకిలశ్లక్ష్ణంస్నిగ్ధంయద్దుకూలంపరిహితమాచ్ఛాది
తంఉదకసేకేనసక్తంసందష్టం తద్దుకూలంకర్మవిమలతరౌ నారీణాము
రూపీవరౌఊరూఏవకర్తారౌసముల్లసంత్యాస్ఫురంత్యాభాసానిజకాన్త్యా
అంతర్దధతుఃఆచ్ఛాదితవంతౌతదేతద్భూషకభీషణమితిభావః- అత్రదుకూల
స్యోరుఛాదకత్వేపితదభావోక్తేఃసంబంధేఅసంబంధరూపాతిశయోక్తిః-
తదపేక్షయాచోర్వోర్దుకూలానాచ్ఛాదకయోరాచ్ఛాదకత్వోక్తేరసం
బంధేసంబంధరూపాతిశయోక్త్యుత్థానాత్సజాతీయసంకరః తేనచోర్వో
ర్లోకోత్తరంలావణ్యంవ్యజ్యతఇత్యలంకారేణవస్తుధ్వనిః॥ ౬౫ ॥ వాసాం
సీతి॥ తాఃయోషితోయానివాసాంసిన్యవసతనివసితవత్యఃవసఆచ్ఛాదన
ఇతిధాతోఃకర్తరిలఙ్ శుభ్రాభ్రాణాంధవళమేఘానాం ద్యుతిరివద్యుతి
ర్యేషాంతైస్తైర్వాసోభిఃముదానారీనివసనానందేనఅహాసీవహసితమివ
భావేలుఙ్స్నపనేన స్నానేనసేకేనగళజ్జలానిస్రవత్తోయాని యానివా
సాంసిఅత్యాక్షుఃత్యక్తవత్యఃతైశ్చస్థూలాశ్రుస్రుతిభిరైస్తైఃఅరోది
వరోదనంకృతమివభావేలుఙ్ అత్రధావళ్యగుణజలగళన క్రియానిమిత్త
యోర్హాసరోదనక్రియాస్వరూపోత్ప్రేక్షయోస్సంసృష్టిః॥ ౬౬ ॥ ఆర్ద్ర

త్వాదతిశయినీము పెయుషద్భిస్సంసక్తింభృశమపి భూరిశోవధూతైః, అంగేభ్యః కథమపి వామలోచనానాం విశ్లేషః ఖలు నవరక్తకైః ప్రపేదే ॥ ౬౪ ॥
ప్రత్యంసం విలుళితమూర్ధజా చిరాయ స్నానార్ద్రం వపురుదవాపయత్కిలైకా । నాజానాదభిమతమంతికేభి పీత్యస్వేదాంబు ద్రవమభవత్త

త్వాదతి॥ ఆర్ద్రత్వాజ్జలేన ప్రక్లినాచ సరసత్వాదతిశయసీమ అతిశయవతీం సంసక్తిం సంశ్లేషం పరిచయంచోపేయివద్భిః ప్రాప్తవద్భిః అత ఏవ భృశం అత్యంతం భూరిశః బహుశః అవధూతైర్నిరస్తైరపి అన్యత్ర నిష్కాసితైరపి నవరక్తైరేవ నవరక్తకైః నూతనరక్తవస్త్రైః నవానురాగిభిశ్చ వామలోచనానాం సుందరదృశామంగేభ్యో విశ్లేషః విస్రంసనం వియోగః కథమపి కృచ్ఛ్రేణ ప్రపేదే ప్రాప్తః ఖలు ఏకత్ర తాత్కాలిక శ్లేషాదన్యత్ర అతిపరిచయాచ్చేతి భావః - అత్యాసక్తాః కామినః ధనపరాయణాభిః వేశ్యాభిః అవధూతాః కథం చిన్ముంచంతీత్యర్థాంతరప్రతీతేరిహ విశేష్యస్యాపి శ్లిష్టత్వాచ్ఛబ్దశక్తిమూలో ధ్వనిరేవ ॥ ౬౪ ॥ ప్రత్యంసమితి ॥ ఏకా స్త్రీ ప్రత్యంసం అంసయోర్వి భక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః - విలుళితమూర్ధజా వికీర్ణకేశా సతీ స్నానార్ద్రం వపుః చిరాయ చిరముదవాపయత్ నిరవాపయత్ అశోషయదిత్యర్థః కిల ఖలు తత్పునః తద్వపుస్తు అభిమతం ప్రియమంతికే పుంభాగేభివీక్ష్యోద్భూత్య స్వేదాంబు నార్ద్రవమార్ద్రం ద్రవశబ్దః శుక్లాదిశబ్దవత్ గుణే పుంసి గుణిని భిద్యలింగః అపో ద్రవాః సర్వాణి ద్రవద్రవ్యాణి సుశ్రుత ఖేన జుహోతీత్యాది ప్రయోగాత్ అభవత్తరాం అతిశయేనాభవదిత్యర్థః - తిఙశ్చేతి తరప్ప్రత్యయః - కిమేత్తిఙ ఇత్యాదినాఽఽమ్ తదాదిప్రత్యయః - తద్ధితశ్చాసర్వవిభక్తిరిత్యవ్యయత్వం నాజానాత్ వాక్యార్థః కర్మ ద్రవభవనం నాజ్ఞాసీదిత్యర్థః - అవిరతస్వేదార్ద్రతామజానతీ స్నానార్ద్రమేవేతి మన్యమానా పునః పునః వపురుద్వాపయంత్యేవాసీదితి తాత్పర్యార్థః - అత్ర వపుష్మత్కర్తృకస్య వీక్షణస్య వపుష్యుత్పత్త ద్రవనక్రియయా సమానకర్తృకత్వాత్పూర్వకాలత్వోనిర్వాహః ఏషా చ హర్షౌత్సుక్యాది సంచారిభావసంకీర్ణా స్వేదరోమాంచాది సాత్త్వికసంవన్నాస్మితాద్యనుభావవతీ చేత్యనుసంధేయం అత్రోద్వాపనరూపకారణే సత్యపి ద్రవత్వనివృత్తిరూపకార్యానుత్పత్తేస్సద్విరుద్ధ ద్రవత్వప్రతిపా

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

రాంపురస్తాత్ ॥౭౮॥ సీమంతం నిజమవబధ్నతీ కరాభ్యామాలక్ష్య స్తనతట బాహుమూలభాగా। భర్త్రా న్యాముహురభిలష్యతా నిదధ్యే నైవాహో విరమతి కౌతుకం ప్రియేభ్యః॥ ౭౯॥ స్వచ్ఛాంభస్స్నపనవిధౌతమంగమోష్ఠస్తాంబూలద్యుతివిశదో విలాసినీనామ్। వాసశ్చ ప్రతనువివిక్తమస్త్వితీయా నాకల్పో యది కుసుమేషుణా న శూన్యః। ఇతి ధౌత పురంధ్రిమత్సరాక

దనముఖేన అభిధానాత్ విశేషోక్తిరలంకారః- తత్సామగ్ర్యామనుత్పత్తిర్విశేషోక్తిర్నిగద్యత ఇతి లక్షణాత్ ॥౭౮॥ సీమంతమితి ॥ నిజమాత్మీయం సీమంతమ్మార్ధజమధ్యపద్ధతిం - సీమంతమస్త్రియాం స్త్రీణాం కేశమధ్యస్థపద్ధతిరితి వైజయంతీ - కరాభ్యామవబధ్నతీ గ్రధ్నతీ విభజంతీత్యర్థః - అతఏవ ఆసమంతాల్లక్ష్యాః స్తనతటే చ బాహుమూలే చ తస్య భాగాః ప్రదేశా యస్యాస్సా అన్యా స్త్రీ అభిలష్యతా అభిలషతా- వాభాషేత్యాదినా వైకల్పికశ్యన్ప్రత్యయః - భర్త్రా ముహుర్నిదధ్యే నిధ్యాతా నిరీక్షితేత్యర్థః- నిర్వర్ణనంతు నిధ్యానం దర్శనాలోకనేక్షణమిత్యమరః- అహో ఆశ్చర్యం కౌతుకమభిలాషః ప్రీణంతీతి ప్రియాః విషయాః - ఇగుపధజ్ఞాప్రీకిరః క ఇతి కప్రత్యయః తేభ్యః న విరమతి ఇయత్యుపభోగేపి న నివర్తత ఇతి - న జాతు కామః కామానాముపభోగేన శామ్యతీతి భావః- జుగుప్సా విరామప్రమాదార్థానాముపసంఖ్యానమితి పంచమీ- వ్యాఙ్పరిభ్యో రమ ఇతి పరస్మైపదం అర్థాంతరన్యాసః॥౭౯॥ స్వచ్ఛేతి॥ స్వచ్ఛేనాంభసా నిర్మలోదకేన స్నపనేన అభిషేకేణ విధౌతం విమలితం అంగం వపుః తాంబూలద్యుత్యా తాంబూలరాగేణ విశదః ఉజ్జ్వలః ఓష్ఠోధరః ప్రతనుసూక్ష్మం వివిక్తం విమలం వాసోంశుకం అథవా వివిక్తమేకాంతస్థానంచ ఇత్యేవంరూపః ఇయానేతావానేవ విలాసినీనాం రమణీనాం ఆకల్పో నైపథ్యమస్తు కిమతిరిక్తైరిత్యర్థః - ఆకల్పవేషౌ నైపథ్యమిత్యమరః - కింతు కుసుమేషుణా కామేన శూన్యో న యది న చేత్ అన్యథా ప్రవ్రజితానామివ కనకభూషణమపి భారాయత ఏవేతి భావః ఏతేన విచ్ఛిత్త్యా ఖ్య అలంబన చేష్టారూప ఉద్దీపన విభావ ఉక్తః- స్తోకభూషణయోగోపి విచ్ఛిత్తిరితి గమ్యత ఇతి లక్షణాత్ అత్ర స్నాన తాంబూలాదిపదార్థానాం విశేషణగత్యా అంగౌష్ఠాదీనాం ఆకల్పత్వ ప్రతిపాదనాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగమలంకారః॥౮౦॥ అథోత్త

సరసినిమజ్జనేనశ్రియమాప్తవతోఽతిశాయినీమతివిమలాంగభాసః । అవ
లోక్యతథైవయాదవానపరవారిరాశేశ్శిశిరేతరరోచిషాప్యపాంతతిషు
మజ్జుమీషే॥ ... ... ౭౧॥

ఇతిశ్రీమాఘకృతౌ శిశుపాలవధే మహాకావ్యే
జలవిహారోనామ- అష్టమస్సర్గః.

రసర్గైసూర్యాస్తమయవర్ణనంప్రస్తౌతి॥ ఇతీత్థంసరసిమజ్జనేనఘాతపురం
ధ్రీసుత్సరాన్ తత్ప్రాళికమానినీమానాన్ అతిశేతే అభీక్ష్ణమిత్యతిశాయినీంఅ
ధికాంఅభీక్ష్ణ్యేణనిత్యశ్రియం శోభామాప్తవతః ప్రాప్తవతః అతివిమలాంగ
భాసోవిమలాంగకాంతీన్ యాదవాన్ అవలోక్యతథైవ శిశిరేతరరోచిషా
ఉష్ణాంశునాప్యపరవారి రాశేఃపశ్చిమాబ్ధేరపాంతతిషుపయసాంపూరే
షుమజ్జుంప్రవేష్టుమీషే ఇష్టంఇషేర్ణ్వేలిట్ పరచేష్టాసాక్షాత్కారో
విషయిణాంతాదృగ్విషయాభిలాషమంతరాధత్తఇతిభావః - అత్రభానోః
కాలప్రాప్తమజ్జనస్యయాదవమజ్జనావలోకన హేతుకత్వముత్ప్రేక్ష్యతే
అతిశాయినీవృత్తమ్॥ ౭౧

ఇతిశ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణ - శ్రీమహోపాధ్యాయ
కోలచలమల్లినాథసూరివిరచితే- మాఘవ్యాఖ్యానే
సర్వంకషాఖ్యానే - అష్టమస్సర్గః.

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

మాఘకావ్యే - సవ్యాఖ్యానే - నవమస్సర్గప్రారంభః-

అభితాపసంపదమథోష్ణరుచిర్నిజతేజసామసహమానఇవ। పయసి ప్రపిత్సురపరాంబునిధేరధిరోఢుమస్తగిరిమభ్యపతత్॥ ౧॥ గతయా పురః ప్రతిగవాక్షముఖం దధతీరతేన భృశముత్సుకతాం। ముహురంతరాళభువమస్తగిరేస్సవితుశ్చ యోషిదనిమీశదృశా॥ ౨॥ విరళాతపచ్ఛవిరనుష్ణవపుః

అథసూర్యాస్తమయంవర్ణయతి॥ అభీతి॥ అథనిమంత్రణానంతరం ఉష్ణరుచిః సూర్యః నిజతేజసాం అభితాపసంపదం సంతాపాతిరేకం అసహమానఇవ అపరాంబునిధేః పశ్చిమాబ్ధేః పయసి ప్రపిత్సుః ప్రపతితుమిచ్ఛుః పతేస్సన్నంతాదుప్రత్యయః- సనిమీమేత్యాదినా ఇసాదేశః. అత్ర లోపోభ్యాసస్యేతి అభ్యాసలోపః అస్తగిరిమస్తాద్రిం - అస్తస్తుచరమక్ష్మాభృదిత్యమరః- అధిరోఢుమభ్యపతత్ అభ్యధావత్ అత్రాసహమానఇవేతి కాలప్రాప్తస్యపయఃపాతస్యనిజతేజోసహనహేతుకత్వముత్ప్రేక్ష్యతే - అస్మిన్సర్గే ప్రమితాక్షరావృత్తం - ప్రమితాక్షరాసజసస్సైరుదితేతిలక్షణాత్॥౧॥ గతయేతి॥ రతేనసురతఇత్యర్థః - ప్రసితోత్సుకాభ్యాంతృతీయాచేతసప్తమ్యర్థే తృతీయాభృశముత్సుకతాంకాలాక్షమత్వమౌత్సుక్యందధతీయోషిత్ స్త్రీపురోగ్రేగవాక్షముఖం గవాక్షద్వారం ప్రతిగతయాప్రసృతయాదృశాదృష్ట్యాఅస్తగిరేస్సవితుశ్చ అంతరాళభువంమధ్యాకాశదేశంముహురమిమీత మాతిస్మహస్తమాత్రమవశిష్టమరత్నిమాత్రమిత్యాదిమానకరణేనఅస్తమయంప్రతీక్షితవతీత్యర్థః- మాజోలజి- శ్లాపితిస్వభావః - భృశామిదిత్యభ్యాసస్యేత్వంఏతచ్చాస్తసమయప్రతీక్షణప్రమణాదౌత్సుక్యానుభావాంతరోపలక్షణం అత్రౌత్సుక్యభావనిబంధనాత్ప్రేయోలంకారః ॥ ౨ ॥ విరళేతి ॥ పరిణతింపరివృత్తింఅన్యత్రజరావస్థాంచగతఃఅతఏవవిరళాతపః ఆతపస్యచ్ఛవిఃయస్యసఃఅన్య

పరితోపి పాండు దధదభ్రశిరః । అభవద్గతః పరిణతిం శిథిలః పరిమందసూ
ర్యనయనో దివసః ॥ ౩ ॥ అపరాహ్ణశీతలతరేణ శనైరనిలేన లోలితలతాంగుళ
యే । నిలయాయ శాఖిన ఇవాహ్వయతే దదురాకులాః ఖగకులాని గిరః ॥ ౪ ॥
ఉపసంధ్యమాస్తతను సానుమతః శిఖరేషు తత్క్షణమశీతరుచః । కరజాలమ
స్తసమయేపి సతాముచితం ఖలూచ్చతరమేవ పదమ్ ॥ ౫ ॥ ప్రతికూలతాము
పగతే హి విధౌ విఫలత్వమేతి బహుసాధనతా । అవలంబనాయ దినభర్తుర

త్ర క్షీణప్రభః అనుష్ణవపుః ఉభయత్రోష్మక్షయాత్ ఈషదుష్ణదేహః అల
వణా యవాగూరితివదల్పార్థే నఞ్ ప్రయోగః పరితోపి పాండు ఏకత్ర శు
భ్రాభ్రపటలచ్ఛన్నత్వాత్ అపరత్ర పలితైశ్చ పాండు అభ్రమాకాశమే
వ శిరో దధత్ వహన్ పరిమందః ప్రశాంతః అర్థగ్రహణాసమర్థశ్చ
సూర్య ఏవ నయనం యస్య సః దివసః శిథిలః శిథిలవృత్తిః శిథిలాంగశ్చాభవత్
అత్రాభ్రశిర ఇత్యాద్యవయవరూపణాద్దివస ఏవ స్థవిర ఇత్యవయవిరూపక
సిద్ధైరేకదేశవర్తిరూపకం శ్లేషానుప్రాణితం ॥ ౩ ॥ అపరాహ్ణేతి ॥ అపరో
పరభాగః - అహ్నోపరాహ్ణో దినాంతః - పూర్వాపరాధరోత్తరమేకదేశి
నైకాధికరణ ఇత్యేకదేశిసమాసః - రాజాహస్సఖిభ్యష్టచ్ - అహ్నాహ్న ఏతే
భ్య ఇత్యహ్నాదేశః - అహ్నాదంతాదితి ణత్వం తత్రాపరాహ్ణే శీతలతరేణానిలే
న శనైర్లోలితాశ్చాలితా లతా ఏవ అంగుళయో యస్య తస్మై అత ఏవ నిలయా
య నివాసాయ ఆహ్వయతే అంగుళిసంజ్ఞయా ఆహ్వానం కుర్వాణాయేవ
స్థితాయేత్యుత్ప్రేక్షా శాఖినే వృక్షాయ ఖగకులాని పక్షిసంఘాః ఆకులా
స్తుములాః గిరః ఇదమాగమ్యత ఇతి ప్రత్యుత్తరాణీవ దదురిత్యనుషంగాదు
త్ప్రేక్షా ॥ ౪ ॥ ఉపసంధ్యమితి ॥ ఉపసంధ్యం సంధ్యాయాస్సమీపే సమీపా
ర్థేవ్యయీభావే నపుంసకహ్రస్వత్వం - అశీతరుచః ఉష్ణాంశోః తనుకరజా
లం తత్క్షణం తస్మిన్ క్షణే తత్కాలేపీత్యర్థః - అత్యంతసంయోగే ద్వితీయా -
సానుమతో ద్రేః శిఖరేషు ఆస్త అస్థాత్ ఆసేః కర్తరి లఙ్ - తథాహి స
తాం మహాత్మనామస్తసమయే నాశకాలేప్యుచ్చతరమేవ పదమున్నతస్థాన
మేవోచితం యోగ్యం ఖలు - అర్థాంతరన్యాసః ॥ ౫ ॥ ప్రతికూలతామితి ॥
విధౌ దైవే ప్రతికూలతాం విరోధితాం ఉపగతే ప్రాప్తే సతి బహుసాధనతా
అనేకసాధనవత్తా విఫలత్వం నిష్ఫలత్వమేతి మహత్యపి సాధనసంపత్తిర్ని

రక్షాన్నపతితఃస్యసః కరసహసాఽపి॥ ౭ ॥ నవకుంకుమారుణపయోధర
యా స్వకరావసక్తరుచిరాంబరయా। అతిసక్తిమేత్య వరుణస్య దిశా భృశ
మన్వరజ్యదతుషారకరః॥ ౮ ॥ గతవత్యరాజత జపాకుసుమస్తబకద్యుతౌ దిన
కరేఽవనతిం। బహలానురాగకురువిందదళప్రతిబద్ధమధ్యమివ దిగ్వలయం॥
౯॥ ద్రుతశాతకుంభనిభమంశుమతో వపురర్ధమగ్నమపుషః పయసి। రురు

ష్ఫలైర్వేత్యర్థః- తథాహి పతివ్యసనే ఆసన్నపాతస్య దినభర్తుః సూర్యస్య
కరాః అంశవో హస్తాశ్చ- బలిహస్తాంశవః కరా ఇత్యమరః - తేషాం సహ
స్రమప్యవలంబనాయ అవష్టంభాయ నాభూత్ - అతః దైవమేవ ప్రబలమి
తి భావః- విశేషేణ సామాన్యసమర్థనరూపోఽర్థాంతరన్యాసః॥ ౭॥ న
వేతి॥ అతుషారకరః ఉష్ణాంశుః నవకుంకుమవత్ అరుణపయోధరయా సం
ధ్యారుణమేఘయా అన్యత్ర నవకుంకుమేన ఆరుణకుచయా స్వకరావసక్త
రుచిరాంబరయా స్వకిరణాక్రాంతరుచిరాకాశయా అన్యత్ర స్వహస్తల
గ్నచారువస్త్రయా వరుణస్య దిశా పశ్చిమదిశా సహేత్యర్థః - వరుణసం
బంధాత్పరాంగనాత్వం చ గమ్యతే - వృద్ధో యూనేతి సౌత్రాదేవ ప్రయో
గాత్ సహార్థానామప్రయోగేఽపి - సహయుక్తేఽప్రధాన ఇతి సహార్థే తృతీ
యా అతిసక్తిమతి సన్నికర్షం అత్యాసక్తిం చ ఏత్య ప్రాప్య భృశమన్వర
జ్యత్ లోహితోఽనురక్తశ్చాభవత్ రంజేర్దైవాదికాత్కర్తరి లఙ్ - కు
షిరజోః ప్రాచాం శ్యన్పరస్మైపదం చేతి కర్మకర్తరి వా అత్ర వారుణీదిన
కరవిశేషణమహిమ్నైవ తయోర్జారభావప్రతీతేః స్సమాసోక్తిరలంకా
రః॥ ౮॥ గతవతీతి॥ జపాకుసుమస్తబకద్యుతౌ లోహితవర్ణే దినకరేఽవ
నతిం అస్తతాం గతవతి లంబమానే సతీత్యర్థః - దిగ్వలయం దిఙ్మండలం
కంకణం చ ధ్వన్యతే- బహలానురాగైః సాంద్రరాగైః కురువిందదళైః ప
ద్మరాగశకలైః ప్రతిబద్ధః ప్రత్యుప్తః మధ్యో యస్య తదివ అరాజతేత్యుత్ప్రే
క్షా- కురువిందస్తు ముస్తాయాం కుల్మాషవ్రీహిభేదయోః - ఇంగుదే పద్మరా
గేవ ముకురేపి సమీరిత ఇతి విశ్వః॥ ౯॥ ద్రుతేతి॥ ద్రుతం తప్తం యచ్ఛాతకుం
భం సువర్ణం- తపనీయం శాతకుంభమితి సువర్ణపర్యాయేష్వమరః- తే
న సదృశం తన్నిభమితి నిత్యసమాసః పయసి సముద్రోదకే అర్ధం యథా త
థా మగ్నమర్ధమగ్నం వపుర్యస్య తస్య అంశుమతోఽర్కస్య వపుర్మండ

చేవిరించినఖభిన్నబృహజ్జగదండకైకతరఖండమివ॥ ౯॥ అనురాగవంత
మపిలోచనయోర్దధతం వపుస్సుఖమతాపకరం। నిరకాసయద్రవిమపే
తవసుం వియదాలయాదపరదిగ్గణికా॥౧౦॥ అభితిగ్మరశ్మి చిరమావిరమా
దదధానఖిన్నమనిమేషతయా। విగళన్మధువ్రతకులాశ్రుజలన్న్యమిమీల

లం విరించేః బ్రహ్మణో నఖేన భిన్నస్య ద్విధాపదళితస్య బృహతో మహతో
జగదండకస్య జగదాశ్రయకోశస్య బ్రహ్మాండస్య ఏకతర ఖండమన్యతర
దళమివ రురుచే రరాజ అత్రోపమానస్య పురాణసిద్ధత్వాదుపమాలంకా
రః॥ ౯ ॥ అనురాగవంతమితి॥ అపరదిక్ పశ్చిమాశా సైవ గణికా వేశ్యా -
వారస్త్రీ గణికా వేశ్యేత్యమరః - అనురాగః లౌహిత్యమభిలాషశ్చ తద్వం
తమపి లోచనయోస్సుఖయతీతి సుఖం సుఖకరం శాంతత్వాదభిరూపత్వా
చ్చ దర్శనీయం వపుః కధతమపి అతాపకరం అనౌష్ణ్యాదశక్తత్వాచ్చ సంతా
పకారిణం సుఖస్పర్శం వా తథాప్యపేతవసుం నీరశ్మిం నిర్ధనం చ - దేవభే
దేనలే రశ్మౌ చ వసూ రత్నే ధనే వసు ఇత్యమరః - రవిం సూర్యం విటశ్చ గమ్యతే
వి చ యదాకాశమేవాలయః గృహం తస్మాన్నిరకాసయత్ నిష్కాసితవతీ - ధ
నపరా హి వేశ్యాః నిర్గుణమపి ధనికమా సర్వస్వహరణాదత్యనురక్తా ఇవ
అనువర్తంతే గుణవంతమపి హృతసర్వస్వం నిర్వాసయంతి సద్య ఏవేతి భా
వః - అస్తంగతో రవిరితి శ్లోకార్థః - అత్ర వియదాలయాదపరదిగ్గణికే
త్యేకదేశరూపణాద్రవేర్విటత్వరూపణావగమాదేకదేశ వర్తిరూపకం
శ్లేషోపస్థాపితత్వాదనురాగ ఏవానురాగో వసవ ఏవ వసూనీతి రూపక
పర్యవసిత ఏ వేత్యంగం॥౧౦॥ అభీతి॥ నలినీ కర్త్రీ అభితిగ్మరశ్మి సూర్యాభిము
ఖం చిరమావిరమాదాస్తమయాదనిమేషతయా పత్మపాతశూన్యతయా చ
ళసంకోచ ఏవాత్ర నిమేషః అవధానేనాభిముఖావస్థాన స్నిగ్ధం ఘనఖిన్నము
లసం అత ఏవ విగళన్నిస్సరన్మధువ్రతకులమేవాశ్రుజలం యస్య తత్ అబ్జమే
వ నయనం న్యమిమీలత్ నిమీలయతి స్మ భ్రాజభాసభాషేత్యాదినా వికల్పా
న్నోపధాహ్రస్వః అత ఏవ నాభ్యాసదీర్ఘః - అనురక్తా హి కాంతా - కాం
తమనిమేషం పశ్యంతీ తదపాయే సతి నిమీలితాక్షీ స్యాదితి భావః - అత్రాప్య
బ్జనయనమిత్యాద్యవయవ రూపణాదవయవినో నలినీ తిగ్మరశ్మ్యోర్నా
యికానాయకత్వరూపణసిద్ధేరేకదేశవర్తి రూపకం ॥ ౧౦ ॥ అపి ఖాస్య

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

దబ్జనయనం నళినీ॥ ౧౧ ॥ అవిభావ్యతారకమదృష్టహిమద్యుతిబింబమస్త
మితభానునభః। విగతోరుతాపమతమిస్రమభాదపదోషతైవ విగుణస్య గు
ణః॥ ౧౨ ॥ రుచిధామ్ని భర్తరి భృశం విమలాః పరలోకమభ్యుపగతే వివి
శుః । జ్వలనం త్విషః కథమివేతరథా సులభోఽన్యజన్మని స ఏవ పతిః ॥ ౧౩ ॥
విహితాంజలిర్జనతయా దధతీ వికసత్కుసుంభకుసుమారుణతాం । చిర

తి॥ అవిభావ్యతారకం అలక్ష్యనక్షత్రం అదృష్టం హిమద్యుతేరిందోర్బింబం
యస్మిన్ తత్ అద్యాప్యనుదితచంద్రతారకమిత్యర్థః - అస్తమిత్యదర్శనే
అవ్యయం అస్తమితోఽస్తంగతో భానుర్యస్మిన్ తత్ ఏతావతా నిర్గుణత్వముక్తం
అథ నిర్దోషతామాహ- విగతోరుతాపం అర్కాస్తమయాత్ప్రశాంతసం
తాపం అతమిస్రమనుదితాంధకారం నభోఽంతరిక్షం అభాత్ భాతి స్మ భాతే
ర్లఙ్ - న చ నిర్గుణస్య కా శోభేతి వాచ్యం నిర్దోషతాయా అపి గుణత్వాది
త్యర్థాంతరన్యాసేనాహ - విగుణస్య గుణహీనస్యాపదోషతా నిర్దోషత్వ
మేవ గుణః అతో గుణవత్త్వాచ్ఛోభా యుక్తేతి కారణేన కార్యసమర్థనరూ
పోఽర్థాంతరన్యాసః॥౧౨॥ రుచీతి ॥ రుచిధామ్ని తేజోనిధౌ భర్తరి సూర్యే
ప్రేమాస్పదే పత్యౌ చ పరలోకమభ్యుపగతే దేశాంతరం గతే మృతే చ సతి
భృశం విమలాః శుద్ధాస్త్విషో జ్వలనం వివిశుః- అగ్నిం వా వాదిత్యస్సాయం
ప్రవిశతీతి శ్రుతేరితి భావః - అన్యత్ర - మృతే మ్రియేత యా నారీ సా స్త్రీ జ్ఞే
యా పతివ్రతేతి స్మరణాదితి భావః - అగ్నిప్రవేశఫలమాహ- ఇతరథా జ్వ
లనాప్రవేశే అన్యజన్మని జన్మాంతరే శ్వః ప్రాతశ్చ సూర్య ఏవ పతిః అన్యత్ర
తు యోఽస్మిన్ జన్మని పతిస్స ఏవ కథమివ- సులభః న కథంచిదిత్యర్థః ఉద్యం
తం వా వాదిత్యమగ్నిరనుసమారోహతీతి శ్రుతేః - తేనైవ సహ మోదత ఇ
తి స్మరణాచ్చేతి భావః- అతోఽగ్నిప్రవేశో యుక్త ఇతి సమర్థనాద్వాక్యార్థ
హేతుకం కావ్యలింగమలంకారః॥౧౩॥ అథ సంధ్యాప్రాదుర్భావమాహ
విహితేతి॥ జనతయా జనసమూహేన - గ్రామజనేత్యాదినా సమూహార్థే
తల్ప్రత్యయః- విహితాంజలిః కృతప్రణామేత్యర్థః-వికసత్కుసుంభకు
సుమవత్ అరుణతాం రక్తతాం దధతీ రాజసత్వాదితి భావః- తదుక్తం-సర్గా
య రక్తం రజసోపబృంహితమితి- ప్రసూర్మాతా - జనయిత్రీ ప్రసూర్మా
తేత్యమరః - పితౄణాం ప్రసూః పితృప్రసూః అసావియం సంధ్యా రూప

ముజ్ఝితాపి తనురాజ్ఝదసౌ నపిత్స్రప్రసూః ప్రకృతిమాత్మభువః॥ ౧౪॥ అథ
సాంద్రసాంధ్యకిరణారుణితం హరిహేతిహూతిమిథునం పతత్రేః। పృథగు
త్పపాతవిరహార్తిదళద్ధృదయస్రుతైరసృగమలిప్తమివ॥ ౧౫॥ నిలయశ్శ్రి
యస్సతతమేకదతి ప్రథితం యదేవజలజన్మకయా। దివసాత్యయే తదపిము

ణీ ఆత్మభువో బ్రహ్మణః తనుర్మూర్తిః చిరముజ్ఝితా త్యక్తాపి ప్రకృతింస్వ
భావం జగద్వంద్యత్వాదినిజధర్మమిత్యర్థః- నౌజ్ఝత్ నవిససర్జ - ఉజ్ఝ
విసర్గే-లుఙ్- ఆడజాదీనామిత్యాడాగమః-ఆటశ్చేతివృద్ధిః ఘనాలపూర్వో
పిమహాజనపరిగ్రహః ఫలతీతిభావః-పితామహః పితౄన్ సృష్ట్వా మూర్తిం
తాముత్ససర్జహ। సా ప్రాతస్సాయమాగత్య సంధ్యారూపేణ పూజ్యతే
ఇత్యాదిభవిష్యత్పురాణవచనమత్ర ప్రమాణం అత్ర తనుత్యాగరూపకార
ణసద్భావేపి ప్రకృతిత్యాగరూపకార్యానుదయాద్విశేషోక్తిరలంకారః -
తత్సామగ్ర్యామనుత్పత్తిర్విశేషోక్తిర్నిగద్యత ఇతిలక్షణాత్॥ ౧౪॥ అథే
తి॥ అథసంధ్యోదయానంతరం సాంద్రామేసాంధ్యాః సంధ్యాయాంభ
వాః- సంధివేలాద్యృతునక్షత్రేభ్యోణిత్యణ్ప్రత్యయః- తైః కిరణైః అరుణి
తం అరుణీకృతం అతఏవవిరహార్త్యా విరహవ్యాపదా దలతో విదీర్యమా
ణాద్ధృదయాత్స్రుతేన క్షరితేన అసృజా రుధిరేణ అనులిప్తమివస్థితమిత్యు
త్ప్రేక్షా- హరేర్విష్ణోర్హేతిరాయుధంచక్రమిత్యర్థః - హేతిశ్శస్త్రే ...
నృస్త్రియోరితి కేశవః - హరిహేతేర్హూతిరాహ్వాయస్యతదరిహేతిహూ
తిచక్రాహ్వామిత్యర్థః- హూతిరాకారణాహ్వానమిత్యమరః- పతత్రిః ప
క్షిణః- పతత్త్రిపత్రిపతగపతత్పత్రరథాండజా ఇత్యమరః - మిథునంచ
క్రవాకద్వంద్వమిత్యర్థః- పృథగ్భేదేనోత్పపాత ఉడ్డిద్యే॥ ౧౫॥ నిలయ ఇతి॥
యజ్జలేజన్మయస్య తజ్జలజన్మజలజమేతద్దేవకమలం సతతం శ్రియో నిలయః
ఆలయ ఇతి ప్రథితం ప్రసిద్ధం - నికాయ్యనిలయాలయా ఇత్యమరః - తదపిని
త్యవాసభూతమపీత్యర్థః- తయాశ్రియా దివసాత్యయే సాయంకాలేము
క్తం త్యక్తం అహో దేవ్యాః అపికృతఘ్నత్వం యదాపది మహోపకారిణః
త్యాగ ఇత్యాశ్చర్యం అథవాచపలా చాపలవతీ స్త్రీ కమలాచ - చపలాకమ
లా ... శ్రీ పిప్పలీషుచేతి ... - ... జనశ్చపలాజనః - జాతే ...
... ప్రతిషేధః తప్రతివ...

క్తమహో చపలాజనం ప్రతి న చోద్యమదః॥ ౧౮॥ దివసో౽నుమిత్రమగమద్వి
లయం కిమిహాస్య తే బత మయాబలయా । రుచిభర్తురస్య విరహాధిగమాది
తి సంధ్యయాపి సపది వ్యగమి॥ ౧౯॥ పతితే పతంగమృగరాజినిజప్రతిబింబ
రోషిత ఇవాంబునిధౌ । అథ నాగయూథమలినాని జగత్పరితస్తమాంసి పరి

స్మితేత్యర్థః - అదః ఇదం కృతఘ్నత్వం చోద్యం చోదనీయం కథమిత్యాక్షే
ప్యం న చపలత్వాన్నాశ్చర్యమిత్యర్థః. స్త్రీచాపలేషు కియదేతదితి భావః.
శ్లేషమూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణితో౽యమర్థాంతరన్యాసః॥ ౧౮॥ ది
వస ఇతి॥ దివసో వాసరః పుమానితి భావః - మిత్రం సూర్యం సుహృదం చా
నుమిత్రేణ సహేత్యర్థః - తృతీయార్థ ఇత్యనోః కర్మప్రవచనీయత్వా
ద్ద్వితీయా- మిత్రం సుహృది మిత్రో౽ర్క ఇతి విశ్వః- విలయం నాశమగమత్
గతః గమేర్లుఙ్ - పుషాదీత్యాదినా చ్లేరఙాదేశః - అబలయా స్త్రియా మ
యా రుచిభర్తుః స్త్రైణో౽నీశః ప్రేమాస్పదపతేశ్చ అస్యార్కస్య విరహాధిగ
మాత్ ల్యబ్లోపే పంచమీ విరహజ్ఞానం ప్రాప్యాపీత్యర్థః - ఇహాస్మిన్ లో
కే కిమాస్యతే కిమర్థం స్థీయతే ఆసేర్భావే లట్ బతేతి ఖేదే ఇతీత్థమాలో
చ్యేవేత్యర్థః - అత ఏవ గమ్యోత్ప్రేక్షా సంధ్యయాపి సపది వ్యగమి వ్యగా
మీత్యర్థః- గమేః స్వార్థణ్యంతాద్భావే లుఙి మిత్వాద్ధ్రస్వః- అణ్యంతా
దుపధావృద్ధిః స్యాదయం స్యాద్ధేతుమణ్ణిచి- తస్మాత్స్వార్థణిజుత్పాద్యో
మితాం హ్రస్వో యతో భవేదితి విగమ శబ్దాత్తు తత్కరోతీతి ణ్యంతాల్లుఙీతి కే
చిత్ ॥ ౧౯ ॥ అథాంధకారం వర్ణయతి॥ పతిత ఇతి ॥ పతంగో౽ర్క ఏవ మృగ
రాట్ సింహ ఇతి రూపకసమాసః తస్మిన్నిజ ప్రతిబింబేన రోషితే కోపిత ఇవ
స్థిత ఇత్యుత్ప్రేక్షా- స్వప్రతిబింబే ప్రతిసింహభ్రమాదితి భావః- అత ఏవాం
బునిధౌ సముద్రే పతితే సతి తజ్జిఘాంసయేతి భావః - భావలక్షణసప్తమీ అథ
పతనాంతరం నాగయూథాని కరికులానీవ మలినాని శ్యామాని- ఉపమానా
ని సామాన్యవచనైరితి సమాసః తమాంసి అంధకారాణి జగల్లోకం పరితః ప
రితస్తిరిరే ఆచ్ఛాదయామాసుః - స్తృణాతేః కర్తరి లిట్ - ఋతశ్చ సం
యోగాదేర్గుణః . అత్ర యద్యపి నాగయూథమలినానీత్యుక్తానుశాసనసి
ద్ధోపమానుసారాత్పతంగమృగరాడిత్యత్రాపి ఉపమిత సమాసాశ్రయణే
నోపమైవోచితా - తథాపి రోషితత్వోత్ప్రేక్షాయాః పతంగే౽సంభవా

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

తస్తరిరే॥౧౮॥ వ్యసరన్నుభూధరగుహాంతరతః పటలం బహిర్బహుళపం
కరుచి। దివసావసానపటునస్తమసో బహిరేత్య వాధికమభక్త గుహాః॥౧౯॥
కిమలంబతాంబరవిలగ్నమధః కిమపర్ధతోర్ధ్వమవనీతలతః। ప్రససార
తిర్యగథదిగ్భ్య ఇతి ప్రచురీభవన్న నిరధారి తమః॥౨౦॥ స్థగితాంబరక్షితితల
ే పరితస్తిమిరే జనస్య దృశమంధయతి। దధిరేంసాంజనమపూర్వతమం ప్రి
యవేశ్మవర్త్మసు దృశో దదృశుః॥౨౧॥ అవధార్యకార్యగురుతామభవన్న

త్సిహ్మాసంభవాచ్చ రూపకమేవ యుక్తం తథాచ రూపకానుప్రాణితోత్ప్రే
క్షా సాపేక్షేయముపమేతి సంకరః - తత్రోత్ప్రేక్షయా భ్రాన్తిమదుపమ
యా రూపకం చ వ్యజ్యత ఇత్యలంకారేణాలంకారధ్వనిరితి సంక్షేపః॥ ౧౮॥
వ్యసరదితి॥ బహుళపంకరుచిసాంద్రకర్దమచ్ఛవి దివసావసానే దినాంతే
పటునః సమర్థస్య తమసః పటలం భూధరగుహానామంతరతో భ్యంతరా
దేత్యాగత్య బహిర్బాహ్య ప్రదేశే వ్యసరన్ను విసృతం వా బహిర్బాహ్యప్ర
దేశాదేత్య గుహాః కందరాః అధికం భృశమభక్త వాభజతేస్మ కిం ప్రవిష్టం
వేత్యర్థః - భజతేర్లుఙితఙ్- ఝురోఝురీతి సకారలోపః - అత్ర వ్యాపక
త్వసాదృశ్యాత్తమ సోంతర్బహిరపాదానకత్వ సందేహాత్సందేహాలం
కారః॥౧౯॥ కిమితి॥ ప్రచురీభవద్బహుళీభవత్తమః కర్తృ అంబరే విలగ్నం
ఆకాశస్థం సత్ అధో భూతలం ప్రతి అలంబతాస్రంసత కిం అవనీతలతో
భూతలాదూర్ధ్వముపరిష్టాదవర్ధత కిం అథవా దిగ్భ్యస్తిర్యక్ప్రససా
ర ప్రసృతమితి న నిరధారి అధోలంబనాదీనామన్యతమన్నావధారితమిత్య
ర్థః- ధారయతేః కర్మణి లుఙ్ అత్రాపి పూర్వవత్సందేహాలంకారః॥౨౦॥
స్థగితేతి॥ స్థగితే తిరోహితే అంబరక్షితితలే యేన తస్మిన్ తిమిరే పరితో జనస్య
దృశమంధయత్యంధీ కుర్వతి సతి సుదృశః స్త్రియః అపూర్వం నూతనం ర
సాంజనం రసం రాగమేవాజనం సిద్ధాంజనం చ దధిరే దధుః అతో హేతోః ప్రి
యవేశ్మవర్త్మ దదృశుః అత్ర రసాంజనధారణేన వాక్యార్థేన ప్రియవేశ్మ
వర్త్మదర్శనసమర్థనాద్వాక్యార్థహేతుకం కావ్యలింగమలంకారః -
తేన సిద్ధాంజనధారణేన సిద్ధ్యాదివదుపమానధ్వననాదలంకారేణాలం
కారధ్వనిః॥౨౧॥ అవధార్యేతి॥ సాంద్రతమం యత్సంతమసం వ్యాపకం తమః
విష్వక్సంతమసమిత్యమరః - అవసమంధేభ్యస్తమస ఇతి సమాసాంతః త

...యసాంద్రతమసం తమసం। సుతనో స్తనౌ చ దయితోపగమే తనురో
జిపథవేపథవే॥ ౨౨॥ సవితు స్త్విషా న దదృశే హని యః స తమీం తమో
భి... తతాం। ద్యుతిమగ్రహీద్గ్రహగణో లఘవః ప్రకటీభవంతి మలి
నా... ॥ ౨౩ ॥ అనులేపనాని కుసుమాన్యబలాః కృతమన్యవః పతిషు దీ

...సుతనోః సుభాంగ్యాః దయితోపగమే ప్రియాభిసరణే కార్యగురు
...సంభోగకార్యస్యావశ్యకత్వమవధార్య ...భయాయనాభవత్
స్తనౌ కుచౌ తనుః కృశో రోమరాజిపంథాః రోమరాజిపథో మధ్యభా
గ... వేపథవే కంపాయ- ట్వితో థుజిత్యథుచ్ప్రత్యయః- నాభవతామి
తి... క్తిపరిణామేవానుషంగః కార్యాసక్తస్య తత్రాపి కాముకజనస్య కు
తో... సంక్లేశగణనావేతి భావః - అత్ర సంతమసకుచభారయోః కామనిమి
త్త... కంపానుదయే కార్యగౌరవావధారణ హేతుకత్వోత్ప్రేక్షణా
శేషాత్ప్రేక్షాయ నుకేన సంసృజ్యతే॥ ౨౨॥ సవితురితి॥ యో గ్రహగణో
... సవితు స్త్విషా న దదృశే న లక్షితః జనైరితి శేషః సం గ్రహగణ తమోభి
స్తతాం వ్యాప్తాం తామ్యంత్యస్యామితి తమీం రాత్రిం - రజనీ యామినీ తమీ
త్యమరః- అధిగమ్య ప్రాప్య ద్యుతిమగ్రహీత్ - బభావిత్యర్థః గ్రహేలుఙ
ి - గ్రహోతిటి దీర్ఘః ఇతి దీర్ఘః తథాహి లఘవః అల్పాః - త్రిష్వప్లే
లఘురిత్యమరః - మలినాశ్రయతః నికృష్టాశ్రయణాత్ ప్రకటీభవంతి - అ
ర్థాంతరన్యాసః॥ అనులేపనానీతి॥ తేన సమయేన ప్రదోషకాలేన కర్త్రా
అనులేపనాని కుంకుమచందనాని కుసుమాని మాల్యాదీని తథా పతిషు కృతమ
న్యవః కృతకోపాః అబలాః స్త్రియః తథా దీపశిఖాః దీపజ్వాలాశ్చేత్యేతాని
... కృతం సుప్తస్య పూర్వం సుప్తస్య మనోభవస్య మన్మథస్య బోధనము
ద్దీపనం యస్మిన్ కర్మణి తద్యథా తథా తథా తత్పూర్వకమిత్యర్థః - ఇతరథా
అనులేపనాదిబోధనస్య వైఫల్యాదసంభవాచ్చేతి సమం యుగపత్ అబోధి
...బోధి తాని బుధ్యతేర్ణ్యంతాత్కర్మణి లుఙ్ అత్ర గంధమాల్యసంపా
దనస్త్రీమనఃప్రసాధనదీపశిఖోద్దీపనానాం అబోధితత్వైకస్య శిష్టశ
బ్దేన అభిధానాచ్ఛ ... సాయరూపాతిశయోక్తి రేకాత
థాసు పునర్మనోభవబోధనమితి క్రియావిశేషణసామర్థ్యాత్పరివృత్తియో
గస్యాభిధానాచ్చ మనోభవేతరబోధనయోః కార్యకారణభూత

పశ్శిఖాః। సమయేన తేన కృతసుప్తమనోభవబోధనం సమమబోధిషత॥ ౨౪॥ వసుధాంతనిస్సృతమివాహిపతేః పటలం ఫణామణిసహస్రరుచాం। స్ఫురదంశుజాలమథ శీతరుచేః కకుభం సమస్కురుత మాఘవనీం॥ ౨౫॥ విశదప్రభాపరిగతం విబభావుదయాచలవ్యవహితేందువపుః। ముఖమప్రకాశదశనం శనకైస్సవిలాసహాసమివ శక్రదిశః॥ ౨౬॥ కలయా తుషారకిరణస్య పురః పరిమందభిన్నతిమిరౌఘజటమ్। క్షణమభ్యపద్యత జనైర్న మృషా గగనం గణాధిపతిమూర్తిరితి॥ ౨౭॥ నవచంద్రికాకుసుమకీర్ణతమః

యోరితద్విపర్యయః రూపాచాన్యాతదుభయాపేక్షయా గంధమాల్యాదీనాం ప్రస్తుతానామేవ బోధనరూపైకధర్మసంబంధాత్తుల్యయోగితాభేదశ్చేతి సంకరః ॥ ౨౪ ॥ అథ చంద్రోదయవర్ణనం ప్రారభతే॥ వసుధేతి అథ తమఃప్రసారానంతరం వసుధాంతేన భూప్రాంతేన నిస్సృతం బహిర్నిర్గతం అహిపతేశ్శేషస్య ఫణామణిసహస్రాణాం రుచాం భాసాం పటలం స్తోమ ఇవేత్యుత్ప్రేక్షా- శీతరుచేశ్చంద్రస్య సంబంధి స్ఫురదుల్లసదంశుజాలం మఘోన ఇమాం మాఘవనీం మాహేంద్రీం మఘవా బహుళమితి వికల్పాన్నశబ్దాదేశః - కకుభం దిశం సమస్కురుత అభూషయత్ ప్రాచ్యాం దిశి చంద్రకరజాలమలక్ష్యతేత్యర్థః - సంపర్యుపేభ్యః కరోతౌ భూషణ ఇతి కాత్పూర్వస్సుడాగమః- అడభ్యాసవ్యవాయేపీతి నియమాత్ ॥ ౨౫ ॥ విశదేతి॥ విశదప్రభాపరిగతం శుభ్రకాంతివ్యాప్తం ఉదయ ఇత్యచలః ఉదయాచలః - ఉదయః పూర్వపర్వత ఇత్యమరః - తేన వ్యవహితమిందువపుశ్చంద్రమండలం యస్మిన్ తత్ శక్రదిశః ప్రాచ్యాః ముఖమగ్రభాగః వక్త్రం చ ప్రతీయతే తదభేదేనోత్ప్రేక్ష్యతే - అప్రకాశదశనమలక్ష్యదంతం సత్ సవిలాసహాసం సవిలాసస్మితమివ శనకైర్మందం విబభౌ॥ ౨౬ ॥ కలయేతి॥ పురః ప్రాచ్యాం దిశి అగ్రభాగే చ తుషారకిరణస్య ఇందోః కలయా కిరణేన అన్యత్రోపలక్షణం పరిమందమల్పం భిన్నా విదళితా స్తిమిరౌఘా ఏవ జటా యస్య తద్గగనం నమృషా సత్యం గణాధిపతేః ప్రమథపతేరీశ్వరస్య - గణాః ప్రమథసంఖ్యౌఘా ఇతి వైజయంతీ - మూర్తిరితి జనైః క్షణమభ్యపద్యత నిశ్చితం గగనమష్టాసు శివమూర్తీనాం అన్యతమమితి యుక్త్యాదుత్యుపపన్నమిత్యర్థః- కళామాత్రోదితశ్చంద్ర ఇతి ఫలితార్థః - రూప

కబరీభృతో౽మలయజార్ద్రమివ । దదృశేలలాటతటహారిహరేర్హరితో
ముఖస్యహిమరశ్మిదళమ్॥ ౨౮॥ ప్రథమంకలాభవదథార్ధమథో౽హిమదీ
ధితిర్మహదభూదుదితః। దధతిధ్రువంక్రమశఏవనతుద్యుతిశాలినో౽పిసహ
సో౽పచయం॥ ౨౯॥ ఉదమజ్జికైటభజితశ్శయనాదపనిద్రపాండురసరోజరు
చా। ప్రథమప్రబుద్ధనదరాజసుతావదనేందునేవతుహినద్యుతినా॥ ౩౦॥ అథ

కాలంరః॥ ౨౭॥ నవేతి॥ నవచంద్రికాభిరేవకుసుమైః కీర్ణాతమఏవకబరీకే
శపాశః- జానపదేత్యాదినాఙీప్-తాంబిభర్తీతితద్భృతః హరేరింద్రస్య
హరితఃశక్రదిశో౽ముఖమగ్రభాగఏవముఖంవక్త్రమితి శ్లిష్టరూపకంతస్య
లలాటతటవద్ధారి మనోహరంహిమరశ్మిదళంఇందు ఖండంమలయజేన
చందనేనార్ద్రమివదదృశేధావళ్యాదితిభావః- అత్రనవచంద్రికాకుసు
మేత్యేకదేశవర్తిరూపక మహిమ్నాహరిహరితావధూత్వప్రతీతౌతత్స
హకృతశ్లేషావగతవక్త్రాభేదాధ్యవసితముఖసంబంధప్రసాదాసాదితల
లాటతటో౽పమోపజీవనేనఇందుదళస్యానుపాత్తనిజధావళ్యగుణమలయ
జార్ద్రత్వగుణస్వరూపోత్ప్రేక్షేతిసంకరః॥ ౨౮ ॥ ప్రథమమితి॥ హిమ
దీధితిశ్చంద్రః ప్రథమంకళాకళామాత్రంఅభవత్ - కళాతుషోడశోభా
గఇత్యమరః - అథార్ధమభవత్ అథో౽నంతరంఅథో౽అథేత్యమరః - ఉ
దితస్సాకల్యాదుత్థితస్సన్ మహాన్ మహాన్సంపద్యమానో౽భూత్ మహ
దభూత్ అభూతతద్భావేచ్విఃహలంతత్వాన్నకార్యాంతరప్రాప్తిః - త
థాహిద్యుతిశాలినో౽పితేజిష్ఠాశ్చక్రమశఃక్రమేణైవ ఉపచయంఉదయం
వృద్ధిందధతిసహసాఝుడితితునదధతిధ్రువం - సామాన్యేనవిశేషసమర్థ
నరూపో౽ర్థాంతరన్యాసః॥ ౨౯॥ ఉదమజ్జీతి॥ అపనిద్రపాండురసరోజరు
చావికచపుండరీకశ్రియాతుహినద్యుతినా చంద్రేణప్రథమంహరేఃపూర్వ
మేవప్రబుద్ధాయాః అన్యథాతన్ముఖంకథందృశ్యేతేతిభావః - నదరాజసు
తాయాఃసింధుకన్యాయాః శ్రియాఃవదనేందునేవేత్యుత్ప్రేక్షా - కైట
భజితో౽హరేఃశయనాత్సముద్రాదిత్యర్థః- ఉక్తోత్ప్రేక్షాసంభావనార్థ
మిత్థంనిర్దేశః- ఉదమజ్జిఉన్మగ్నంఉదితమిత్యర్థః॥ ౩౦॥ అథేతి॥ అథఉదయా
నంతరంలక్ష్మణాలాంఛనేనలక్ష్మణేనసౌమిత్రిణాచానుగతమనుసృతంకా
న్తంవపుర్యస్యసఃలక్ష్మణానుగతకాంతవపురితిశబ్దశ్లేషః- వస్తుతఃశబ్దభేదే

లక్ష్మణానుగతకాంతవపుర్జలధింవ్యతీత్యశశిదాశరధిః । పరివారితఃపరితఋక్షగణైస్తిమిరౌఘరాక్షసకులంబిభిదే॥ ౩౧ ॥ ఉపజీవతిస్మసతతందధతఃపరిముగ్ధతాంవణిగివోడుపతేః। ఘనవిధివీధిమవతీర్ణవతోనిధిరంభసాముపచయాయకలాః॥ ౩౨॥ రజనీమవాప్యరుచిమాపశశీసపదివ్యభూషయదసావపితాం । అవిళంబితక్రమమహోమహతామితరేతరోపకృతి

నఅర్థద్వయావభాసేపిజతుకాష్ఠవదేకశబ్దప్రతీతేః పరితస్సమంతాదృక్షగణైఃనక్షత్రసంఘైర్జాంబవదాదిభల్లూకసంఘైశ్చేత్యర్థశ్లేషః ఏకనాళావలంబిఫలద్వయవద ఖండైకశబ్దార్థద్వయప్రతీతేః - నక్షత్రమృక్షంభంతారా - ఋక్షాచ్ఛభల్లభల్లూకాఇతిచామరః - పరివారితఃపరివేష్టితఃశశ్యేవదాశరధిః దశరథపుత్రోరామః - అతఇఞిత్యఞ్ప్రత్యయః-జలధింవిలంఘ్యతిమిరౌఘ ఏవరాక్షసకులంతద్బిభిదేవిదారయామాసభిదేఃకర్తరిలిటితఙ్ శ్లేషసంకీర్ణంసమస్తవస్తువర్తిసావయవరూపకం॥౩౧॥ ఉపజీవతీతి॥ అంభసాంనిధిఃసముద్రఃవణిగివసతతం పరిముగ్ధతాంసౌందర్యమన్యత్రమౌఢ్యం వ్యవహారానభిజ్ఞత్వమితియావత్ - ముగ్ధస్సుందరమూఢయోరితివిశ్వః - దధతోదధానస్యఘనానాంవీధిఃఘనవీధిఃఅంతరిక్షంసావీధిః - పణ్యవీధిరివేత్యుపమితసమాసఃతామవతీర్ణవతఃప్రవిష్టవతఃఉడుపతేర్నక్షత్రనాథస్య కస్యచిద్ధనికవణిజశ్చకలాః షోడశాంశాన్ మూలధనవృద్ధీంశ్చ- కలాస్యాన్మూలరైవృద్ధౌశిల్పాదావంశమాత్రకేషోడశాంశేపిచంద్రస్యేతివిశ్వః - ఉపచయాయస్వాంబువృద్ధయే స్వధనసమృద్ధయేచఉపజీవతిస్మసేవతేస్మఅన్యత్రలభతేస్మేత్యర్థః - యథాక్రయాదికుశలోహ్యకుశలాన్మహారితంలాభమాప్నోతితద్వదితిభావః - శ్లేషసంకీర్ణేయముపమా- ఉపమాసంకీర్ణఃశ్లేషఇత్యన్యే॥ ౩౨॥ రజనీమితి॥ శశీచంద్రఃరజనీంయామినీంఅవాప్యప్రాప్యరుచింశోభాంఆపప్రాప - ఆసౌశశ్యపిసపదితాంరజనీంవ్యభూషయత్ అలంకృతవాన్ తథాహిమహతాంసతాంచరితంకర్మ అవిలంబితక్రమమవిలంబితప్రకారంయథాతథాఇతరేతరోపకృతి మదన్యోన్యోపకారవత్-అహోఇత్యవిలంబాత్ ఆశ్చర్యంఅత్రరజనీశశినోర్మిథఃశోభాకరత్వాదన్యోన్యాలంకారః - తదన్యోన్యంమిథోయత్రోత్పాద్యోత్పాదకతాభవేత్ ఇతిలక్షణాత్తత్సమర్థ

మచ్చరితం॥ ౩౩॥ దివసం భృశోష్ణరుచిపాదహతాం రుదతీమివానవరతాళి
రుతైః। ముహురామృశన్మృగధరోఽగ్రకరైరుదశిశ్వసత్కుముదినీవనితాం
౩౪॥ ప్రతికామినీతి దదృశుశ్చకితాః స్మరజన్మఘర్మపయసోపచితాః। సు
దృశోఽభిభర్తృ శశిరశ్మిగళజ్జలబిందుమిందుమణిదారువధూం ॥ ౩౫ ॥ అ

కశ్చాయమర్థాన్తరన్యాస ఇత్యంగాంగిభావేన సంకరః॥ ౩౩॥ దివసమి
తి॥ మృగధరశ్చంద్రో దివసం దివస ఇత్యర్థః - అత్యంతసంయోగే ద్వితీ
యా - భృశమత్యంతముష్ణరుచేరుష్ణాంశోః పాదైరంశుభిరంఘ్రిభిశ్చ - పా
దా రశ్మ్యంఘ్రితుర్యాంశా ఇత్యమరః - హతాం గ్లపితాం తాడితాం చ అ
త ఏవ అనవరతైరవిచ్ఛిన్నైరళిరుతైః రుదంతీం క్రందంతీమివ స్థితాం కుముది
న్యేవ వనితా తాం. అగ్రాణి చ తే కరాశ్చేత్యభేదేన సమాస ఇతి వామనః తైర
గ్రకరైరగ్రాంశుభిరగ్రహస్తైశ్చ ముహురామృశన్ ఉదశిశ్వసత్ ఉపలా
లయతి స్మ ఉచ్ఛ్వాసయతి స్మ పరామృష్టానాం పతివ్రతానాం పతిభిరాశ్వాస
నీయత్వాదితి భావః - శ్వసిధాతోః - ణౌ చఙ్యుపధాయా హ్రస్వః అత్ర
పాద ఏవ పాదస్తేన హతామితి హననసాధితశ్లిష్టరూపకోత్థాపితేయమళి
రుతైరితి వ్యధికరణపరిణామగర్భా రోదనోత్ప్రేక్షేత్యేకో విజాతీయసంక
రః తథా కరైరేవ కరైః కుముదినీవనితేతి చ శ్లిష్టాశ్లిష్టరూపణాత్ మృగధరేవ
ల్లభత్వప్రతీతేరేకదేశవర్తి రూపకం తత్సాపేక్షా చేయముదశిశ్వసదితి గ
మ్యోత్ప్రేక్షేత్యపరో విజాతీయసంకరోఽపి రోదనోత్ప్రేక్షాసాపేక్షేయ
ముచ్ఛ్వసనోత్ప్రేక్షేతి సజాతీయసంకరోఽపి॥ ౩౪॥ ప్రతీతి॥ సుదృశోఽంగ
నాః అభిభర్తృ భర్తారమభి - లక్షణేనాభిప్రతీ ఆభిముఖ్యే ఇత్యవ్యయీభా
వః - శశిరశ్మిభిః చంద్రకిరణైః గళంతః స్రవంతో జలబిందవో యస్యాం తా
మిందుమణిశ్చంద్రకాంతశిలా సైవ దారు తస్య వధూస్తన్మయీ వధూః స్త్రీ
ప్రతిమా తాం స్మరాజ్జన్మ యస్య తేన స్మరజన్మనా ఘర్మపయసా స్వేదాం
బునా ఉపచితా వ్యాప్తా స్విన్నగాత్రేత్యర్థః - ప్రతికూలా చ సా కామినీ చ
ప్రతికామినీ సపత్నీ సపత్నీభ్రాంత్యేతి శేషః చకితాః భీతాః సత్యః దదృశుః
అత్ర చంద్రకాంతశిలాపుత్రికాయాం సాదృశ్యనిబంధనయా ప్రతికామినీ
భ్రాంత్యా భ్రాంతిమదలంకారః॥ ౩౫॥ అమృతద్రవైరితి॥ ఓషధిపతిరేవౌష
ధిః [illegible]

మ్పతద్రవైర్విదధదబ్జదృశామపమార్గమోషధిపతిస్స్మ నకరైః । పరితో వి
సర్పి పరితాపి భృశం వపుషోఽవ తారయతి మానవిషం॥౩౬॥ అమలాత్మసుప్ర
తిఫలన్నభితస్తరుణీకపోలఫలకేషు ముహుః॥ విససార సాంద్రతరమిందురు
చామధికావభాసితదిశాం నికరః॥ ౩౭॥ ఉపరూఢవేలమలఘూర్మిభుజైస్స
రితామచుక్షుభదధీశమపి। రజనీకరః కిమివ చిత్రమదో యదురాగిణాంగణ
మనంగలఘుమ్॥ ౩౮ ॥ భవనోదరేషు పరిమందతయా శయితో లసత్స్ఫటి

నద్రవైరార్ద్రైః కరైరేవ కరైః కిరణైర్హస్తైః అబ్జదృశామంగనానామ
పమార్గమంగపరిమార్జనం విదధత్ కుర్వన్ పరితో విసర్పి సర్వవ్యాపి
భృశంపరితాపి సంతాపకారి - మానః కోపః స ఏవ విషం తద్వపుషః శరీరా
దవతారయతిస్మ అవరోపితవాన్ అత్ర సావయవరూపకేణౌషధిలిప్తజాం
గలికహస్తసంస్పర్శాద్విషమవనిశాకరస్పర్శాద్దేవాంగనానాం వపుషిరో
షో సప్త ఇత్యుపమా వ్యజ్యతే॥ ౩౬ ॥ అమలేతి॥ అధికమవభాసితాః ప్రకాశి
తాః దిశో యాభిస్తాసామిందురుచాం నికరశ్చంద్రకాంతసమూహః - అమ
లాత్మసు నిర్మలమూర్తిషు తరుణీనాం కపోలాః ఫలకానీవ తేష్వభితో ము
హుః ప్రతిఫలన్ సంక్రామన్ సాంద్రతరం ప్రచురతరం విససార - దర్పణ
సంక్రమణాదివేతి భావః - అత్రేందుభాసాం కపోలాసంక్రమణేపి సంక్ర
మణోక్తైరసంబంధే సంబంధరూపాతిశయోక్తిః ॥ ౩౭ ॥ ఉపగూఢేతి॥
రజనీకరశ్చంద్రః అలఘుభిరూర్మిభిరేవ బహుతరంగైరేవ భుజైరుపగూ
ఢా ఆలింగితా వేలా యేన తం సావష్టంభమపీతి భావః- సరితామధీశం సము
ద్రమపి స్వభావాదక్షోభ్యమితి భావః - అచుక్షుభత్ క్షోభయతిస్మ క్షుభ్య
తేః ణౌ చఙ్యుపధాయా హ్రస్వః అనంగేన లఘుం గతసారం యదవ ఏవ రా
గిణస్తైషాంగణమచుక్షుభదిత్యదః కిమివ చిత్రం న చిత్రమిత్యర్థః - అత్రా
క్షోభ్యమబ్ధిం క్షోభయతశ్చంద్రస్య దణ్డాపూపికయా యాదవక్షోభకత్వో
క్తేరర్థాపత్తిరలంకారః॥ ౩౮॥ భవనేతి॥ పరిమందతయా ఏకాకిత్వా
దసమర్థతయా భవనోదరేషు గృహాభ్యంతరేషు శయితః సుప్తః మద
నః జాలకముఖోపగతాన్ గవాక్షవివరప్రవిష్టాన్ అత ఏవ లసత్ స్ఫటి
కయష్టీనాం స్ఫాటికదండానాం రుగివ రుక్ శోభా యేషాం తాన్ స్ఫటికదం
డసన్నిభానిందుకిరణానవలంబ్యావష్టభ్యోదతిష్ఠత్ ఉత్థితః అత్రోద్ప్రేక్షా

కయుష్ణిమచః। అవలంబ్యజాలకముఖోపగతానుదతిష్ఠదిందుకిరణాన్మద
నః॥ ౩౯॥ అవిభావితేషువిషయః ప్రథమం మదనోఽపి నూనమభవత్తమసా। ఉది
తేదిశః ప్రకటయత్యమునా యదఘర్మధామ్ని ధనురాచకృషే॥ ౪౦ ॥ అ
వకాశమాశు హృదయే సుదృశాం గమితే వికాసముదయాచ్ఛశినః। కుము
దే చ పుష్పధనుషో ధనుషశ్చలితశ్శిలీముఖగణోఽలభత॥ ౪౧॥ కకుభాంముఖా

త్థానయోరభేదవివక్షాయాం - ఉదోఽనూర్ధ్వకర్మణీతి పరస్మైపదసిద్ధిః-
అతఏవాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యా స్ఫటికయష్టిరుచ ఇత్యు
పమాససమాకృతయా అవలంబ్యేత్యత్ర అవలంబ్యేవేత్యుత్థానస్య అవలంబన
హేతుకత్వోత్ప్రేక్షా ప్రత్యాయ్యత ఇత్యేతాసాం సంకరః॥ ౩౯॥ అవిభా
వితేతి ॥ మదనోఽపి ప్రథమం చంద్రోదయాత్ప్రాక్ తమసా అవిభావితః అల
క్షితః ఇషువిషయో బాణలక్ష్యం యేన సోఽభవత్ నూనమిత్యుత్ప్రేక్షా - య
ద్యస్మాదఘర్మధామ్ని శీతకరే ఉదితే దిశః ప్రకటయతి సతి అమునా మదనే
న ధనురాచకృషే ఆకృష్టం చంద్రోదయ ఏవమహానుద్దీపకో మదస్యాభూది
తి భావః॥ ౪౦॥ అవకాశమితి॥ పుష్పధనుః పుష్పధన్వా- వా సంజ్ఞాయామి
తి వికల్పాన్నానజాదేశః తస్య ధనుః పుష్పచాపం పుష్పాంతరం చ తస్మాచ్చ
లితో నిస్సృతః నిర్గతః శిలీ శల్యం ముఖే యేషాం తే శిలీముఖాః బాణాః అ
లయశ్చ- అళిబాణౌ శిలీముఖావిత్యమరః - తేషాం గణః శశినశ్చంద్రస్యోదు
దయాద్వికాసమౌత్సుక్యమున్మీలనం చ గతే ప్రాపితే సుదృశాం హృదయే
కుముదే చావకాశం ప్రవేశమాశు ఝటితి అలభత ఉభయత్ర ప్రవేశం లబ్ధ
వానిత్యర్థః - అత్ర చంద్రోదయే కుముదకామినీహృదయయోర్ద్వయో
రపి ప్రకృతయోః శిలీముఖప్రవేశలక్షణైక ధర్మయోగాదౌపమ్యావగ
మాత్తుల్యయోగితా ఏకధర్మత్వం చాస్య శిలీముఖేతి శ్లిష్టపదోపాత్తయో
రళిబాణయో రేకత్వాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్తి ప్రసాదాదితి సం
కరః॥ ౪౧ ॥ కకుభామితి॥ కకుభాం దిశాం ముఖాని సహసా ఝటిత్యుజ్జ్వ
లయన్నుద్భాసయన్ రతయే సురతాయాధికమత్యంతమాకులత్వమౌ
త్సుక్యం దధతే యూనామితి శేషః అన్యత్ర రతయే కామదేవ్యై ఆకులత్వం
భయవిహ్వలత్వం దధత్ అత్రేః అత్రిమునేః నయనప్రభవః అత్రినేత్రసము
ద్భవ ఇతి పురాణాత్ త్రినయనప్రభవో న భవతీతి అత్రినయనప్రభవః -

నిసహాసోజ్జ్వలయన్దధదాకులత్వమధికంరతయే । అదిదీపదిందురపరో
దహనఃకుసుమేషుమత్రినయనప్రభవః ॥ ౪౨ ॥ ఇతినిశ్చితప్రియతమాగత
యఃసితదీధితావుదితవశ్యబలాః । ప్రతికర్మకర్తుముపచక్రమిరేసమ
యేహిసర్వముపకారికృతం ॥ ౪౩ ॥ సమమేకమేవదధతుస్సుతనోర్గురు
హారభూషణమురోజతటౌ । ఘటతేహిసంహతతయాజనితామిదమేవని
ర్వివరతాందధతోః ॥ ౪౪ ॥ కదళీప్రకాండరుచిరోరుతరౌజఘనస్థలీపరిస

అపరఃత్రినయనప్రభవాదన్యోదహనోఽగ్నిరిందుఃకుసుమేషుం కామమదిదీ
పత్ దీపయతిస్మ- దీప్యతేర్ణౌచఙి - భ్రాజభాసేత్యాదినావికల్పాన్నోప
ధాహ్రస్వః అత్రప్రకృతేకుసుమేషోర్దీపనంనామ ప్రవర్ధనంతస్యప్ర
తీయమానేన ప్రజ్వలనేనఅభేదాధ్యవసాయాత్తన్నిమిత్తా ఇందోర్దిఙ్ము
ఖోద్భాసనాది ధర్మసంబంధాదపరోఽయందహనఇత్యపరశబ్దప్రయో
గసామర్థ్యాద్దహనత్వోత్ప్రేక్షానరూపకమితిరహస్యంచంద్రోదయో
త్సాహమోవవృధేఇతితాత్పర్యం ॥ ౪౨ ॥ ఏవంచంద్రోదయాఖ్యముద్దీపన
విభావనముక్త్వాతత్ఫలమాహ ॥ ఇతీతి ॥ ఇత్యేవంసితదీధితౌచంద్రమస్యు
దితవతిసతిఅబలాః స్త్రియఃనిశ్చితాప్రియతమానామాగతి రాగమనం
యాభిస్తాఃసత్యఃప్రతికర్మప్రసాధనంకర్తుముపచక్రమిరే - ప్రతికర్మ
ప్రసాధనమిత్యమరః - చంద్రోదయాత్ప్రియాగమనంనిశ్చిత్యైవాలంక
ర్తుంప్రక్రాంతాఇత్యర్థః- తథాహిసమయేకార్యకాలేకృతమనుష్ఠితం
సర్వంసకలంకర్మ ఉపకార్యుపకారకంభవతిఅన్యథా విఫలమేవేతిభా
వః- అతోనిశ్చిత్యప్రవృత్తిరాసాంయుక్తేత్యర్థాంతరన్యాసః ॥ ౪౩ ॥ అథ
ప్రసాధనవిధిమేవప్రపంచయతి ॥ సమమితి ॥ సుతనోఃకాంతాయాఃఉరో
జతటౌ స్తనతటౌగురుశ్లాఘ్యమేకమేవహారమేవ భూషణంసమమవైషమ్యే
ణదధతుఃసంహతతయాసంశ్లిష్టతయాఐకమత్యేనచజనితాంనిర్వివరతాం
నిరంతరరాళతాం నీరంధ్రితాంచదధతోరిదంసమభాగిత్వ మేవఘటతే
అంతర్భేదాంతరాయాహి విషయిణాంవిషయోపభోగాః కుచయోస్త
దభావాత్ సమశోభాధారణంయుక్తమితిభావః ॥ ౪౪ ॥ కదళీతి ॥ వధూః
కదళీప్రకాండరుచిరోరంభాస్తంభగంభీరః ఊరురేవతరుగ్బంధనన్యత్రో
యస్మిన్తస్మిన్అత్రకదళీప్రకాండస్యసౌందర్యమాత్రోపమానత్వాన్న

శేమహతి । రశనాకలాపకగుణేనవధూర్మకరధ్వజద్విరదమాకలయత్
౪౫॥ అధరేష్వలక్తకరసస్సుదృశాంవిశదంకపోలభువిలోధ్రరజః । నవ
మంజనంనయనపంకజయోర్బిభిదేనశంఖనిహితాత్పయసః ॥ ౪౬ ॥ స్ఫు
రదుజ్జ్వలాధరదళైర్విలసద్దశనాంశుకేసరభరైఃపరితః । ధృతముగ్ధగండ
ఫలకైర్విబభుర్వికసద్భిరాస్యకమలైఃప్రమదాః । ౪౭ ॥ భజలేని దేశమ

బంధయోగ్యవృత్తవాచినాతరుశబ్దేనపునరుక్తిః మహతిజఘనస్థల్యేవపరి
సరఃప్రదేశఃతస్మిన్రశనాకలాపక ఏవగుణఃపాశఃతేనమకరధ్వజోమద
నఃసఏవద్విరదఃతమాకలయత్ అబధ్నాత్ రశనాబంధేనజఘన మతీవ
మదనోద్దీపకమాసీదిత్యర్థః- సమస్తవస్తువర్తిసావయవరూపకం॥౪౫॥
అధరేష్వితి॥ సుదృశాంస్త్రీణామధరేషుఓష్ఠేషు అలక్తకరసోలాక్షాద్ర
వఃతథాకపోలభువిగండయోఃస్థలేవిశదంశుభ్రంలోధ్రరజః తథాపంకజ
మివనయనంనయనపంకజయోఃనవన్నూతనమంజనంచశంఖనిహితాత్ప
యసఃక్షీరాన్నబిభిదేభిన్నంనాభూదిత్యర్థః - కర్మకర్తరిలిట్ అధరా
దినిహితంలాక్షారాగాదికంశంఖనిహితక్షీరవత్సావర్ణ్యాదాశ్రయతోవి
విచ్యదుర్గ్రహమభూదిత్యర్థః- అత్రయదధరాలక్తకరసాదికంతచ్ఛంఖని
హితంక్షీరమిత్యేకవాక్యతయావాక్యార్థయోర్వాక్యార్థసమారోపాత్ అసం
భవద్వస్తుసంబంధవాక్యార్థనిష్ఠోనిదర్శనాలంకారః తేనాధరాలక్తకా
దీనాంగుణతఏకత్వరూపః సామాన్యాలంకారోగమ్యతే- సామాన్యంగు
ణసామ్యేనయత్రవస్త్వంతరైకతేతిలక్షణాత్ ॥ ౪౬ ॥ స్ఫురదితి॥ ప్రమ
దాఃస్త్రియఃస్ఫురంతశ్చలంతః ఉజ్జ్వలాఃప్రకాశాఃఅధరాః ఓష్ఠాఏవద
ళానిపత్రాణియేషాంతైఃపరితోవికసంతః ప్రకాశంతఃదశనాంశవోదం
తకాంతయఏవకేసరభరాఃకింజల్కపుంజాయేషాంతైః ధృతానిముగ్ధాని
సుందరాణిగండాఏవఫలకానికర్ణికాయేషాంతైః వికసద్భిరాస్యకమలై
ర్ముఖారవిందైర్విబభుఃవ్యరుచన్ అత్రాస్యకమలైరితిరూపణాత్ప్రమదాప
వసరస్యఇతిసిద్ధేరేకదేశవర్తిసావయవరూపకం ఆస్యకుముదైరితిపాఠే
కుముదస్యాముఖోపమానత్వంకవిసమయవిరుద్ధమిత్యేకావలికారః॥ ౪౭॥
భజతేతి॥ అధికేనప్రబలేనజితోపిదేశందేశాంతరంభజతే అథవాకుశల
శ్చేత్ తదనుప్రవేశంతస్య ప్రబలస్యఅనుసరణంభజతేతమేవ శరణతయా

ధికేనజిత స్తదనుప్రవేశమథవా కుశలః । ముఖమిందురుజ్జ్వలకపోలమతః
ప్రతిమాచ్ఛలేనసుదృశామవిశత్ ॥ ౪౮ ॥ ధ్రువమాగతాః ప్రతిహతింకఠి
నేమదనేషవః కుచతటేహతి । ఇతరాంగవన్నయదిదంగరి మగ్లపితావ
లగ్నమగమత్తనుతామ్ ॥ ౪౯ ॥ నమనోరమాస్వవివిశేషవిదాంనిరచేష్ట
యోగ్యమిదమేతదితి । గృహమేష్యతిప్రియతమేసుదృశాంవసనాంగరా

అనుప్రవిశ్యజీవతీత్యర్థః - అతోహేతోరిందుశ్చంద్రః ఉజ్జ్వలౌకపోలౌ
యస్యతదితిముఖస్యప్రతిబింబగ్రహణయోగ్యత్వోక్తేః పదార్థహేతుకం
కావ్యలింగమలంకారః - సుదృశాంస్త్రీణాంముఖంప్రతిమాచ్ఛలేన ప్రతి
బింబవ్యాజేనఅవిశత్ ప్రవిష్టః - అత్రముఖేనజితః తద్భీత్యాతదేవానుప్ర
విష్టః సాక్షాచ్చంద్ర ఏవఅయంనప్రతిమాచంద్ర ఇతిఛలశబ్దాత్ ప్రతీతేః ఛ
లాదిశబ్దైరసత్యత్వప్రతిపాదనరూపోపహ్నవాలంకారః పూర్వోక్తకా
వ్యలింగసాపేక్షఇతిసంకరః- తేనకపోలయోః లోకోత్తరం లావణ్యంద
ర్పణౌపమ్యంచవ్యజ్యతఇతిఅలంకారేణాలంకారధ్వనిః ॥ ౪౮ ॥ ధ్రువమితి ॥
మదనేషవోమన్మథశరాః మహతికఠినేకుచతటే ప్రతిహతింప్రతిఘాతంఆ
గతాః ప్రాప్తాః ధ్రువం యద్యస్మాద్గరిమ్ణానిజభరేణగ్లపితంకర్శితం అవల
గ్నంమధ్యంయేనతత్ ఇదంకుచతటంఇతరాంగేన తుల్యమితరాంగవత్ -
తేనతుల్యమితివతిప్రత్యయః తనుతాంకార్శ్యంనాగమత్ నాభజత్-పుషా
దిసూత్రేణఙైరజాదేశః తతోమదనేషుపాతాత్ కుచాతిరిక్తంఅఖిలంఅం
గనానాంఅంగంకృశమాసీదిత్యర్థః - అత్రకాఠిన్యస్యప్రతిఘాతహేతు
త్వాత్ కావ్యలింగంతదపేక్షయాకుచయోః కార్శ్యాభావనిమిత్తాన్మద
నేషుప్రతిఘాతోత్ప్రేక్షణాత్కావ్యలింగ సంకీర్ణాగుణభావనిమిత్తాక్రి
యాస్వరూపోత్ప్రేక్షా ॥ ౪౯ ॥ నేతి ॥ ప్రియతమేనాయకేగృహంసదన
మేష్యతిఆగమిష్యతిసతి - ఇణోల్ృటస్సద్వేతిశత్రాదేశః విశేషవిదాంతా
రతమ్యవిదాంవివేకినామపీత్యర్థః - అతఏవసుదృశాంసవ్యగ్రర్నినీనాం
స్త్రీణాంమనఃకర్తృమనోరమాస్వపివసనాంగరాగసుమనస్సువస్త్రగం
ధమాల్యేషుఇదమేతదితిఇదంపురోవర్తివస్తుఏతదితివసనమితిఅనులేపన
మితిసుమనసఇతిచవిశేషాకారేణ తథాయోగ్యమస్మాకంధారణార్హ
మితిచననిరచేష్టననిరధారయత్ ప్రియాగమనహర్షాతిరేకాదితికర్తవ్య

గసుమనస్సుమనః॥ ౫౦ ॥ వపురన్వలిప్తపరిరంభసుఖవ్యవధానభీరుక
యానవధూః। కుసుమస్యబాధమిదమేవహియత్ప్రియసంగమేష్వనవలేప
మదః॥౫౧॥నిజపాణిపల్లవతలస్ఖలనాదభినాసికావివరముత్పతితైః। అప
రాపరీక్ష్యశనకైరుముదేముఖవాసమాస్యకమలశ్వసనైః॥ ౫౨ ॥ విధృతే
దివాసవయసాచపురఃపరిపూర్ణమండలవికాసభృతి।హిమధామ్నిదర్ప
ణతలేచముహుః స్వముఖశ్రియంమృగదృశోదదృశుః॥ ౫౩ ॥ అధిజానుబా

తామూఢమభూదిత్యర్థః- చినోతేర్లుఙ్జితజ్- శ్లైస్సిచ్ - సార్వధాతు
కార్ధధాతుకయోరితిగుణఃహర్షోఽత్రసంచారీ - నిశ్చయసంబంధేప్యసం
బంధోక్తేరతిశయోక్తిః సుమనస్సుమనఇతియమకవిశేషశ్చేతి సంసృష్టిః
౫౦॥ వపురితి ॥ వధూఃస్త్రీపరిరంభసుఖవ్యవధానభీరుకతయా-ఆలింగన
సుఖవిచ్ఛేదభీరుత్వేన - క్రుకన్నపివక్తవ్యఇతిభియఃక్రుకన్ ప్రత్యయఃవపు
ర్నాన్వలిప్తనానులిప్తవతీ అంగరాగమాత్రవ్యవధానమపినా సహతేత్య
త్యర్థః- లింపతేఃకర్తరిలుఙితజ్ - తథాహిఅదోవపుఃప్రియసంగమేషు
అనవలేపమలేపనంఅగర్వంచేతియత్- అవలేపస్తుగర్వేస్యాల్లేపనేభూష
ణేపిచేతివిశ్వః-ఇదమనవలేపత్వమేవఅస్యవపుషోబాధంభ్రేశంతమంయు
క్తంహి- శ్లేషానుప్రాణితోర్థాంతరన్యాసః॥ ౫౧॥ నిజేతి॥ అపరాస్త్రీనిజ
పాణిపల్లవతలస్యస్వపాణిపల్లవప్రవేశస్యస్ఖలనాదభిఘాతాత్ అభినాసి
కావివరంనాసారంధ్రం ప్రతిఉత్పతితైఃఆస్య కమలశ్వసనైర్ముఖమారు
తైః - ముఖవాసంముఖవాసనాంశనకైఃపరీక్ష్యముముదేసంతుష్టాఇయం
వాసకసజ్జికానాయికా॥౫౨॥ విధృతఇతి॥ దివాఆకాశేనసవయసాసమా
నవయసావయస్యయాచపురోగ్రేవిధృతేధారితే పరిపూర్ణమండలవికా
సంబింబశోభాంబిభర్తీతి తద్భృత్ తస్మిన్ హిమధామ్ని చంద్రేదర్పణత
లేచమృగదృశఃస్త్రియఃస్వముఖశ్రియం పూర్వత్రోపమానభూతాంఉత్త
రత్రోపమేయభూతాంచేత్యర్థః - ముహుర్దదృశుఃఔపమ్యపరీక్షార్థ
మితిభావః- అత్రాన్యత్రశ్రియోన్యత్రాసంభవాచ్చంద్రేతత్సదృశీమితిసాదృ
శ్యాక్షేపాద సంభవద్వస్తుసంబంధానిదర్శనా - తథాచచంద్రదర్పణ
యోర్ద్యుసవయసోశ్చ యథాసంఖ్యమన్వయాద్యథాసంఖ్యాలంకార
శ్చతదుభయాసేతుయాచంద్రదర్పయోర్ముఖశ్రీదర్శనస్థానత్వేనప్రస్తు

హుముపధాయనమత్కరపల్లవార్పితకపోలతలం । ఉదకంఠికంఠపరివ
ర్తికలస్వరహీనగానపరయాపరయా॥౫౪॥ ప్రణయప్రకాశనవిదోమధు
రాఃసుతరామభీష్టజనచిత్తహృదః। ప్రజిఘాయకాంతమనుముగ్ధతరస్తరు
ణీజనోదృశ ఇవాథసఖీః॥ ౫౫ ॥ నచమేవగచ్ఛతియథాలఘుతాంకరుణాం
యథాచకురుతేసమయి। నిపుణంతథైనముపగమ్యవదేరభిదూతికాచిదితి

తయోః శేషౌపమ్యస్యగమ్యత్వాత్తుల్యయోగితేతిసంకరః॥ ౫౩ ॥ అధిజాన్వి
తి॥ నమతికపోలార్పణాయప్రహ్వీభవతికరపల్లవేపాణిపల్లవే అర్పితంని
హితంకపోలతలంగండస్థలంయస్యతంబాహుంఅధిజానుజానుని - విభక్త్య
ర్థేఽవ్యయీభావః - ఉపధాయనిధాయకూర్పరేణ జానున్యవష్టభ్యేత్య
ర్థః - కంఠేపరివర్తత ఇతికంఠపరివర్తినతుముఖోచ్చారితమిత్యర్థః -
కలమవ్యక్తమధురంస్వరహీనంతారధ్వనిశూన్యం షడ్జాదిస్వరాభివ్యక్తి
హీనంవాయద్గానంతత్పరయాతదాసక్తయామందం కంఠేనైవగాయంతే
త్యర్థః- కాలక్షేపార్థమితిభావః- అయంచఉత్కంఠానుభావః- అపర
యాస్త్రియాఉదకంఠి ఉత్కంఠితంప్రియసంగమోత్సుకతయా స్థితమిత్య
ర్థః- భావేలుజి - చిణోలుక్ అత్రకాలాక్షమత్వలక్షణమౌత్సుక్యంసంచారి
తన్నిబంధనాత్ప్రేయోలంకారః- పరయాపరయేతి- యమకవిశేషశ్చేతి
సంసృష్టిః - ఏషావిరహోత్కంఠితా - చిరయత్యవ్యలీకేతువిరహో
త్కంఠితోన్మనాఇతిలక్షణాత్॥ ౫౪ ॥ ప్రణయేతి॥ అథప్రసాధనానంత
రంముగ్ధతరోత్యంతంకామమోహితస్తరుణీజనః ప్రణయప్రకాశనవిదో
నురాగవ్యంజనచతురాఇత్యర్థః- మధురాఃమధురభాషిణీఃఅన్యత్రరమ్యా
కృతీఃసుతరామభీష్టజనస్య ప్రియజనస్యచిత్తహృదః మనోహారిణీఃసఖీఃదృ
శఇవకాంతమను ప్రియజనంప్రతిప్రజిఘాయప్రేషితవాన్ హీనోత్కృష్టౌ
ఇవేనసహాసమాసవచనాద్దృశఇవేతిసమాసగాఢపూర్ణోపమాతయాసఖీ
నామాప్తత్వాంతరంగత్వకార్యదక్షత్వాదివ్యంజనాదలంకారేణవస్తు
ధ్వనిః॥౫౫॥ అథకాచిన్నాయికాదూతింవాచికమనుశాస్తి॥ నచేతి - సమే
దయితఃమయియథాకరుణాందయాంకురుతేయథాలఘుతామల్పతాంచ
నావగచ్ఛతినమన్యతేఏవంమేదయితంఉపగమ్యప్రాప్యతథానిపుణంకుశ
లంవదేఃవిధ్యర్థేప్రార్థనాయాంవాలిఙ్ఇతీత్థంకాచిన్నాయికాఅభిదూ

సందిదిశే॥ ౫౬॥ దయితాయమానపరయాపరయాత్వరితంయయావగ
దితాపిసఖీ । కిముచోదితాః ప్రియహితార్థకృతః కృతినోభవంతిసుహృద
స్సుహృదాం॥౫౭॥ ప్రతిభిద్యకాంతమపరాధకృతంయదితావదస్యపునర
వమయా। క్రియతేనువృత్తిరుచితైవతతః కలయేదమానమనసంసఖిమాం
౫౮॥ అవధీర్యధైర్యకలితాదయితంవిదధేవిరోధమథతేనసహ । తవగ

తి- లక్షణేవాభీత్యభిర్లక్షణేవ్యయీభావే నపుంసకహ్రస్వత్వంసందిదిశే
సందిష్టవతీ- కర్తరిలిట్ స్వరితేత్త్వాదాత్మనేపదంనాయికాతుకలహాంత
రితా-కోపాత్కాంతంపరాణుద్యపశ్చాత్తాపసమన్వితేతిలక్షణాత్।౫౬॥
దయితాయేతి॥ మానపరయాఅభిమానవత్యాఅతఏవాపరయానాయిక
యాఅగదితాపిదయితమానయేత్యనుక్తాపిసఖీ దయితాయదయితమాన
యితుం- క్రియార్థోపపదస్యకర్మణిస్థానినఇతిచతుర్థీ- త్వరితంశీఘ్రంయ
యౌఅన్యథామరణశంకయేతిభావఃతథాహిశోభనంహృదయంయేషాం
తేసుహృదఃమిత్రాణి-సుహృద్దుర్హృదౌమిత్రామిత్రయోరితినిపాతఃచో
దితాః ప్రేరితాస్సంతఃసుహృదాంప్రియోహృద్యః హితఃశ్రేయస్కరశ్చ
యోర్థస్తంకుర్వంతీతి ప్రియహితార్థకృతఃకృతమేషామస్తీతికృతినః కృ
తకృత్యాభవంతికింకింతుచోదనాంవినైవకృత్వాకృతినఇతిభావః- అర్థాం
తరన్యాసఃనాయికాచపూర్వవత్॥౫౭॥ అథకాచిత్కలహాంతరితాకాం
తంప్రతిత్రిభిదూతీంసందిశతి ॥ ప్రతిభిద్యేత్యాది ॥ అపరాధకృతంఆగ
స్కారిణంకాంతంప్రియంప్రతిభిద్య నిరాకృత్యపునర్మయైవాస్యానువృ
త్తిరనుసరణంక్రియతేయదితావదనువృత్తిరనుసరణంఉచితైవయోగ్యైవప
తివ్రతానాంప్రాణేశ్వరచిత్తానువృత్తేర్ధర్మత్వాదితిభావః - కింతు హేస
ఖితతోనువృత్తేః మామమానమనసంఅభిమానహీనచిత్తాం కలయేత్మ
న్యేత॥౫౮॥ తత్హిఅలాఘవాయవిగృహ్యైవస్థితయాతాలత్రాహ॥అవధీ
ర్యేతి॥ అథఅనంతరంధైర్యకలితాకలితధైర్యాసతీ - అహం - వాహితా
గ్న్యాదిష్వితినిష్ఠాయాఃపరనిపాతః- దయితంఅవధీర్యతిరస్కృత్యతేన
సహప్రియేణసహవిరోధంవిదధేకరోమిచేత్ - దధాతేఃకర్తరిలట్తత్
హేసఖితవకిమివగోప్యతేనిగూహ్యతేనకించిదిత్యర్థః- కింతుకథ్యతఏవేతి
[illegible]శ్చసహసాబలేనవర్తతఇతిసాహసికీ- ఓజస్సహోంభస్తమసఇతిఠక్

ష్యతేకిమివకర్తుమిదంనసహాస్మిసాహసమసాహసికీ ॥ ౫౯ ॥ తదుపేత్య మాస్మతముపాలభథాఃకిలదోషమస్యనహివిద్మవయం । ఇతిసంప్రధార్య రమణాయవధూర్విహితాగసేపివిససర్జసఖీం॥ ౬౦ ॥ నను సందిశేతిసు దృశోదితయాత్రపయానకించనకిలాభిదధే। నిజమైత్తిమందమనిశంనిశితైః కృశితంశరీరమశరీరశరైః॥౬౧॥ బ్రువతేస్మదూత్యఉపసృత్యనరాన్నరవ

సానభవతీత్యసాహసికీఅహమితిశేషః - ఇదంసాహసవిరోధాచరణరూ పంసాహసకృత్యంకర్తుం- శకధృషేత్యాదినాతుమున్-సహాతఇతిసహాస మర్థాపచాద్యచ్ - నాస్మిఅత్రాసాహసికత్వస్యవిశేషణగత్యాసాహసా సహనహేతుత్వోక్తేఃపదార్థహేతుకంకావ్యలింగం॥౫౯॥ తహేకిమత్ర కార్యమతఆహ॥తదితి॥ తత్తస్మాత్తంవల్లభండపేత్యమాస్మోపాలభధాః నోపాలభస్వాద్దోషంనగణయేత్యర్థః - స్మోత్తరేలఙ్చేత్యుపాఙ్ పూ ర్వాల్లభేర్లఙ్ - నమాఙ్యోగఇత్యడాగమప్రతిషేధః- ననుసాపరాధఃక థంనోపాలభ్యస్తత్రాహ వయమస్యదోషంఅపరాధనవిద్మకిల అజానా నాఇవతిష్ఠామఇత్యర్థః- కార్యార్థినఃకుతోగర్వఇతిభావః - విదోలటో వేతిమసోమాదేశః - ఇతిసంప్రధార్యనిశ్చిత్యవధూర్నాయికావిహితాగ సేకృతాపరాధాయాపి రమణాయప్రేయసేక్రియాగ్రహణాచ్చతుర్థీ సఖీంవిససర్జప్రజిఘాయవిరహాసహిష్ణుతయేత్యర్థః- ఏషాకలహాంతరి తాప్రోఢాచ॥ ౬౦ ॥ నన్వితి॥ నను హేనాయికే సందిశసందేశంబ్రూహీ త్యుదితయోక్తయాసుదృశానాయికయాకర్త్యాత్రపయాహేతు నాకించననాభిదధేకిలనాభిహితంఖలుకింతునిశితైర శరీరశరైరనంగబా ణైఃఅనిశంకృశితంకృశీకృతంకృశశబ్దాత్ - తత్కరోతీతిణ్యంతాత్కర్మ ణిక్తః- ణావిష్ఠవద్భావే- రభుతోహలాదేర్లఘోరితిఋకారస్యరేఫా దేశః నిజంశరీరంమందమైత్తిఈక్షితంఏషాచకలహాంతరితా మధ్యమాచ త్రపయానిజహృదయానభిధానాన్నిజశరీరేక్షణేన స్వావస్థానివేదనాచ్చ తుల్యలజ్జాస్మరత్వావగమాదితి ఇయంచపంచమీకార్శ్యాఖ్యా కామావ స్థా - దృఙ్మనస్సంగసంకల్పాజాగరఃకృశతారతిః॥ హ్రీత్యాగోన్మాద మూర్ఛాంతాఇత్యసంగదశాదశ॥ ౬౧॥ ఇత్థంనాయికాభిరుపదిష్టాఃదూ త్యశ్చకిమకుర్వన్నిత్యత ఆహ॥ బ్రువతఇతి॥ ప్రగల్భాఃధృష్టాః వచోభిః ప్ర

త్వప్రిగల్భమతిగర్భగిరః । సుహృదర్థమీహితమజింహధీయాం ప్రకృతేర్వి
రాజతి విరుద్ధమపి॥ ౬౨ ॥ మమరూపకీర్తిమహరద్భువి యస్తదనుప్రసక్త
హృదయేయమితి । త్వయి మత్సరాదివ నిరస్తదయస్సుతరాం క్షిణోతి ఖలు
తాం మదనః॥ ౬౩॥ తవ సా కథాసు పరిఘట్టయతి శ్రవణం యదంగుళిముఖే
న ముహుః । ఘనతాం ధ్రువం నయతి తేన భవద్గుణపూగపూరితమతృప్తత

తి భాగరైర్యాసాం తాశ్చ గిరో యాసాం తాః దూత్యః నరాన్ పురుషాను
పసృత్య గత్వా నరవల్ నరైః పుంభిస్తుల్యం - తేన తుల్యమితి వతిప్రత్యయః-
బ్రువతే తస్మిన్నైతావతా వైయాత్యం దూషణమితి అర్థాంతరన్యాసేనాహ
సుహృదర్థమితి- తథాహి- అజింహధియామకుటిలబుద్ధీనాం సంబంధిసు
హృదే సుహృదర్థం మిత్రార్థం - అర్థేన సహ నిత్యసమాసః సర్వలిం
గతా చేతి వక్తవ్యా ఈహితం చేష్టితం ప్రకృతేః స్వభావాత్ విరుద్ధం స్వభా
వవిపరీతమపి రాజతి శోభతే- తస్మాన్న ధార్ష్ట్యం దోష ఇత్యర్థః॥ ౬౨॥
అథ కాచిద్దూతీ కంచిత్ప్రియం సప్తభిః ప్రార్థయతి॥ మమేత్యాది ॥ యః
పురుషః భువి మమ రూపకీర్తిం సౌందర్యప్రథామహారత్ ఇయం తత్ప్రియా
తదనుప్రసక్తహృదయా తస్మిన్నాసక్తచిత్తేతి హేతోః త్వయి మత్సరాదివ
మదనో నిరస్తదయో నిష్కృపస్సన్ తాం త్వత్ప్రియాం సుతరాం క్షిణోతి
క్షపతి ఖలు ఏ తేన కార్శ్యావస్థోక్తా అత్ర సాక్షాత్ప్రతిపక్షభూతనాయక
పీడాసమర్థస్య మదనస్య తదీయనాయికాపీడనోక్త్యా ప్రత్యనీకాలంకారః-
స చ త్వయి మత్సరాదివేతి హేతూత్ప్రేక్షోత్థాపితశ్చేతి సంకరః - బలినః
ప్రతిపక్షస్య ప్రతీకారే సుదుష్కరే । యస్తదీయతిరస్కారః ప్రత్యనీకం త
దుచ్యత ఇతి॥ ౬౩॥ తవేతి॥ సా త్వత్ప్రియా తవ కథాసు గుణకీర్తనేషు ముహు
రంగుళిముఖేన అంగుల్యగ్రేణ శ్రవణం శ్రోత్రవివరం పరిఘట్టయతి ఆస్ఫాల
యతీతి యత్ యదృచ్ఛయేతి శేషః తేన పరిఘట్టనేన భవద్గుణపూగపూరితం
శ్రవణం అతృప్తతయా తావద్గుణగ్రహణేన అసంతుష్టతయా ఘనతాం న
యతి - బహుతండులమానార్థం ప్రస్థాదివత్ భూయో గుణప్రవేశాయ
సంశ్లేషయతీత్యర్థః - ధ్రువమిత్యుత్ప్రేక్షాయాం అత్ర కండూతివినోదనా
ర్థే శ్రోత్రఘట్టనే ఘనతానయనార్థత్వముత్ప్రేక్ష్యతే॥ ౬౪॥ ఉపేత్యే
అలఘురంతస్సంతాపాదధిక ఉష్ణిమా ఉష్ణత్వం యేషాం తైశ్శ్వసితైః నిశ్వ॥

థా॥ ౬౪ ॥ ఉపతాప్యమానమలఘూష్ణమభిశ్శ్వసితైస్సితేతరసరోజదృ
శః । ద్రవతాన్న నేతుమధరం క్షమతే నవనాగవల్లిదళరాగరసః ॥ ౬౫ ॥
దధతిస్ఫుటం రతిపతేరిషవశ్శితతాం యదుత్పలపలాశదృశః। హృదయన్ని
రంతరబృహత్తరిణ స్తనమండలావరణమప్యభిదన్ ॥౬౬॥ కుసుమాదపిస్మి
తదృశస్సుతరాం సుకుమారమంగమితి నాపరథా। అనిశం నిజైరకరుణః క
రుణం కుసుమేషురుత్తపతి యద్విశిఖైః॥ ౬౭ ॥ విషతాం నిషేవితమపక్రియ

సైః ఉపతాప్యమానందహ్యమానం సితేతరసరోజదృశా నీలోత్పలాక్ష్యాః
అధరం నవనాగవల్లిదళానాం తాంబూలవల్లిపత్రాణాం రాగరసోరంజ
కద్రవోద్రవతా మార్ద్రతాం నేతుం న క్షమతే న శక్నోతి - ఏతేన జ్వరా
వస్థాక్తాద్రవత్వసంబంధేప్యసంబంధోక్తేః సంబంధే అసంబంధరూపాతిశ
యోక్తిః స్వతస్సిద్ధకవిప్రౌఢోక్తిసిద్ధాతిశయయోరభేదాధ్యవసాయ ఇతి
రహస్యం॥ ౬౫॥ దధతీతి ॥ రతిపతేర్మదనస్య ఇషవః శరాః శితతాం నైశి
త్యం దధతి బిభ్రతి స్ఫుటమిత్యుత్ప్రేక్షా యద్యస్మాన్నిరంతరం నీరంధ్రం బృ
హత్తరిణం యత్ స్తనమండలం తదేవావరణం వర్మ యస్య తత్తదపి ఉత్పల
పలాశదృశః ఉత్పలాక్ష్యాః హృదయం చిత్తమభిదన్ భిందంతి స్మ భిదేర్లుఙి
ఇరితో వేతి చ్లేరఙాదేశః సావరణమపి భిన్నమితి విరోధోక్త్యాపి తేయం స్మరశ
రనైశిత్యోత్ప్రేక్షా తయా చ రంధ్రాన్వేషిణా కామేన పీడ్యమానాయాః త
స్యాస్తద్విరహే జీవితసంశయం ఆపాదయతీతి వస్తు ద్యోత్యతే ॥ ౬౬ ॥
కుసుమాదితి॥ స్మితదృశః స్మేరాక్ష్యాః అఙ్గం కుసుమాదపి సుతరాం సుకుమా
రం కోమలమితి ఇదం కోమలత్వం అపరథా అన్యథా న భవతి కింతు సత్యమేవే
త్యర్థః- కుతః యద్యస్మాత్కుసుమేషురకరుణః నిష్కృపస్సన్ నిజైర్విశి
ఖైః కుసుమైరేవేత్యర్థః - కరుణం దీనం యథా తథా అనిశముత్తపతి తాప
యతీత్యర్థః- తపతిరయం భ్వాదికః సకర్మకః కుసుమాధిక సౌకుమార్యా
భావే కథం కుసుమైః పీడ్యత ఇతి కుసుమాధిక సౌకుమార్యగుణోత్ప్రేక్షా నా
పరథేతి వ్యంజకప్రయోగాద్వాచ్యా॥ ౬౭ ॥ విషతామితి ॥ అపక్రియయా
విపరీతప్రయోగేణ నిషేవితం ఉపయుక్తం సర్వమమృతమపీతి భావః - విష
తాం విషవదహితత్వం సముపైతీత్యర్థః-ఇదం విషత్వం సత్యం ధ్రువం అమృ
తసృతః సుధాస్రావిణోఽపి స్రవత్తైః క్వపి తుక్ హిమరశ్మిరుచః చంద్రపా

యాసముపైతిసర్వమితిసత్యమదః । అమృతస్రుతో౽పివిరహాద్భవతోయ
దమూందహంత్యహిమరశ్మిరుచః॥ ౫౮ ॥ ఉదితంప్రియాంప్రతిసహార్దమి
తిశ్రదధీయతప్రియతమేనవచః । విదితేంగితేహిపురఏవజనేసపదీరితాః ఖ
లులగంతిగిరః ॥ ౫౯ ॥ దయితాహృతస్య యువభిర్మనసఃపరిమూఢతా
ముపగతైఃప్రథమం ; ఉదితేతతస్సపదిలబ్ధపదైఃక్షణదాకరేనుపదిభిఃప్ర

దాఃభవతఃవిరహాద్ధేతోఃత్వయావినా సేవనాదిత్యర్థః- అమూంత్వత్ప్రి
యాందహంతియాఃపూర్వంతయాసహసేవ నాచాహ్లాదయంతేతిభావః
ఏతేనవిషయద్వైవరూపా అరత్యవస్థోక్తావిశేషేణసామాన్య సమర్థన
రూపో౽ర్థాంతరన్యాసః॥ ౫౮॥ ఉదితమితి ॥ ప్రియాంప్రతిప్రియాముద్ది
శ్యహృదయస్యేదంహార్దంప్రేమ - ప్రేమానాప్రియతాహార్దంప్రేమే
త్యమరః- తస్యేదమిత్యణ్ప్రత్యయః- హృదయస్యహృల్లేఖయదణ్లాసేష్వి
తిహృదయస్యహృదాదేశః- సహార్దంసస్నేహమిత్యుదితముక్తం-వదేః
కర్మణిక్తః- వచిస్వపీత్యాదినాసంప్రసారణంవచఃదూతీవాక్యంప్రియత
మేనశ్రదధీయతవిశ్వసితం- దధాతేఃకర్మణిలఙ్- శ్రదంతరో౽రుపసర్గవ
ద్వచనాత్శ్రచ్ఛబ్దస్యప్రాక్ప్రయోగః హియస్మాత్పురఃపూర్వమేవవిది
తేంగితేవిదితపరాభిప్రాయజనే । ఇంగితంహృద్గతోభావఇతిసజ్జనఃఈరి
తాఃఉక్తాఃగిరఃసపదిలగంతిసజ్జంతిఖలుస్వయం ప్రియాహృదయవేదత్వా
త్స్వబుద్ధిసంవాదేన దూతీకథితంప్రియాయాఃవిరహదుఃఖం సద్యోవిశ
శ్వాసేత్యర్థః - అర్థాంతరన్యాసఃఏషాకలహాంతరితాఅతఏవాత్రమా
నాఖ్యోవిప్రలంభశృంగారః - పూర్వానురాగమానాఖ్యప్రవాసకరుణా
త్మనా- విప్రలంభశ్చతుర్థేత్యుక్తం॥౫౯॥ దయితేతి ॥ ప్రథమంచంద్రో
దయాత్ప్రాక్ పరిమూఢతాంనిజమనఃప్రస్థానమార్గానభిజ్ఞతాం ఉపగ
తైస్తైస్తతఃపశ్చాత్ క్షణదాకరేనిశాకరేఉదితేసతిలబ్ధపదైఃదృష్టచోరపద
చిహ్నైఃఅతఏవదయితాభిఃహృతస్యాకృష్టస్యాపహృతస్యచమనసఃఅనుప
ఖిఃఅన్వేష్టృభిఃఅన్వేష్టృభిరేవేత్యర్థః- అతఏవగమ్యోత్ప్రేక్షా - ప్రా
గవలంబితధైర్యత్యాగనిమిత్తా- అనుపద్యన్వేష్టేతినిపాతః-అన్వేష్టానుప
దీప్రోక్తఇతివైజయంతీ - యువభిఃప్రయిమొప్రయాతం యాతేర్భావేలి
ట్ - అత్రోక్తపరాన్వేషణోత్ప్రేక్షయాయూనాంచోరగ్రాహిభిః ఉప

యమౌ॥ ౭౦॥ నిపపాతసంభ్రమభృతశ్శ్రవణాదసితభ్రువః ప్రణదితాళి
కులం। దయితావలోకవికసన్నయనప్రసరప్రణున్నమివవారిరుహమ్॥
౭౧॥ ఉపనేతుమున్నతిమతేవదివంకుచయోర్యుగేనతరసాకులితాం। రభ
సోత్థితాముపగతస్సహసాపరిరభ్యకశ్చనవధూమరుధత్॥ ౭౨॥ అనుదేహ
మాగతవతః ప్రతిమాంపరిణాయకస్యగురుముద్వహతా। ముకురేణవేప

మాగమ్యత ఇత్యలంకారేణాలంకారధ్వనిః॥ ౭౦ ॥ అథయూనాంప్రియా
గృహప్రాప్త్యనంతరవృత్తాంతంవర్ణయతి॥ నిపపాతేతి॥ సంభ్రమభృ
తః ప్రత్యుత్థానసంరంభిణ్యాః అసితభ్రువోఙ్గనాయాః శ్రవణాత్కర్ణా
త్ ప్రణదితాళికులం - కూజదళిపుంజం- ఉపసర్గాదసమాసేపిణోపదే
శస్యేతిణత్వం-వారిరుహంశ్రవణోత్పలందయితావలోకేనప్రియదర్శనే
నవికసతోవిస్తారంగచ్ఛతో నయనస్యప్రసరేణప్రసారేణ ప్రణున్నమివ
ప్రేరితమివపూర్వవణ్ణత్వం నిపపాతతథాసంభ్రాంతమిత్యర్థః - అత్ర
సంభ్రమహేతుకస్య కర్ణోత్పలపాతస్యనయనప్రసర హేతుకత్వము
త్ప్రేక్ష్యతేఏషాహృష్టా॥ ౭౧॥ ఉపనేతుమితి॥ సహసోపగతః హారాదాగ
తః కశ్చనయువా అతఏవరభసేనోత్థితాంఅత ఏవోన్నతిమతాకుచయో
ర్యుగేనకర్త్రాదివమాకాశం ఉపనేతుమివఊర్ధ్వముత్క్షేప్తుమివేతిఫలో
త్ప్రేక్షాఉత్థాననిమిత్తౌన్నత్యగుణనిమిత్తా- తరసాబలేనఆకులితాంవ్యా
క్షిప్తాంవధూంప్రియాం పరిరభ్యారుధత్ రుద్ధవాన్ ఉపవేశితవాన్ ఊర్ధ్వ
క్షేపాన్నివారితవానిత్యర్థః - రుధేర్లుఙిఇరితోవేతిచ్లేర్వికల్పాదఙాదే
శఃఏషాహృష్టారోమాంచాద్యనుభావవతీ॥ ౭౨॥ అనుదేహమితి॥ అనుదే
హందేహస్యపశ్చాత్ - అవ్యయంవిభక్తీత్యాదినా పశ్చాదర్థేవ్యయీ
భావః - ఆగతవతఃపరిణాయకస్యపరిణేతుఃవోఢురిత్యర్థః - నయతే
ణ్వుల్ప్రత్యయః - ఉపసర్గాదసమాసేపిణోప దేశస్యేతిణత్వంగు
రుంపూజ్యాంభారవతీంచ ప్రతిమాంప్రతిబింబముద్వహతాపశ్చాత్ స్థిత
స్యాపితదాభిముఖ్యాదితిభావః - ముకురేణదర్పణేనకర్త్రా - దర్పణే
ముకురాదర్శావిత్యమరః - వేపథుంభృతోనవోఢతయా భయశృంగారా
భ్యాంకంపమానాదతిమాత్రోభరోయస్యతస్మాదతిభరాత్ ప్రతిబింబగు

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ఘభృతోఽతిభరాత్ కథమప్యపాతి నవధూకరతః॥ ౭౩ ॥ అవనమ్య వక్షసి నిమగ్నకుచద్వితయేన గాఢముపగూఢవతా। దయితేన తత్క్షణచలద్రశనాకళకింకిణిరవముదాసి వధూః॥ ౭౪॥ కరరుద్ధనీవి దయితోపగతౌ గళితం త్వరావిరహితాసనయా। క్షణదృష్టహాటకశిలాసదృశస్ఫురదూరుభిత్తి వసనం వవసే॥ ౭౫ ॥ పిదధానమన్వగుపగమ్య దృశౌ బ్రువతే జనాయ వద కోఽయమితి। అభిధాతుమధ్యవవసే న గిరా పులకైః ప్రియం నవవధూర్న్యగదత్॥ ౭౬॥

రుముకురధారణాదితిభావః- వధ్వాః నవోఢాయాః కరతః పాణితలాత్- పంచమ్యాస్తసిల్ - కథమపి నాపాతి న పతితం మహతా యత్నేనావధారిత ఇత్యర్థః - భావే లుజ్ ఏషాముద్గా అత్ర వధూకరస్య భారాసంబంధేపి సంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః గురురితి శ్లేషోత్థాపితేతి సంకరః॥ ౭౩ ॥ అవనమ్యేతి॥ అవనమ్య గాఢమత్యంతముపగూఢవతా ఆశ్లిష్టవతా అతఏవ వక్షసి నిమగ్నకుచద్వితయేన లగ్నస్తనయుగ్మేన దయితేన తత్క్షణే చలన్ ఉద్గచ్ఛన్ రశనాయాః కలః కింకిణీరవో యస్మిన్ తద్యథా తథా వధూః ప్రియాఉదాసిఉ దస్తావృత్తిప్తా ఆస్యతేః కర్మణి లుజ్ ఏషా హృష్టా రోమాంచాద్యనుభావవతీ స్వభావోక్తిరలంకారః॥ ౭౪॥ కరేతి॥ దయితోపగతౌ ప్రియాగమనే సతి అతఏవ త్వరావిరహితాసనయా వేగత్యక్తపీఠయా వుత్థితయేత్యర్థః - కయాచిదితి శేషః- అతఏవ గళితం స్రస్తం అతఏవ కరరుద్ధనీవి కరగృహీతబంధనవసనం క్షణదృష్టహాటకశిలాసదృశీ కించిద్దృష్టహేమశిలా ప్రతిమా స్ఫురంతీ ఊరుభిత్తిరూరుప్రదేశో యస్మిన్కర్మణి తద్యథా తథా - హిరణ్యం హేమహాటకమిత్యమరః- వవసే ఆచ్ఛాదితం-వసేరాచ్ఛాదనార్థాత్కర్మణి లిట్- ఊరుర్భిత్తిరివేత్యుపమితసమాసః అత్రోపమయోస్సంసృష్టిః ౭౫॥ పిదధానమితి॥ నవవధూర్నవోఢా అన్వక్పశ్చాదుపగమ్యాగత్య దృశౌ నేత్రే పిదధానం ఛాదయంతం ప్రియం అయం దృష్టిఛాదకః కః వదేతి బ్రువతే పృచ్ఛతే జనాయ సఖీజనాయ గిరా వాచా అభిధాతుం వక్తుం నాధ్యవవసే నోత్సహే లజ్జయేతి భావః- అధ్యవపూర్వాత్స్యతేః కర్తరి లిట్ కింతు పులకైర్న్యగదత్ అవోచత్ అత్ర ప్రియవిజ్ఞానరూపస్యార్థస్య లజ్జయా అసంలక్షితస్య పులకైః ప్రకాశనాత్ సూక్ష్మాలంకారః - అసంలక్షితసూక్ష్మార్థప్రకాశః సూక్ష్మ ఉచ్యత ఇతి లక్షణాత్ ॥ ౭౬ ॥ వుదితేతి ॥ అభిభర్తృ

ఉదితోరుసాదమతివేపథుమత్సుదృశోభిభర్తృవిధురం త్రపయా। వపురా
దరాతిశయశంసి పురః ప్రతిపత్తిమూఢమపి బాఢమభూత్॥౭౭॥ పరిమంథ
రాభిరలఘూరుభరాదధివేశ్మ పత్యురుపచారవిధౌ।స్ఖలితాభిరప్యనుపదం
ప్రమదాః ప్రణయాతిభూమిమగమన్గతిభిః॥౭౮॥ మధురోన్నతభ్రులలితం
చ దృశోస్సకరప్రయోగచతురం చ వచః। ప్రకృతిస్థమేవ నిపుణాగమితస్ఫు
టనాట్యలీలమభవత్సుతనోః॥ ౭౯ ॥ తదయుక్తమంగతనవిశ్వసృజానకృ

భర్తృసమక్షం- లక్షణేనాభిప్రతీ ఆభిముఖ్య ఇతి అవ్యయీభావః - ఉదితః
వుత్పన్నః ఊరుసాదః ఊర్వోః నిశ్చేష్టతా యస్య తత్ అతివేపథుమత్ అతికం
పవత్ ఏతేన విశేషణద్వయేన ప్రత్యుత్థానాలింగన విరోధినా స్తంభవేప
థూ సాత్త్వికావుక్తౌ త్రపయా లజ్జయా విధురం విలక్షణం ఏతేన ఖజ్జాసంచా
రిణా ప్రియవాక్యకుంఠత్వముక్తం ఏవం పురః ప్రతిపత్తిమూఢమితికర్తవ్య
తామూఢమపి సుదృశో వపుః బాఢం భృశం ఆదరాతిశయశంసి ముఖరాగా
దిలింగైః ఆదరవిశేషవ్యంజకమభూత్ సత్యాదరే కిముపచారైరితి భావః॥
౭౭॥ పరీతి॥ ప్రమదాః స్త్రియః అధివేశ్మ నిజవేశ్మని పత్యురుపచారవిధౌ ప్ర
త్యుత్థానాదికర్మణి అలఘూః మహతః ఊర్వోః భరాత్ సక్థిభారాత్ పరిమం
థరాభిః అలసాభిః అనుపదం పదే పదే స్ఖలితాభిరపి గతిభిః గమనైః ప్రణయా
తిభూమిం ప్రేమప్రకర్షం అగమన్ పరమప్రేమాస్పదీభూతా ఇత్యర్థః-
ప్రత్యుత్థానాదపి స్ఖలితగమనమేవ పత్యుః ప్రీతికరమభూదిత్యర్థః - స్త్రీ
ణాం స్ఖలనం పత్యుః ప్రీతికరమభూదితి విరోధాభాసోలంకారః॥౭౮॥ మధు
రేతి॥ మధురం మనోహరం యథా తథా ఉన్నతే ఉచ్ఛ్రితే భ్రువౌ యస్మిన్
తత్ మధురోన్నతభ్రు- గోస్త్రియోరుపసర్జనస్యేతి హ్రస్వత్వం దృశోర్ల
లితం నయనచేష్టా చ సకరప్రయోగం హస్తాభినయసహితం తచ్చ తచ్చతు
రం చ వచశ్చ సుతనోః స్త్రియాః ప్రకృతిస్థమేవ స్వభావసిద్ధమేవ సదపి ని
పుణేన నిపుణాచార్యేణ ఆగమితమభ్యాసితం అత ఏవ స్ఫుటం ప్రథితం యన్నా
ట్యం నృత్తం తస్య లీలేవ లీలా యస్య తత్తథోక్తమభవత్ ఇతి నిదర్శనాలం
కారః- తయా నర్తక్యుపమా గమ్యతే॥ ౭౯ ॥ అథకస్యాశ్చిత్సపత్నీనామ
గ్రాహమాహూతాయాః కాంతోపలంభం త్రిభిః కుళకేనాహ ॥ తదిత్యా
ది॥ అంగేత్యామంత్రణే - విశ్వసృజా విధాత్రాతి వీక్షణసహస్రైరప్యనె

తంయదీక్షణసహస్రితయం। ప్రకటీకృతాజగతియేనఖలుస్ఫుటమింద్ర
తాద్యమయిగోత్రభిదా॥ ౮౦ ॥ నపిభావయత్యనిశమక్షిగతామపిమాంభ
వానతిసమీపతయా। హృదయస్థితామపిపునఃపురతఃకథమీక్షతేబహిరభి
ష్టతమామ్ ॥ ౮౧ ॥ ఇతిగంతుమిచ్ఛుమభిధాయపురః క్షణదృష్టిపాతవిక
సద్వదనాం। స్వకరావలంబనవిముక్తగళతరళకాంచికాంచిదరుణత్తరు
ణః ॥ ౮౨ ॥ అపయాతిసరోషయానిరస్తకృతకం కామినిచుక్షువేమృగా

త్రసహస్రసమాహారః - సంఖ్యాయాఅవయవేతయప్ నకృతంనస్పృష్టమితి
యత్ తదయుక్తంకుతఃయేనకారణేనమయివిషయేస్ఫుటం ప్రత్యక్షమేవ
గోత్రభిదానామభేదినాచ - గోత్రంనామ్నికులేచాద్రౌ ఇతియాదవః -
త్వమేతిశేషః - అద్యేంద్రతాజగతిలోకేప్రకటీకృతాఖలు - అత్రగోత్ర
భిదేతిశ్లేషానుప్రాణితమసహస్రాక్షమింద్రత్వముత్ప్రేక్ష్యతే ॥ ౮౦ ॥
నేతి॥ అనిశంఅక్షిగతాంచక్షుస్సన్నికృష్టామపి ద్వేష్యామితిచగమ్యతే -
ద్వేష్యేత్వక్షిగతఇత్యమరః- మామతిసమీపతయాభవాన్నవిభావయతిన
దర్శయతి - శేషేప్రథమఇతిప్రథమపురుషః - ఇంద్రియసన్నికృష్టమపిన
లక్ష్యతఇతివిరోధాభాస నార్థోపిశబ్దఃపరమార్థస్తుద్వేష్యత్వా దతిసా
మీప్యేప్యవిభావనంనచిత్రమితిభావః- అభీష్టతమాంపునఃహృదయస్థితాం
హృదయాదనపేతా మంతర్హితామితిచగమ్యతే అతఏవవిరోధాభాస
నార్థోపిశబ్దః- బహిఃపురతఃకథంభవానీక్షతే- ఇదంతుచిత్రంఅతిసామీ
ప్యవద్వ్యవధానస్యాపి దర్శనప్రతిబంధకత్వాదితిభావః- ప్రేమాస్పదం
వస్తుపరోక్షమప్యపరోక్షమీక్ష్యతే ఇతరదపరోక్షమపిపరోక్షమేవేతి తాత్ప
ర్యార్థః విరోధాభాసయోస్సంకరః॥ ౮౧ ॥ ఇతీతి॥ ఇత్యభిధాయపురఃగం
తుమిచ్ఛుంక్షణందృష్ట్యోః పాతేన వికసద్వదనాంపరస్పరదృష్టిపాతమా
త్రగతక్రోధామిత్యర్థః-కాంచిన్నాయికాంతరుణోయువాస్వకరావలం
బనాత్ప్రియకరగ్రహణం తేనవిముక్తాముక్తబంధాఅతఏవగళంతీస్రంస
మానాకలామధురాచ కాంచిర్యస్మిన్కర్మణితద్యథాతథా అరుణత్ రుద్ధ
వాన్ రుధిర్ ఆవరణే రుధాదిభ్యశ్శ్నం- ఏషాకలహాంతరితా॥ ౮౨ ॥ అపేతి॥ సరో
షయాసకోపయా మృగాక్ష్యానిరస్తకామినిప్రియేఅపయాతినిర్యాతే
కృతకంకృత్రిమంయథాతథాచుక్షువే-తన్నిర్గమప్రతిబన్ధార్థంక్షుతంకృ

ష్ట్యా। కలయన్నపి సవ్యథోవతస్థితశకునేనస్ఖలితః కిలేతరోఽపి॥౮౩॥ ఆలోక్య
ప్రియతమమంశుకే విసీనీవాయుత్తస్తేన మితముఖేందుమానవత్యా। తన్వ్యా
నం పదమవలోకయాంబభూవే మానస్య ద్రుతమపయోనమాస్థితస్య॥౮౪॥
సుదృశస్సరసవ్యళీకతప్తస్తరసా శ్లిష్టవతస్సయావనోష్మా। కథమస్యభ
వత్ స్మరానలోష్ణః స్తనభారోననఖంపచః ప్రియస్య॥౮౫॥ దధత్యురోజద్వ

మిత్యర్థః- టుత్తుశబ్దేభావే లిట్ ఇతరోఽపి నాయికోఽపి కలయన్నపి కృతకం
జానన్నపి శకునేన స్ఖలితః కిల నిరుద్ధ ఇవ సవ్యథః సనిర్వేదః- అవతస్థితః నగ
త ఇత్యర్థః- ఉభావపి సమానరాగావితి భావః- ఏషా చ కలహాంతరితా॥౮౩
ఆలోక్యేతి॥ మానవత్యా స్త్రియా స్త్రీణామీర్ష్యాకృతః కోపో మానోఽన్యా
సంగిని ప్రియే - ప్రియతమమాలోక్యస్థితాయా సమానకర్తృకత్వాత్ క్త్వా
ప్రత్యయః - అంశుకే విసీనీవా ప్రియాలోకనాద్విగళితబంధేసతి భాషితవుం
సకత్వాత్పుంవద్భావః - స్త్రీకటీవస్త్రబంధేపి నీవీపరిపణేపి చేత్యమరః-
నిమితముఖేందు యథాతథాతస్థితమితి యత్ తత్తస్మాన్న ప్రముఖావ
స్థానాద్ద్రుతం శీఘ్రం ప్రియాలోకనక్షణ ఏవేత్యర్థః - అపయానమాస్థిత
స్య ప్రయాణం గతస్య మానస్య కోపస్య పదం పాదచిహ్నం అవలోకయాం
బభూవే అన్వేషితమిత్యర్థః - లజ్జానిమిత్తాయాః ముఖానతేరన్వేషణార్థ
త్వముత్ప్రేక్ష్యతే నూనమిణిమానగంధోఽప్యస్తమిత ఇతి భావః॥౮౪॥ సుదృ
శ ఇతి॥ సరసమార్ద్రం నూతనమితి యావత్ తేన వ్యళీకేనాపరాధేనత
ప్తః తథా యావనోష్మణా సహవర్తత ఇతి సయావనోష్మా కించ స్మరాన
లోష్ణః కామాగ్నిసంతప్తః ఏవం త్రివిధాగ్నితప్తోఽపి సుదృశః స్తనభారః తర
సావేగేనాతిదాహదశాయామేవేత్యర్థః - ఆశ్లిష్టవతః ఆలింగితవతః ప్రియ
స్య కథమపి కుతో వా హేతోరిత్యర్థః - నఖంపచతి క్వాథయతీతి నఖంపచః-
మితనఖేచేతి ఖత్ప్రత్యయః - అరుద్విషదజంతస్య ముమితి ముమాగమః
నాభవత్ తథోష్ణః ఈషదుష్ణోఽపి నాభూదిత్యర్థః- ప్రియాంగసంగమాత్ర
ప్రతీకారాః ఖలు కామినీనాం సంతాపా ఇతి భావః - తాదృగౌష్ణ్యాసంబం
ధేపి సంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః॥౮౫॥ దధతీతి॥ ఉరుమహాదశీతలం స్మర
యావనోష్మభ్యాం ఉష్ణమురోజద్వయం కుచయుగ్మం దధతీ భువస్తలం గతా
భూలోకమాగతా స్వయం సాక్షాదుర్వశీ వస్థితేత్యుత్ప్రేక్షా- కాచన స్త్రీ

యముర్వశీతలంభువోఽగతేవస్వయముర్వశీతలం। బభాముఖేనాప్రతిమేన కాచనశ్రియాధికా తాం ప్రతి మేనకాచన॥౮౬॥ ఇత్థంనారీర్ఘటయితుమలంకామిభిఃకామమాసన్ ప్రాలేయాంశోస్సపదిరుచయశ్శాంతమానాంతరాయాః। ఆచార్యత్వంరతిషువిలసన్మన్మథశ్రీవిలాసాహ్రీప్రత్యూహప్రశమకుశలాశ్శీధవశ్చక్రురాసామ్॥ ... ... ౮౭॥

ఇతిశ్రీమాఘకృతౌశిశుపాలవధే- మహాకావ్యే
ప్రదోషవర్ణనన్నామనవమస్సర్గః.

అప్రతిమేనఅసదృశేనముఖేనబభౌ తాంప్రతిమేనకామేనకాఖ్యా అప్సరాశ్చశ్రియాసౌందర్యేణాధికానేత్యతిశయోక్తిఃతయోర్యమకేనసంసృష్టిః॥ ౮౬॥ ఇత్థమితి॥ ఇత్థమనేనప్రకారేణ- ఇదమస్థమురితిథముప్రత్యయఃసపదిశాంతఃశమితఃమానఃకోపఏవఅంతరాయోయాభిస్తాః- వాదాంతేత్యాతినాశమేణ్యర్థం తాచ్ఛాంతేతినిపాతః - ప్రాలేయాంశోశ్చంద్రస్యరుచయఃనారీఃకాంతాః కామిభిర్ఘటయితుంసంధాతుం - మితాంహ్రీస్వః - పర్యాప్తివచనేష్వలమర్థేష్వితితుమున్ప్రత్యయఃకామం అలంసమర్థాః ఆసన్దూత్య ఇవేతిభావః - విలసంతోమన్మథశ్రీవిలాసామణితసీత్కారాదిమదనాతిరేకవికారాఃయాభిస్తాఃహ్రీరేవప్రత్యూహోవిఘ్నః తస్యప్రశమేనివారణేకుశలాః శేరతేఅభిరితిశీధవఃమదిరాః - శీఙోధుగిత్యౌణాదికోధుప్రత్యయః - ఆసాంనారీణాంరతిషుఆచార్యత్వంఆచార్యకముపదేశంచక్రుః నమర్ధసఖ్య ఇవేతిభావః - అత్రప్రథమార్ధేప్రస్తుతచంద్రరుచాం మానశమనకామిఘటనపాటవవిశేషణసామ్యాదప్రస్తుతదూతీత్వప్రతీతేఃసమాసోక్తిః ద్వితీయార్ధేతుశీధుష్వారోపితస్యాచార్యత్వస్యప్రకృతోపయోగాత్పరిణామాలంకారఃతయోస్సాపేక్షత్వాత్సంకరః తేనచనర్మసఖ్యుపమాధ్వనిఃఉత్తరసర్గే మధుపానరతోత్సవవర్ణనాయాశ్చాయమేవప్రస్తావః- మందాక్రాంతావృత్తం - మందాక్రాంతాజలధిషడగైర్మ్భౌనతౌతాద్గురూచేదితిలక్షణాత్॥ ౮౭॥

ఇతిశ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణ - శ్రీమహోపాధ్యాయ
కోలచలమల్లినాథసూరివిరచితే - మాఘవ్యాఖ్యానే
సర్వంకషాఖ్యానే నవమస్సర్గః.

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

మాఘకావ్యే - సవ్యాఖ్యానే - దశమస్సర్గప్రారంభః-

సజ్జితానిసురభీణ్యథయూనాముల్లసన్నయనవారిరుహాణి । ఆయయుస్సుఘటితానిసురాయాః పాత్రతాంప్రియతమావదనాని॥౧॥ సోపచారముపశాంత విచారంసానుతర్షమనుతర్షపదేన । తేముహుర్హాలామథ

ఆచార్యత్వంరతిషుశీధవశ్చక్రురిత్యుక్తంతత్ప్రపంచనాయ అస్మిన్సర్గేతావన్మధుపానంవర్ణయతి॥ సజ్జితానీతి॥ అథపానగోష్ఠీప్రస్తావానంతరంసజ్జితానీథా వనక్షాళనాదినాసంస్కృతానిసురభీణి యథాయోగంస్వభావసంస్కారాభ్యాంసుగంధీనినయనానివారిరుహాణీవఅన్యత్రనయనానీవవారిరుహాణివాసనార్థంతిక్తాన్యుల్లసంత్యేషుతాని తథోక్తానిసుఘటితాని సుష్ఠుసావయవైర్యోజితానిశోభన సంస్థానవత్తయాయోజితానివాప్రియతమావదనాని- యూనాంసురాయాఃపాత్రతాం పానభాజనతాంఆయయుః ప్రియాముఖసంపర్కజనితరసాస్వాద లోభాత్తాసాంముఖసురామేవపపురితిభావః - అత్రవదనేష్వారోప్యమాణాయాః పాత్రతాయాఃస్వతాదాత్మ్యేన తేషాంపానసాధనతాపాదనేన ప్రకృతవదనోపయోగాత్ పరిణామాలంకారః - ఆరోప్యమాణస్యప్రకృతోపయోగిత్వేపరిణామఇతిలక్షణాత్ - తేనశ్లేషసంకీర్ణైయముపమావ్యజ్యతే॥ అస్మిన్సర్గేస్వాగతావృత్తం॥ స్వాగతేతిరనభాగురుయుగ్మం॥౧॥ సోపచారమితి ॥ అథపాత్రీకరణానంతరం తేయువానఃసోపచారంసప్రార్థనంఉపశాంతవిచారంనివృత్తశంకం-వివాదమితిపాఠేమానమవధూయేతిపునరుక్తిఃచారంచారమితిప్రక్రమభంగశ్చస్యాత్ - సానుతర్షంసతృష్ణంచయథాతథాఅనుతృప్యంత్యనేనేత్యనుతర్షోమద్యం-మద్యేనుతర్షస్తత్పానేపాత్రే తృష్ణాభిలాషయోరితిఉభయత్రాపివిశ్వః - తస్యపదేనచ్ఛలేనమూర్తంమూర్తిమత్ప్రేమ - స్వాఃస్వకీయాఃవధూర్ముహుర్హాలాంతత్క్షణాత్మానంకోపంఅవధూయఅపీప్యన్ పాయయంతిస్మపిబతేర్ణ్యా

మూర్తమపీప్స్యన్ప్రేమమానమవధూయవధూస్సాన్వః॥౨॥ క్రాంతకాంతవదనప్రతిబింబేభగ్నబాలసహకారసుగంధౌ। స్వాదునిప్రణదితాళినిశీతేనిర్వవారమధునీంద్రియవర్గః ॥ ౩ ॥ కాపిశాయనసుగంధివిఘూర్ణన్నున్మదోధిశయితుంసమశేత। ఫుల్లదృష్టివదనంవనితానామబ్జచారుచషకంచషడంఘ్రిః ॥ ౪ ॥ బింబితంభృతపరిస్రుతిజానన్భాజనేజలజమిత్యబ

చజి - లోపఃపిబతేరీచాభ్యాసస్యేతిధాత్వాకారస్యలోపః ఈకారాదేశశ్చాభ్యాసస్య- నపాదమీత్యాదినానిగరణార్థత్వనిమిత్తపరస్మైపదనిషేధేపి- ణిచశ్చేత్యాత్మనేపదవికల్పాత్పాక్షికంపరస్మైపదం - గతిబుద్ధీత్యాదినావధూరిత్యణికర్తుఃకర్మత్వంఅనుతర్షపదేనేత్యనుతర్షాపన్నా వేనమూర్తప్రేమత్వోత్ప్రేక్షణాద్వ్యంజకాప్రయోగాచ్చప్రతీయమానాసాపన్నావోత్ప్రేక్షా॥ ౨ ॥ క్రాంతేతి॥ క్రాంతంసంక్రాంతంకాంతవదనప్రతిబింబంయస్మిన్తస్మిన్ నేత్రనివృత్తికరఇత్యర్థః - భగ్నాఃబాలసహకారాశ్చూతవిశేషపల్లవాః - ఆమ్రశ్చూతోరసాలోసౌసహకారోతిసౌరభఇత్యమరః - తైస్సుగంధౌసురభిణిఘ్రాణతర్పణఇత్యర్థః - తృతీయాదిషుభాషితపుంస్కంపుంవద్గాలవస్యేతిపుంవద్భావః - స్వాదునిమధురేరసనాకర్షిణీత్యర్థః - ప్రణదితాళినిగుంజన్మధుకరే శ్రుతిసుఖఇత్యర్థః - శీతేశీతళేస్పర్శసుఖఇత్యర్థః - ఏవంపంచవిషయసమష్టౌమధునిమద్యే ఇంద్రియవర్గః - చక్షురాదీంద్రియపంచకంనిర్వవారనివృతమభూత్ - అత్రరూపరసాదిపదార్థానాంమధువిశేషణభావేనివృతిహేతుకత్వాత్పదార్థహేతుకంకావ్యలింగం॥౩॥ కాపిశాయనేతి॥ ఉన్మదఃఉద్రిక్తమదః అతఏవవిఘూర్ణన్భ్రమన్షడంఘ్రిః షట్పదఃకాపిశాయనేనమద్యేనసుగంధిసురభి- కశ్యంకల్యంతథామద్యంమైరేయంకాపిశాయనమితివైజయంతీ - ఫుల్లదృష్టివికసితనేత్రంవనితానాం స్త్రీణాంవదనంఅబ్జైనవాసనార్థంన్యస్తైనచారుచషకంపానపాత్రం- చషకోస్త్రీపానపాత్రమిత్యమరః- అధిశయితుంఅధిష్ఠాతుంసమశేత- ఇదంభజామీదంవేత్యుభయలోభాత్డోలాయమానమానసఆసీదిత్యర్థః - అత్రప్రకృతయోరేవవదనచషకయోః షట్పదాభిలాషాస్పదత్వరూపైక ధర్మయోగాదౌపమ్యస్యగమ్యతాయాంతుల్యయోగితాభేదః ॥ ౪ ॥ బింబితమితి ॥ భృ

లాయాః। ఘ్రాతుమక్షిపతతి భ్రమరస్స భ్రాంతిభాజి భవతి క్వ వివేకః ॥ ౫॥
దత్తమిష్టతమయా మధు పత్యుర్బాఢమాపపిబతో రసవత్తామ్। యత్స్వవ
ర్ణమకుటాంశుభిరాసీచ్చేతనావిరహితైరపి పీతం ॥ ౬ ॥ స్వాదనేన సుత
నోరవిచారాదోష్ఠతస్సమచరిష్ట రసోఽత్ర। అన్యమన్యదివ యన్మధు యూనః
స్వాదుమిష్టమతనిష్ట తదేవ ॥ ౭ ॥ బిభ్రతామధురతామతిమాత్రం రాగిభి

తా పరిస్రుద్వారుణీ యస్మిన్ - పరిస్రుద్వరుణాత్మజేత్యమరః - భాజనే పా
నపాత్రే బింబితం ప్రతిబింబితం అబలాయాః స్త్రియాః అక్షి జలజమితి జా
నన్ సాదృశ్యాత్తథా భ్రామ్యన్నిత్యర్థః - భ్రమరః ఘ్రాతుం పతతి స్మ త
థాహి భ్రాంతిః భ్రమణం విపరీతజ్ఞానం చ తద్భాజి - వివేకః తత్త్వవిచారః క్వ
భవతి న క్వాపీత్యర్థః - అత్ర భ్రమరస్యాక్షిణి జలజభ్రాంతేః భ్రాంతిమద
లంకారః తత్సమర్థకత్వాత్ శ్లేషమూలాతిశయోక్త్యుత్థాపితార్థాంత
రన్యాసస్య తేన సహాంగాంగిభావేన సంకరః॥౫॥ దత్తమితి ॥ ఇష్టతమయా
దత్తం మధు మద్యం కర్తృ పిబతః పత్యుర్బాఢం రసవత్తాం ప్రేయసీకరస్ప
ర్శాదతిస్వాదుతామాప - అతిశాయనే మతుప్ - బాఢం - భృశమిత్యు
త్పత్తిః - కుతః యద్యస్మాచ్చేదనావిరహితైరచేతనైః స్వైః స్వవర్ణమకు
టాంశుభిరపి మధుని ప్రసృతైరితి భావః - పీతం పీతవర్ణం పీతం చాసీత్ అత్ర
పీతమితి శ్లేషమూలాతిశయోక్త్యా పీతిమ్నః పానక్రియాభేదాధ్యవసాయా
దచేతనాంశుకర్తృకపానక్రియానిమిత్తక ప్రేయసీస్యహస్తదానాహి
తరసవత్త్వోత్ప్రేక్షా - తయా చ యదచేతనానామపి ప్రేయం తత్ చేతనా
నాం కిం వక్తవ్యమిత్యర్థాపత్తిధ్వననాదలంకారేణాలంకారధ్వనిః॥ ౬ ॥
స్వాదనేనేతి ॥ సుతనోః కర్త్ర్యా స్వాదనేనాస్వాదనేనా ఓష్ఠతః ఓష్ఠాద్ర
సః స్వాదోఽత్ర మధుని అవిచారాత్ అసంశయాత్సమచరిష్ట సంక్రాంతః సం
పూర్వాచ్చరతేర్లుఙ్ - సమస్తతృతీయాయుక్తాదిత్యాత్మనేపదం కుతః య
ద్యస్మాత్తదేవ పూర్వభుక్తమేవ మధు అన్యదివాపూర్వమివ అన్యమపూ
ర్వమిష్టం ప్రియం స్వాదుం రసం యూనోఽతనిష్ట - తనోతేర్లుఙ్ ఓష్ఠస్పర్శా
నంతరమేవ రసాంతర ప్రాదుర్భావాద్యదనంతరన్యాయాత్తాదృశ సంక్ర
మోత్ప్రేక్షా - సా చావిచారాదితివ్యంజకప్రయోగాద్వాచ్యా॥ ౭॥ బిభ్ర
తామితి ॥ రాగిభిః కామిభిః అతిమాత్రం మధురతాం స్వాదుతాం ప్రియత్వం

ర్యుగపదేవపపాతే । ఆననైర్మధురసౌవికసద్భిర్నాసికాభిరసితోత్పల
గంధః॥౮॥ పీతవత్యభిమతే మధుతుల్యస్వాదమోష్ఠరుచకం విదిదంక్షౌ । ల
బ్ధ్యాత్మస్మ పరిరక్తతయాత్మా యావకేనవియతాపియువత్యాః॥ ౯ ॥ కస్యచి
త్సమదనం మదనీయం ప్రేయసీవదనపానపరస్య । స్వాదితస్సకృదివాసవపీ

వాబభ్రితా - మధురం రసవత్స్వాదుప్రియేషు మధురోన్యవదితి విశ్వః విక
సద్భిర్వికసంతీభిశ్చ వికసద్భిస్తృష్ణయా విజృంభమాణైః - నపుంసకమన
పుంసకేనైకవచ్చాస్యాన్యతరస్యామితి నపుంసకైకశేషః - ఆననైర్మధుర
సౌమద్యరసః నాసికాభిః ఘ్రాణైః అసితోత్పలగంధశ్చ యుగపదేవప
పాతే పీతాభిః స్వేంద్రియగ్రాహ్యావపి గంధరసౌ యుగపత్ స్వేంద్రియసం
బంధాత్ యుగపద్గృహీతావిత్యర్థః - అత్రమనసః అణుసంచారాద్యౌ
గపద్యాభిమానః శతపత్రశరవ్యతిభేదవదిత్యణుపరిణామవాదినః వాస్తవ
మేన యౌగపద్యమితి మధ్యమపరిణామవాదినః సర్వేపధీనాస్తుకవయ ఇత్య
లమ చాలత్తుణ్ణాధ్వగమనేన - అత్రగంధరసయోరేకతయా సంబంధాత్తు
ల్యయోగితాభేదః॥ ౮॥ పీతవతీతి॥ విదదంక్షౌ విదష్టుమిచ్ఛౌ ఉపదంశార్థి
నీత్యర్థః- ఉపదంశస్తుభక్షణమిత్యమరః- దంశేస్సన్నంతాదుప్రత్యయః
అభిమతే వల్లభే మధునా తుల్యస్వాదం తుల్యరసం తుల్యత్వంచ ప్రకృతోప
యోగిహృద్యతామాత్రే అన్యథావిలక్షణరసస్యానుపదంశత్వాత్ - ఓష్ఠో
రుచకం ఆభరణమివేత్యుపమితసమాసః - రోచనాయాంచ రుచకమశ్వా
భరణమాల్యయోరితి విశ్వః తమోష్ఠరుచకమోష్ఠశ్రేష్ఠం పీతవతిసతి వియ
తా అపగచ్ఛతాపి ఇణో లటశ్శత్రాదేశః - ఇణోయణితి యణాదేశః యువ
త్యాః యువతేః - జితిహ్రస్వశ్చేతి వానదీత్వాదాడాగమః - యావకేనా
లక్తకేన పరిరక్తతయా దంతనిష్పీడనకృతేన రాగేణ హేతునా ఆత్మాస్వ
రూపం లబ్ధ్వా తేస్మ లబ్ధః పునరుద్భూతమిత్యర్థః - అత్రాధరపానాదపేత
స్యాపి యావకస్య రాగప్రాదుర్భావనిమిత్తాద్విరోధగర్భా పునరుద్భవో
త్ప్రేక్షా- వ్యంజకాప్రయోగాద్గమ్యా॥ ౯॥ కస్యచిదితి॥ సమదనం యథా
తథా మదయతీతి మదనీయం మదకారి - కృత్యల్యుటో బహుళమితి కర్తరి అనీ
యర్ప్రత్యయః - తస్య ప్రేయసీవదనస్య పానం పరం ప్రధానం యస్య త
స్య కాముకత్వాత్ప్రియా ముఖపానాసక్తస్య కస్యచిత్కామినః సకృదివ

ష్ప్రత్యుత్తక్షణవిదంశపదేభూత్ ॥ ౧౦ ॥ పీతశీధుమధురైర్మిథునానా
మానసైః పరిహృత చషకాంతః । వ్రీళయారుదదివాళివిరావైర్నీలనీరజ
మగచ్ఛదస్తాత్ ॥ ౧౧ ॥ ప్రాతిభంత్రిసరకేణగతానాంవక్రవాక్యరచ
నారమణీయః । గూఢసూచితరహస్యసహాస్యః సుభ్రువాంప్రవవృతేపరి

స్వాదితః అచాపలశ్చ్యనపీతః ఇవశబ్దో వాక్యాలంకారే ఆసవప్రత్యుత్ వై
పరీత్యేన వైపరీత్య ఇతిగణవ్యాఖ్యానేక్షణంవిదంశపదే ఉపదంశస్థానేఅ
భూత్ - అన్యేషాంమధుపానలోలుపానామధరాస్వాదఉపదంశఃఅస్య
త్వధరపానైకపరస్యమద్యేవోపదంశమిత్యర్థః- అత్రఅధరపానస్యోప
దంశత్వసంబంధేప్యసంబంధః ఆసవస్యతదసంబంధే సంబంధఇత్యతిశ
యోక్త్యోస్సాపేక్షత్వాత్సంకరః॥ ౧౦॥ పీతేతి॥ పీతశీధూనిపీతమద్యానిఅ
తఏవమధురాణిమనోజ్ఞానియైస్తైర్మిథునానాంస్త్రీపుంసామానసైఃచష
కాంతః పానపాత్రాభ్యంతరే - చషకోస్త్రీ పానపాత్రమిత్యమరః. పరి
హృతంత్యక్తంతన్నీలనీరజంవాసనార్థంక్షిప్తం నీలోత్పలంవ్రీడయాపరి
హారలజ్జయాఅళివిరావైః- రుదదివాధస్తాదగచ్ఛత్- అత్రమద్యాపగమని
మిత్తస్యనీలనీరజాధోగమనస్యరోదనవిశిష్టలజ్జాహేతుకత్వోత్ప్రేక్షా -
సాచాళివిరావైరితివ్యధికరణపదోపాత్తేతిసంకరః॥ ౧౧ ॥ అథమద
నానుభావాన్వర్ణయతి॥ ప్రాతభమిత్యాది॥ త్రయాణాంసరకాణాంస
మాహారస్త్రిసరకంత్రివారమధుపానం - సరకంమధుపాత్రేస్యాత్ శీధు
పానేచశీధునీతివిశ్వః- తద్ధితార్థేత్యాదినాసమాహారేద్విగుః - పాత్రా
దిత్వాన్నపుంసకత్వం తెనత్రిసరకేణత్రిః పానాన్మదాతిభూమిరితిపాత్ర
ప్రసిద్ధిః ప్రతిభైవప్రాతిభంప్రతిభావిశేషః ప్రజ్ఞాదిత్వాత్స్వార్థేణ్
ప్రత్యయః - యద్వాజ్ఞానబీదభూతఃసంస్కారవిశేషఃప్రతిభేతికావ్యప్ర
కాశకారఃతత్రభవంప్రాతిభం- ప్రతిభావిశేషః - ప్రజ్ఞాదిత్వాత్స్వార్థే
ణ్ ప్రత్యయః-యద్వాజ్ఞానబీజభూతఃసంస్కారవిశేషః- ప్రతిభేతికావ్య
ప్రకాశకారః- తత్రభవంప్రాతిభంప్రతిభావిశేషఏవ - భవార్థేణ్ ప్ర
త్యయః - తత్ప్రాతిభంగతానాంత్రివారమధుపానోత్కట మదోద్బుద్ధ
సంస్కారప్రతిభావితప్రగల్భమతీనామిత్యర్థః - సుభ్రువాంస్త్రీణాంవ
క్రవాక్యరచనారమణీయఃప్రతికూలవాక్య ప్రయోగరమ్యఃగూఢనిపూ

హాసః ॥ ౧౨ ॥ భావహారిహసితం వచనానాం కౌశలం దృశి వికారవిశేషాః । చక్రిరే భృశమృజోరపి వధ్వాః కామినేవ తరుణేన మదేన ॥ ౧౩ ॥ అప్రసన్నమపరాద్ధరి పత్యౌ కోపదీప్తమురరీకృతధైర్యం । క్షాళితన్ను శమితన్ను వధూనాం ద్రావితన్ను హృదయం మధువారైః ॥ ౧౪ ॥ సంతమేవచి

ర్వ్యం లజ్జయా సంవృత్తాని సూచితాని సంప్రతిమదేన ప్రకాశితాని రహస్యా నిగ్రామ్యావయవచేష్టాప్రలపితాని యస్మిన్ సగూఢసూచితరహస్యః స చాసౌ సహాసశ్చేతి విశేషణసమాసః నైవతశికవిశేషణవిశేష్యభావాత్ - హాసో హాస్యమిత్యమరః - పరిహాసో నర్మ కేళీ ఉపహాసక్రీడేతి యావత్ - ద్రవకేళీపరిహాసా ఇత్యమరః - ప్రవవతే ప్రవృత్తః - ఇతః పరం మదసంచారీ ॥ ౧౨ ॥ భావేతి ॥ తరుణేనోత్కృష్టేన యూనా చ మదేన కామినేవ ఋజోః ముగ్ధాయా అపి వధ్వాః కిముత ప్రౌఢానామితి భావః - భావహారి విలాసమనోహరం హసితం హాసః వచనానాం కౌశలం ప్రాగల్భ్యం దృశి వికారవిశేషాశ్చ విలాసవిశేషాశ్చ భృశం చక్రిరే కృతాని పుంసేవమౌగ్ధ్యం త్యాజయిత్వా ప్రౌఢీకృతేత్యర్థః - అత్ర హసితకౌశలవికారాణాం యౌగపద్యోక్త్యా సముచ్చయః - గుణక్రియాయౌగపద్యం సముచ్చయ ఇతి లక్షణం - తస్యోపమయాంగేన సంకరః తేన ఋజోరపీత్యత్ర కిముత ప్రౌఢానామిత్యర్థాపత్తిర్వ్యజ్యతే ॥ ౧౩ ॥ అప్రసన్నమితి ॥ అపరాద్ధర్యాగ సాకారిణి - రాధేస్తృచ్ ప్రత్యయః - పత్యౌ విషయే అప్రసన్నం కలుషం క్షుభితమిత్యర్థః - కోపదీప్తం కోపేన ప్రజ్వలితమురరీకృతధైర్యం అంగీకృతకాఠిన్యం - ఊరీకృతమురరీకృతమంగీకృతమిత్యమరః - ఊర్యాదిచ్వి డాచశ్చేతి గతిత్వాత్ - కుగతిప్రాదయ ఇతి సమాసః - వధూనామంగనానాం హృదయం మధువారైర్మద్యపర్యాయైః - మధువారా మధుక్రమా ఇత్యమరః - క్షాళితం ధౌతన్ను - శమితం నిర్వాపితన్ను - ద్రావితం ద్రవీకృతన్ను - అన్యథా కథం తాదృగప్రసన్నతాదీప్తతా కఠినతానాం హానిర్నివృత్తిరితి భావః - అత్ర క్షాళితత్వాదీనామేకత్ర విరోధాదసాదృశ్యాచ్చ న సంశయాలంకారః - సతి సాదృశ్యే విరుద్ధానేకకోటిగోచరత్వాత్తస్య - కింత్వప్రసన్నత్వాదినియతనిమిత్తకం క్షాళితత్వాద్యుత్ప్రేక్షాత్రయం గుణత్వావృత్తేః తచ్చాప్రసన్నత్వాద్యుద్దేశినాం క్షాళితత్వాద్యనుద్దేశిభి

రమప్రకృతత్వాదప్రకాశితమదిద్యుతదంగే । విభ్రమంమధుమదః ప్రమదానాంధాతులీనముపసర్గ ఇవార్థమ్॥ ౧౫ ॥ సావశేషపదముక్తముపేక్షాస్రస్తమాల్యవసనాభరణేషు । గంతుముత్థితమకారణతఃస్మద్యోతయంతిమదవిభ్రమమాసాం॥ ౧౬॥ మద్యమందవిగళత్త్రపమీషచ్చక్షురున్మిషితపక్ష్మదధత్యా । వీక్ష్యతేస్మశనకైర్నవవధ్వా కామినో ముఖమధోముఖయైవ॥ ౧౭॥ యాకథంచనసఖీవచనేనప్రాగభిప్రియతమంప్రజగల్భే।

ర్యథాసంఖ్యేనాన్వయమపేక్షత ఇతియథాసంఖ్యాలంకారేణసంకీర్యతే ౧౪॥ సంతమితి ॥ మధుమదః ప్రమదానాంస్త్రీణామంగేవపుషిఅన్యత్ర - యస్మాత్ప్రత్యయవిధిరిత్యుక్తలక్షణేప్రకృత్యాఖ్యే శబ్దరూపేచిరంసర్వదాసంతమేవఏకత్రస్వభావాత్ అన్యత్రత్వనేకార్థత్వాద్ధాతూనాంచేతిభావః - కించాప్రకృతత్వాదప్రస్తుతత్వాదప్రసక్తత్వాదిత్యర్థః - అప్రకాశితమవ్యంజితం విభ్రమంవిలాసంధాతౌభావాదికేలీనం గూఢమర్థమభిధేయంఉపసర్గః ప్రాదిరివాదిద్యుతత్ ద్యోతయతిస్మ- ద్యుతేః - ణౌచఙ్యుపధాయాహ్రస్వః- ద్యుతిస్వాప్యోస్సంప్రసారణమిత్యభ్యాసస్యసంప్రసారణమికారః ఉపసర్గస్యధాతులీనార్థద్యోతకత్వమాధానసంభానాదావనుసంధేయంఉపమాలంకారః॥ ౧౫॥ సావశేషేతి ॥ సావశేషాణ్యర్ధోక్తానిపదానియస్మిన్ తదుక్తంఉక్తిర్వాక్యంస్రస్తేషు మాల్యవసనాభరణేషూపేక్షా అనాదరఃఅకారణతోకస్మాదేవగంతు ముత్థితంఉత్థానంచాసాంస్త్రీణాంమదవిభ్రమం మదవికారంద్యోతయంతిస్మఏతైరనుభావైరాసాంమదసంచారోజ్ఞాతఇత్యర్థః- అత్రార్ధోక్తాదీనాంఖలేకపోతన్యాయాన్మదద్యోతనే ప్రవృత్తత్వాత్తత్కరాఖ్యోద్వితీయసముచ్చయః- ఖలేకపోతన్యాయేనబహూనాంకార్యసాధనే। కారణానాంసముద్యోగఃసద్వితీయస్సముచ్చయఇతిలక్షణాత్॥ ౧౬॥ మద్యేతి ॥ మద్యేనమద్యపానేనమందమల్పంవిగళంతీత్రపాయస్యతత్ - అతఏవఈషదున్మిషితానిపక్ష్మాణిలోమానియస్యతచ్చక్షుర్దధత్యానవవధ్యానవోఢయా కామినఃప్రియస్యముఖంఅధోముఖయైవనమితవదనయైవ - స్వాంగాచ్చోపసర్జనాదితిఙీష్ ల్పాదనీకారః- శనకైరసంభ్రమేణవీక్ష్యతేస్మతిర్యగీక్షితమిత్యర్థః - అత్రాపిమదమదనాభ్యాంత్రపైవబలీయసీతిమౌగ్ధ్యాతిశయోక్తిః

వ్రీడజాడ్యమభజన్మధుపాసాస్వాంమదాత్ప్రకృతిమేతిహిసర్వః ॥ ౧౮ ॥
ఛాదితఃకథమపిత్రపయాంతర్యఃప్రియంప్రతిచిరాయరమణ్యాః । వారుణీ
మదవిశంకమథావిశ్చక్షుషోఽభవదసావివరాగః॥౧౯॥ ఆగతానగణితప్ర
తియాతాన్వల్లభానభిసిసారయిషూణామ్ । ప్రాపిచేరసిసవిప్రతిసారో

ఉదయధ్ధ్యావనాముగ్ధాలజ్జావిజితమన్మథా॥ ౧౭॥ యేతి ॥ యాస్త్రీకథం
చనకృచ్ఛ్రేణసఖీవచనేన సఖీప్రేరణయాప్రాశ్యమద్యపానా తత్పూర్వమభి
ప్రియతమంప్రియతమసమక్షంఅభిముఖ్యేవ్యయీభావః - ప్రజగల్భేప్రగ
ల్భతేస్మ- సాస్త్రీమధుపిబతీతిమధుపాసతీ- ఆతోనుపసర్గేకః - వ్రీడజా
డ్యంమౌగ్ధ్యమభజత్ విహాయాగంతుకంధర్మంస్వభావమభ జన్మదాది
త్యర్థః-తథాహిసర్వఃజనఃమదాద్ధేతోఃస్వాంస్వకీయాంప్రకృతిమేతిస్వ
భావంగచ్ఛతిస్వాభావికధర్మప్రకాశనంమదధర్మః - సామాన్యేనవిశే
షసమర్థనరూపోర్థాంతరన్యాసాలంకారః॥౧౮॥ఛాదితఇతి॥రమణ్యాః
ప్రియంప్రతియోరాగః ప్రియవిషయోభిలాషఃత్రపయా చిరాయాంతః
చ్ఛాదితఃసంవృతః అసావయమేవరాగోథాస్మిన్నవసరే వారుణీమదవి
శంకంమద్యమదేననిశ్శంకం చక్షుషానేత్రాదావిరభవదివ ఆవిర్భూతఇ
ము - అత్రరతిరాగమదరాగయోరభిలాషపాటలిమరూపయోఃశ్లేషప్ర
తిభోత్థాపితా భేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్తి మహిమ్నాయోంత
ర్గతోరాగఃసఏవచిరనిరోధాద్వృద్ధఃసంప్రతిమదోద్ఘాటితత్రపాకవా
టయాచక్షుర్ద్వారా బహిరుద్భిన్నఇవేత్యుత్ప్రేక్ష్యతే - ఆవిర్భావో
వ్యవధానంకవిస్వాతంత్ర్యాత్॥ ౧౯ ॥ ఆగతానితి ॥ ఆగతాన్స్వయం
ప్రాప్తాన్తథాప్య గణితాశ్చ తేప్రతియాతాశ్చ ఇతిస్నాతానులిప్త
వత్పూర్వకాలసమాసః తాన్వల్లభానభిసారయిషూణాం సంప్రతిచా
ద్యైవమేస్వయమేవాభిసారయితుంఅభిసర్తుమిచ్ఛూనాంఅభిసారయతే
స్సార్థణ్యంతాత్సనంతాదుప్రత్యయః - సుభ్రువాంస్త్రీణాంచేతసిసః
ప్రతిసారోపహకష్టమస్మాభిరకార్యంకృతమితిపశ్చాత్తాపయుక్తసతి-పశ్చా
త్తాపోనుతాపశ్చవిప్రతీసారఇత్యపీత్యమరః - సరకేణమధునామధుపా
నవా- సరకఃశీధుపాత్రేస్యాచ్ఛీధుపానేచశీధునీతివిశ్వః- అపసరఃప్రా
ప్రాప్తః- స్వయంగమనసౌకర్యానుమధుపానచక్రురిత్యర్థః- అత్ర

సుభ్రువామవసరస్సరకేణ॥ ౨౦॥ మా పునస్త్వమభిసీసరమాగస్కారిణం మదవిమోహితచేతాః। యోషిదిత్యభిలలాషనహాలాందుస్త్యజఃఖలుసుఖాదపిమానః॥ ౨౧॥ హ్రీవిమోహమహరద్దయితానామంతికంరతిసుఖాయనినాయ। సప్రసాదమితిసేవితమాసీత్సద్యఏవఫలదంమధుతాసామ్॥ ౨౨॥ దత్తమాత్తమదనందయితేనవ్యాప్తమాతిశయికేనరసేన। సస్వదే

సరణకార్యస్యపశ్చాత్తాపకారణస్యమదయోగాత్సౌకర్యోక్తిః సమాధ్యలంకారః- సమాధిస్సుకరంకార్యంకారణాంతరయోగత ఇతి కావ్యప్రకాశే॥ ౨౦॥ మాపునరితి॥ మదవిమోహితచేతాఃమదసేనవిమోహితచిత్తా భ్రమితచిత్తాసతీ- అహమితి శేషః- ఆగస్కారిణంఅపరాధకృతం-అతః కృకమీత్యాదినావిసర్జనీయస్యసత్వం - తంపునర్భూయోమాభిసీసరం నాభిసరయాణి సరతేఃస్వార్థణ్యంతాత్ - ణౌచఙ్యుపధాయాహ్రస్వః - దీర్ఘోలఘోరిత్యభ్యాసదీర్ఘః - ఇతిఇత్యాలోచ్యేత్యర్థః - గమ్యమానార్థత్వాదప్రయోగః అన్యథాపౌనరుక్త్యమిత్యాలంకారికాః - యోషిత్కాచిత్ స్త్రీహాలాంసురాం- సురాహలిప్రియాహాలేత్యమరః - నాభిలలాష- తథాహిసుఖాదపిమానోదుస్త్యజఃఖలుఅతోల్పకారణాదధికార్థహానిరితినశంకనీయమిత్యర్థాంతరన్యాసః॥ ౨౧॥ హ్రీతి॥ సప్రసాదంమనఃప్రసాదపూర్వకంమమేదంశ్రేయస్కరమితిభావనాపూర్వకమిత్యర్థః - అన్యథామహోదయఏవనస్యాత్ - దైవజ్ఞభిషజగురా ఇతివచనాదితి భావః - సేవితముపయుక్తమితిహేతోర్మధుతాసాంసద్యఏవఫలదమాసీత్ - కుతఃహ్రీవిమోహంవ్రీడాజాడ్యమహరత్ రతిసుఖాయసురతసుఖానుభవాయ దయితానామంతికంనినాయ అత్రహ్రీపరిహారణాంతికనయనవాక్యార్థాభ్యాం ఫలదానవాక్యార్థసమర్థనాదనేకవాక్యార్థహేతుకం కావ్యలింగమలంకారః॥ ౨౨॥ దత్తమితి॥ ఆత్తోమదనం ఆహితమదనంయథాతథాదయితేనదత్తంఅతఏవాతిశయితేన అతిశయప్రచురేణ - విలయాదిభ్యష్ఠక్ ఇతి సేనస్వాదేనవ్యాప్తం స్వాదుతమమిత్యర్థః- ముఖైసురాముఖసురంగండూషమద్యం - విభాషాసేనాసురాచ్ఛాయాశాలానిశానామితినపుంసకత్వం ప్రకృష్టోమదోయాసాంతాభ్యఃప్రమదాభ్యః - స్త్రీభ్యః - రుచ్యర్థానాంప్రీయమాణఇతిసంప్రదానసం

ముఖసురం ప్రమదాభ్యో నామరూఢమపి చ వ్యుదపాది॥ ౨౩ ॥ లబ్ధసౌరభ
గుణో మదిరాణాం మంగనాస్యచషకస్య చ గంధః । మోదితాళిరితరేతర
యోగాదన్యతామభజతాతిశయం సః॥ ౨౪॥ మానభంగపటునా సురతే
చ్ఛాం తన్వతా ప్రథయతా దృశి రాగం। భేజిరే సపది భావయతాంతర్యోషి
తః ప్రణయినేవ మదేన॥ ౨౫॥ పానధౌతనవయావకరాగం సుభ్రువో నిభృ
తచుంబనదక్షాః। ప్రేయసామధరరాగరసేన స్వం కిలాధరముపాళిరరం

జ్ఞానస్వజేరురుచే ప్రీతికరమభూదిత్యర్థః- కర్తరిలిట్ - అతఏవ తద్దేవ
తాసాం మదకరం చాసీదిత్యాహ నామేతి- రూఢం ప్రాగశ్వకర్ణాదివదవ్యు
త్పన్నం నామాపి ప్రమదేతి నామధేయం చ వ్యుదపాది వ్యుత్పన్నం జాతం-
యథా ప్రకృష్టమదయోగాత్ ప్రమదేత్యన్వర్థనామికత్వం భవేత్తథా
తాస్తేనామాద్యన్నిత్యర్థః- పద్యతేర్ణ్యన్తాత్కర్మణి లుఙ్ - చిణ్ తే
పద ఇతి చిణ్ ప్రత్యయే చిణో లుక్-ప్రమదాభిరితి పాఠే సస్వదే స్వాదయాం
చక్రే ఇత్యర్థః - స్వాదనమశనం భక్షణమాహారో భోజనం స్వాద ఇతి హ
లాయుధః - స్వచి స్వాదోరేకార్థత్వాభిధానాత్కర్మణి లిట్- అత్ర
పూర్వవాక్యార్థస్యోత్తరవాక్యార్థం ప్రతి హేతుత్వాత్కావ్యలింగం
౨౩॥ లబ్ధేతి॥ లబ్ధసౌరభగుణో మేళనాత్ప్రాప్తసౌరభ్యోత్కర్షః - అ
తఏవ మోదితాళిః ఆనందితభృంగః మదిరాణాం మద్యానాం మంగనాస్యమే
వ చషకం తస్య చ గంధో గంధగుణః ఇతరేతరస్య యోగాన్మిశ్రణాదన్య
తామపూర్వతాం అభజత - అతిశయం న్యూనత్వే ప్రోత్కర్షం వా అభజత
యతః కర్దమో ఘృతాక్తకుంకుమాదౌ చోభయథాపి దర్శనాదయం న
శయ ఇతి భావః- అతఏవ సంశయాలంకారః॥ ౨౪॥ మానేతి॥ మానభంగప
టునా కోపశమనసమర్థేన సురతేచ్ఛాం తన్వతా మదనోద్దీపకేన దృశి రా
గమారుణ్యం ప్రీతిం చ ప్రథయతా ప్రకాశయతా అంతరంతః కరణం భావ
యతా రంజయతా మదేన ప్రణయినేవ యోషితః స్త్రియః భజిరే ప్రాప్తా
రాగమితి శ్లేషమూలాతిశయోక్తిసంకీర్ణేయముపమా॥ ౨౫ ॥ పానేతి॥
ఉపాళి ఆళ్యాః సమీపే సమీపార్థేఽవ్యయీభావః - ఆళిః సఖీ వయస్యా చే
త్యమరః - అతఏవ నిభృతచుంబనదక్షాః గూఢచుంబనచతురాః సుభ్రువః
పానధౌతనవయావకరాగం మధుపానక్షాళితలాక్షారాగం స్వమధరం

జుః అర్పితం రసితవత్యపి నామగ్రాహమన్యయువతేర్దయితేన । ఉజ్ఝితిస్మ
మదమప్యపిబంతీ పీత్యమద్యమితరా తు మమాద ॥ ౨౭ ॥ అన్యయాన్యవనితా
గతచిత్తం చిత్తనాథమభిశంకితవత్యా । పీతభూరిసురయాపి న మేదే నిర్వృ
తిర్హి మనసో మదహేతుః ॥ ౨౮ ॥ కోపవత్యనునయానగృహీత్వా ప్రాగథో
మధుమదాహితమోహా । కోపితం విరహఖేదితచిత్తా కాంతమేవ కలయంత్య

ప్రేయసామధరేషు ఓష్ఠేషు రాగరసః తాంబూలరాగద్రవః తేన రరం
జుః కిల- అన్యగుణస్యాన్యత్రాధానమిహ రంజేరర్థః- కిలేత్యపరమార్థే
తేన పానఘాతరాగేషు స్వాధరేషు ప్రేయోధరరాగసంక్రమణనాటిత
కేన సఖీసమక్షమేవ ప్రియైశ్చుంబనం కారయామాసురిత్యర్థః - అత్రా
గంతునా రంజనేన సహజచుంబననిగూహనాన్మీలనాలంకారభేదః- మీల
నం వస్తునా యత్ర వస్త్వంతరనిగూహనం ॥ ౨౬ ॥ అర్పితమితి ॥ దయితేనా
న్యయువతేః సపత్న్యాః నామగ్రాహం నామ గృహీత్వా- నామన్యాదృశి
గ్రహేరితి ణముల్ప్రత్యయః - అర్పితం దత్తం మద్యం రసితవతీ ఆస్వాది
తవత్యపి- రసతేరాస్వాదనార్థాల్ క్తవతు- ఉగితశ్చేతి ఙీప్ కాచిదితి శే
షః- మదం ఉజ్ఝితిస్మ న మమాదేత్యర్థః- ఇతరా సపత్నీ తు మద్యమపిబంత్య
పి పీత్యదృష్ట్యైవ మమాద మత్తా మనోనిర్వృతిరేవ మదహేతురితి భావః- అ
త్ర పూర్వార్థే పానేఽపి న మమాద ఇతి విశేషోక్తిః- ఉత్తరార్థే త్వపిబం
త్యపి మమాదేతి విభావనా - కారణేన వినా కార్యస్యోత్పత్తిస్సా స్యద్విభావ
నా । తత్సామగ్ర్యామనుత్పత్తిర్విశేషోక్తిర్నిగద్యతే - తయోస్సంసృష్టిః
౨౭ ॥ అన్యయేతి ॥ చిత్తనాథం భర్తారం అన్యవనితాగతచిత్తం సపత్నీసం
క్రాంతచేతసం అభిశంకితవత్యా ఆవిశ్వసంత్యా అన్యయా కయాచిత్ స్త్రి
యా పీతభూరిసురయాపి న మేదే న మత్తం- మాద్యతేర్భావే లిట్- తథాహి
మనసో నిర్వృతిః మదహేతుర్హి సామాన్యేన విశేషసమర్థనాదర్థాంతర
న్యాసః ఏషా నవోఢాభీరుశ్చ అన్యథా సాశంకాయాః పానాఘటనాదితి ॥
౨౮ ॥ కోపవతీతి ॥ కోపవతీ సరోషా అత ఏవానునయాన్ ప్రియప్రార్థనాన్య
గృహీత్వా అనాదృత్య అథో సంప్రతి విరహఖేదితచిత్తా పశ్చాత్తాపతప్తా
కాచిన్మధుమదేనాహితమోహా కృతచిత్తవిభ్రమా సతీ- కాంతమేవ కోపిత
మాత్మనా రోషితం కలయంతీ జానతీ అనునిన్యే సాపరాధాహం త్వమస్వేతి

సునిన్యే॥౨౯॥ కుర్వతా ముకులితాక్షియుగానామంగసాదమవసాదితవా
చాం। ఈర్ష్యయేవహరతా హ్రియమాసాం తద్గుణస్స్వయమకారి మదే
న॥౩౦॥ గండభిత్తిషు పురాసదృశీషు వ్యాంజి నాంచితదృశాం ప్రతిమేందుః।
పానపాటలితకాంతిషు పశ్చాల్లోధ్రచూర్ణతిలకాకృతిరాసీత్ ॥౩౧॥ ఉద్ధ
తైరివ పరస్పరసంగాదీరితాన్యుభయతః కుచకుంభైః। యోషితామతిమదేన
జుఘూర్ణుర్విభ్రమాతిశయపుంషి వపూంషి ॥ ౩౨ ॥ చారుతా వపురభూష

ప్రార్థితవతీ-మత్తేషు కిన్నసంభావితమితి భావః- ఏషా కలహాంతరికా॥౨౯॥
కుర్వతేతి ॥ ముకులితాక్షియుగానాం అవసాదితవాచాం కుంఠితగిరామా
సాం స్త్రీణాం అంగసాదం నిశ్చేష్టతాం కుర్వతా హ్రియం హరతా మదేనే
ర్ష్యయేవేత్యుత్ప్రేక్షా తస్యాః ప్రియో గుణః తద్గుణోక్షి నిమీలనవాక్సా
దాంగసాదనరూపః స్వయమకారి కృతః - హ్రీమదయోస్తుల్యానుభావ
త్వాదితి భావః॥ ౩౦॥ గండేతి॥ ప్రతిమేందుః ప్రతిబింబచంద్రః సదృశీషు స
మానవర్ణాస్వపి అంచితదృశాం సుదృశాం గండభిత్తిషు పురా సురాపా
నాత్ పూర్వం న వ్యాంజి నాభేది - తదేకతాపత్త్యా తద్వివిక్తతయా నగృ
హీత ఇత్యర్థః- అత ఏవ సామాన్యాలంకారః- సామాన్యం గుణసామ్యేన
యత్ర వస్త్వంతరైకతేతి లక్షణాత్ విపూర్వాదంజేః కర్మణి లుఙ్- అడజా
దీనామిత్యాడాగమః- పశ్చాత్పానానంతరం- పానేన పానమదేన పాట
లితా పాటలీకృతా కాంతిర్యాసాం తాసు గండభిత్తిషు లోధ్రచూర్ణస్య
లోధ్రపరాగస్య యస్తిలకః చిత్రకం - తమాలపత్రతిలకచిత్రకాణి విశేష
కః- ద్వితీయం చ తురీయం చ న స్త్రియామథ కుంకుమమిత్యమరః - తస్యాకృ
తిరివాకృతిర్యస్య స ఆసీత్- వైవర్ణ్యాద్వివిక్త ఏవాసీదిత్యర్థః - తిలకాకృ
తిరితి నిదర్శనాత్పూర్వోక్తసామాన్యసంసృష్టిః॥ ౩౧॥ ఉద్ధతైరితి॥ ఉద్ధతై
ర్దృప్తైరివ కుచకుంభైః పరస్పరసంగాత్ అన్యోన్యసంఘర్షాదుభయ
తః ఈరితాన్యాకృష్టాని తథా విభ్రమాతిశయం విలాసవిశేషం పుష్ణంతీతి త
త్పుంషి- నపుంసకస్య ఝలచ ఇతి నుమాగమః - యోషితాం వపూంషి పూ
ర్వవన్నుమాగమః - సాంతమహతస్సంయోగస్యేతి దీర్ఘః - విశేషః అతి
మదేన జుఘూర్ణుః భ్రముః దృప్తసంఘర్షస్తటస్థపీడాకరః యథా వృషభ
కలహాన్వృత్సపాదభంగ ఇతి భావః॥ ౩౨॥ చారుతేతి ॥ ఆసాం యోషితాం

యదా సా తామనూననవయౌవనయోగః। తం పునర్మకరకేతనలక్ష్మీస్తాం
మదో దయితసంగమభూషః॥ ౩౩॥ క్షీబతాముపగతాస్వనువేలం తాసు రో
షపరితోషవతీషు। అగ్రహీన్నసశరం ధనురుజ్ఝామాస నోజ్ఝితనిషంగమ
నంగః॥ ౩౪॥ శంకయాన్యయువతౌ వనితాభిః ప్రత్యభేది దయితస్స్ఫుటమే

వివశ్చారుతా సౌందర్యమభూషయత్ తాం చారుతాం అనూన నవయౌ
వనయోగః అభూషయత్ తం పునర్నవయౌవనయోగం మకరకేతనలక్ష్మీః
మన్మథసంపత్తిరభూషయత్ తాం మకరకేతనలక్ష్మీం దయిత సంగమ ఏవ
భూషా భూషణం యస్య సః మదో భూషయత్ తాం మదః తం చ దయితసం
గమ ఇత్యర్థః - అత్ర ప్రక్రమానుసారాత్తాం మదస్తమపి వల్లభసంగమ ఇ
తి ఛాయయా యోక్తవ్యే విశేషణత్వేన ప్రయోగో మహాకవీనామనుద్వే
గాత్ యథా భారవేః ప్రయోగః - శుచిభూషయతి శ్లోకే సనయాంకస్య చ
సిద్ధిభూషణ ఇతి ప్రయోక్తవ్యే సనయాపాదితసిద్ధిభూషణ ఇతి అత్రోత్త
రోత్తరస్య పూర్వపూర్వవిశేషణత్వాదేకావళిః - యత్రోత్తరోత్తరేషాం
స్యాత్పూర్వపూర్వం ప్రతి క్రమాత్ । విశేషణత్వకథనమసావేకావళిర్మ
తేతి లక్షణాత్॥ ౩౩॥ క్షీబతామితి॥ క్షీబతాం మత్తతాం - మత్తే శౌండో
త్కటక్షీబా ఇత్యమరః - క్షీబృ మద ఇత్యస్మాత్ ధాతోః - అనుపసర్గాత్ఫు
ల్లక్షీబకృశోల్లాఘా ఇతి నిష్ఠాంతో నిపాతః ఉపగతాసు ప్రాప్తాసు అత ఏవ అ
నువేలం ప్రతిక్షణం రోషపరితోషవతీషు కోపప్రసాదవతీషు తాసు స్త్రీషు వి
షయే అనంగస్స శరం ధనురగ్రహీన్న ఉజ్ఝితనిషంగం త్యక్తతూణీరం య
థా తథా ఉజ్ఝామాస నుత త్యాజ కిం - ఉజ్ఝ ఉత్సర్గే ఇతి - ఇజాదేశ్చ గురుమతో
నృచ్ఛ ఇత్యామ్ ప్రత్యయః - రుష్టాసు ధనుర్గ్రహణం పరితుష్టాసు త్యాగశ్చ
రోషపరితోషాభ్యాముత్ప్రేక్ష్యతే అన్యథా రోషానంతరం పరితోషః పరి
తోషానంతరం రోషశ్చ న స్యాతామితి భావః - రోషపరితోషయోర్ధనుర్గ్ర
హణోజ్ఝాభ్యాం యథాసంఖ్యేన అన్వయాదం యథాసంఖ్యాలంకారః - తేనో
త్ప్రేక్షయోరంగాంగిభావేన సంకరః॥ ౩౪॥ శంకయేతి॥ వనితాభిరన్యయు
వతౌ సపత్న్యాం శంకయా తత్సంగశంకామాత్రేణ దయితః స్ఫుటమేవ ని
శ్చితవదేవ ప్రత్యభేది సిద్ధవత్ ప్రత్యుద్ఘాటిత ఇత్యర్థః - అనుచితో యమపి స్ప
ర్శ్యానిధ్యాక్షయోగ ఇతి శంకాం పరిహరతి॥ నేతి మత్సరేణ హతాస్సంవృత్తా

వ। నష్టమంభవతితత్త్వవిచారేమత్సరేణహతసంవృతిచేతః॥౩౫॥ ఆననైర్వి
చకసేహృషితాభిర్వల్లభానభితనూభిరభావి । ఆర్ద్రతాంహృదయమా
పచరోషోలోలతిస్మవచనేషువధూనామ్॥౩౬॥ రూపమప్రతివిధానమనో
జ్ఞంప్రేమకార్యమనపేక్ష్యవికాసి । చాటుచాకృతకసంభ్రమమాసాంకా
ర్మణత్వమగమన్రమణేషు॥ ౩౭॥ లీలయేవసుతనోస్తులయిత్వాగౌరవా

ద్యగోపనంయస్యతచ్చేత స్తత్త్వవిచారేభూతార్థచింతాయాంతుమంసహి
ష్ణునభవతిమత్సరగ్రస్తచేతసామేషస్వభావఇతిభావః- సామాన్యేనవిశే
షసమర్థనరూపోర్థాంతరన్యాసః॥ ౩౫॥ ఆననైరితి ॥ వల్లభానభివల్లభస
మక్షమిత్యర్థః - అభిరభాగఇతిలక్షణార్థేకర్మప్రవచనీయత్వాత్ ద్వితీ
యా - వధూనామాననైర్విచకసేవికసితంభావేలిట్ తనూభిరంగైఃహృ
షితాభిఃపులకితైః- హృషేర్లోమస్వితీడాగమః- అభావిభూతంభావేలుఙ్-
హృదయంచార్ద్రతాంద్రవత్వమాపకారిణ్యంజహావిత్యర్థః- వచనేషురో
షఃకోపఃలోలతిస్మచలతిస్మవచనగతరోషఃవక్రతాపీనివృత్తేత్యర్థః- అత్ర
వధూష్వాననవికాసాద్యనేకక్రియాయోగపద్యాత్సముచ్చయాలంకారః
గుణక్రియాయౌగపద్యంసముచ్చయఇతిలక్షణాత్॥ ౩౬ ॥ రూపమితి॥ అ
ప్రతివిధానమప్రతియత్నమేవమనోజ్ఞంస్వభావసుందరమిత్యర్థః - రూ
పమాకృతిఃకార్యంప్రయోజనమనపేక్ష్యవికాసివర్ధమానంఅనౌపాధికమి
త్యర్థః - ప్రేమాకృతకసంభ్రమంఅకృత్రిమసంరంభంచాటు ప్రియవచన
మాసాంస్త్రీణాంరమణేషువిషయేకార్మణత్వంవశీకరణకర్మత్వం-వశక్రి
యాసంవననంమూలకర్మతుకార్మణమిత్యమరః - తద్యుక్తాత్కర్మణోణి
తిస్వార్థేణ్ప్రత్యయః- అగమత్ - ప్రాప్తానిగమేర్లుఙ్ ల్లైరఙాదేశః-అత్ర
రూపాదిష్వారోప్యమాణస్యకార్మణత్వస్యప్రకృతోపయోగాత్పరిణామా
లంకారః॥ ౩౭॥ లీలయేతి॥ లావణ్యంకాంతివిశేషోస్యాస్తీతిలావణికంలా
వణ్యావత్- అతఇనిఠనావితిఠన్ప్రత్యయే- ఠస్యేకః- యస్యేతిలోపే-హల
స్తద్ధితస్యేతియకారలోపః - అన్యత్రతులవణంపణ్యమస్యేతిలావణికోల
వణవ్యవహారీ-లవణాట్ఠఞ్ - తేనలావణికేనమానవంచనవిదాఅహంకా
రహరణదక్షేణఅన్యత్రపరిమాణప్రతారణపటునాతన్వోఃస్త్రియాఃవదనే
నకర్త్రాగౌరవాఢ్యంగాంభీర్యసంపన్నమపి అన్యత్రగురుత్వయుక్తమపి

ధ్యమపిలావణికేన। మానవంచనవిదావదనేనక్రీతమేవహృదయందయిత
స్య॥౩౮॥ స్పర్శభాజివిశదచ్ఛవిచారౌకల్పితేమృగదృశాంసురతాయ। స
న్నతిందధతిపేతురజస్రందృష్టయఃప్రియతమేశయనేచ॥ ౩౯॥ యూనిరా
గతరళైరపితిర్యక్ప్రాంతిభిశ్శ్రుతిగుణేనయుతస్య। దీర్ఘదర్శిభిరకారివధూ

దయితస్యహృదయంనాయకచిత్తంలీలయావిలాసేనైవ తులయిత్వాచా
లయిత్వాఅన్యత్రానాయాసేనైవోన్మాయగుర్వపిలఘుతయామిత్వేత్య
ర్థః - క్రీతంవశీకృతమేవఅన్యత్రమూల్యదానేనస్వీకృతమేవ -- అత్రవిశే
షణమహిమ్నైవవదనేవణిక్త్వస్యహృదయేపణ్యత్వస్యచప్రతీతేస్సమా
సోక్తిరలంకారః - వాచ్యస్యహృదయస్యప్రతీయమానపణ్యాభేదేనక్రీత
త్వోక్తేరలౌకికేహృదయావర్జనేలౌకికక్రయవ్యవహారసమారోపః॥ ౩౮॥
ఏవంమదనానుభావంవర్ణయిత్వా సంప్రీతిసురతకేళీవర్ణనాంప్రస్తౌ
తి - తత్రసురతంద్వివిధంబాహ్యమాభ్యంతరంచేతిబాహ్యంచేక్షణప్రభా
షణాశ్లేషచుంబనాద్యనేకభేదభిన్నంతత్రదృష్టివిశేషంతావదాహ ॥ స్ప
ర్శేతి॥ స్పర్శభాజితసుఖస్పర్శేవిశదావిమలాశుభ్రాచయాచ్ఛవిః కాంతిః
తయాచారౌరమ్యే సురతాయకల్పితేరతి సుఖదత్వేనసృష్టేవిహారయో
గ్యతయాసజ్జీకృతేచసన్నతిమానుకూల్యంప్రావీణ్యంచదధతి దధానేప్రి
యతమేశయనేచ మృగదృశాందృష్టయః స్త్రీణాంనేత్రాణిఅజస్రమవి
చ్ఛిన్నంపేతుఃపతితాఃయుగపదుభయాలోకనాత్ అభిలాషంవ్యంజయా
మాసురిత్యర్థః - అత్రప్రియతమశయనయోః ప్రకృతయోరేవధర్మ
సామ్యాదౌపమ్యప్రతీతేః కేవలప్రకృతగోచరాతుల్యయోగితా ॥ ౩౯ ॥
యూనీతి॥ రాగేణతరళైశ్చపలైరపిదర్శనోత్సుకైరపీత్యర్థః- యూనిప్రియే
తిర్యక్ప్రాంతిభిఃత్రపయావిప్రసారిభిఃదీర్ఘదర్శిభిరాయతాలోకనవ్యాపా
రైరిత్యర్థః - అన్యత్రరాగద్వేషచపలైఃఅతఏవతిర్యక్ప్రాంతిభిఃకుటిలవృత్తి
భిరపిదీర్ఘదర్శిభిఃఆగామికార్యజ్ఞైరిత్యర్థః- వధూనాంనయనైఃశ్రుతిగు
ణేనశబ్దగ్రహణపాటవేనయుతస్యశ్రూయతేనేనేతిశ్రవణంశ్రోత్రంతస్య
లంఘనమతిక్రామోహాకారికటాక్షాంతప్రాంతమిత్యర్థః -. అన్యత్రతు
శ్రవణమభ్యాసఇతియావత్ సైవగుణఃతేనయుతస్యశ్రూయత ఇతిశ్రవ
ణంశాస్త్రంతస్యలంఘనం నాకారిరాగద్వేషగ్రస్తాపిశాస్త్రజ్ఞైఃకపటచి

నాంలంఘనంనఘనయోశ్శ్రవణస్య॥౪౦॥ సంకథేచ్ఛురభిధాతుమనీశా సంముఖీనచబభూవదిదృక్షుః। స్పర్శనేనదయితస్యనతభ్రూరంగసంగచపలాపిచకంపే॥ ౪౧॥ ఉత్తరీయవినయాత్త్రపమాణారుంధతీకిలతదీక్షణమార్గం। ఆవరిష్టవికటేనవివోఢుర్వక్షసైవకుచమండలమన్యా॥౪౨॥ అంశుకంహృతవతాతనుబాహుస్వస్తికాపిహితముగ్ధకుచాగ్రా। భిన్నశంఖవలయంపరిణేత్రాపర్యరంభిరభసాదచిరోఢా॥౪౩॥సంజహారసహసాపరి

గ్భస్త్రాశ్రీక్రమాద్భిత్తేతిభావః - అయంచవ్యవహారోనయనేషురాగర క్తైరిత్యాదిశ్లిష్టవిశేషణమహిమ్నాగమ్యతఇతిసమాసోక్తిప్రభేదః - ఇయంచరాగదృష్టిరౌత్సుక్యానుభావః॥ ౪౦ ॥ సంకథేతి ॥ నతభ్రూఃస్త్రీ సంకథాయాం సంభాషణేఇచ్ఛురిచ్ఛావత్యపి - విందురిచ్ఛురిత్యుప్రత్యయాంతోనిపాతః అభిధాతుంసంభాషితుంఅనీశా అక్షమాబభూవదిదృక్షుఃద్రష్టుమిచ్ఛురపి దృశేస్సన్నంతాదుప్రత్యయః - సంముఖీఅభిముఖీనబభూవఅంగసంగ చపలాగాత్రస్పర్శలోలాపి దయితస్యనాయకస్యస్పర్శనేనచకంపేకంపితవతీ - ఏతేచకంపాదయోలజ్జా సాధ్వసానుభావాఃలజ్జావిజితమన్మథేయంముగ్ధా ॥ ౪౧ ॥ అథాలింగనంవర్ణయతి॥ ఉత్తరీయేతి॥ అన్యాస్త్రీఉత్తరీయవినయాత్ఉత్తరాంశుకాకర్షణాత్త్రపమాణాతదీక్షణమార్గం తస్యవోఢుర్దృష్టిపథంరుంధతీకిల ఆవృణ్వానేవవస్తుతఇతికిలార్థః - వికటేనవిశాలేన॥ విశంకటంవిశాలంస్యాత్ఉరురాళం వికటంతథేతివైజయంతి - సంప్రోదశ్చకటజితిచకారాద్వేః కటచ్ప్రత్యయః - వివోఢుఃపరిణేతుఃవక్షసైవకుచమండలమావరిష్టఆవృతవతికుచావరణవ్యాజేనఆలింగితవతీత్యర్థః - వృఞోలఙితజ్ అడాగమః- అత్రకుచసంవరణేనఆలింగనేచ్ఛానిగూహనాత్ మీలనభేదః - ఏషాలజ్జామన్మథమధ్యస్థామధ్యమా॥౪౨॥అంశుకమితి॥ అంశుకముత్తరీయంహృతవతాపరిణేత్రాభర్త్రాతన్వోఃకృశయోఃబాహ్వోఃస్వస్తికోబంధవిశేషస్తేనపిహితేతిరోహితే ముగ్ధసుందరేకుచాగ్రేయయాసా తథోక్తా అచిరోఢానవోఢాభిన్నానిశంఖస్యవలయానియస్మిన్కర్మణితద్యథాతథారభసాద్వేగాత్పర్యరంభిగాఢమాశ్లిష్టేత్యర్థః రభేర్ణ్యంతాత్కర్మణిలుఙ్ - రభేరశబ్లిటోరితినుమాగమః- ఏషాచముగ్ధా॥౪౩॥సంజహారేతి॥

రబ్ధప్రేయసీషు విరహయ్య విరోధమ్। సంహితం రతిపతిస్స్మితభిన్నక్రోధమాశు తరుణేషు మహేషుం॥౪౪॥ స్రంసమానముపయంతరి వధ్వాశ్లిష్టవత్యుపసపత్ని రసేన। ఆత్మనైవ రురుధే కృతి నేమ స్వేదసంగి వసనం జఘనేన॥౪౫॥ పీడితే పరదురః ప్రతిపేషం భర్తరి స్తనయుగేన యువత్యాః। స్పష్టమేవ దళతః ప్రతినార్యాస్తన్మయత్వమభవద్ధృదయస్య॥౪౬॥ దీపితస్మరము ర

రుణేషు యువసు విరోధం ప్రణయకలహం విరహయ్య విహాయ రహయతేః స్వార్థణ్యంతాత్ - ల్యపి లఘుపూర్వాదిత్యయాదేశః సహసా పరిరబ్ధాః ప్రేయస్యో యైస్తేషు పరిరబ్ధప్రేయసీష్వాశ్లిష్టవధూకేషు సత్సు - ఈయసశ్చేతి నిషేధాత్ కబభావః - ఈయసో బహుప్రీహౌ ప్రతిషేధో వక్తవ్య ఇత్యుపసర్జనహ్రస్వనిషేధః - రతిపతిః కామః సంహితం ప్రాగారోపితం మహేషుం మహాంతం శరం స్మితభిన్నక్రోధం స్వయత్నసాఫల్యాత్ స్మితముద్రితపూర్వరోషం యథా తథా ఆశు సంజహార - సిద్ధే హ్యర్థే సాధనానవకాశాదిత్యర్థః - పరిరంభాంతో యూనాం ప్రగ్రహ ఇతి భావః॥౪౪॥ స్రంసమానమితి॥ ఉపయంతరి భర్తరి రసేన రాగాంధత మేత్యర్థః - ఉపసపత్ని సపత్నీసమీపే - సమీపార్థేఽవ్యయీభావే - నపుంసకహ్రస్వత్వం శ్లిష్టవత్యాశ్లిష్టవతి సతి స్రంసమానం స్పర్శసుఖపారవశ్యాత్ భ్రశ్యమానం తథాపి స్వేదసఙ్గి స్వేదేన సాత్వికేన సక్తం వధ్వాః వసనం కృతినా కుశలేన స్యాస్యేదం లాఘవమితి జానతేవేత్యర్థః - జఘనేన కర్త్రా ఆత్మనైవ స్వయమేవ రురుధే రుద్ధం సాతునవేత్రీతి భావః - స్వేదహేతుకస్య స్రంసనిరోధస్యజ్ఞానహేతుకత్వముత్ప్రేక్ష్యతే॥౪౫॥ పీడిత ఇతి॥ యువత్యాః యువతేః స్తనయుగేన కుచయుగేన భర్తరి పురోఽగ్రే సపత్నీసమక్షమేవ ఉరః ప్రతిపేషం - పరిక్లిశ్యమానే చేతి ణముల్ ప్రత్యయః - కృన్మేజంత ఇత్యవ్యయసంజ్ఞా - పీడితే సతి దళత ఈర్ష్యయా దీర్యమాణస్య ప్రతినార్యాస్సపత్న్యాః హృదయస్య తన్మయత్వం భర్తృతాదాత్మ్యం స్ఫుటమభవదేవ - అన్యథా కథమన్యపీడనాదన్యస్య దళనమితి భావః - అత ఏవేయమసంగత్యలంకారోపజీవనీ తన్మయత్వోత్ప్రేక్షేతి సంకరః - కార్యకారణయోర్భిన్నదేశత్వేనా స్యాదసంగతిః॥౪౬॥ దీపితేతి॥ వల్లభే దీపితస్మరము దీపితకామం యథా తథా ఉరస్యుపపీడ్య ఉరస్యుపపీడం - సప్తమ్యాం చోపపీడరుధకష ఇతి ణముల్ - తత్పురుషే

స్యోపపీడంపల్లభేఘనమభిష్వజమానే। చక్రతాన్నయయతుః కుచకుంభా
సుభ్రువః కఠినతాతిశయేన॥ ౪౭ ॥ సంప్రవేష్టుమివ యోషిత ఈషుః శ్లిష్య
తాం హృదయమిష్టతమానామ్। ఆత్మనస్సతతమేవ తదంతర్వర్తినో న ఖలు
నూనమజానన్॥ ౪౮ ॥ స్నేహనిర్భరమధత్త వధూనామార్ద్రతాం వపు
రసంశయమంతః। యూని గాఢపరిరంభిణి వస్త్రక్నోపమంబు వవృషే య
దసేన॥ ౪౯ ॥ నస్త్రమాతి వపుషః ప్రమదానామంతరిష్టతమసంగమజన్మా।

కృతిబహుళమిత్యాలిక్ ఘనం గాఢమభిష్వజమానే పరిరంభమాణే సతి- పరి
రంభః పరిష్వంగసంశ్లేషఉపగూహనమిత్యమరః- సుభ్రువః కుచకుంభాః క
ఠినతాతిశయేన చక్రతాం పరిమండలతాం-నయయతుః న ప్రాప్తా-అత్ర గా
ఢాలింగనాత్ కుచకుంభయోః చక్రత్వసంబంధేపి అసంబంధోక్త్యైరతిశయో
క్తిభేదాలంకారః॥ ౪౭ ॥ సంప్రవేష్టుమితి॥ యోషితః శ్లిష్యతామాలింగత
తామిష్టతమానాం హృదయం సంప్రవేష్టుమీషురిచ్ఛంతి స్మేవేతి గాఢాశ్లేష
నిమిత్తా క్రియాస్వరూపోత్ప్రేక్షా గుణస్వరూపోత్ప్రేక్షా వా వివక్షాభేదా
త్-అతఏవాత్మనః స్వాః సతతమేవ తదంతర్వర్తినః తేషామిష్టతమానామం
తర్హృదయేష్వవస్థితాన్నాజానన్ నూనం- అన్యథా కథం పునః ప్రవేశే
చ్ఛేతి భావః- ఇయమజ్ఞానోత్ప్రేక్షా పూర్వోత్ప్రేక్షాసాపేక్షేతి సజాతీ
యసంకరః॥ ౪౮ ॥ స్నేహేతి॥ స్నేహనిర్భరం ప్రేమరసపూర్ణం తైలాదిద్ర
వ్యపూర్ణంచ - స్నేహస్తు ద్రవహార్దయోరితి వైజయంతీ॥ అతఏవ వధూ
నాం వపురంతశ్చార్ద్రతాం ద్రవత్వంఅధత్త- స్నేహద్రవ్యపూర్ణమంతరా
ర్ద్రం భవతీతి భావః. అసంశయం సంశయస్యాభావః - అర్థాభావేవ్యయీ
భావః- కుతః యద్యస్మాత్ యూని పుంసి గాఢం పరిరంభత ఇతి గాఢపరిరంభి
ణి గాఢాశ్లేషిణి సతి-అసేన వపుషా కర్త్రా వస్త్రం క్నోపయిత్వా పరిషిచ్య
వస్త్రక్నోపం- క్నూయీ ధాతోర్ణ్యంతాత్ - అర్తిహ్రీత్యాదినా పుగాగ
మే- చేలేక్నోపేరితి ణముల్ ప్రత్యయః-అంబు వవృషే సృష్టం కర్మణి లిట్-
అంతరనార్ద్రస్య నిష్పీడనాద్బహిరంబుస్రావాసంభవాత్తన్నిమిత్తేయ
మంతరార్ద్రతోత్ప్రేక్షా ప్రియాంగసంగాత్తథాస్విన్నేతి - సాత్వికో
దయోక్తిః॥ ౪౯ ॥ నేతి॥ ప్రమదానామిష్టతమసంగమేన జన్మ యస్యసః-
న్మాద్యుత్తరపదత్వాద్వ్యధికరణబహుబ్రీహిరితి వామనః - బహుష్వప్లు

యద్బహిర్బహురవాప్య వికాసం వ్యానశేఽనురుహాణ్యపి హర్షః ॥ ౫౦ ॥
యత్ప్రియవ్యతికరాత్ప్రమదానామంగజేన పులకేన బభూవే । ప్రాపితే
న భృశముచ్ఛ్వసితాభిర్నీవిభిస్సపదిబంధనమోక్షః ॥ ౫౧ ॥ హ్రీభరాదవన
తం పరిరంభే రాగవాన వటుజేష్వపకృష్య । అర్పితోష్ఠదళమాననపద్మం
యోషితో ముకుళితాక్షమథాసీత్ ॥ ౫౨ ॥ పల్లవోపమితిసామ్యసపక్షం దష్టవ

విపులానేకయోర్బహురితి వైజయంతీ - హర్షేణ పుష్టః అంతస్థితస్మి
అత్యుద్రేకాన్నాంతస్స్మమిత ఇత్యుత్ప్రేక్షా - కుతః యద్యస్మాత్ బహిర్వ
పుషో బహిర్వికాసం వృద్ధిమవాప్య తనురుహాణి రోమాణ్యపి వ్యానశే వ్యాప-
కర్తరి లిట్ ॥ అశ్నోతేశ్చేతి నుడాగమః - అత్రైవ రోమహర్షస్య బహిర్వి
కాసనిమిత్తకాంతరమానోత్ప్రేక్షా - ఆనందరోమాంచయోః శ్లేషమూ
లాభేదాధ్యవసాయాతిశయోక్త్యనుప్రాణితేతి సంకరః ॥ ౫౦ ॥ యదితి ॥ ప్ర
మదానాం స్త్రీణాం ప్రియస్య భర్తుర్వ్యతికరాత్ సంస్పర్శాత్ సంగమా
చ్చాంగజేన అంగవ్యాపినా పుత్రేణ చ పులకేన బభూవే భూతమితి యత్
భావే లిట్ - తేన పులకోదయేన పుత్రోదయేన చ భృశముచ్ఛ్వసితాభిరు
చ్ఛూనాభిః మోక్షాశయా ఆశ్వాసితాభిశ్చ నీవీభిః లక్షణయా కటివస్త్రైః అ
న్యథా బంధనశబ్దేన చ పౌనరుక్త్యాత్ సపది బంధనమోక్షః గ్రంధిభేదో నిగళ
మోచనం చ ప్రాపి ప్రాప్తః కర్మణి లుఙ్ - అభ్యుదయేషు రాజానో బంధా
న్మోచయంతీతి భావః - అత్ర ప్రకృతపులకనీవిగతాంగజత్వోచ్ఛ్వసితత్వా
దివిశేషణసామ్యాద్బంధనమోక్షసంబంధాచ్చ ప్రకృతపుత్రక్షారాగత
ప్రతీతేః సమాసోక్తిరలంకారః ॥ ౫౧ ॥ అథ చుంబనక్రీడాం వర్ణయతి ॥ హ్రీతి ॥
పరిరంభే ఆలింగనే హ్రీరేవ భరస్తస్మాదవనతం భారాక్రాంతం నమితమితి భా
వః - అర్పితం స్వముఖేన హితం ఓష్ఠ ఏవ దళం యస్య తత్ యోషిత ఆననమేవ ప
ద్మం రాగవాన్ ప్రాగి అవటుజేషు చరమశిరోరుహేషు ॥ అవటుర్ఘాటా కృ
కాటికేత్యమరః - అవటుజాకర్షణాదున్నమయ్యేత్యర్థః . ముకుళితాక్షం
సుఖసిమీలితాక్షం యథా తథా ॥ బహువ్రీహౌ సక్థ్యక్ష్ణోః స్వాంగాత్షచ్ - అ
థాసీత్ పపౌ - ఘటోర్లుఙ్ ॥ ఆదేచ ఇత్యాత్వం అస్తిసిచోఽపృక్త ఇతీడాగమః
అత్రాననోష్ఠస్య పద్మదళత్వరూపణాత్ తద్రాగిణాం మధుపత్వం గమ్యత ఇ
త్యేకదేశవివర్తిరూపకం ॥ ౫౨ ॥ పల్లవేతి ॥ పల్లవేనోపమిత్యా సాదృశ్యేన

త్యధరబింబమభీష్టే । పర్యకూజి సరుజేవతరుణ్యాస్సారలోలవలయినకరే
ణ॥౪౩॥ కేనచిన్మధురముల్బణరాగంబాష్పతప్తమధికంవిరహేషు । ఓష్ఠప
ల్లవమపాస్యమహార్తంసుభ్రువస్సరసమక్షిచుచుంబే॥౪౪॥ రేచితంపరిజ
నేనమహీయః కేవలాభిరతదంపతిధామ । సామ్యమాపకమలాసఖవిష్వ
క్సేనసేవితయుగాంతపయోధేః॥౪౫॥ అనృతాన్యపినిరంతరముచ్చైర్యో

యతాస్సామ్యంతేనసపత్నం ఉభయోరపిపల్లవైకోపమానత్వ సాధర్మ్యాత్
త్సుహృద్భూతంఅధరోబింబమివతదధరబింబంఅభీష్టే ప్రియతమేదష్టవతి
సతి- సహరుజాసరుక్ తేనసరుజేవసవ్యధేవ ఇత్యర్థః రుగ్రుజాచోపతాప
త్యమరః - తారాణ్యుచ్చైః క్రోశంతికుతఃలోలానిచలానివలయానికంకణా
నియస్య తేనతరుణ్యాఃకరేణపర్యకూజిపరికూజితంభావేలుఙ్- సుహృద్దుః
ఖాద్దుఃఖాయంతేసుహృదఇతిభావః-అత్రకంకణద్వారస్యకరకూజనస్యవి
ధూననహేతుకస్యసరుజేవేతిరుగ్హేతుకత్వముత్ప్రేక్ష్యతే॥ ౪౩ ॥ కేనేతి॥
కేనచిద్రాగిణామధురంరసవంతంఉల్బణరాగంతంతథాపి విరహేష్వధి
కంబాష్పేణ విరహోష్మణాతప్తంసుభ్రువఃఓష్ఠపల్లవమపాస్య సరసం
సార్ద్రంశీతమక్షిచుచుంబేచుంబితం అత్రతప్తత్వరసవత్త్వయోర్విశేష
ణగత్యాఓష్ఠపల్లవద్యాగాక్షిచుంబనద్వయహేతుకం కావ్యలింగంసాపే
క్షత్వాత్సంకీర్యతే॥౪౪॥ ఏవంబాహ్యసురతముక్త్వాభ్యంతరసురతవర్ణ
నాంప్రస్తౌతి॥ రేచితమిత్యాదినా॥ పరిజనేన రేచితంరిక్తీకృతంఅతఏవకేవ
లాఏకాకినాఅభిరతాఅనురక్తా-దంపతీజంపతీజాయాపతీభార్యాపతీచతా
విత్యమరః- రాజదంతాదిషుజాయాశబ్దస్య దంభావోజంభావశ్చవికల్పా
న్నిపాతితః - మహీయోమహత్తరంధామకేళీగృహంకమలాసఖేనలక్ష్మీ
మాత్రసహచరేణవిష్వక్సేనేన విష్ణునాసేవితస్యఅధిష్ఠితస్య యుగాంతప
యోధేఃసామ్యమాపేత్యుపమాలంకారః- యుగాంతవిశేషణంవివిక్తతా
ద్యోతనార్థంఏతేనవిహారయోగ్యతోక్తా॥ ౪౫॥ అథవిస్రంభవిహారానే
వాహ॥అనృతానీతి॥ఉచ్చైరున్నతేనఉరసిజద్వితయేననిరంతరంనీరంధ్రం
అనృతానిసంవృతాన్యపియోషితాంహృదయానివక్షాంసి చేతాంసిచతేతి
తోవిమృశద్భిఃఇతస్తతః పరామృశద్భిః రాగిణాంపాణిభిః జగృహిరేగృ
హీతాని- నిగూఢవస్తుహస్తప్రాప్యమర్శాల్లభ్యతఇత్యేకత్రభావఃఅన్యత్రకో

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

షితామురసిజద్వితయేన। రాగిణాంతత ఇతో విమృశద్భిః పాణిభిర్జగృహి-
రే హృదయాని॥౫౬॥ కామినామసకలాని విభుగ్నైః స్వేదవారిమృదుభిః క-
రజాగ్రైః। అక్రియంత కఠినేషు కథంచిత్కామినీకుచతటేషు పదాని॥౫౭॥ ఊ-
ష్మణః స్తనశిలాశిఖరాగ్రాదాత్తఘర్మసలిలైస్తరుణానాం। ఉచ్ఛ్వస-
త్కమలచారుషు హస్తైర్నిమ్ననాభిసరసీషు నిపేతే॥౫౮॥ ఆమృశద్భిరభితో
వలివీచీర్లోలమానవితతాంగులిహస్తైః। సుభ్రువామనుభవాత్ప్రితి పేదేము-

---

ఛ్రిలబ్ధః ప్రియకరస్పర్శః తాసాం హృదయగ్రాహ్యోఽభూదితి భావః - నై-
రంతర్యేణ ప్రతిబద్ధనతోరపి కుచయోః కథంచిదంతరం సంపాద్య హృద-
యాని స్పృష్టాన్యేవేతి వాక్యార్థః - అత్ర ద్వయానామపి హృదయానాం
ప్రకృతత్వాత్కేవలప్రకృతశ్లేషః॥౫౬॥ కామినామితి॥ స్వేదవారిణా సా-
త్వికేనాంగులిస్వేదేన మృదుభిః కోమలతాం గతైః అతఏవ విభుగ్నైః విన-
మ్రైః కామినీనాం కరజాగ్రైః నఖాగ్రైః కఠినేషు కామినీకుచతటేషు అస-
కలాన్యసమగ్రాణి పదాని కథంచిదక్రియంత కృతాని కఠినేషు మృదూనాం ప-
దలాభో దుస్సంపాద ఇతి భావః - నఖక్రియాప్రవృత్తేత్యర్థః - అత్ర కుచా-
నామీదృక్కాఠిన్యాసంబంధేపి సంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః॥౫౭॥ ఊష్మణ ఇ-
తి॥ ఊష్మణః యౌవనోష్మయుక్తాత్ స్తనావేవ శిలాశిఖరే తయోరగ్రాదుప-
రిభాగాదాత్తఘర్మసలిలైః ఉష్ణదేశవిహారాత్ప్రస్విన్నైః తరుణానాం
హస్తైః ఉచ్ఛ్వసత్కమలవత్కమనైః చారుషు నిమ్నాసు నాభిష్వేవ సరసీషు
నిపేతే పతితం - ఉష్ణస్విన్నానాం కుతశ్చిదున్నతాత్ప్రయాసి పాతో యుక్త ఇ-
తి భావః - ప్రథమం కుచౌ తతో నాభిదేశమస్పృశన్నిత్యర్థః - అత్ర కుచ-
యోశ్శిలాశిఖరత్వేన నాభీనాం సరసీత్వేన చ రూపణాద్ధస్తానామాయస్త-
పురుషత్వరూపణం గమ్యత ఇతి ఏకదేశవివర్తి రూపకం॥౫౮॥ ఆమృశద్భిరి-
తి॥ వలయో వీచయ ఇవ తా వలివీచీరభితః ఆమృశద్భిః లోలమానాశ్చలనశీ-
లాః - తాచ్ఛీల్యవయోవచనశక్తిషు చానశితిచానశ్ ప్రత్యయః నతు శాన-
చ్ లోలేః పరస్మైపదిత్వాత్ అత ఏవ లోలమానాదయశ్చానశితి వామనః-
లోలమానా వితతాః ప్రసారితాశ్చాంగుళయో యేషాం తైర్హస్తైర్వేషాం
తైః అభీష్టైః ప్రియతమైః సుభ్రువాం మధ్యం ముష్టిమేయం ముష్టిగ్రాహ్యమి-

ష్టిమేయమితి మధ్యమభీష్టః ॥౫౯॥ ప్రాప్య నాభినదమజ్జనమాశు ప్రస్థితం నివ
సనగ్రహణాయ । ఔపనీవికమరుద్ధ కిల స్త్రీ వల్లభస్య కరమాత్మకరాభ్యా
మ్ ॥౬౦॥ కామినః కృతరతోత్సవకాలక్షేపమాకులవధూకరసంగి । మేఖలా
గుణవిలగ్నమసూయాం దీర్ఘసూత్రమకరోత్పరిధానమ్ ॥ ౬౧ ॥ అంబరం
వినయతః ప్రియపాణేర్యోషితశ్చ కరయోః కలహస్య । వారణామివ విధా
తుమభీక్ష్ణం కక్ష్యయా చ వలయైశ్చ శిశిఞ్జే ॥ ౬౨ ॥ గ్రంథముద్గ్రథయితుం హృద

త్యనుభవాదాత్మప్రత్యక్షాత్ ప్రతిపేదే ప్రతిపన్నం న తు ప్రసిద్ధిమాత్రా
దితి భావః - అముష్టిమేయస్యముష్టిమేయత్వోక్తేరతిశయోక్తిభేదాలంకా
రః ॥ ౫౯ ॥ ప్రాప్యేతి ॥ నాభిరేవ నవో హ్రదః నద ఇతి రూపకం తత్ర మజ్జనం
ప్రాప్యాశు నివసనగ్రహణాయ వస్త్రాకర్షణాయేత్యర్థః- స్నాతస్య వ
స్త్రగ్రహణం యుక్తమితి భావః- ప్రస్థితం ప్రవృత్తం ఉపనీవి నీవిసమీపే ప్రా
యేణ భవమౌపనీవికం తత్ర వ్యావృతమిత్యర్థః- ఉపజానూపకం తౌపనీవే
ష్ఠక్ వల్లభస్య కరం స్త్రీ ఆత్మకరాభ్యామరుంధ కిల రోధం నాటితవతీత్యర్థః
రుధేర్లుఙ్ తఙ్ ॥ ౬౦ ॥ కామిన ఇతి ॥ ఆకులే ప్రియకరనివారణవ్యగ్రే వధూక
రే స్త్రీకరే సంగి సక్తం - మేఖలైవ గుణస్తత్ర విలగ్నం దీర్ఘసూత్రం ఆయ
తతంతుకం అత్యాయతత్వాద్బహుధా వేష్టితమిత్యర్థః - బడక్రియం చ దీ
ర్ఘసూత్రశ్చిరక్రియ ఇత్యమరః - ఏవం కృతోరతస్యైవోత్సవస్య కాల
క్షేపః కాలవిళంబో యేన తత్ - పరిధానం అధోంశుకం కామినః అసూయా
మకరోత్ - ఇచ్ఛావిఘాతాదీర్ష్యాం జనయామాసేత్యర్థః- అత్ర కరసం
గాదిపదానాం విశేషణగత్యా అసూయాహేతుత్వాదనేకపదార్థహే
తుకం కావ్యలింగమలంకారః ॥౬౧॥ అంబరమితి ॥ అంబరం వస్త్రం వినయతః
అపసారయతః ప్రియపాణేర్యోషితః కరయోశ్చ తన్నిరోధకయోరితి భా
వః- కలహస్య వారణాం పిధాతుం సవారణం కర్తుమివేతి ఫలోత్ప్రేక్షా- క
క్ష్యయా కాంచ్యా * కక్ష్యా కక్ష్యే వరత్రాయాం కాంచ్యాం గేహప్రకోష్ఠ
యోరితి వైజయంతీ । కటిమేతి త్వాంతపారే తు *కక్ష్యోద్గ్రహణికా కాంచి
ప్రకోష్ఠగజరజ్జుష్విత విశ్వః - వలయైః కంకణైశ్చాభీక్ష్ణం శిశింజే చుక్రుశే
భావే లిట్ ॥ భూషణానాం తు శింజితమిత్యమరః ద్వయోః కలహమానయోః
పార్శ్వస్థాః సాక్రోశం వారయంతీతి భావః- శిజరయం తాలవ్యాదిః నద
త్యః యోః షేః ఙ్ క్త్రే ॥ ౬౨ ॥ గ్రంథమితి ॥ హృదయేశే ప్రియే వాసస్

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

యే శేవానసః స్పృశతి మానధనాయాః। భ్రూయుగేన సపది ప్రతిపేదే రోమభిశ్చ సమమేవ విభేదః॥ ౬౩ ॥ ఆశు లంఘితవతీష్టకరాగ్రే నీవిమర్ధముకులీకృతదృష్ట్యా। రక్తవైణికహతాధరతంత్రీమండలక్వణితచారుచుకూజే॥ ౬౪॥ ఆయతాంగులిరభూదతిరిక్తః సుభ్రువాం కృశిమశాలిని మధ్యే। శ్రోణి

వస్త్రస్య గ్రంథింబంధనం ఉద్గ్రథయితుం విస్రంసయితుం గ్రంథయ వేశ్చా శాదికాల్ తునుఙ్క్ స్పృశతి సతి మానధనాయాః మానవత్యాః కామిన్యాః ఇతి శేషః- అతఏవ భ్రూయుగేన రోమభిశ్చ కర్తరి తృతీయా సపది సమం యుగపదేవ విభేదో భదగో హర్షశ్చ ప్రతిపేదే ప్రాప్తః అత్ర మానవతీత్వాత్ కామినీత్వాచ్చ నీవిస్పర్శే యుగపదమర్ష హర్షయోరుదయాత్తదనుభావయోః- భ్రూభంగరోమాంచయోరపి యుగపదావిర్భావ ఇతి భావః- అత్ర భ్రూభంగరోమాంచక్రియయోస్సముచ్చయాత్ సముచ్చయభేదః స చ విభేద ఇతి శ్లేష ప్రతిభోత్థాపితాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణిత ఇతి సంకరః॥ ౬౩॥ ఆశ్వితి ॥ ఇష్టస్య ప్రియస్య కరాగ్రే హస్తాగ్రే నీవిం వస్త్రగ్రంధితం ఆశు హఠాత్ లంఘితవత్యతిక్రాంతవతి ఊరుమూలంగతే సతీత్యర్థః- అర్ధముకులీకృతదృష్ట్యా సుఖపారవశ్యాత్ అర్ధనిమీలతాక్ష్యా స్త్రియా రక్తో రక్తకంఠః స్వయం గానకుశలః వీణా శిల్పం అస్యేతి వైణికః వీణావాద్యనిపుణః- శిల్పమితి ఠక్ రక్తేన వైణికేన యంత్రే గానకుశలేన హతం వాదితం యదధరం తంత్రీణాం మండలం సమూహః బహుతంత్రికో స్వరమండలాది వీణా భేదః తస్య క్వణితమివ చారు యథా తథా చుకూజే కూజితం భావేలిట్ అధరగ్రహణం తత్ర మాధుర్యాతిశయాత్ స్పర్శసుఖాతిరేకాత్ తంత్రీకంఠస్వరవ్యతికరమనోహరః కోపి రతిసర్వస్వభూతః కంఠకూజితవిశేషః కృత ఇత్యర్థః - అతఏవ రక్తవైణిక ఇతి విశేషణం క్వణితచార్విత్యుపమాలంకారః॥ ౬౪॥ ఆయతేతి॥ ఆయతాః అంగుళయో యస్య సః ప్రియకరః కృశస్య భావః కృశిమా కార్శ్యం - పృథ్వాదిభ్య ఇమనిజ్వా- రబుతో హలాదేర్లఘోరితి రేఫాదేశః - తేన శాలతే శోభత ఇతి తస్మిన్ సుభ్రువాం మధ్యే అతిరిక్తోధికో అభూత్ మధ్యస్య అతి కార్శ్యాదస్పృష్టైకదేశో భూదిత్యర్థః - పృథులాసు శ్రోణిషు పునః సకలేన కృత్స్నేన తతేన సఅంతర్భాగేన స్పర్శనాపక్రమేణ శ్రోణిమస్పృశదిత్యర్థః - అత్ర కరస్య మధ్యా

షుప్రియకరఃపృథులానుస్పర్శమాపసకలేనతలేన ॥ ౬౫ ॥ చక్రురేవలల
నోరుషు రాజీఃస్పర్శలోభవశలోలకరాణాం। కామినామనిభృతాన్యపిరం
భాస్తంభకోమళతరుషునఖాని॥ ౬౬॥ ఊరుమూలచపలేక్షణమఘ్నన్నై
ర్వతంసకుసుమైఃప్రియమేతాః । చక్రిరేసపదితానియథార్థంమన్మథస్యకు
సుమాయుధనామ ॥ ౬౭ ॥ ధైర్యముల్బణమనోభవభావానామతాంచవ

నతిరేకేప్యతిరేకోక్తేరతిశయోక్తిః॥౬౫॥చక్రురితి॥ స్పర్శలోభవశేనోరు
స్పర్శతృష్ణాపరతంత్రేణలోలకరాణాంచంచలపాణీనాంకామినాం అని
భృతాన్యపినఖానిరంభాస్తంభకోమలతరుషుకదళీకాండకోమలస్వరూపే
షులలనానామూరుషురాజీః రేఖాశ్చక్రురేవఊరుపరామర్శనాంతరీయ
కనఖస్పర్శమాత్రాదేవరేఖాజాతాఇత్యర్థః-అత్రకోమలతాయావిశేషణ
గత్యారాజీకరణహేతుత్వాత్కావ్యలింగమలంకారః॥౬౬॥ ఊర్వితి॥ ఏ
తాఃస్త్రియఃఊరుమూలేసక్థిమూలేచపలేక్షణంలోలచక్షుషంప్రియంనై
ర్వతంసకుసుమైఃకర్ణావతంసపుష్పైఃఅఘ్నన్ - వష్టివాగురిరల్లోపమవాప్యోరుప
సర్గయోరిత్యకారలోపః అఘ్నన్ అతాడయన్ హంతేర్లఙ్ - గమహనే
త్యాదినాఉపధాలోపః- హోహంతేరితికుత్వం- తానివతంసకుసుమాని
మనోమథ్నాతీతిమన్మథఃపృషోదరాదిత్వాత్సాధుః - తస్యమన్మథస్యకుసు
మాన్యాయుధాన్యస్యేతికుసుమాయుధ ఇతియన్నామతద్యథార్థంచక్రి
రేచక్రుఃతత్కార్యకారిత్వాదితిభావః - అత్రావతంసేష్వారోప్యమాణ
స్యమన్మథాయుధత్వస్యప్రకృతోపయోగాత్పరిణామాలంకారః॥౬౭॥ధై
ర్యమితి॥ రమణ్యఃఉల్బణఉద్రిక్తామనోభవభావోరతి రాగోయాసాంతా
అపిఅభిరుచిరేషుప్రియేషుధైర్యమౌదాసీన్యంతేనిరేచక్రుఃవపుః స్వాంగం
అర్పితవత్యోపియథేష్టకరణాయదత్తవత్యోపి వామతాంవక్రతాంచతేనిః
రేలలితం మనోహరంసౌరతంసురతసంబంధిధార్ష్ట్యం ప్రాగల్భ్యం
యాసాంతాస్తథాపివ్రీడితం వ్రీడాంతేనిరేఇహస్త్రీణాంరహసిరాగా
గార్పణధార్ష్ట్యాదిగుణాఅప్యాగంతుకతయాసహజధైర్యవక్రతాద్రీ
ళైఃపునఃపునః ప్రతిబధ్యంతఏవేతిభావః - అత్రరాగాదీనాంధైర్యాదిభిః
సహసమావేశితవిరోధస్యసహజాగంతుకత్వాభ్యామాభాసీకరణాద్వి
రోధాభాసోలంకారః- ధైర్యాదిగుణసముచ్చయాత్సముచ్చయాలంకా

పురర్పితవత్యాః। వ్రీడితం లలితసౌరతధార్ష్ట్యైః స్త్రైః శోభిరుచిరేషురమణ్యాః॥
౭౮॥ పాణిరోధమనిరోధితవాంఛం భర్త్సనాశ్చ మధురస్మితగర్భాః।
కామినస్స్మ కురుతే కరభోరూర్హారి శుష్కరుదితం చ సుఖేపి॥౭౯॥ వార
ణార్థపదగద్గదవాచామీర్ష్యయా ముహురపత్రపయా చ। కుర్వతే స్మ సు
దృశామనుకూలం ప్రాతికూలికతయైవ యువానః॥౮౦॥ అన్యకాలపరిహార్య

శ్చేతి సంకరః॥ ౭౮॥ పాణీతి ॥ కరభ ఇవ ఊరూ యస్యాస్సా కరభోరూః
స్త్రీ- ఊరూత్తరపదాదౌపమ్యే ఇత్యూఙ్ప్రత్యయః- మణిబంధాదాకనిష్ఠం
కరస్య కరభో బహిరిత్యమరః - అనిరోధితవాంఛం అనివారితప్రియమనో
రథం యథా తథా కామినః పాణిరోధం నీవీమోక్షణవ్యాపృతస్య ప్రియపా
ణేర్నివారణం కురుతే స్మ తథా మధురం మనోహరం స్మితం గర్భేఽన్తర్వర్తి
యాసు తాః మందహాసమిశ్రా భర్త్సనాః తర్జనాశ్చ కురుతే స్మ సుఖేపి అధర
పీడనాదౌ సుఖాతిరేకే సత్యపి హారి మనోహారి శుష్కరుదితం అనశ్రుద్రావ
నార్ద్రం రోదనం చ కురుతే స్మ స్త్రీణామేష స్వభావో యదిష్టమప్యనిష్టవ
న్నివారయంత్యేవ సురతసుఖముపభుంజత ఇత్యర్థః- అత్ర సుఖేపి దుఃఖవ
దుపచారాత్ కుట్టమితాఖ్యానుభావో ద్రష్టవ్యః- కేశాధరాదిగ్రహణే మో
దమానాపి మానసే। దుఃఖితేవ బహిః కుప్యేద్యత్ర కుట్టమితం హి తత్ ఇతి లక్ష
ణాత్॥ ౭౯॥ వారణార్థేతి॥ ఈర్ష్యయా అతిపీడనాసహిష్ణుతయా అపత్రప
యా రహస్యప్రకాశనవైలక్ష్యేణ చ ముహుర్వారణార్థపదేషు మామేత్యా
దినిషేధవాచకశబ్దప్రయోగేషు గద్గదవాచాం స్ఖలద్గిరాం సుదృశాం ప్రతి
కూలవర్తిత ఇతి ప్రాతికూలికాః ప్రతికూలకారిణః- తత్ప్రత్యనుపూర్వమీ
పలోమకూలమితి ఠక్ తత్తయా ప్రాతికూలికతయైవ ప్రతికూలాచరణేనైవ
యువానోఽనుకూలమిష్టం కుర్వతే స్మ కృత్రిమనివారణాద్యత్ప్రాతికూలమి
వాచరితం అధరపీడనాదికం తత్తాసామిష్టత్వాదనుకూలమేవేతి ప్రతికూ
లాచరణమేవానుకూలాచరణం భవతీత్యర్థః - అత ఏవ ప్రతికూలమప్య
నుకూలమితి విరోధాభాసోఽలంకారః॥ ౮౦॥ అన్యేతి॥ అజస్రం నిత్యం అన్య
కాలపరిహార్యం సురతేతరకాలే త్యాజ్యం తత్ ద్వయం కర్మద్వయమేన
కద్రార్విదధే- విహితమేవ- ధాఞః కర్మణి లిట్ - ఏతదేవ వ్యనక్తి రహసి
త్రాభిరబలాభిః భర్తృషు విషమోప్రియవిషయే ధృష్టదాధీరదా విదధే ఇత

మజసి తద్ద్వయమేన విదధేద్వయమేవ। ధృష్టతా రహసి భర్తృషు తాభి
ర్నిర్దయత్వమితరైరబలాసు॥౭౦॥ బాహుపీడనకచగ్రహణాభ్యామాహ
తేన నఖదంతనిపాతైః। బోధితస్తనుశయస్తరుణీనామున్మిమీలవిశదం విష
మేషుః॥౭౧॥ కాంతయా సపది కోప్యుపగూఢః ప్రౌఢపాణిరపనేతుమియే
ష। సంహతస్తనతిరస్కృతదృష్టిర్భ్రష్టమేవ నదుకూలమపశ్యత్॥౭౩॥
ఆహతం కుచతటేన తరుణ్యాః సాధు సోఢమమునేతి పపాత। త్రుట్యతః ప్రి

యైర్భర్తృభిరబలాసు దుర్బలాసు స్త్రీషు నిర్దయత్వం చ విదధే అన్యదా పుం
సాం స్త్రీషు దయా తాసాం చ తేషు ప్రాగల్భ్యమలంకారః - తద్వ్యత్యస
యేషు తు తద్విరుద్ధమేవాలంకార ఇతి భావః - అత్ర స్త్రీపుంసధార్ష్ట్యనిర్ద
యత్వయోః ప్రకృతయో ర్విధానక్రియాయోగపద్యం గమ్యత ఇతి తుల్య
యోగితాభేదః॥౭౧॥ బాహ్వితి॥ తరుణీనాం తనౌ శేత ఇతి తనుశయ స్తనుషు
సుపః- అధికరణే శేతేరిత్యచ్ ప్రత్యయః- విషమేషుః కామః బాహుపీడనం
నిర్దయాశ్లేషః కచగ్రహణం కేశాకర్షణం తాభ్యామాహ తేన ముష్టిఘాతేన -
నపుంసకే భావే క్తః నఖానాం దంతానాం చ నిపాతైర్నఖక్షతైర్దంతక్షతై
శ్చ బోధితస్సన్ విశదం నిర్నిద్రాణ్యం యథా తథా ఉన్మిమీల ఉద్బుద్ధః సర్వమేత
త్కామస్యోద్దీపకమాసీదిత్యర్థః - అత్ర ప్రకృతవిషమేషువిశేషణసామ
ర్థ్యాదప్రకృతసుప్తప్రబుద్ధపురుషప్రతీతేః సమాసోక్తిరలంకారః - ఏ
వమేవ ప్రబోధ్యతే ఖల్వితి నిద్రాళుః అలౌకికే వస్తుని లౌకికవస్తువ్యవహారస
మారోపః॥౭౨॥ కాంతయేతి॥ కాంతయా సపది వస్త్రాకర్షణాత్పూర్వ
మేవోపగూఢ ఆశ్లిష్టః - కోపి కామీ ప్రౌఢపాణిః వ్యగ్రకరస్సన్ అపనేతుం దు
కూలమాకృష్టుం ఇయేష- సంహతాభ్యాం నిరంతరశ్లిష్టాభ్యాం స్తనాభ్యాం
తిరస్కృత దృష్టిస్తిరోహితాక్షస్సన్ భ్రష్టమేవ ప్రాగేవ స్రస్తం దుకూ
లం నాపశ్యత్ అత్ర దృష్టితిరస్కారస్య విశేషణగత్యా అదర్శనహేతుత్వా
త్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగం తచ్చ దృష్టేః స్తనతిరస్కారాసంబంధేపి
సంబంధోక్తిరూపాతిశయోక్త్యుత్థాపితమితి సంకరః- తేన కుచయోః లో
కోత్తరం సౌందర్యం వ్యజ్యత ఇత్యలంకారేణ వస్తుధ్వనిః॥౭౩॥ ఆహతమితి॥
తరుణ్యాస్సంబంధినా కుచతటేన స్తనప్రదేశేనాహతం ఆహతిరమునోర
సా సాధు సోఢమితి హేతోః త్రుట్యతః శీర్యమాణాద్ధారాన్మౌక్తికవృష్టిః పు

యతమోరసి హారాత్పుష్పవృష్టిరివ మౌక్తికవృష్టిః ॥ ౨౪ ॥ సీత్కృతాని మణి
తం కరుణోక్తిస్నిగ్ధముక్తమలమర్థవచాంసి । హారభూషణరవాశ్చ తరు
ణ్యాః కామసూత్రపదతాముపజగ్ముః ॥ ౨౫ ॥ ఉద్ధతైర్నిభృతమేకమనేకైశ్ఛే
దవన్మృగదృశామవిరామైః । శ్రూయతేస్మ మణితం కళకాంచీనూపురధ్వ
నిభిరక్షతమేవ ॥ ౨౬ ॥ ఈదృశస్య భవతః కథమేతల్లాఘవం ముహురితీవ

ష్పవృష్టిరివ ప్రియతమోరసి నాయకవక్షసి వపాతేత్యుత్ప్రేక్షా విక్రాంతః
పూజ్యతే పుష్పవృష్ట్యేతి ప్రసిద్ధిః ॥ ౨౪ ॥ సీత్కృతానీతి ॥ తరుణ్యాః సీత్కృ
తాని సీత్కారాః నఖదంతాదిపీడాయాం సీ ఇతి శబ్దప్రయోగాః మణితం ర
తికాలే స్త్రీణాం కంఠకూజితవిశేషః- మణితం రతికూజితమిత్యభిధానాత్
కరుణోక్తిః త్రాయస్వేత్యాదిదీనోక్తిః స్నిగ్ధం స్నేహార్ద్రం ఉక్తముక్తిః
త్వమేవ మమ ప్రాణ ఇతి ప్రియవాద ఇత్యర్థః - అలమర్థాని నిషేధా
ర్థాని వచాంసి మామేత్యాది నివారణవచనాని హారాణాం భూషణానాం
చ రవాః స్వనాశ్చ కామసూత్రస్య వాత్స్యాయనాదికామతంత్రప్రతిపా
దకశాస్త్రస్య పదతాం పద్యత ఇతి పదమర్థః ప్రమేయం లక్ష్యతే ఇతి యావ
త్తత్తాముపజగ్మురితి గమ్యోత్ప్రేక్షా యద్వా కామేనైవ కృతం సూత్రం తస్య
పదాని సుప్తిఙంత శబ్దరూపాణి తస్య శాస్త్రస్యైతాన్యేవ పదాని తత్తా
ముపజగ్మురితి ఉత్ప్రేక్షైవ ॥ ౨౫ ॥ ఉద్ధతైరితి ॥ నిభృతమనుద్ధతం సూక్ష్మమిత్య
ర్థః- ఏకమేకాకి ఛేదవద్విచ్ఛేదయుక్తం మృగదృశాం స్త్రీణాం మణితం రతి
కూజితముద్ధతైః స్థూలైరనేకైర్బహుభిః అవిరామైః అవిచ్ఛేదైః కలైరవ్యక్త
మధురైః కాంచీనాం నూపురాణాం చ ధ్వనిభిః శబ్దైః అక్షతమతిరస్కృతమే
వ శ్రూయతేస్మ - శ్రుతం అత్ర మణితస్య తిరోధాయకశబ్దాంతరసద్భావే
పి తాద్రూప్యానాపత్తేరతద్గుణాలంకారః- సహి తావదతాద్రూప్యస్వీకా
రః స్యాదతద్గుణః ॥ ౨౬ ॥ ఈదృశస్యేతి ॥ ఉర్వ్యాం భూమ్యాం తిష్ఠం రతిసంభ్ర
మాత్పతితం ఆయతం దీర్ఘభూతం కాంచీదామరశనాగుణః కర్తృ ఈదృ
శస్య కాంచిదామ్నః స్వాయామదృష్టాం తేన జఘనపరిమాణప్రదర్శనం ఇ
తీత్థం మహత్తరస్యేత్యర్థః- భవతస్తవ జఘనస్య రతేషూపరిసురతేషు ము
హుః కథమేతల్లాఘవం ముహురుత్పతనపాటవం యస్యేదమాయతమప్యే
క వేష్టనపర్యాప్తమితి భావః ఇతీత్థం విస్మితమితి శేషః గమ్యమానార్థత్వాద

రతేషు । శ్లిష్టమాయతమదర్శయదుర్వ్యాం కాంచిదామ జఘనస్య మహ
త్త్వం ॥ ౭౭ ॥ ప్రాప్యతే స్మ గతచిత్రకచిత్రైశ్చిత్రమార్ద్రనఖలక్ష్మకపో
లైః । దధిరే చ రభసచ్యుతపుష్పైః స్వేదబిందుకుసుమాన్యలకాంతాః ॥
౭౮ ॥ యద్యదేవ రురుచే రుచితేభ్యః సుభ్రువో రహసి తత్తదకుర్వన్ । అను
కూలికతయైవ నరాణామాక్షిపంతి హృదయాని రమణ్యః ॥ ౭౯ ॥ ప్రాప్య మ
న్మథరసాదతిభూమిం దుర్వహస్తనభరాః సురతస్య । శశ్రముః శ్రమజలా

ప్రయోగః జఘనస్య మహత్త్వమదర్శయదివ అత్రోర్వ్యా మాయతత్వనిమి
త్తం కాంచీదామకర్తృకం విస్మయపూర్వకజఘనమహత్త్వప్రదర్శనము
త్ప్రేక్ష్యతే ॥ ౭౭ ॥ ప్రాప్యత ఇతి ॥ గతాని విమర్దాత్ప్రమృష్టాని చిత్రకచి
త్రాణి తమాలపత్రరచనాని యేషాం తైః కపోలైరార్ద్రం యన్నఖలక్ష్మ
తదేవ చిత్రమితి రూపకం ప్రాప్యతే స్మ ప్రాప్తం కించ రభసేన రతిసంభ్రమే
ణ చ్యుతపుష్పా అలకాంతాః చూర్ణకుంతలాగ్రాణీ స్వేదబిందూనేవ కు
సుమానీతి రూపకం దధిరే దధుః - ధరతేర్భ్వాదికాల్లిట్ ఘిత్వాదాత్మ
నేపదం స్వేదోఽత్ర శ్రమానుభావః - శ్రమః ఖేదోధ్వరత్యాదేః శ్వాసస్వే
దాతిభూమికృత్ ॥ ౭౮ ॥ యద్యదితి ॥ రుచితేభ్యో రమణేభ్యో యద్యదేవ చే
ష్టితం రురుచే రోచతే స్మ ప్రియమభూదిత్యర్థః - రుచ దీప్తా ప్రీతా చేతి ధాతో
ర్లిట్ - రుచ్యర్థానాం ప్రీయమాణ ఇతి సంప్రదానత్వం - సుభ్రువో రహసి
తత్తదకుర్వన్ - తథా హి రమణ్యః అనుకూలం వర్తంత ఇత్యానుకూలిక్యః
తత్ప్రత్యనుపూర్వమీపలోమకూలమితి ఠక్ - తాసాం భావస్తత్తా తయా ఆ
నుకూలికతయైవ అనుకూలవర్తితయైవ నరాణాం పుంసాం హృదయాన్యా
క్షిపంత్యావర్జయంతీత్యర్థాంతరన్యాసః ॥ ౭౯ ॥ ప్రాప్యేతి ॥ దుర్వహాః
దుఃఖేన వోఢుం యోగ్యాః స్తనభరో యాసాం తాః ఏతేనోపరిసురతం వ్య
జ్యతే అన్యథాపి శేషణవైయర్థ్యాత్ - అసితాః ఆయతాః దీర్ఘాశ్చ కే
శా యాసాం తాః అసితాయతకేశ్యః స్త్రియః - స్వాంగాచ్చేత్యాదినా ఙీ
ష్ మన్మథరసాత్ స్మరరాగాత్ సురతస్యాతిభూమిం పరాం కాష్ఠాం ప్రా
ప్య మోహాంతే సురతం ప్రాప్యేత్యర్థః - శ్రమజలేన స్వేదాంబునా ఆర్ద్రే
క్లిన్నే లలాటే శ్లిష్టాః కేశాః యస్మిన్ కర్మణి తద్యథా భవతి తథా శశ్రముర
తి రసానుభావస్య శ్రమభావస్యోక్తిః - అనుభావనిబంధనాత్ప్రేయోలంకా

ద్రాలలాటశ్లిష్టకేశమసితాయతకేశ్యః॥౮౦॥ సంగతాభిరుచితైశ్చలితా
పి ప్రాగముచ్యత చిరేణ సఖీవ। భూయ ఏవ సమగంస్త రతాన్తే హ్రీర్వధూభి
రసహా విరహస్య॥౮౧॥ ప్రేక్షణీయకమివ క్షణమాసన్ హ్రీవిభంగురవిలో
చనపాతాః। సంభ్రమద్రుతగృహీతదుకూలచ్ఛాద్యమానవపుషస్సుర
తాంతాః॥౮౨॥ అప్రభూతమతనీయసి తన్వ్యాః కాంచిధామ్ని పిహితైకత
రోరు। క్షౌమమాకులకరా విచకర్ష క్రాంతపల్లవమభీష్టతమేన॥౮౩॥ మృ

రః॥౮౦॥ అథ సురతావసానం వర్ణయతి॥ సంగతాభిరితి॥ ఉచితైః పరిచి
తైః ప్రియతమైస్సహ సంగతాభిః వధూభిః స్త్రీభిః ప్రాక్సురతాదాచరితా
గంతుం ప్రచలితాపి హ్రీః సఖీవ చిరేణాముచ్యత ముక్తా - నసహత ఇత్య
సహా పచాద్యజం తేన నఞ్ సమాసః విరహస్యాసహా విరహమసహమానా
సతీత్యర్థః - కర్తృకర్మణోః కృతీతి కర్మణి షష్ఠీ రతాంతే క్రీడాంతే భూ
య ఏవ వధూభిస్సమగంస్త సంగతా సఖీవేత్యేవ సంపూర్వాద్గమేర్లుఙ్ - స
మో గమ్యృచ్ఛిభ్యామిత్యాత్మనేపదం - వా గమ ఇతి సిచః పక్షే కిత్త్వాభావాత్
అనుదాత్తోపదేశేత్యాది నానానునాసికలోపః - సురతేతరకాలే స్త్రీ
ణాం హ్రీరేవ భూషణమితి భావః - ఉపమాలంకారః॥౮౧॥ ప్రేక్షణీయ
కమితి॥ హ్రియా లజ్జయా విభంగురాః స్ఖలితా విలోచనపాతాః దృష్టిపాతా
యేషు తే సంభ్రమేణ ద్రుతం గృహీతేన దుకూలేన ఛాద్యమానాని ఆవృ
తాని వపూంషి అంతరంగాని యేషు తే సురతాంతాః సురతావసానాని క్ష
ణం ప్రేక్షణీయకం దృశ్యమివాసన్నితి ఉపమా నాటకాదిరూపకేష్వాహార్య
కం వస్తు తత్ దృశ్యం ప్రేక్షణీయకమితి చోద్యతే తైః ఆవిర్భావతిరోధానా
దినా తత్తుల్యత్వమ్॥౮౨॥ అప్రభూతమితి॥ తన్వ్యాః కృశాంగ్యాః అభీష్టతమేన
ప్రేయసా క్రాంతపల్లవం గృహీతాంచలం అత ఏవ అతనీయసి మహీయసి
కాంచిధామ్ని జఘనే అప్రభూతం ఛాదయితుమపర్యాప్తం అత ఏవ పిహి
తః ఛాదిత ఏకతరః ఏక ఊరుర్యేన తత్ క్షౌమం దుకూలం ఆకులకరా వ్యగ్ర
పాణిస్సతీ - విచకర్ష కృత్స్నపిధానార్థమాచకర్ష - లజ్జానుభావో
యం అత్ర క్షౌమవిశేషణానామాకర్షణహేతుత్వాత్ పదార్థహేతుకం
కావ్యలింగం॥౮౩॥ మృష్టేతి॥ మృష్టాః ప్రమృష్టాః చందనానాం విశేషకాణాం
తమాలపత్త్రాణాం చ భక్తిరచనా యేషాం సః - తమాలపత్త్రతిలకచిత్రకాణి

ష్టచందనవిశేషకభక్తిభ్రష్టభూషణకదర్థితమాల్యః । సాపరాధ ఇవ మండనమాసీదాత్మనైవ సుదృశాముపభోగః॥౮౪॥ యోషితః పతితకాంచనకాంచౌ మోహనాతిరభసేన నితంబే। మేఖలేవ పరితస్స్మ విచిత్రా రాజతే నవనఖక్షతలక్ష్మీః॥౮౫॥ భాతు నామ సుదృశాం దశనాంకః పాటలో ధవళగండతలేషు । దంతవాససి సమానగుణశ్రీస్సమ్ముఖోఽపి పరభాగమవాప॥౮౬॥ సుభ్రువామధిపయోధరపీఠం పీడనైస్త్రుటితవత్యపి పత్యుః । ముక్త

విశేషక ఇత్యమరః-భ్రష్టాని భ్రంశితాని భూషణాని యస్మిన్ స భ్రష్టభూషణః కుత్సితోఽర్థః కదర్థః కోః కత్తత్పురుషేచీతి కుశబ్దస్య కదాదేశః- కదర్థానికృతాని కదర్థితాని దూషితాని మాల్యాని యేన సః తతః కృతబహువ్రీహ్యోస్తయోర్ద్వైవత్యేకవిశేషణవిశేష్యభావాద్విశేషణసమాసః ఏవంభూతః ఉపభోగః సాపరాధ ఇవ పూర్వమండనాపహారాత్ కృతాపరాధ ఇవ సుదృశామాత్మనైవ స్వయమేవ ప్రకృత్యాదిత్వాత్తృతీయా మండనమాసీత్ ప్రతినిధికరణేన స్వాపరాధనిరాసార్థమివేత్యుత్ప్రేక్షా- స్త్రీణాం సంభోగ ఏవ మండనం తదభావే మండనాంతరస్యాప్యమండనత్వాదితి భావః॥ ౮౪ ॥ యోషిత ఇతి॥ మోహనాతిరభసేన సురతసంభ్రమేణ పతితా కాంచనీ కాంచనస్య వికారా కాంచీ యస్మాత్తస్మిన్ యోషితో నితంబే పరితస్సర్వతో విచిత్రా వివిధరచనా నవనఖక్షతలక్ష్మీః మేఖలేవ రాజతే స్మ- ఉత్ప్రేక్షాలంకారః॥ ౮౫॥ భాత్వితి॥ సుదృశాం సంబంధీ పాటలోఽరుణో దశనాంకః దంతక్షతం ధవళగండతలేషు స్వచ్ఛకపోలేషు భాతు నామ వైజాత్యాత్ భేదేన ప్రకాశతాన్నామేత్యంగీకారే- దంతవాసస్యధరే తు సమానగుణశ్రీస్తుల్యవర్ణోఽపి తథా సంముఖోఽపి సన్ పరభాగం వర్ణోత్కర్షం తథా పశ్చాద్భాగం చావాపేతి సావర్ణ్యవైవర్ణ్యయోస్సంముఖత్వపరాఙ్ముఖత్వయోశ్చ విరోధః ఉపరిభాగమవాపేత్యుభయత్ర పరిహారాద్ద్వావర్థాభాసద్వయసంసృష్టిః తత్రాద్యశ్శ్లేషభిత్తికా భేదాధ్యవసాయమూలా తద్గుణోత్థాపితేతి సంకరః॥ ౮౬॥ సుభ్రువామితి॥ సుభ్రువాం వధూనాం పయోధరపీఠే కుచతటే అధి అధిపయోధరపీఠం విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః- పత్యుః పీడనైః పరిరంభాద్యుపమర్దైః త్రుటితవతీ ఛేదం గతా అతఏవ ముక్తమౌక్తికాటసా లఘుశ్చ అతఏవ గుణశేషా

మౌక్తికలఘుర్గుణశేషా హారయష్టిరభవద్గురురేవ ॥ ౩౨ ॥ విక్రమార్థ
ముపగూఢమజస్రం యత్ప్రియైః ప్రథమరత్యవసానే । యోషితాముదితమ
న్మథమాదౌ తద్ద్వితీయసురతస్య బభూవ ॥ ౩౩ ॥ ఆస్తృతేభినవపల్లవపు
ష్పైరప్యనారతరతాభిరతాభ్యః । దీయతే స్మ శయితుం శయనీయే న క్ష
ణః క్షణదయాపి వధూభ్యః ॥ ౩౪ ॥ యోషితామతితరాం నఖలూనం గాత్రము

సూత్రమాత్రావశేషాపి - హారయష్టిర్గురుః శ్లాఘ్యైవాభవత్ - లఘుర
పి గురురితి విరోధాభాసోలంకారః ॥ ౩౨ ॥ విక్రమేతి ॥ యోషితాం ప్రథమ
రత్యవసానే విక్రమార్థం శ్రమాపనోదనార్థం శ్రామ్యతేర్ఘఞ్ ప్ర
త్యయః- నోదాత్తోపదేశస్య మాంతస్యానాచమేరితి వృద్ధ్యభావః - యద
జస్రం సదా ప్రియైః ఉపగూఢం ఉపగూహనం- నపుంసకే భావే క్తః- నలో
కేత్యాదినా షష్ఠీప్రతిషేధః ఉదితమన్మథముత్పాదితకామమిత్యర్థః- అ
త ఏవ తదుపగూఢం ద్వితీయసురతస్యాదౌ బభూవ శ్రమాపనోద మదనో
ద్బోధనాభ్యాముభయోరుపయోగాదుభయార్థమభూత్ - సంయోగపృ
థక్త్వప్రసంగాద్వేత్యర్థః - అత్ర మధ్యవర్తిన ఉపగూఢస్యైకస్య పూ
ర్వోత్తరసురతశేషత్వేన విశేషణగత్యా విక్రమార్థోదితమన్మథపదార్థ
హేతుకత్వాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగద్వయం సదంగాంగిభావేన
సంకీర్యతే ॥ ౩౩ ॥ ఆస్తృత ఇతి ॥ అనారతమశ్రాంతం రతే సురతే అభిర
తాభ్యః ఆసక్తాభ్యో వధూభ్యః క్షణముత్సవం సుఖం దదాతీతి క్షణదా రా
త్రిః తయాపి న కేవలం మదమన్మథాభ్యామపీతి భావః- అభినవైః పల్లవైః పు
ష్పైశ్చ ఆస్తృతే ఆచ్ఛాదితేపి సుఖశయనార్హేపీత్యర్థః - శేరతేస్మి
న్నితి శయనీయే తల్పే- కృత్యల్యుటో బహులమిత్యధికరణార్థతా- శయి
తుం శయనం కర్తుం క్షణోల్పకాలోపి న దీయతే స్మ న దత్తః - కించాప్రభాత
మరమయత్ క్షణదత్వాదిత్యర్థః- క్షణదయాపి క్షణో న దత్త ఇతి విరోధస్యో
త్సవార్థత్వేన పరిహారాద్విరోధాభాసోలంకారః- నిర్వ్యాపారస్థితౌ కా
లవిశేషోత్సవయోః క్షణ ఇత్యమరః ॥ ౩౪ ॥ యోషితామితి ॥ నఖలూనం న
ఖలు ఊనం నయత్ ఊనానాం నయదూనానాం ఇతి పదచ్ఛేదః- అతితరాం- అతి
మాత్రం- అవ్యయఘాదాం ప్రత్యయః- నఖైర్లూనం ఛిన్నం నఖలూనం- లావ
దీప్యక్షతైః సిస్థానత్వం తథాప్యుజ్జ్వలతయా ఔజ్జ్వల్యేన- నోనం న న్యూనం

జ్వలతయానఖలూనం । క్షోభమాశుహృదయంనయదూనాం రాగవృద్ధిమకరోన్నయదూనాం॥ ౯౦॥ ఇతిమదనమదాభ్యాంరాగిణస్స్పష్టరాగానవరతరతశ్రీసంగినస్తానవేత్య। అభజతపరివృత్తింసాధుపర్యస్తహస్తా రజనిరవనతేందుర్లజ్జయాధోముఖీవ॥ ౯౧॥

ఇతిశ్రీమాఘకృతౌశిశుపాలవధేమహాకావ్యే- సురతవర్ణనన్నామ దశమస్సర్గః.

కింతుసమగ్రమేవేత్యర్థః - నఖతుతానాంకామినీగాత్రమండనత్వాదితిభావః - అతఏవాశుహృదయంప్రియచిత్తంక్షోభంవికారంనయత్ ప్రాపయత్నయతెర్లట్ శత్రాదేశఃయోపితాంగాత్రం యదూనాంయాదవానాంరాగవృద్ధిందూనాంన్యూనాంనాకరోత్తలు - కింతుభూయోపిసమగ్రామేవాకరోదిత్యర్థః- అత్రయమకశ్శబ్దాలంకారఃఔజ్వల్యస్యవిశేషణగత్యారాగవృద్ధిహేతుత్వాత్కావ్యలింగమలంకారః॥ ౯౦॥ ఇతీతి॥ ఇతీత్థంమదనమదాభ్యాం స్పష్టరాగాన్సర్వదారాగిత్వేపితదాతాభ్యాం అభివ్యంజితరాగానిత్యర్థః - అనవరతరతశ్రీసంగినః - అవిచ్ఛిన్నంసురతసంపల్లంపటాన్రాగిణ్యోరాగిణశ్చతాన్రాగిణః- పుమాన్స్త్రియేత్యేకశేషః - అవేత్యఅథావేత్యణానంతరంపర్యస్తఃపరివృత్తోహస్తానక్షత్రవిశేషఃకరశ్చయస్యాస్సాహస్తానక్షత్రభేదేస్యాత్కరేభకరయోరపీత్యుభయత్రాపివిశ్వః - హస్తాతుపాణినక్షత్రేఇత్యమరః - అవనతేందుఃస్రస్తచంద్రాఅతఏవసారజనీలజ్జయాగ్రామ్యచేష్టాదర్శనజనితయేతిభావః- అధోముఖీనమ్రముఖీవేత్యుత్ప్రేక్షా పరివృత్తింనివృత్తిమ్యస్మ్రుఖతా మభజతప్రభాతప్రాయాఆసీదిత్యర్థః- స్త్రియోహిపరకీయగ్రామ్యచేష్టాదర్శనేత్రపావనతముఖ్యోహస్తేనదృష్టింపిధాయద్రాగపసరంతీతిభావః- అయమేవానంతరసర్గప్రభాతవర్ణనాయాఃప్రస్తావః - మాలినీవృత్తమేతత్తల్లక్షణంతూక్తం- వక్ష్యతేజోత్తరసర్గాదౌ॥ *

ఇతిశ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణ-శ్రీమహోపాధ్యాయ కోలచలమల్లినాధసూరివిరచితే- మాఘవ్యాఖ్యానే సర్వంకషాఖ్యానే దశమస్సర్గః.

శ్రీగణేశాయనమః.

మాఘకావ్యే- సవ్యాఖ్యానే- ఏకాదశస్సర్గప్రారంభః-

శ్రుతిసమధికముచ్చైః పంచమం పీడయంతః సతతమృషభహీనం భిన్న
కీకృత్య షడ్జం। ప్రణిజగదురకాకుశ్రావకస్నిగ్ధకంఠాః పరణతిమితి రాత్రే

అథ ప్రస్తుతం ప్రభాతవర్ణనం ప్రారభతే॥ శ్రుతీతి॥ నాస్తి కాకుర్యస్యే
త్యకాకుర వికృతధ్వనిః- కాకుః స్త్రియాం వికారో యః శోకభీత్యాదిభిర్ధ్వ
నేరిత్యమరః - శ్రావయతీతి శ్రావకో దూరధ్వనిః - స్నిగ్ధో మధురః స్వరో
యేషాం తే అకాకుశ్రావకస్నిగ్ధకంఠాః రక్తకంఠా ఇత్యర్థః - మాగధా
వైతాళికాః శ్రుతయో నామ షడ్జాది స్వరారంభకావయవాః శబ్దవిశే
షాః- తదుక్తం॥ ప్రథమశ్రవణాచ్ఛబ్దః శ్రూయతే హ్రస్వమాత్రకః- సా
శ్రుతిః సంపరిజ్ఞేయా స్వరావయవలక్షణేతి- తాభిః శ్రుతిభిః సమాధికం బ
హులం షడ్జవిశేషణం పంచమవిశేషణం వా ఉభయోరపి తథాత్వాత్ - త
దుక్తం- చతుశ్చతుశ్చతుశ్చైవ షడ్జమధ్యమపంచమాః - ద్వే ద్వే నిషాద
గాంధారౌ త్రిస్త్రీ ఋషభధైవతావితి- షడ్జో మయూరస్య కూజితానుకారీ
స్వరవిశేషః॥ షడ్జం మయూరో వదతీతి లక్షణాత్ -తత్ర షడ్జం భిన్న ఏవ భిన్న
కస్తం కృత్వా భిన్నకీకృత్య తత్కాలనిషిద్ధస్వరాసంకీర్ణం కృత్వేత్యర్థః - పం
చమో నామ కోకిలకూజితానుకారీ స్వరవిశేషః- పికః కూజతి పంచమమితి
లక్షణాత్ - తం పంచమం పీడయంతః తత్కాలనిషేధాత్పరిత్యజంత ఇత్య
ర్థః- సతతం వీణాదివాద్యయుక్తం॥ తతం వీణాదికం వాద్యమిత్యమరః -
ఋషభోపి వృషభనర్దితానుకారీ స్వరభేద ఏవ- గావస్తు ఋషభభాషిణ ఇ
తి లక్షణాత్- తేన హీనం తస్యాపి తత్కాలనిషిద్ధత్వాదిత్యర్థః - సతతమృ
షభహీనం చ యథా తథా రాత్రేః పరిణతిం పరివృత్తిం ప్రభాతమిత్యర్థః- ఇ
తి వక్ష్యమాణప్రకారేణోచ్చైస్తారం యథా తథా మాధవాయ కృష్ణాయ -
క్రియాగ్రహణాత్ - సంప్రదానత్వం - ప్రణిజగదుర్గానేనాచఖ్యురిత్య
ర్థః- నేర్గదనదేత్యాదినా ణత్వం-పంచమాదినిషేధే భరతః- ప్రభాతేసు
తరాం నింద్యః ఋషభః పంచమోపి చ । జనయత్ప్రథనం పుంస్యాష్ఠాపాచ

మాగధామాధవాయ॥ ౧॥ రతిరభసవిలాసాభ్యాసతాంతం న యావ
న్నయనయుగమమీలత్తావదేవాహతోఽసౌ । రజనివిరతిశంసీ కామినీనాం
భవిష్యద్విరహవిహితనిద్రాభంగముచ్చైర్మృదంగః॥ ౨॥ స్ఫుటతరము
పరిష్టాదల్పమూర్తేర్ధ్రువస్య స్ఫురతి సురమునీనాం మండలం వ్యస్తమే
తత్ । శకటమివ మహీయశ్శైశవే శార్ఙ్గపాణేశ్చపలచరణకాబ్జప్రేరణో

త్వం పంచమోఽపి చ - పంచమస్యావిశేషాయం కథితః పూర్వసూరిభిః - ప్ర
గే ప్రగీతోఽజన మేదశనస్య విపర్యయమితి - వృత్త్యనుప్రాసోఽలంకారః అ
స్మిన్సర్గే మాలినీవృత్తం- ననమయయయుతేయం మాలినీ భోగిలోకైరితి ల
క్షణాత్॥ ౧ ॥ అథ పూర్వశ్లోకే ఇతిశబ్దపరామృష్టానపరరాత్రప్రభృత్యు
త్తరోత్తరక్రమభావినః ప్రభాతవృత్తాంతానాసర్గసమాప్తి వర్ణయన్నా
హ- రతీతి॥ రతిరభసవిలాసానాం సురతసంభ్రమలీలానాం అభ్యాసేనా
వర్తనేన తాంతం క్లాంతం నయనయుగం కర్తృ కామినామితి శేషః-యావ
న్నామీలన్నముకులీ భవతి స్మ తావదేవాసౌ రజనివిరతిశంసీ నిశావసాన
సూచకః ఉచ్చైర్మృదంగః కామినీనాం భవిష్యతా ఉత్తరక్షణభావినా
విరహేణ విహితః కృతో నిద్రాభంగో యస్మిన్, కర్మణి తద్యథా తథా ఆ
హతస్తాడితః - అత్ర విరహశబ్దేన సామర్థ్యాత్తచ్చింతా లక్ష్యతే అన్యథా
అసతః సాంప్రతికనిద్రాభంగహేతుత్వాయోగాదితి - అత్ర రతితాంతే
త్వరజనివిరతిశంసనయోర్విశేషణగత్యా నేత్రనిమీలన హేతుత్వాత్పదా
ర్థహేతుకం కావ్యలింగం॥ ౨॥ స్ఫుటేతి॥ అల్పమూర్తైర్దూరత్వాత్సూక్ష్మ
బింబస్య ధ్రువస్యోత్తానపాదేః ధ్రువ ఔత్తానపాదిస్స్యాదిత్యమరః- ఉ
పరిష్టాత్ - స్ఫుటతరం ఉజ్జ్వలతరం వ్యస్తం పర్యస్తమేతత్ సురమునీనాం స
ప్తర్షీణాం మండలం శార్ఙ్గపాణేః కేశవస్య కృష్ణస్య తవేత్యర్థః- శైశవే
చపలస్య ప్రచలితస్య చరణకాబ్జస్యాల్పచరణారవిందస్య - అల్పే ఇత్యల్పా
ర్థే కన్ప్రత్యయః- ప్రేరణయా నోదనేనోత్తుంగీతముత్తుంగీకృతమగ్రం య
స్య తత్ - విపర్యాసితాగ్రమిత్యర్థః- మహీయో మహత్తరం- శకటమివ శ
కటాకారం శకటాసురశరీరమివ స్ఫురతి దీప్యత ఇత్యుపమాలంకారః- పురా
కిల బాల్యే కృష్ణః- శకటరూపధారిణం శకటాసురం పాదఘాతేన పాతయా
మాసేతి పౌరాణికీ కథాత్రానుసంధేయా॥ ౩॥ ప్రహరకమితి॥ స్వాంస్వా

స్తుంగీతాగ్రం॥ ౩॥ ప్రహరకమపనీయస్వన్నిద్రాసతో నైచ్ఛః ప్రతిపదము
పహూతః కేనచిజ్జాగృహీతి। ముహురవిశదవర్ణాన్నిద్రయా శూన్యశూ
న్యాం దదదపి ప్రతివాచం బుధ్యతే నో మనుష్యః॥ ౪॥ విపులతరనితంబాభోగ
రుద్ధే రమణ్యాః శయితుమనధిగచ్ఛన్ జీవితేశోఽవకాశం। రతిపరిచయనశ్య
న్నైద్రతంద్రీ కథంచిద్గమయతి శయనీయే శర్వరీం కిం కరోతు॥ ౫॥ క్షణశ

యం స్వపాల్యమిత్యర్థః - ప్రహర ఏవ ప్రాహరికః యామః ॥ ద్వౌ యామప్ర
హరౌ సమావిత్యమరః - తమపనీయ నిత్యావినిద్రాసతా నిద్రాతుమిచ్ఛ
తా నిద్రాతేః సన్నంతాల్లటః శత్రాదేశః - కేనచిదతీతప్రహరపాలేనేత్య
ర్థః - జాగృహి బుధ్యస్వేతి ప్రతిపదం పదేపదే ఉచ్చైరుపహూతో మను
ష్యోఽనంతరయామికో ముహుర్నిద్రయా అవిశదవర్ణాం అస్పష్టాక్షరామ
త ఏవ శూన్యశూన్యాం శూన్యప్రకారామనర్థప్రాయామిత్యర్థః - ప్ర
కారే గుణవచనస్యేతి ద్విర్భావః - కర్మధారయవదుత్తరేష్వితి కర్మధార
యవద్భావాదవయవసుపో లుక్ - గిరమయమహం జానామీతి వాచం దద
దపి ప్రయచ్ఛన్నపి - నాభ్యస్తాచ్ఛతురితి నుమాగమప్రతిషేధః - అంతః అం
తఃకరణేన నో బుధ్యతే న జాగర్తి - బుధ్యతేర్దైవాదికాత్కర్తరి లట్ - అప్ర
బోధప్రతివచనదానయోర్విరోధే అపిశబ్దః నిద్రాహ్వానాభ్యాం తత్సమాధా
నాద్విరోధాభాసోఽలంకారః॥ ౪॥ విపులేతి॥ రమణ్యాః విపులతరస్య దృఢతర
స్య నితంబస్య కటిపశ్చాద్భాగస్యాభోగేన విస్తారేణ రుద్ధే ఆక్రాంతే శయనీ
యే తల్పే శయితుమవకాశమనధిగచ్ఛన్నలభమానో జీవితేశః - ప్రేయాన్
రతిపరిచయేన పునః పునః సురతావృత్త్యా నశ్యంతీ నివర్తమానా నిద్రా
యా ఇయం నైద్రీ నిద్రాప్రముక్తా తంద్రీ ఆలస్యం యస్య స తథాభూతస్సన్
శర్వరీం కథంచిద్గమయతి కృచ్ఛ్రేణ నయతి కిం కరోతు కిమన్యత్కుర్యాత్
శయనానవకాశే సురత ఏవ కాలయాపనోపాయ ఇతి - తత్రైవ ప్రవృత్త
ఇతి భావః - అత్ర శయనీయస్యేదృగ్రోధాసంబంధేపి సంబంధోక్తేరతిశయో
క్తిరలంకారః - తాదృగ్రోధస్య పశ్చాద్భాగత్వాచ్ఛయనావకాశానధిగమ
హేతుత్వాత్ కావ్యలింగభేద ఇత్యనయోస్సంకరః॥ ౫॥ క్షణేతి॥ క్షణం శయితాః సురత
శ్రమాపనోదాయ ఉపసుప్తాః ప్రబుద్ధాః యథాకాలప్రతిబోధితత్వాదితి భా
వః - క్షణశయితః ప్రబుద్ధాః - స్నాతానులిప్తవత్పూర్వకాలేతి సమాసః - మహీ

యితవిబుద్ధాః కల్పయంతః ప్రయోగానుదధిమహతి రాజ్యే కావ్యవద్దుర్విగా
హే । గహనమపరరాత్రప్రాప్తబుద్ధిప్రకాశాః కవయ ఇవ మహీపాశ్చింత
యంత్యర్థజాతమ్ ॥౬॥ క్షితితటశయనాన్తాదుత్థితం దానపంకప్లుతబహు
లశరీరం శాయయత్యేష భూయః । మృదుచలదపరాన్తోదీరితాందూనినాద
జ్జగజపతిమధిరోహః పక్షకవ్యత్యయేన ॥౭॥ ద్రుతతరకరదక్షాః క్షిప్తవైశాఖ

పాః కవయ ఇవ అపరః రాత్రేః అపరరాత్రః రాత్రేః పశ్చిమయామ ఇత్యర్థః
పూర్వాపరేత్యాదినా ఏకదేశిసమాసే - అహస్సర్వైకదేశసంఖ్యాతపు
ణ్యాచ్చ రాత్రేరిత్యాదివా సమాసాంతః అచ్ - రాత్రాహ్నాహాః పుంసీతి పుంస్త్వం-
తత్ర ప్రాప్తబుద్ధిప్రకాశాః సంతః ఉదధిమహతి సముద్రగంభీరే ఏకత్ర క
రితురగాదిభిః అపరత్ర రసభావాదిభిశ్చేతి భావః - అత ఏవ దుర్విగాహే దుః
ప్రవేశే రాజ్యే కావ్యే ఇవ కావ్యవత్ - తత్ర తస్యేవేతి వతిప్రత్యయః - ప్ర
యోగాన్ సామాద్యుపాయానుష్ఠానాని - అన్యత్రార్థగుణసాధుశబ్దగుం
ఫాన్ కల్పయంతః తర్కయంతః - బ్రాహ్మే ముహూర్తే ఉత్థాయ చింతయే
దాత్మనో హితమితి స్మరణాదితి భావః - గహనం దుఃప్రాపమన్యత్ర దుర్దర్శ
మర్థజాతం త్రివర్గమిత్యర్థః - అన్యత్ర వాచ్యలక్షణవ్యంగ్యరూపమభిధే
యజాతం చింతయంతి విచారయంతి ఇవ శబ్దస్యోపలక్షణత్వాత్ కావ్యవ
దితి వతిప్రయోగేప్యనేకశబ్దార్థాశ్రితా పూర్ణా వాక్యార్థోపమా సాచ
కావ్యవదితి తద్ధితగతా కవయ ఇతి సమాసగతా చేతి సంకీర్ణా ॥౬॥ క్షితీతి
క్షితితటం భూతలమేవ శయనాంతః శయనస్థానం తస్మాదుత్థితం సుప్తోత్థి
తమిత్యర్థః - అత ఏవ దానపంకప్లుతబహులశరీరం మదకర్దమోక్షితమహాకా
యం గజపతిమేషః- అధిరోహతీత్యధిరోహః ఆధోరణః- పచాద్యచ్-మృ
దు మందం చలతా అపరాంతేన పశ్చిమపాదేనోదీరితః ఉత్పాదితః అందూ
నినాదః శృంఖలారవో యస్మిన్ కర్మణి తద్యథా తథా పక్ష ఏవ పక్షకః - పా
ర్శ్వః పక్షః పార్శ్వగరుత్సాధ్యసహాయవలభి త్రిష్వితి వైజయంతీ - తస్య వ్య
త్యయేన పార్శ్వాంతరేణేత్యర్థః - భూయః శాయయతి శయనం కారయ
తి - గతిబుద్ధీత్యాదినా అణికర్తుః కర్మత్వం స్వభావోక్తిరలంకారః ॥౭॥ ద్రుతే
తి॥ ద్రుతతరకరాః అతిలఘుహస్తాస్తే చ తే దక్షాశ్చ వల్లవా గోపాలాః - అతి
రసాన్నిమహాక్షూద్రో గోపాలో పల్లవస్తథేతి వైజయంతీ- విశాఖా ప్రథ

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

శైలేదధతిదధనిధీరానారవాన్వారిణీవ। శశినమివసురౌఘాస్సారముద్ధ
ర్తుమేతేకలశిముదధిగుర్వీంవల్లవాలోడయంతి॥౮॥అనునయమగృహీత్వా
వ్యాజసుప్తాపరాచీరుతమథకృకవాకోస్తారమాకర్ణ్యకల్యే।కథమపిపరి
వృత్తానిద్రయాంధాకిలస్త్రీముకుళితనయనైవాశ్లిష్యతిప్రాణనాథం॥౯॥
గతమనుగతవీణైరేకతాం వేణునాదైఃకలమవికలతాలం గాయకైర్బో

ధజనమస్యేతి॥వైశాఖోమంథనదండః- వైశాఖమంథమంథానమంథానోమం
థదండకేఇత్యమరః-విశాఖాసాషాఢాదణ్ మంథదండయోరిత్యణ్ప్రత్యయః
వైశాఖఃశైలఇవేత్యుపమితసమాసః- సాహచర్యాత్ క్షిప్తావైశాఖశైలో
యస్మిన్- ధీరాన్గంభీరావారవాందధతిదధనిదధ్ని- విభాషాఙిశ్యోరితివిక
ల్పాదల్లోపాభావః-వారిణీవసురౌఘాః-శశినమివసారంనవనీతముద్ధర్తుం
ఉత్క్షిప్తుంఉదధిమివగుర్వీం-ఉపమానానిసామాన్యవచనైరితిసమాసః-
కలశింకుంభీమేతేలోడయంతిమథ్నంతి-ఏషాపిపూర్వవత్తనవత్ - పూర్ణావా
క్యార్థోపమావాక్యసమాససంకీర్ణాచ॥౮॥ అనునయమితి॥ అనునయం
ప్రియప్రార్థనామగృహీత్వానంగీకృత్య పరాచీపరాఙ్ముఖీవ్యాజేనకప
టేనసుప్తాస్త్రీఅథకల్యే ప్రభాతేకృకవాకోఃకుక్కుటస్య॥ కృకవాకుస్తా
మ్రచూడఃకుక్కుటశ్చరణాయుధఇత్యమరః - కృకేవచఃకశ్చేతిఉణ్ప్రత్య
యః తారంక్రుష్టంరుతం కూజితమాకర్ణ్యకథమపిగాత్ర విజృంభణాది
వ్యాజేనపరివృత్తాసంముఖీనానిద్రయాంధాకిలఅజానతీవముకులితనయ
నైవమీలితాక్షీసత్యేవప్రాణనాథమాశ్లిష్యతిఏషాకలహాంతరితా॥౯॥ గ
తమితి॥ అనుగతవీణైరనుసృతవీణైర్వీణాసంవాదిభిర్వేణునాదైర్వంశస్వ
రైఃఏకతామేకరూపతాంగతం కలమవ్యక్తమధురంఅవికలో అవిసంవా
దీతాలఃకాంస్యాదితాలోయస్యతత్-బోధఏవహేతుస్తస్యబోధహేతోః
బోధకారణేనబోధనార్థాదిత్యర్థః - ఫలస్యాపికారణత్వమిచ్ఛాద్వారా
స్వర్గాదివత్కలరాగస్య తత్సాధనప్రవృత్తిహేతుత్వాత్ - షష్ఠీహే
తుప్రయోగఇతిషష్ఠీ- గాయకైర్వైతాళికైఃనవగీతమగర్హితం - అవ
గీతంతునిర్వాదేముహుర్దృష్టేపిగర్హితేఇతివిశ్వః - గీతంగీయమానం
వస్తుఆవృత్తిర్వాగీతశబ్దస్యగీతంగానంఅసకృదాకర్ణయంతఃశ్రావయం
తఃనరేంద్రాః- సుఖేనగానసుఖేనముకులితనేత్రానపిలితాస్త్రాః-సంతతః

ధహేతోః । అసకృదనవగీతం గీతమాకర్ణయంతః సుఖముకులితనేత్రా
యాంతి నిద్రాం నరేంద్రాః ॥ ౧౦ ॥ పరిశిథిలితకర్ణగ్రీవమామీలితాక్షః క్ష
ణమయమనుభూయ స్వప్నమూర్ధ్వజ్ఞురేవ । రిరసయిషతి భూయశ్శష్ప
మగ్రేవికీర్ణం పటుతరచపలోష్ఠః ప్రస్ఫురత్ప్రోథమశ్వః ॥ ౧౧ ॥ ఉదయ
ముదితదీప్తిర్యాతి యస్సంగతౌ మే పతతి న వరమిందుస్సోఽపరామేష గత్వా ।
స్మితరుచిరివ సద్యస్సాభ్యసూయం ప్రభేతి స్ఫురతి విశదమేషా పూర్వకాష్ఠా
ఙ్గనాయాః ॥ ౧౨ ॥ చిరరతిపరిఖేదప్రాప్తనిద్రాసుఖానాం చరమమపి శయి

స్త్వాం యాంతి భజంతి - వృత్త్యనుప్రాసోఽలంకారః ॥ ౧౦ ॥ పరీతి ॥ అయమ
శ్వః పరిశిథిలితం స్రస్తం ముక్తం కర్ణగ్రీవం కర్ణౌ చ గ్రీవా చ యస్మిన్ కర్మ
ణి తద్యథా తథా ఆమీలితాక్షః ఊర్ధ్వే జానునీ యస్య స ఊర్ధ్వజ్ఞుః ఊర్ధ్వ
జానుస్త్రిష్వస్మిన్నిత్యర్థః - ఊర్ధ్వజ్ఞురూర్ధ్వజానుః స్యాదిత్యమరః - ఊ
ర్ధ్వాద్విభాషేతి జానుశబ్దస్య జ్ఞురాదేశః క్షణం స్వప్నం నిద్రామనుభూ
య ఉత్తమాశ్వలక్షణమేతత్ - భూయః పునరపి పటుతరాగ్రాసగ్రహణస
మర్థౌ చపలౌ చంచలౌ చోష్ఠౌ యస్య సః - ప్రస్ఫురత్ప్రోథం ప్రస్ఫు
రమాణఘోణం యథా తథా * ఘోణా తు ప్రోథమస్త్రియామిత్యమరః - అ
గ్రే వికీర్ణం క్షిప్తం శష్పం ఘాసం - శష్పం బాలతృణం ఘాస ఇత్యమరః - రిరస
యిషతి రసయితుమాస్వాదయితుమిచ్ఛతి - రసయతేః సన్నంతాల్లట్ స్వ
భావోక్తిరలంకారః - స్వభావోక్తిరసౌ చారు యథావద్వస్తువర్ణనమితి ॥
౧౧ ॥ ఉదయమితి ॥ య ఇందుః మే మమ సంగతౌ వుదితదీప్తిః ప్రవృద్ధద్యుతిస్సన్
ఉదయముదయాద్రిం అభ్యుదయం చ యాతి స ఇందు రేషోఽపరాం పశ్చిమా
శాం పరాంగనాం గత్వా పతతి అస్తమేతి పాతిత్యం చ గచ్ఛతి న వరమనర్హ
మిత్యర్థః - ఇతి సద్యః సాభ్యసూయం యథా తథా పూర్వకాష్ఠా ప్రాచీ పూ
ర్వా చ సైవాంగనా పూర్వనాయికా చ గమ్యతే తస్యాః స్మితరుచిర్మందహా
సకాంతిరివ ఏషా ప్రభా విశదం నిర్మలం స్ఫురతి ప్రకాశతే ప్రాచ్యామీషద్విశ
దా ప్రాభాతకీ ప్రభా ప్రాదురభూదిత్యర్థః - అత్ర ప్రాచీగత ప్రాభాతిక
ప్రభాయాం ఇందోః పరాంగనాసంగపాతిత్యనిమిత్తాచేతన ధర్మస్మితరు
చిత్వోత్ప్రేక్షా - పూర్వకాష్ఠాంగనాయా ఇతి రూపక నిర్వ్యూఢోత్ప్రేక్షయో
రంగాంగిభావేన సంకరః ॥ ౧౨

త్వాపూర్వమేవప్రబుద్ధాః । అపరిచలితగాత్రాఃకుర్వతేనప్రియాణామ
శిథిలభుజచక్రాశ్లేషభేదంతరుణ్యః॥ ౧౩ ॥ కృతధవళిమభేదైఃకుంకుమేనే
వకించిన్మలయరుహరజోభిర్భూషయన్పశ్చిమాశామ్ । హిమరుచిరరుణి
మ్నారాజతేరజ్యమానైర్జరఠకమలకందచ్ఛేదగౌరైర్మయూఖైః॥ ౧౪ ॥
దధదసకలమేకంఖండితామానమద్భిఃశ్రియమపరమపూర్ణాముచ్ఛ్వసి

చిరేతి॥ చరమంశయిత్వాపశ్చాత్సుప్త్వాపిపూర్వమేవప్రబుద్ధాః॥ సుప్తే
భర్తరియాశేతేపూర్వమేవప్రబుధ్యతే. నాన్యంకామయతేచిత్తేసాస్త్రీ
జ్ఞేయాపతివ్రతేతిస్మరణాదితిభావః - తథాపితరుణ్యఃఅపరిచలితగాత్రాః
అనిష్పందవపుషఃసత్యఃచిరరతిపరిఖేదేనబహుక్రీడాపరిశ్రమేణప్రా
ప్తనిద్రాసుఖానాంప్రియాణాంఅశిథిలోగాఢః భుజచక్రేణపరస్పరభుజ
వలయేనాశ్లేషః - తస్యభేదంవిశ్లేషంవిస్రంసనంనకుర్వతేకింత్వాశ్లిష్టైవ
వస్థితాః - అన్యథాతన్నిద్రాభంగఃస్యాత్ శయానంనప్రబోధయేదితిని
షేధాస్కందనభయాదితిభావః - రతిశ్రమోత్రసంచారీతదనుభావోని
ద్రా॥ కృతేతి॥ హిమరుచిశ్చంద్రఃఅరుణిమ్నాఅస్తమయరాగేణహేతునా
రజ్యమానైర్లోహితాయమానైః - రంజేర్దైవాదికాత్కర్తరిశానచ్ -
అనిదితామితినలోపః - రజ్యతిశ్రేణీరజతిలోహితాయతేచాత్మనఇతిభట్టివ
ల్లభః- జరఠస్యపరిణతస్యకమలకందస్యచ్ఛేదాఇవగౌరాః - శుభ్రాఃస్వ
భావతఇతిభావః - ఛేదగ్రహణంధావళ్యాతిశయార్థం - గౌరఃపీతేసి
తేరుణఇతివిశ్వః- తైర్మయూఖైఃకుంకుమేనకించిత్కృతోధవళిమభేదో
ధావళ్యభంగోయేషాంతైరీషద్భగ్నస్వధావళ్యైః మలయరుహరజోభి
శ్చందనరేణుభిరివపశ్చిమాశాంప్రేయసీమివేతిభావః - భూషయన్రాజ
తే- ఉపమాలంకారః॥౧౪॥ దధదితి॥ ఏకంకుముదషండంఆనమద్భిర్ము
కుళీభవద్భిః - పలాశైర్దళైరసకలమర్థంఖండితాంక్షీయమాణామిత్యర్థః-
శ్రియంశోభాందధత్ - అపరంకమలషండముచ్ఛ్వసద్భిః పలాశైఃపూ
ర్ణాంవర్ధమానాంశ్రియందధత్ - షట్పదౌఘేనభ్రమరసంఘేనకలరవం
యథాతథాఉపగీతేఉభేఅపీత్యర్థః - కుముదకమలషండేకుముదానాం
కమలానాంచషండేకదంబే - అబ్జాదికదంబేషండమస్త్రియామిత్యమరః-
తుల్యరూపామవస్థాం ధత్తఃదధాతేఅత్రక్షయవృద్ధ్యోరర్థ ప్రస్తుత్తే

సన్నిభైః పలాశైః। కలరవముపగీతే షట్పదౌఘేన ధత్తః కుముదకమలషండే తుల్యరూపామవస్థామ్॥౧౫॥ మదరుచిమరుణేనోద్గచ్ఛతా లంభితస్య త్యజత ఇవ చిరాయ స్థాయినీమాశు లజ్జామ్ । వసనమివ ముఖస్య స్రంసతే సంప్రతీదం సితకరకరజాలం వాసవాశాయువత్యాః॥ ౧౬ ॥ అవిరతరతలీలాయాసజాతశ్రమాణాముపశమముపయాంతం నిస్సహేఽంగేఽంగనానామ్ । పునరుషసి వివిక్తైర్మాతరిశ్వావచూర్ణ్య జ్వలయతి మదనాగ్నిం మాలతీనాం ర

శ్రైకరూప్యైకస్యక్షయః కస్యవా వృద్ధిరితి దుర్గ్రహమితి భావః - అత్రోభయవిశేషణానాం తుల్యావస్థాసాధారణహేతుకత్వం కావ్యలింగమ్॥ తేన ద్వయోః క్రమేణోపమానోపమేయభావరూపోపమేయోపమా వ్యజ్యతే॥ ౧౫॥ మదేతి॥ సంప్రతి సితకరస్యేందోః ఇదం కరజాలం కిరణసమూహః కర్తా- ఉద్గచ్ఛతా ఉద్యతా అరుణేన అనూరుణా మదరుచిం తత్తుల్యాం రుచిం అరుణిమానమిత్యర్థః - అత ఏవ నిదర్శనాలంకారః - లంభితస్య ప్రాపితస్య- లభేర్ణ్యంతాత్కర్మణి క్తః - రభేరశబ్లిటోః లభేశ్చేతి నుమాగమః- అత ఏవ చిరాయ స్థాయినీం లజ్జామాశు త్యజత ఇవ ముఖప్రకాశనాదియముత్ప్రేక్షా వాసవాశా ప్రాచీ తస్యా ఏవ యువత్యాః ముఖస్య ప్రాగ్భాగస్యాననస్య చ వసనమివావకుంఠనపట ఇవ స్రంసతే గళతి - మత్తాః స్త్రియః పాటలముఖాః రజ్జాః స్రస్తవస్త్రాశ్చ భవంతీతి భావః - అత్ర ముఖస్యేతి ప్రాగ్భాగవదనయోరభేదాధ్యవసాయాత్ - శ్లేషమూలాతిశయోక్తిః - తేయా పూర్వోక్తనిదర్శనోత్ప్రేక్షాభ్యాం చానుగృహీతవసనమిత్యుత్ప్రేక్షేతి సంకరః॥౧౬॥ అవిరతేతి॥ అవిరతరతలీలాయాసేన అవిచ్ఛిన్నసురతక్రీడాప్రయాసేన జాతశ్రమాణామంగనానాం సంబంధిని నిస్సహే తత్ ఇతి నిస్సహే అత ఏవ మే పచాద్యచ్- అంగే ఉపశమముపయాంతం శామ్యంతం మదన ఏవాగ్నిస్తం పునరుషసి ప్రాతః మాతరి అంతరిక్షే శ్వయతి వర్ధతే ఇతి మాతరిశ్వా శ్వన్నుక్షన్నిత్యాదినా ఔణాదికో నిపాతః - వివిక్తైరమలైరనార్ద్రైశ్చ

మాలతీనాం జాతీకుసుమానాం- సుమనా మాలతీ జాతిరిత్యమరః- రజోభిః పరాగైః కరీషైరివేతి భావః - అవచూర్ణ్య అవధ్వంస్య సంధుక్ష్యేతి భావః జ్వలయతి ఉద్దీపయతి ప్రాభాతికమాలతీవాతస్పర్శాత్పునరుద్బుద్ధో మదన ఇత్యర్థః- రూపకాలంకారః॥౧౭॥ అనిమిషమితి॥ ఇదం పురో వ్యాప్తి అస్య

శోభిః ॥ ౧౭ ॥ అనిమిషమవిరామా రాగిణాంసర్వరాత్రన్నవనిధువనలీ
లాఃకౌతుకేనాభివీక్ష్య। ఇదముదవసితానామస్ఫుటాలోకసంపన్నయన
మివస నిద్రంఘూర్ణతే దైపమర్చిః ॥ ౧౮ ॥ వికచకమలగంధైరంధయ
న్భృంగమాలాఃసురభితమకరందంమందమావాతివాతః। ప్రమదమదన
మాద్యద్యౌవనోద్దామరామారమణరభసఖేదస్వేదవిచ్ఛేదదక్షః ॥ ౧౯ ॥

టాసూర్యతేజోభి భవాన్మందాయమానా ఆలోకసంపత్ ప్రకాశసంప
త్తిర్యస్యతత్ - అన్యత్రనిద్రాభిభవాదనుద్బుద్ధవిషయావభాసన శక్తికం
దీపస్యేదం దైపమర్చిర్జ్వాలా - జ్వాలాభాసోర్నపుంస్యర్చిరిత్యమరః -
సర్వస్యాంరాత్రావితిసర్వరాత్రం - పూర్వకాలేత్యాదినాసమాసః -
అహస్సర్వైకేత్యాదినాసమాసాంతః - రాత్రాహ్నాహాఃపుంసీతిపుల్లింగతా
అత్యంతసంయోగేద్వితీయా - అవిరామా అవిచ్ఛిన్నాః రాగిణాంకామి
నాం- పుమాన్- స్త్రియేత్యేకశేషః- నవనిధువనలీలాఃసురతవిలాసాన్
వ్యవాయోగ్రామ్యధర్మోమైథునంనిధువనంరతమిత్యమరః - కౌతుకేనసః
మిషతీత్యనిమిషంయథాతథా - పచాద్యచ్ కుటాదిత్వాన్నగణః - అభివీ
క్ష్యఅతఏవసనిద్రం ఉదవసితానాంగృహాణాంసంబంధి - గృహంగేహో
దవసితవేశ్మసద్మనికేతనమిత్యమరః - నయనమివేత్యుత్ప్రేక్షా - ఘూర
తేభ్రమతి॥ ౧౮ ॥ వికచేతి ॥ ప్రమదమదనాభ్యాంహర్షమన్మథాభ్యాం
మాద్యంతీనాంయౌవనేనోద్దామానాంఉద్ధతానాంచరామాణాంస్త్రీ
ణాంరమణరభసఖేదేన సురతసంరంభశ్రమేణయఃస్వేదః తస్యచ్ఛేదే
హరణేదక్షోవాతః- ప్రభాతమారుతః- వికచకమలగంధైర్వికసితారవిం
దగంధైఃభృంగమాలాః షట్పదపంక్తీః అంధయన్నంధాః కుర్వన్నాహ
యన్- అంధయతేస్తత్కరోతీతిణ్యంతాల్లటఃశత్రాదేశః- సురభితఃసు
రభీకృతోమకరందోయస్మిన్కర్మణితద్యథాతథామందమావాతిప్రచలతి
అత్రవృత్త్యనుప్రాసోలంకారః*శ్లేషఃప్రసాదఃశ్రమతామాధుర్యంసుకు
మారతా- అర్థవ్యక్తిరుదారత్వమోజఃకాంతిసమాధయఇతిఆచార్యోక్తా
దశప్రాణాఃప్రాయేణాత్రసంభవంతీతినిపుణైరున్నేయాః॥ ౧౯ ॥ లులితేతి
లులితనయనతారాః- నిద్రాకలుషితాక్షికనీనికాఃఅన్యత్రాప్రసన్ననక్ష
త్రాః - క్షుత్క్షామమధ్యయోస్తారేతినిశ్వాసవక్త్రాణీందుబింబానిఇవేత్యుప

లులితనయనతారాః క్షామవక్త్రేందుబింబా రజనయ ఇవ నిద్రాక్లాంతనీ
లోత్పలాక్ష్యః। తిమిరమివ దధానాస్స్రంసినః కేశపాశానవనిపతిగృహే
భ్యో యాంత్యమూర్వారవధ్వః॥ ౨౦॥ శిశిరకిరణకాంతం వాసరాంతేఽభిసా
ర్య శ్వసనసురభిగంధిస్సాంప్రతం సత్వరేవ। వ్రజతి రజనిరేషా తన్మయూ
ఖాంగరాగైః పరిమిళితమనింద్యైరంబరాంతం వహంతీ॥ ౨౧॥ నవకుము
దవనశ్రీహాసకేళిప్రసంగాదధికరుచిరశేషామప్యుషాం జాగరిత్వా। అయ
మపరదిశోంకే ముంచతి స్రస్తహస్తః శిశయిషురివ పాండు మ్లానమాత్మాన

మితసమాసః తిమిరమివేత్యాదిలింగాత్ - అన్యత్ర వక్త్రాణీవేందుబింబాని
తాని క్షామాణి సురతప్రభాతాభ్యాం మ్లానాని యాసాం తాః - నిద్రయా స్వ
ప్నేన ముకుళీభావేన చాక్రాంతాని నీలోత్పలాని అక్షీణీవ నీలోత్పలానీవ వా
క్షీణి యాసాం తాః స్రంసిన కేశపాశాః - తిమిరమివాన్యత్ర తు తానీవ తిమిరం
దధానాః అత ఏవ రజనయ ఇవ స్థితాః - అమూర్వారవధ్వో వేశ్యాః *వార
స్త్రీ గణికా వేశ్యేత్యమరః - అవనిపతిగృహేభ్యో యాంతి నిర్యాంతి - శ్లిష్టవి
శేషణేయముపమేత్యేకే శ్లేష ఏవాయముభయవిషయః - ఉపమా తు ప్రతిభా
మాత్రసారేత్యన్యే॥ ౨౦॥ శిశిరేతి॥ ఏషా చ రజనిర్వాసరాంతే రాత్రౌ శిశి
రకిరణశ్చంద్రస్తమేవ కాంతమభిసార్యాభిసృత్య - స్వార్థే ణిచ్ సాంప్ర
తం శ్వసనైః తత్కాలవాతైః - నిశ్వాసైశ్చ సురభిగంధిః - సుగంధిః అనిం
ద్యైః మనోహరైస్తస్యేందోర్మయూఖైరేవాంగరాగైః పరిమిళితం వ్యా
ప్తం వాసితం చాంబరాంతం నభః ప్రాంతం వస్త్రాంతం చ వహంతీ భజం
తీ సత్వరేవ వ్రజతి - అత్రేందుతన్మయూఖాదీనాం కాంతత్వాంగరాగత్వా
దిరూపణాద్రజనేరభిసారికాత్వరూపణావగమాదేకదేశవర్తిరూపకం
౨౧॥ నవేతి॥ అధికరుచిరయమిందుః నవకుముదవనశ్రియో నూతనకుముదా
రణ్యశోభాయాః వికాసః పరిహాసశ్చ స ఏవ కేళిస్తస్యాం ప్రసంగాదాసం
గాదశేషామప్యుషాం సకలామపి రాత్రిం *విభావరీ నక్తముషా చ శర్వరీతి వి
శ్వః - అత్యంతసంయోగే ద్వితీయా - జాగరిత్వా జాగరణం కృత్వా శిశయి
షుః శయితుమిచ్ఛురివ - శేతేః సన్నంతాదుప్రత్యయః - స్రస్తో హస్తో నక్ష
త్రవిశేషః కరశ్చ యస్య సః అపరదిశః పశ్చిమదిశోంకే సమీపే ఉత్సంగే చ
పాంసుం పాండువర్ణం మ్లానం క్లాంతమాత్మానం స్వశరీరం ముంచతి। దక్షిణ

ఖిందుః॥ ౨౨ ॥ సరభసపరిరంభారంభసంరంభభాజా యదధినిశమపా
స్తం వల్లభేనాంగనాయాః। వసనమపి నిశాంతే నేష్యతే తత్ప్రదాతుం రథ
చరణవిశాలశ్రోణిలోలేక్షణేన॥ ౨౩ ॥ సపది కుముదినీభిర్మీలితం హా క్షపాపి
క్షయమగమదపేతాస్తారకాస్తాస్సమస్తాః । ఇతి దయితకళత్రశ్చింతయ
న్నంగమిందుర్వహతి కృశమశేషం భ్రష్టశోభం శుచేవ ॥ ౨౪ ॥ వ్రజతి విష
యమస్తామంశుమాలీ న యావత్తిమిరమఖిలమస్తం తావదేవారుణేన । ప
రపరిభవితేజస్తన్వతాం ప్రాపుకతుర్ణాం ప్రభవతి హి విపక్షచ్ఛేదమగ్రేస

నాయకః కయాచిత్సహ విహృత్య శ్రాంతః కస్యాశ్చిదంకే శేతే తద్వదితి భా
వః - అత్ర ప్రహాసకేళ్యంకశయనాదివ్యవహారాదిందుకుముదవనశ్రీపశ్చి
మాశానాం నాయకత్వప్రతీతేః సమాసోక్తిరలంకారః - విశేషణసామ్యం
తూపలక్షణమిత్యలంకారసర్వస్వకారః॥ ౨౨ ॥ సేతి ॥ అధినిశం నిశి విభ
క్త్యర్థేఽవ్యయీభావః - సరభసః సత్వరః పరిరంభ ఏవారంభో వ్యాపార
స్తత్ర సంరంభస్సంభ్రమస్తద్భాజా వల్లభేనాంగనాయాః - సంబంధి య
ద్వసనమపాస్తం తద్వసనం నిశాంతే ప్రభాతేఽపి రథచరణం చక్రం తద్వ
ద్విశాలాయాం శ్రోణౌ లోలం సతృష్ణమీక్షణం యస్య తేన వల్లభేన ప్రదా
తుం నేష్యతే - అత్ర వసనాప్రదానస్య శ్రోణీక్షణలౌల్యహేతుకత్వాత్కావ్య
లింగం॥ ౨౩॥ సపదీతి॥ సపది సద్యః కుముదినీభిర్మీలితం ముకుళితం భావే
క్తః - హా హంత క్షపా రాత్రిరపి క్షితిం క్షయమగమత్ - తాః సమస్తాస్తా
రకాః - అపేతాః అపగతాః ఇతి శుచా శోకేన చింతయన్నివ దయితకళత్రః -
ప్రియభార్యః ఇందుః కృశమశేషం నిశ్శేషం యథా తథా భ్రష్టశోభం నష్టప్ర
భమంగం వహతి కళత్రప్రియస్య యుగపత్సకలకళత్రనాశే మహాన్ శోకో భ
వతీతి భావః - అత్రేందోః ప్రభాతప్రయుక్తాంగకార్శ్యశోభాభ్రంశయోః
యుగపత్కుముదిన్యాదిసకలకళత్రనాశనిమిత్తహేతుకత్వముత్ప్రేక్ష్య
తే॥ ౨౪॥ వ్రజతీతి॥ అంశుమాలీ సూర్యః - వ్రీహ్యాదిత్వాదినిప్రత్యయః -
యావదస్తం విషయం భూమిం వ్రజతి న దృశ్యత ఇత్యర్థః - తావదేవారుణే
నానూరుణా అఖిలం తిమిరమస్తం అపాస్తం - పరేషాం పరిభవి తిరస్కార
కం - జిదృక్షిత్యాదినా ఇనిప్రత్యయః - తేజః ప్రతాపం - తన్వతాం ప్రథయ
తాం అగ్రేసరః సీత్యగ్రేసరః పురస్సరోఽపి - పురోఽగ్రతోఽగ్రేషు సర్తేరితి టప్ర

రోపి॥ ౨౫ ॥ విగతతిమిరపంకం పశ్యతి వ్యోమ యావత్ ధువతి విరహఖిన్నః
పక్షతీర్యావదేవ । రథచరణసమాహ్వస్తావదౌత్సుక్యనున్నా సరిదపర
తటాంతాదాగతా చక్రవాకీ ॥ ౨౬ ॥ ముదితయువమనస్కాస్తుల్యమేవ
ప్రదోషే రుచమదధురుభయ్యః కల్పితా భూషితాశ్చ । పరిమళరుచిరాభి
ర్న్యక్కృతాస్తు ప్రభాతే యువతిభిరుపభోగాన్నీరుచః పుష్పమాలాః ॥

త్యయః- విపక్షస్య శత్రోరుచ్ఛేదం కర్తుం ప్రాశు ప్రభవతి శక్నోతి హి సా
మాన్యేన విశేషసమర్థనరూపోఽర్థాంతరన్యాసః॥ ౨౫॥ విగతేతి॥ విరహే
ణ ఖిన్నః రథచరణజేన చక్రేణ సమాహ్వస్తుల్యాఖ్యః తస్యైవ సమాఖ్యా
యస్యేతి వా రథచరణసమాహ్వశ్చక్రవాక ఇత్యర్థః * కోకశ్చక్రశ్చక్ర
వాకో రథాంగాహ్వయనామక ఇత్యమరః- తిమిరం పంకమివేత్యుపమితస
మాసః- తద్విగతం యస్మాత్తత్ వ్యోమ యావత్పశ్యతి యావదేవ పక్షతి పక్ష
మూలే- పక్షతిః పక్షమూలమిత్యమరః- పక్షాత్తిరితి తి ప్రత్యయః- ధువతి ఉ
త్పతితుం ధునోతి ధూ విధూనన ఇతి ధాతోస్తౌదాదికత్వాదువఙాదేశః- తా
వదేవోత్పతనాత్ ప్రాగేన చక్రవాకీ చక్రవాకస్య స్త్రీ - జాతేరస్త్రీవిష
యాదయోపధాదితి ఙీష్- ఔత్సుక్యేనోత్కంఠతయా నున్నా ప్రేరితా స
తీ సరితోఽపరతటాంతాత్ పారభూమేః సకాశాదాగతా ఏతేనానయోరు
న్మత్తకస్సమశ్చానురాగ ఇత్యుక్తం - అత్ర రాగౌత్సుక్యయోః రసభావ
యోస్తిర్యగ్గతత్వేనాభాసయోర్నిబంధనాదూర్జస్వినామాలంకారః - ర
సభావతదాభాసతత్ప్రశమానాం నిబంధనే రసవత్ప్రేయ ఊర్జస్వి సమా
హితానీతి లక్షణాత్॥ ౨౬ ॥ ముదితేతి॥ ప్రదోషే రాత్రౌ ముదితాని యూ
నాం మనాంసి యాభిర్హేతుభిస్తాః - ముదితయువమనస్కాః సంతుష్టప్రి
యచిత్తాః- ఉరః ప్రభృతిభ్యః కప్ -కల్పితా ఉపభోగాయ సంపాదితాః భూ
షితా వలయవసనాదిభిరుపస్కృతాశ్చ- ఉభయ్యః ఉభయవిధాః యువ
తయః- పుష్పమాలాశ్చ - ఉభాదుదాత్తో నిత్యమితి తయస్యాయజాదేశః టి
డ్ఢాణఞిత్యాదినా ఙీప్ -తుల్యమేవావిశేషం యథా తథా రుచం శోభామదధు
ర్ధృతవత్యః- ధాఞో లఙ్ - ప్రభాతే తూపభోగాన్నీరుచో నిః ప్రభాః పు
ష్పమాలాః పరిమళేన విమర్దగంధేన రుచిరాభిరుపభోగాదపి సురభీభిర్యు
వతిభిర్న్యక్కృతాస్తిరస్కృతాః- అవధీరితాశ్చ అత్ర పుష్పమాలాభ్యో ము

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

౩౭॥ విలులితకమలౌఘఃకీర్ణవల్లీవితానః ప్రతివసమవధూతాశేషశాఖిప్రసూనః । క్వచిదయమనవస్థఃస్థాస్నుతామేతివాయుర్వధుకుసుమవిమర్దోద్గంధివేశ్మాంతరేషు ॥ ౩౮॥ నఖపదవలినాభీసంధిభాగేషులక్ష్యఃక్షతిషుచదశనానామంగనాయాస్సశేషః । అపిరహసికృతానాంవాగ్విహీనోఽపిజాతఃసురతవిలసితానాంవర్ణకోవర్ణకోఽసౌ ॥ ౩౯॥ ప్రకటమలినలక్ష్మా

వతీనాంసామ్యోక్తిపూర్వకవిమర్దసహత్వేనాధిక్యోక్త్యావ్యతిరేకః ॥ ౩౭॥ విలులితేతి ॥ వనేవనే ప్రతివనం - యథార్థేవ్యయీభావః విలులితాఃవ్యాలోలితాఃకమలౌఘాయేనసః - కీర్ణావితీర్ణాఃవల్లీనాంమాలత్యాదీనాంవితానావిస్తారాయేనసః అవధూతానికంపితాన్యశేషశాఖినాం వకులచంపకాదీనాంప్రసూనానియేనసః-తథాపిక్వచిత్పూర్వోక్తకమలవనాదౌకుత్రాపినాస్త్యవస్థాస్థితిరస్యేత్యనవస్థఃస్థితిమప్రాప్తోయంవాయుః వధూనాంకుసుమానాంచవిమర్దేనసంఘర్షణేనఉద్గంధిషుఉద్భూతగంధేషు - గంధస్యేత్యత్వం- వేశ్మాంతరేషుగృహాభ్యంతరేషుస్థాస్నుతాం స్థాయిత్వమేతిపూర్వోక్త సర్వోత్కృష్టసౌరభలోభాదితిభావః - గ్లాజిస్థశ్చగ్స్నురితిగ్స్నుప్రత్యయః- యద్వామధుకుసుమేతిపాఠేమధుయుక్తఃకుసుమస్తేషాంవిమర్దేనేతిభావః - అత్రవాయోరస్థాయినఃస్థాయిత్వసంబంధోక్తేరతిశయోక్తిఃతయా విమర్దగంధస్యకమలాదిగంధాదాధిక్య రూపవ్యతిరేకప్రతీతేఃఅలంకారేణాలంకారధ్వనిః ॥ ౩౮॥ నఖపదేతి ॥ నఖపదేషునఖక్షతేషువలిషుత్రివలిషునాభ్యాంసంధిభాగేషుకూర్పరాది సంధిస్థానేషుదశనానాంక్షతిషుదంతవ్రణేషుచ - సశేషఃకించిద్విద్యమానః - అతఏవలక్ష్యోదృశ్యఃఅంగనాయాః సంబంధీఅసౌవర్ణయతివర్ణంకరోతి రంజయతీతివర్ణకోఽంగరాగఃవాగ్విహీనోవాగింద్రియరహితోఽపిసన్- రహసికృతానామపిసురతవిలసితానాంసురతచేష్టితానాం వర్ణయతివక్తీతివర్ణకోవక్తావ్యంజకఇత్యర్థః- వర్ణయతేర్ణ్వుల్ప్రత్యయః - వర్ణక్రియాయాంవిస్తారేగుణోక్తౌవర్ణయత్యేదఇతిభట్టమల్లః - జాతఃనఖక్షతాదిష్వేవలక్ష్యమాణోఽంగరాగోఽన్యత్రాస్యవిలోపచేష్టావిశేషానుమాపకోజాతఇత్యర్థః- అత్రవాగ్విహీనోఽపిరహస్యకృతానామపివర్ణకోవక్తేతివిరోధస్యవ్యంజకత్వలక్షణయాపరిహా[illegible]ద్విరోధాభాసోఽలంకారః ॥ ౩౯

మృష్టపత్రావలీకైరధిగతరతిశోభైః ప్రత్యుషః ప్రోషితశ్రీః । ఉపహసిత ఇ
వాసౌ చంద్రమాః కామినీనాం పరిణతశరకాండాపాండుభిర్గండభా
గైః॥ ౩౦ ॥ సకలమపి నికామం కామలోలాన్యనారీరతిరభసవిమర్దైర్భి
న్నవత్యంగరాగం । ఇదమతిమహదేవాశ్చర్యమాశ్చర్యధామ్న స్తవ ఖలు
ముఖరాగోయన్న భేదం ప్రయాతః॥ ౩౧॥ ప్రకటతరమిమం మా ద్రాక్షుర
న్యా రమణ్యః స్ఫుటమితి సవిశంకం కాంతయా తుల్యవర్ణః । చరణతలసరో

ఉషసి ప్రత్యుషః విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః - యద్వా ప్రత్యుషః ప్రభా
తం - ఉషః ప్రత్యుషసీ అపీత్యమరః - తత్ర ప్రోషితశ్రీః భ్రష్టశోభః - అత
ఏవ ప్రకటమలిన లక్ష్మా స్పష్టదృష్టకళంకోఽసౌ చంద్రమా మృష్టాః ప్రమృ
ష్టాః పత్రావల్యః పత్రభంగ్యో యేషాం తైః నద్య కృత శ్వేతికవత్ - తథాప్యధి
గతా రతిశోభా సంభోగశ్రీర్యేషాం తైః పరిణతాః పరిపక్వాః శరకాండాః
బాణాఖ్యతృణకణికాః - శరో బాణే బాణతృణ ఇతి శబ్దార్ణవే - తద్వదాపాం
డుభిః కామినీనాం గండభాగైర్గండస్థలైరుపహసిత ఇవేత్యుత్ప్రేక్షా - అపాం
డుగుణనిమిత్తా నిష్కళంకాః సకలంకం సమానమాననముపహసంతీతి భావః
౩౦ ॥ అథ కాచిత్ఖండితా నాయికా సాగసం ప్రేయాంసం సంప్రాప్తరాగతం
పంచభిరుపాలభతే॥ సకలమిత్యాది॥ కామేన లోలాయా అన్యనార్యాః స
పత్న్యాః రతిరభసేషు సురతసంభ్రమేషు విమర్దైః పీడనైః రజ్యతేఽనే
తి రాగః అంగస్య రాగోఽంగరాగః విలేపనం అంగవికాసశ్చ తస్మిన్నంగరా
గే సకలమపి నిశ్శేషం యథా తథా నికామం భిన్నవతి విశ్లిష్టవతి సతి ఆశ్చర్య
ధామ్నః స్వాద్భుతనిదానస్య తవ ముఖరాగో ముఖవికాసః భేదం విశ్లేషం
న ప్రయాతః ఇతి యత్ - ఇదమేవాతిమహదాశ్చర్యం - ఖలు ముఖస్యాప్యం
గత్వే తద్రాగస్యాప్యంగరాగత్వాదితి భావః - అత్ర విలేపన వికాసాఖ్య
యోరేకత్రాధ్యవసాయేన విరోధః భేదానుసంధానేత్వ విరోధ ఇతి శ్లేష
మూలాతిశయోక్త్యుత్థాపితో విరోధాభాసోఽలంకారః॥ ౩౧॥ ప్రకటేతి॥
కించ - ప్రకటతరమతిస్ఫుటమిమం నఖవిలేఖం అన్యా రమణ్యో నిజసప
త్న్యః స్ఫుటం మా ద్రాక్షుః న పశ్యంతు - దృశేర్లుఙ్ - ఇరితఇతి చ్లేరఙ్ బా
వపక్షే సిచి వృద్ధిః - ఇతి బుద్ధ్వా కాంతయా త్వత్ప్రియయా సవిశంకం యథా
తథా తుల్యవర్ణః లాక్షా సమాన వర్ణః వివర్ణస్య దురపహ్నవత్వాది

ణాక్రాంతిసంక్రాంతయాసౌవపుషినఖవిలేఖోలాక్షయారక్షితస్తే॥ ౩౨॥
తదవితథమవాదీర్యన్మమత్వంప్రియేతిప్రియజనపరిభుక్తం యద్దుకూలం
దధానః । మదధివసతిమాగాఃకామినాం మండనశ్రీర్వ్రజతిహిసఫల
త్వంవల్లభాలోకనేన॥ ౩౩॥ నవనఖపదమంగంగోపయస్యంశుకేనస్థగ
యసిపునరోష్ఠంపాణినాదంతదష్టం । ప్రతిదిశమపరస్త్రీసంగశంసీవిస
ర్పన్నవపరిమలగంధఃకేనశక్యోవరీతుం॥ ౩౪॥ ఇతికృతవచనాయాఃకశ్చిద

తిభావః - అసౌతేతవవపుషీనఖవిలేఖఃనఖవ్రణః చరణతలంసరోజమివే
త్యుపమితసమాసఃఆక్రాంతిలింగాత్తస్యాక్రాంత్యాఅఘాతేనసంక్రాంత
యాలాక్షయారక్షితోగుప్తఃఆచ్ఛాదితఇత్యర్థః- హంత-సాతుపాపీయ
సీలాక్షాస్వయమేవసర్వదుష్కృత్తిపిశునేతిసావరాకాతే ప్రియానవేత్తీ
తిభావః - అత్రనఖవిలేఖనస్యలాక్షాసావర్ణ్యాత్తదేకతాపత్తేః - సా
మాన్యాలంకారః-సామాన్యంగుణసామ్యేనయత్రవస్త్వంతరైకతేతిలక్ష
ణాత్॥ ౩౨॥ తదితి॥ కించమమత్వమేవప్రియేతీయదవాదీరవోచః - వదే
ర్లుఙి- నవవ్రజేత్యాదినావృద్ధిః - తదవితథంసత్యంకుతఃయద్యస్మాత్ -
ప్రియజనేనపరిభుక్తందుకూలంతదీయమిత్యర్థః - దధానఃవసానఇత్య
ర్థః- వసానఇతిపాఠే- వసానఆచ్ఛాదయన్- వసేఃఆచ్ఛాదనార్థాల్లటః
శానజాదేశః- సత్వంమదధివసతింమమనివాసమాగాః- ప్రాప్తః- ఇణో
గాలుఙి- యుక్తంచైతదిత్యాహ- కామినాంమండనశ్రీర్వల్లభానాంప్రే
యసీనామాలోకనేనసఫలత్వంవ్రజతి - హిఅప్రియాచేత్కథమీదృశీమే
సంభావనేతిభావః- అర్థాంతరన్యాసః॥ ౩౩ ॥ నవేతి॥ కించనవానినఖ
పదానియస్మిన్- తదంగంవపురంశుకేనగోపయసిఆచ్ఛాదయసి - గుపే
శ్చౌరాదికాత్స్వార్థేణిచ్ - దంతేనదష్టమోష్ఠంపునరోష్ఠంతుపాణి
నాస్థగయసిచ్ఛాదయసి- స్థగిరపిచౌరాదికః- దిశిదిశిప్రతిదిశంవిభక్త్యర్థే
వ్యయీభావః - అవ్యయీభావేశరత్ప్రభృతిభ్యఇతిసమాసాంతఃటచ్ప్ర
త్యయః- విసర్పన్ప్రసర్పన్అపరస్త్రీసంగశంసీస్త్ర్యంతరసంగసూచ
కఃఅనన్యప్రభవత్వాత్తస్యేతిభావః - నవఃపరిమళాఖ్యోగంధఃపరిమళ
గంధః- విమర్దోత్థేపరిమళఇత్యమరః- కేనకేనోపాయేనవరీతుమాచ్ఛాద
యితుం- వృతోవేతిఇటోదీర్ఘఃశక్యఃనకేనాపిశక్యఇత్యర్థః॥ ౩౪॥ ఇతీ

శ్యాత్య బిభ్యద్గళితనయనవారేర్యాతి పాదావనామం । కరుణమపి సమర్థం
మానినాం మానభేదే రుదితముదితమస్త్రం యోషితాం విగ్రహేషు ॥ ౩౭॥
మదమదనవికాస స్పష్టధాష్ట్యోదయానాం రతికలహవికీర్ణైర్భూష
ణైరర్చితేషు । విదధతి న గృహేషూత్ఫుల్లపుష్పోపహారం విఫలవినయయ
త్నాః కామినీనాం వయస్యాః ॥౩౮॥ కరజదశనచిహ్నం నైశమంగేన్యనా

తి ॥ ఇతి పూర్వశ్లోకచతుష్టయోక్తరీత్యా కృతవచనాయాః కృతోపలంభా
యాః - గలితనయనవారేరశ్రైర్యాన్త్యుక్తాస్రోః ప్రేయస్యా ఇతి శేషః కశ్చి
న్నాయకో బిభ్యత్ త్రస్యన్ - నాభ్యం తాచ్ఛతురితి నుమభావః - అభ్యే
త్యాగత్య పాదయోరవనామమవనతిం యాతి ప్రణామేన ప్రసాదయతీత్య
ర్థః - నను కథమీదృఙ్మార్ణవంతథాహంకారిణస్తస్య రోదనమాత్రేణ త
త్రాహ - కరుణమితి - తథాహి విగ్రహేషు ప్రణయకలహేషు యోషితాం
కరుణమపి దీనమపి రుదితమశ్రుమోచనం - మానినామహంకారిణాం పుం
సాం మానభేదే అహంకారనిరాసే సమర్థం శక్తమస్త్రం సాధనముదితము
క్తం - వదేః కర్మణి క్తః - వచిస్వపీత్యాదినా సంప్రసారణం - దీనే ప్రణయి
జనే పుంసాం కోఽహంకార ఇతి భావః - ఏషా చ ఖండితా నాయికా నీత్వాన్యత్ర
నిశాం ప్రాతరాగతే ప్రాణవల్లభే అన్యాసంభోగచిహ్నైస్తు ఖండితేర్ష్యా
కషాయితేతి లక్షణాత్ - నాయకస్తు ధృష్టః - వ్యక్తాగా నిర్భయో ధృష్ట ఇతి
లక్షణాత్ - న చేహ బిభ్యద్విశేషణవిరోధః ఆగమనకాలే నిర్భీకతాయా ఏ
వ లక్షణోపయోగాత్ - అన్యథా వైరస్యాదితి అయం చ పుంసాం సహ్యార
యః అన్యథా రసాభాస ఇత్యాహుః ॥ ౩౭॥ మదేతి॥ మదమదనయోర్వికా
సేన విజృంభణేన స్పష్టో ధాష్ట్యస్యోదయ ఆవిర్భావో యాసాం తాసాం
కామినీనాం రతిరేవ కలహస్తస్మిన్ వికీర్ణైరితస్తతో విక్షిప్తైర్భూషణైర
ర్చితేషు గృహేషు వయస్యాః స్నిగ్ధపరిచారికాః వినీయంతేస్మిన్నితి వినయో
ధికారః తత్ర యత్నో విఫలో యాసాం తాః - విఫలవినయయత్నాః నిష్ఫల
స్వాధికారోద్యోగాః సత్యః ఉత్ఫుల్లైః పుష్పైరుపహారం పూజాం న విదధతి
న కుర్వంతి అత్ర సమృద్ధవస్తువర్ణనాదుదాత్తాలంకారః * తదుదాత్తం భ
వేద్యత్ర సమృద్ధం వస్తు వర్ణ్యతే ఇతి లక్షణాత్ - తేన తాసాం తేషు ఆభరణే
షు భుక్తవస్త్రమాల్యాదివత్ నిర్మాల్యబుద్ధిర్ధ్వన్యతే ॥౩౮॥ . . . .

రీజనితమితిసరోషామీర్ష్యయాశంకమానాం । స్మరసినఖలుదత్తంమత్తయైతత్త్వయైవప్రియమనునయతీత్థంవ్రీడమానాంవిలాసీ॥ ౩౭॥ కృతగురుతరహారచ్ఛేదమాలింగ్యపత్యౌపరిశిథిలితగాత్రేగంతుమాపృచ్ఛమానే। విగళితనవముక్తాస్థూలబాష్పాంబుబిందుస్తనయుగమబలాయాస్తత్క్షణం రోదితీవ॥ ౩౮॥ బహుజగదపురస్తాత్తస్యమత్తాకిలాహంచకరచకిలచాటుప్రౌఢయోషిద్వదస్య । విదితమితిసఖీభ్యోరాత్రివృత్తం విచింత్యవ్యపగ

కరజేతి॥ విలసనశీలోవిలాసీ- వౌకషలసేత్యాదినాఘినుణ్ ప్రత్యయఃఅంగేనిజాంగేనిశాయాంభవంనైశం- నిశాప్రదోషాభ్యాంచేత్యణ్ కరజదశనచిహ్నంనఖదంతక్షతంఅస్యనారీజనితంస్వసపత్నీకృతమితిశంకమానామవిశ్వసంతీంఅతఏవేర్ష్యయాఅక్షమయాసరోషాంప్రియాంనిజవధూంమత్తయామూఢయా త్వయైవైతద్దత్తమేవంకృతంఖలునస్మరసి నాభిజానాసికిమితికాకుః ఇత్థమనేనప్రకారేణవ్రీడమానాం స్వకృతప్రత్యభిజ్ఞానాత్ లజ్జితాం- సతీమనునయతిఅంగీకరోతిస్వమౌగ్ధ్యవ్యాఘాతనిర్వేదశ్చలజ్జయావ్యజ్యతే॥ ౩౭॥ కృతేతి॥ కృతోగురుతరస్యహారస్యచ్ఛేదోయస్మిన్ తత్తథాఆలింగ్యపరిశిథిలితగాత్రేశిథిలీకృతాంగేపత్యౌభర్తరిగంతుమాపృచ్ఛమానేఅమంత్రయమాణేసతి - ఆఙినుప్రచ్ఛ్యోరుపసంఖ్యానాత్మనేపదేకర్తరిలటఃశానజాదేశఃతత్క్షణంతస్మిన్ క్షణే - అత్యంతసంయోగేద్వితీయా- అబలాయాఃస్తనయుగంకర్తృవిగలితానిస్సృతానవముక్తానూతనమౌక్తికాన్యేవస్థూలబాష్పాంబుబిందవోయస్మిన్ కర్మణితద్యథాతథారోదితీవవిరహాసహిష్ణుతయా రోదనంకరోతీవేత్యుత్ప్రేక్షారూపకసంకీర్ణా- రుదాదిభ్యఃసార్వధాతుకేఇతీడాగమః॥ ౩౮॥ బహ్వితి॥ అహ్నోదివసేవ్యపగతమదయాముగ్ధవధ్వాసఖీభ్యోవిదితంరాత్రౌత్వయైతత్కృతమితిసఖీభిరాఖ్యాతమిత్యర్థః - రాత్రివృత్తంరాత్రౌకృతంస్వచేష్టితమిత్యర్థః - మత్తామదమూఢాఅహంతస్యప్రియస్య పురస్తాదగ్రేబహుఅనేకంజగదకిలగదామిస్మకిలకిలేతివితిహ్యే-అతఏవ- పరోక్షేలిట్-ణలుత్తమోవేతిపక్షేణిత్వాభావాద్వృద్ధ్యభావః - ప్రౌఢయోషితాతుల్యంప్రౌఢయోషిద్వదిత్యుపమా - తేనతుల్యమితివతిప్రత్యయః - అస్యప్రియస్యచాటుప్రియవచనం- చకరకిలఅకార్షంకిల-లిడాదిపూర్వవత్-గుణోపిశేషః- ఇతివిచింత్యవిమృశ్యవ్రీడితంలజ్జితం-భావేక్తః- నిజకార్యప్ర

తమదయాహ్నివ్రీడితంముగ్ధవధ్వా॥ ౩౯ ॥ అరుణజలజరాజీముగ్ధహస్తా
గ్రపాదాబహులమధుపమాలాకజ్జలేందీవరాక్షీ । అనుపతతివిరావైః ప
త్త్రిణాంవ్యాహరంతీరజనిరచిరజాతాపూర్వసంధ్యాసుతేవ॥ ౪౦ ॥ ప్ర
తిశరణమశీర్ణజ్యోతిరగ్న్యాహితానాంవిధివిహితవిరిబ్ధైస్సామిధేనీరధీ

కాశేనలజ్జాత్రసంచారీభావః- భావనిబంధనాత్ప్రేయోలంకారః॥౩౯॥అ
రుణేతి॥అరుణజలజరాజీవరక్తకమలశ్రేణీవముగ్ధంసుందరంహస్తాగ్రపా
దంహస్తౌచఅగ్రపాదౌచయస్యాః సాబహులంమధుపమాలాకజ్జలంకజ్జల
మివమధుపమాలాయయోస్తేతేఇందీవరేఅక్షిణీపఇందీవరేఇవఅక్షిణీయ
స్యాః-సాబహులమధుపమాలాకజ్జలేందీవరాక్షీపత్త్రిణాంవిరావైర్వ్యా
హరంతీలపంతీ*వ్యాహారఉక్తిర్లపితమిత్యమరః - అచిరజాతాసద్యోభ
వాచాలాచపూర్వసంధ్యాప్రాతస్సంధ్యాసుతేవపుత్త్రీవరజనీమనుపతతి
అనుధావతిజననీమివేత్యర్థః - ఇహవిరావైర్వ్యాహరంతీతివ్యధికరణ
పరిణామఃతత్సంకీర్ణేయముపమా॥౪౦॥ ప్రతీతి॥ అగ్నిరాహితోయైస్తేషా
మగ్న్యాహితానాంఆహితాగ్నీనాం- వాహితాగ్న్యాదిష్వితినిష్ఠాయాః
పరనిపాతః- ప్రతిశరణంప్రతిగృహం*శరణంగృహరక్షిత్రోరిత్యమరః
అశీర్ణజ్యోతిరక్షతార్చిరయమగ్నిరాహవనీయఃవిధినా - యజ్ఞకర్మ
ణ్యజపన్యూంఖసామస్విత్యాదిశాస్త్రోక్తరీత్యావిహితాఃయథాయోగము
చ్చారితాఃవిరిబ్ధాఃస్వరాఏకశ్రుత్యాదయః - చత్వారోయైస్తైః - ఋబ్ధి
స్వాంతేత్యాదినారేభృశబ్దైఇతిధాతోఃస్వరేపిరిబ్ధశబ్దోనిష్ఠాంతోనిట్
త్వేననిపాతితః - అధ్వర్యువర్యైఃఋత్విక్శ్రేష్ఠైఃఋత్విగ్విశేషవా
నాఅధ్వర్యుశబ్దేనఋత్విజ్మాత్రోపలక్షణత్వాత్ - యద్వాధ్వర్యు
ర్ముఖ్యోయేషాంతైఃఅధ్వర్యుప్రముఖైశ్చతుర్భిఃఋత్విగ్భిరిత్యర్థః
తస్మాద్దర్శపూర్ణమాసయోర్యజ్ఞక్రతోశ్చత్వారఋత్విజఇతిశ్రు
ణాత్ - దర్శశ్చాయంతత్రైవసాన్నాయ్యవిధానాదితిసామిధేనీః- ప్ర
హోవాజాఇత్యాదికాఅగ్నిసమింధనీఃఋచోధీత్యపతిత్వా*ఋక్సామిధే
ధాయ్యాచయాస్యాదగ్నిసమింధనీత్యమరః- సామిధేనీగ్రహణంయా
పురోనువాక్యాదిమంత్రాంతరాణామప్యుపలక్షణం- కృతోగురుతరధ

త్య । కృతగురుదురితౌఘధ్వంసమధ్వర్యువర్యై ర్హుతమయముపలీఢే సాధుసాన్నాయ్యమగ్నిః ॥ ౪౧ ॥ ప్రకృతజపవిధీనామాస్యముద్రశ్మిదంతంముహురపిహితమోష్ఠైర్యత్పురైర్లక్ష్యమన్యైః । అనుకృతిమనువేలం

తానామోఘధ్వంసోయస్మిన్కర్మణితద్యథాతథా- సాధుసమ్యక్-హుతందేవతోద్దేశేనత్యక్తం - సన్నీయతఇతిసాన్నాయ్యంహవిర్విశేషం దధ్యమావాస్యాయామైంద్రం పయోమావాస్యాయామితి దధి పయసీఇత్యర్థః - పాయ్యసాన్నాయ్యనికాయ్యధాయ్యామానహవిర్నివాససామిధేనీష్వితిహవిర్విశేషే సంపూర్వాన్నయతేర్ణ్యదాయాదేశోపసర్గదీర్ఘనిపాతః - ఉపలీఢేఆస్వాదయతి - లిహఆస్వాదనఇతిధాతోః - స్వరితేత్వాల్లటితజేఢేరేత్వంఢత్వష్టుత్వఢలోపదీర్ఘాఃఅత్రాగ్నేఃసాన్నాయ్యలేహనస్యోత్తరకాలభావిత్వేపి తదుపలక్షితస్యకర్మణఉదితఆదిత్యేపౌర్ణమాస్యాస్తంత్రం- ప్రక్రమయతిప్రాగుదయాదమావాస్యాయాఇతి- శాస్త్రాశ్రితత్వాల్లప్రక్రాంతస్యవర్తమానత్వాత్తస్యాపివర్తమానతావ్యపదేశః - ఏతచ్చాహితాగ్నిత్వమాత్రేణకాలవిశేషానాదరేణోక్తమితి పూర్వోక్తచంద్రోదయాద్యవిరోధః అథవాఉదితేజుహోత్యనుదితేజుహోతి ప్రాతర్జుహోత్యగ్నిహోత్రకాలద్వాత్సామిధేనీసాన్నాయ్యశబ్దయోర్మంత్రహవిర్మాత్రపరత్వమాశ్రిత్యాగ్నిహోత్రపరత్వేనవ్యాఖ్యేయం - తస్మాదగ్నిహోత్రస్యయజుష్కృతోః ఏకబుద్ధిర్విగిత్యేకాధ్వర్యుకత్వేపి అధ్వర్యువర్యైరితిబహువచనంయజమానబహుత్వాదుపపద్యతఇత్యాహురిత్యలంఛాందసగోష్ఠీవ్యసనేన - వృత్త్యనుప్రాసోలంకారఃస్పష్టఏవ॥ ౪౧॥ ప్రకృతేతి ॥ ప్రకృతజపవిధీనాం ప్రక్రాంతజపకర్మణాంనియమభాజాంతపస్వినాంసంబంధిభిర్మైథవైరోష్ఠైః - శరీరావయవాచ్చేతియత్ప్రత్యయః - అత్పురైఃవక్షైర్ణఃఉపూపద్మానిమైరిత్యర్థః - ఉపూపద్మానీయానామోష్ఠానిత్యనుశాసనాత్ - ముహురపిహితమావృతమన్యైరనోష్ఠైరత్పురైర్లక్ష్యందర్శనీయం-అతఏవోద్రశ్మిదంతంఉద్గతాంశవోదంతాయస్యతదాస్యంముఖం అనువేలం - ప్రతిక్షణంఘట్టితోద్ఘట్టితస్యప్రాణిద్వాన్ముహుర్ఘటితవిఘటితస్య- విశేషణసమాసః - ముగ్ధంసుందరంయన్ముక్తానాంముక్తాఫలానాంపుటంకోశః- శుక్తిరితియావత్- తస్యానుకృతిం- సామ్యంవ్రజతిఉప

ఘట్టితోద్ఘట్టితస్య వ్రజతి నియమభాజాం ముగ్ధముక్తాపుటస్య॥ ౪౨॥ నవకన కపిశంగం వాసరాణాం విధాతుః కకుభి కులిశపాణే ర్భాతి భాసాం వితానం। జనితభువనదాహారంభమంభాంసి దగ్ధ్వా జ్వలిమివ మహాబ్ధే రూర్ధ్వ మౌర్వానలార్చిః॥ ౩౩॥ వితతపృథువరత్రాతుల్యరూపైర్మయూఖైః కలశ ఇవ గరీయాన్ దిగ్భి రాకృష్యమాణః। కృతచపలవిహంగాలాపకోలాహలాభి ర్జలనిధిజలమధ్యా దేష ఉత్తార్యతేఽర్కః॥ ౪౪॥ పయసి సలిలరాశే ర్నక్తమంతర్నిమగ్నః స్ఫుటమనిశమతాపి జ్వాలయా బాడబాగ్నేః। య దయమిదమిదానీమంగముద్యన్ దధాతి జ్వలితఖదిరకాష్ఠాంగారగౌరం వి

మాలంకారః - ఏతేన శ్లోకద్వయేన బహవః కర్మనిష్ఠాస్తపోనిష్ఠాశ్చ బ్రాహ్మణా భగవంతమనుయాంతీతి కథితం॥ ౪౨ ॥ నవేతి॥ కులిశం పాణౌ యస్య స కులిశపాణిరింద్రః - ప్రహరణార్థేభ్యః పరే నిష్ఠాసప్తమ్యౌ భవత ఇతి నిపాతః- ఏతదేవాత్ర వ్యధికరణబహువ్రీహేశ్చ జ్ఞాపకః-తస్య కకుభి ప్రాచ్యాం దిశి నవకనకవత్పిశంగం వాసరాణాం విధాతుర్దినకరస్య భాసాం వితానం కరజాలం-మహాబ్ధేరంభాంసి జలాని దగ్ధ్వా జనితభువనదాహారంభం కృతజగద్దాహోద్యోగం సదూర్ధ్వమబ్ధేరుపరి జ్వలిత మౌర్వానలార్చిర్బడబానలజ్యోతిరివ భాతీత్యుత్ప్రేక్షా ॥ ౪౩ ॥ వితతేతి॥ వితతాభిః ప్రసారితాభిః - పృథువరత్రాభిర్మహారజ్జుభిస్తుల్యరూపైస్తుల్యాకారైర్మయూఖైః కిరణైర్గరీయాన్ - కలశ ఇవాకృష్యమాణస్సన్ ఏషః అర్కః - కృతశ్చపలః సత్వరో విహంగాలాప ఏవ కోలాహలః కలకలో యాభిస్తాభిః దిగ్భిర్జలనిధేః జలమధ్యాదుత్తార్యత ఉద్ధ్రియతే - తరతేర్ణ్యంతాత్కర్మణి లట్- యథా కుతశ్చిత్కూపాత్ కుంభః పాశైరాకృష్య సకలకలం బహ్వీభిః స్త్రీభిరుద్ధ్రియతే తద్వదితి భావః - అత్ర వరత్రాతుల్యరూపైః కలశ ఇవేతి చోపమాభ్యాం విహంగాలాప కోలాహలేతి రూపకేణోజ్జీవితాత్ కర్తృకోత్తారణోత్ప్రేక్షా వ్యంజకాప్రయోగాత్ ప్రతీయత ఇతి సంకరః॥ ౪౪॥ పయసీతి॥ అయం చ వివస్వాన్ - నక్తం సలిలరాశేః పయసి సముద్రస్య జలే నిమగ్నః అంతర్బడబాగ్నేర్జ్వాలయా కాంత్యా అనిశం సదా అతాపి తప్తః స్ఫుటమిత్యుత్ప్రేక్షా - కుతః యదిదానీముద్యన్ ఇదం జ్వలితః ప్రజ్వలన్యః ఖదిరకాష్ఠస్యాంగారస్తద్వద్గౌరమరుణమంగం దధాతి- గౌరోఽరుణే సితే పీతే ఇతి విశ్వః॥ ౪౫ ॥ అతుహినేతి॥ తుణముపరిగ

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

వస్వాన్ ॥౪౫॥ అతుహీనరుచినాసౌ కేవలన్నోదయాద్రిః క్షణముపరిగతే నక్ష్మాభృతస్సర్వఏవ । నవకరనికరేణస్పష్టబంధూకసూనస్తబకరచితమేతే శేఖరంబిభ్రతీవ ॥ ౪౬ ॥ ఉదయశిఖరిశృంగప్రాంగణేష్వేషరింఖన్సకమలముఖహాసంవీక్షితః పద్మినీభిః । వితతమృదుకరాగ్రశ్శబ్దయంత్యావయోభిః పరిపతతిదివోంకే హేలయాబాలసూర్యః ॥ ౪౭ ॥ క్షణమయముపవిష్టః క్ష్మాతలన్యస్తపాదః ప్రణతిపరమవేక్ష్యప్రీతమహ్నాయలోకం । భు

తేనస్థితవాతుహీనరుచినార్కేణనవకరనికరేణ కేవలమసౌ ఉదయాద్రిః పూర్వాద్రిః - ఉదయఃపూర్వపర్వతఇత్యమరః స్పష్టైఃవికసితైః బంధూకసూనస్తబకైఃబంధుజీవకకుసుమగుచ్ఛైఃవిరచితం - బంధూకోబంధుజీవకఇత్యమరః - శేఖరంఅవతంసం- శిఖాస్వాపీడశేఖరావిత్యమరః - నబిభర్తి- కింతుఏతేసర్వఏవక్ష్మాభృతః- పర్వతాః- బిభ్రతీవేత్యుత్ప్రేక్షా। న కేవలమర్కేణోదయాద్రిరేవబంధూకశేఖరం బిభర్తి-కింతుతత్కరజాలేనసర్వేపిపర్వతాస్తథేత్యర్థః॥ ౪౬ ॥ ఉదయేతి ॥ ఏషబాలఉదితమాత్రః శిశుఃబాలశ్చాసౌ సూర్యశ్చబాలసూర్యః - ఉదయశిఖరిశృంగస్యఉదయాద్రిశిఖరస్య- ప్రాంగణేషురింఖన్సంచరన్పద్మినీభిర్నళినీభిః- స్త్రీవిశేషైశ్చ - పద్మినీస్త్రీవిశేషేపీతివిశ్వః- కమలాన్యేవముఖానితేషాంహాసేనవికాసేనహాస్యేనచసహయస్మిన్ - కర్మణితద్యథాతథావీక్షితః సన్వయోభిఃపక్షిభిః- వయఃపక్షిణిబాల్యాదావితివిశ్వః- శబ్దయంత్యాః శబ్దంకుర్వంత్యాఃఆగచ్ఛఆగచ్ఛవత్సేతివ్యాహరంత్యాఇత్యర్థః - శబ్దశబ్దాత్-తత్కరోతీతిణ్యంతాల్లటః-శతరిఙీప్-దివోంతరిక్షస్యమాతుశ్చాంకేసమీపేఉత్సంగేచవితతాని ప్రసృతానిమృదూనికరాగ్రాణి హస్తాగ్రేచయస్యసన్- హేలయాలీలయాపరిపతతి - శ్లేషమూలాతిశయోక్త్యనుగృహీతంరూపకం॥౪౭॥ క్షణమితి॥ అయంసప్తసప్తిరర్కః - క్షణముపవిష్టః - క్షితిధరపీఠఆసీనః - క్ష్మాతలన్యస్తపాదఃప్రణామస్వీకారాయభూతలప్రసారితాంఘ్రిరిత్యర్థః- ప్రణతిపరంనమస్కారంకుర్వాణంప్రీతంప్రణామస్వీకారాత్సంతుష్టంలోకంజనమహ్నాయఝటితి - ద్రాక్ఝటిత్యంజసాహ్నాయేత్యమరః- అవేక్ష్యకృపావలోకేనసంభావ్యాశేషంభువనతలంలోకస్వరూపం- ప్రత్యవేక్షమాణః - అనుసంధాస్యమానః- క్షితిధరస్యతటంపీఠమివసింహాసనమివఅన్యత్రతటమివపీఠంతస్మాదుత్థితః

ఘట్టితోద్ఘట్టితస్య వ్రజతి నియమభాజాం ముగ్ధముక్తాపుటస్య॥౪౨॥ నవకన
కపిశంగం వాసరాణాం విధాతుః కకుభి కులిశపాణే ర్భాతి భాసాం వితా
నం । జనితభువనదాహారంభమంభాంసి దగ్ధ్వా జ్వలితమివ మహాబ్ధేరూర్ధ్వ
మౌర్వానలార్చిః॥ ౩౩॥ వితతపృథువరత్రాతుల్యరూపైర్మయూఖైః కల
శ ఇవ గరీయాన్ దిగ్భిరాకృష్యమాణః। కృతచపలవిహంగాలాపకోలాహ
లాభిర్జలనిధిజలమధ్యాదేష ఉత్తార్యతేర్కః॥ ౪౪॥ పయసి సలిలరాశే
ర్నక్తమంతర్నిమగ్నః స్ఫుటమనిశమతాపి జ్వాలయా బాడబాగ్నేః । య
దయమిదమిదానీమంగముద్యన్ దధాతి జ్వలితఖదిరకాష్ఠాంగారగౌరం వి

మాలంకారః - ఏతేన శ్లోకద్వయేన బహవః కర్మనిష్ఠాస్తపోనిష్ఠాశ్చ బ్రా
హ్మణా భగవంతమనుయాంతీతి కథితం॥ ౪౨ ॥ నవేతి॥ కులిశం పాణౌ య
స్య స కులిశపాణిరింద్రః - ప్రహరణార్థేభ్యః పరే నిష్ఠాసప్తమ్యౌ భవత ఇతి
నిపాతః - ఏతదేవాత్ర వ్యధికరణబహువ్రీహేశ్చ జ్ఞాపకః - తస్య కకుభి ప్రా
చ్యాం దిశి నవకనకవత్పిశంగం వాసరాణాం విధాతుర్దినకరస్య భాసాం వి
తానం కరజాలం - మహాబ్ధేరంభాంసి జలాని దగ్ధ్వా జనితభువనదాహారంభం
కృతజగద్దాహోద్యోగం సదూర్ధ్వమబ్ధేరుపరి జ్వలిత మౌర్వానలార్చిర్బ
డబానలజ్యోతిరివ భాతీత్యుత్ప్రేక్షా ॥ ౪౩ ॥ వితతేతి॥ వితతాభిః ప్రసారి
తాభిః - పృథువరత్రాభిర్మహారజ్జుభిస్తుల్యరూపైస్తుల్యాకారైర్మయూ
ఖైః కిరణైర్గరీయాన్ - కలశ ఇవాకృష్యమాణస్సన్ ఏషః అర్కః - కృ
తశ్చపలః సత్వరో విహంగాలాప ఏవ కోలాహలః కలకలో యాభిస్తాభిః
దిగ్భిర్జలనిధేః జలమధ్యాదుత్తార్యత ఉద్ధ్రియతే - తరతేర్ణ్యంతాత్కర్
మణి లట్ - యథా కుతశ్చిత్కూపాత్ కుంభః పాశైరాకృష్య సకలకలం
బహ్వీభిః స్త్రీభిరుద్ధ్రియతే తద్వదితి భావః - అత్ర వరత్రాతుల్యరూపైః క
లశ ఇవేతి చోపమాభ్యాం విహంగాలాప కోలాహలేతి రూపకేణోజ్జీవితా
ర్కస్యాదికర్తృకోత్తారణోత్ప్రేక్షా వ్యంజకాప్రయోగాత్ ప్రతీయత
ఇతి సంకరః॥ ౪౪॥ పయసీతి॥ అయంచ వివస్వాన్ - నక్తం సలిలరాశేః ప
యసి సముద్రస్య జలే నిమగ్నః అంతర్బడబాగ్నేర్జ్వాలయా కాంత్యా అ
నిశం సదా అతాపితః స్ఫుటమిత్యుత్ప్రేక్షా - కుతః యదిదానీముద్యన్ ఇ
దం జ్వలితః ప్రజ్వలన్యః ఖదిరకాష్ఠస్యాంగారస్తద్వద్గౌరమరుణమంగం ద
ధాతి - గౌరోఽరుణే సితే పీతే ఇతి విశ్వః॥ ౪౫ ॥ అతుహినేతి॥ తృణముపరిగ

వస్వాన్ ॥౪౫॥ అతుహీనరుచినాసౌ కేవలన్నోదయాద్రిః క్షణముపరిగతే
నక్ష్మాభృతస్సర్వఏవ । నవకరనికరేణస్పష్టబంధూకసూనస్తబకరచితమే
తే శేఖరంబిభ్రతీవ ॥ ౪౬ ॥ ఉదయశిఖరిశృంగప్రాంగణేష్వేషరింఖన్స
కమలముఖహాసంవీక్షితఃపద్మినీభిః । వితతమృదుకరాగ్రశ్శబ్దయంత్యావ
యోభిఃపరిపతతిదివోంకేహేలయాబాలసూర్యః ॥ ౪౭ ॥ క్షణమయము
పవిష్టఃక్ష్మాతలన్యస్తపాదఃప్రణతిపరమవేక్ష్యప్రీతమహ్నాయలోకం । భు

తేనస్థితవాతుహీనరుచినార్కేణనవకరనికరేణ కేవలమసౌ ఉదయాద్రిః
పూర్వాద్రిః - ఉదయఃపూర్వపర్వతఇత్యమరః స్పష్టైఃవికసితైఃబంధూక
సూనస్తబకైఃబంధుజీవకకుసుమగుచ్ఛైఃవిరచితం - బంధూకోబంధుజీవ
కఇత్యమరః- శేఖరంఅవతంసం- శిఖాస్వాపీడశేఖరావిత్యమరః - నబిభ
ర్తి- కింతుఏతేసర్వఏవక్ష్మాభృతః- పర్వతాః- బిభ్రతీవేత్యుత్ప్రేక్షా । న
కేవలమర్కేణోదయాద్రిరేవబంధూకశేఖరం బిభర్తి కింతుతత్కరజా
లేనసర్వేపిపర్వతాస్తథేత్యర్థః ॥ ౪౬ ॥ ఉదయేతి ॥ ఏషబాలఉదితమా
త్రఃశిశుఃబాలశ్చాసౌ సూర్యశ్చబాలసూర్యః - ఉదయశిఖరిశృంగస్యఉ
దయాద్రిశిఖరస్య- ప్రాంగణేషురింఖన్సంచరన్పద్మినీభిర్నళినీభిః- స్త్రీ
విశేషైశ్చ - పద్మినీస్త్రీవిశేషేపీతివిశ్వః- కమలాన్యేవముఖాని తేషాంహా
సేనవికాసేనహాస్యేనచసహాయస్మిన్ - కర్మణితద్యథాతథావీక్షితః
సన్వయోభిఃపక్షిభిః- వయఃపక్షిణిబాల్యాదావితివిశ్వః- శబ్దయంత్యాః
శబ్దంకుర్వంత్యాఃఅగచ్ఛఆగచ్ఛవత్సేతివ్యాహరంత్యాఇత్యర్థః - శబ్దశ
బ్దాత్-తత్కరోతీతిణ్యంతాల్లటః-శతరిఙీప్-దివోంతరిక్షస్యమాతుశ్చాం
కేసమీపేఉత్సంగేచవితతాని ప్రసృతానిమృదూనికరాగ్రాణి హస్తాగ్రే
చయస్యససన్- హేలయాలీలయాపరిపతతి - శ్లేషమూలాతిశయోక్త్య
నుగృహీతంరూపకం॥౪౭॥ క్షణమితి॥ అయంసప్తసప్తిరర్కః - క్షణము
పవిష్టః - క్షితిధరపీఠఆసీనః - క్ష్మాతలన్యస్తపాదఃప్రణామస్వీకారాయ
భూతలప్రసారితాంఘ్రిరిత్యర్థః- ప్రణతిపరంనమస్కారంకుర్వాణంప్రీ
తంప్రణామస్వీకారాత్సంతుష్టంలోకంజనమహ్నాయఝటితి - ద్రాక్ ఝ
టిత్యంజసాహ్నాయేత్యమరః- అవేక్ష్యకృపావలోకేనసంభావ్యాశేషంభు
వనతలంలోకస్వరూపం- ప్రత్యవేక్షమాణః - అనుసంధానస్యమానః-
క్షితిధరస్యతటంపీఠమివసింహాసనమివఅన్యత్రతటమివపీఠంతస్మాదుత్థితః

వనతలమశేషం ప్రత్యవేక్షిష్యమాణః క్షితిధరతటపీఠాదుత్థితస్సప్తసప్తిః॥ ౪౮॥ పరిణతమదిరాభం భాస్కరేణాంశుబాణైస్తిమిరకరిఘటాయాస్సర్వదిక్షుక్షతాయాః। రుధిరమివవహంత్యోభాంతిబాలాతపేన చ్ఛురితముభయరోధోవారితంవారినద్యః॥ ౪౯॥ దధతిపరిపతంత్యోజాలవాతాయనేభ్యస్తరుణతపనభాసోమందిరాభ్యంతరేషు। ప్రణయిషువనితానాం ప్రాతరిచ్ఛత్సుగంతుంకుపితమదనముక్తోత్తప్తనారాచలీలాం॥ ౫౦॥ అధిరజనివధూభిఃపీతమైరేయరిక్తంకనకచషకమేతత్ప్రాతరాలోహితేన

ఉదయాద్రిమతిక్రాంతఇత్యర్థః- యథాకశ్చిన్మహారాజః- సింహాసనోపవిష్టః - క్షణంప్రణతజనమాదృత్యఅథసకలస్వరాష్ట్రంప్రత్యవేక్షణాయసహసోత్థాయగచ్ఛతితద్వదిత్యర్థః- అత్రప్రకృతార్కవిశేషణవైభవాదప్రకృతమహారాజప్రతీతేః - సమాసోక్తిః॥ ౪౮॥ పరిణతేతి ॥ నద్యఃబాలాతపేనచ్ఛురితంరూషితం- అతఏవపరిణతమదిరాభంసుపక్వసురాసన్నిభంఉభాభ్యాంరోధోభ్యాం వారితమవరుద్ధంఉభయరోధోవారితం - ఉభాదుదాత్తోనిత్యమిత్యత్రనిత్యగ్రహణసామర్థ్యాద్వృత్తివిషయే ఉపశబ్దస్యస్థానేఉభయశబ్దప్రయోగఇత్యుక్తంప్రాక్ - వారిజలంభాస్కరేణకస్కాదిత్వాత్సత్వం - అంశుభిరేవబాణైఃసర్వదిక్షూత్క్షతాయాఃప్రహృతాయాః- తిమిరమేవకరిఘటాగజసంఘః - తస్యారుధిరమివఇత్యుత్ప్రేక్షావహంత్యోభాంతి॥ ౪౯॥ దధతీతి॥ జాలవాతాయనేభ్యఃగవాక్షేభ్యఃమందిరాణామభ్యంతరేషు పరిపతంత్యస్తరుణతపనభాసః బాలార్కకిరణాఃవనితానాంప్రణయిషుప్రాతర్గంతుమిచ్ఛత్సుసత్సుకుపితేనమదనేనముక్తానాముత్తప్తానామగ్నిజ్వలితతేజసాం నారాచానాంబాణవిశేషాణాంలీలాంశోభాందధతి - అత్రలీలేవలీలేతిసాదృశ్యాక్షేపాదసంభవద్వస్తుసంబంధాన్నిదర్శనా॥ ౫౦॥ అధీతి॥ అధిరజనిరజన్యాంవిభక్త్యర్థేవ్యయీభావః- వధూభిఃపీతంమైరేయంమద్యంయస్యతత్ అతఏవరిక్తంపీతమైరేయరిక్తంఏతత్ కనకచషకంస్వర్ణపానపాత్రం - చషకోఽస్త్రీపానపాత్రమిత్యమరః - ప్రాతఃరోచనాలోహితేనగోరోచనాదరుణేనఉదయమానస్యాహిమరోచిషఃఅర్కస్యజ్యోతిషాతేజసాఅంతరభ్యంతరేఽతిక్రాంతంవ్యాప్తంసత్ - అద్యాపిఇదానీమపితథైవపూర్వవదేవమధునా

ఉదయదహిమరోచిర్జ్యోతిషాక్రాంతమంతర్మధున ఇవతథైవాపూర్ణ
మద్యాపిభాతి॥ ౫౧ ॥ సితరుచిశయనీయేన క్తమేకాంతము క్తందినకరకర
సంగవ్యక్తకౌసుంభకాంతి। నిజమితిరతిబంధోర్జానతీము త్తరీయంపరిహ
సతిసఖీస్త్రీమాదదానాందినాదౌ॥ ౫౨॥ ప్లుతమివశిశిరాంశోరంశుభిర్య
న్నిశాసుస్ఫటికమయమరాజద్రాజతాద్రిస్థలాభం । అరుణితమకరోర్రై
శ్వేత్మకాశ్మీరజాంభస్స్నపితమివతదేతద్భానుభిర్భాతిభానోః ॥ ౫౩ ॥
సరసనఖపదాంతర్దష్టకేశప్రమోకం ప్రణయినివిదధానేయోషితాము

పూర్ణమివేత్యర్థః - సామాన్యషష్ఠ్యాయోగ్యవిశేషపర్యవసాననియ
మాత్ - షష్ఠీశేషఇతిసంబంధసామాన్యేషష్ఠీకరణస్యాపికారణత్వాది
తిభాతిశోభతేఅత్రాతపేమధుపూర్ణత్వోత్ప్రేక్షయాఆతపెమధుభ్రమా
త్భ్రాంతిమాన్వ్యజ్యతె ॥ ౫౧ ॥ సితేతి॥ నక్తంరాత్రౌశయనీయేతల్పే-
ఏకాంతముక్తమత్యం తత్యక్తంసితరుచిశుభ్రవర్ణంకింతు దినాదౌప్ర
భాతేదినకరకరసంగ నార్కాంశువ్యతికరేణవ్యక్తాకౌసుంభీ కుసుంభ
స్యరాగద్రవ్యస్యసంబంధినీకాంతిర్యస్య తత్తథాభాసమానం - రతిబం
ధోఃప్రియస్య- ఉత్తరీయంనిజమాత్మీయమితిజానతీం- అతఏవాదదానాం
స్త్రీంనాయికాం- వాంశసోరితీయజభావపక్షే - అమిపూర్వఇతిపూర్వ
రూపం-సఖీపరిహసతి- అత్రాకౌసుంభికౌసుంభభ్రమాత్సాదృశ్యనిబం
ధనాద్భ్రాంతిమదలంకారః॥౫౨॥ ప్లుతమితి॥ రాజతాద్రిస్థలాభంసుధా
ధవళితత్వాత్కైలాసతటసన్నిభం యద్వేశ్మనిశాసుశిశిరాంశోరిందోరం
శుభిశ్చంద్రికాభిఃప్లుతం ధౌతంసత్స్ఫటికమయంస్ఫటికవికారఇవారా
జత్ రేజేతదేతద్వేశ్మభానోఃసూర్యస్యాకరోర్రైఃకోమలైః భానుభిఃకిరణై
రరుణితమరుణీకృతంసత్ కాశ్మీరదేశేజాతంకాశ్మీరజంకుంకుమంతస్యాం
భసాస్నపితంసిక్తమివభాతిఉత్ప్రేక్షయోఃసంసృష్టిః ॥ ౫౩ ॥ సరసేతి॥
ప్రణయినిపత్యౌయోషితాంసరసనఖపదానామార్ద్రనఖక్షతానామం
తర్మధ్యేదష్టానాంలగ్నానాం కేశానాంశిరోరుహాణాం ప్రమోకంప్ర
మోచనంవిదధానేసతిసీత్కారైర్వ్యధావిర్భూతసీత్కారైరావిష్కృత
కౌనాందశనానాముల్లసంత్యః- వైమల్యాద్దంతేషుప్రతిఫలంత్యఃఅభినవ
రవిభాసఃనూతనసూర్యరుచఃపద్మరాగాణామనుకారం అనుకరణంవిదధ

ల్లసంత్యః । విదధతిశనానాంసీతలార్తావిషలార్తానామభినవరవిభా
సఃపద్మరాగానుకారం॥౫౪॥ అవిరతదయితాంగాసంగసంచారితేనచ్ఛు
రితమభినవాసృకాంతినాకుంకుమేన। కనకనికషరేఖాకోమలంకామినీ
నాంభవతివపుకవాప్తచ్ఛాయమేవాతపేపి॥౫౫॥ సరసిజవనకాంతంబిభ్ర
దభ్రాంతవృత్తిఃకరనయనసహస్రంహేతుమాలోకశక్తేః। అఖిలమతిమ

తిఉపమాలంకారః - సచరవిభాసామారుణ్యప్రతిపాదకాభినవవిశేషణ
ప్రసాదలబ్ధఇతికావ్యలింగేనసంకరః॥౫౪॥ అవిరతేతి॥ అవిరతేనావిచ్ఛి
న్నేనదయితానాంప్రేయసామంగాసంగేన శరీరసంపర్కేణసంచారితే
నసంక్రామితేనఅభినవస్యాసృజోరక్తస్యేవకాంతిర్యస్యతేనకుంకుమేన
చ్ఛురితంరూషితంకనకస్యయానికషేనికషోపలేరేఖారాజిస్తద్వత్కోమ
లంమనోహరమిత్యుపమా కామినీనాంవపురాతపేపి అవాప్తచ్ఛాయం
ప్రాప్తచ్ఛాయంలబ్ధవర్ణోత్కర్షమేవభవతిస్వతః సువర్ణవర్ణస్యతతఃకుంకు
మాంకితస్యకామినీగాత్రస్య పునర్బాలాతపవ్యాప్తిరితి మహతీవర్ణో
త్కర్షసామగ్రీతిభావః- ఆతపేచ్ఛాయానాతపఇతి- విరోధాభాసేపిశ
బ్దః - ఛాయాత్వనాతపేకాంతావిత్యమరః - అత్రఅసృకాంతికుంకుమ
చ్ఛురితత్వకనకనికషరేఖాకోమలత్వయోరుపమాపేక్షయా ఛాయావా
ప్తిహేతుత్వా దుపమాసంకీర్ణం కావ్యలింగంతదాతపేప్య వాప్తఛా
యమిత్యత్రఏకవాచకానుప్రవేశేనసంకీర్యతే॥ ౫౫ ॥ సరసిజేతి॥ సరసి
జాతానిసరసిజానిపద్మాని- పఞ్చమ్యాంజనేర్డః- తత్పురుషేకృతిబహుల
మిత్యలుక్ - తద్వనస్యకాంతంప్రియం- అన్యత్రతద్వత్కాంతంరమ్యంచ
లోకశక్తేర్లోకలోచనానాం విషయగ్రహణశక్తేర్హేతుం ఆలోకాంత
రసహకృతానామేవతేషాం తత్సామర్థ్యాత్ అన్యత్ర ఆలోకశక్తేః
ర్శనవ్యాపారస్యహేతుందర్శనసాధనమిత్యర్థః- నయనానీవకరాఃఅన్య
త్రకరాఇవనయనాని తేషాంసహస్రంకరనయనసహస్రంబిభ్రత్ -
భ్రాంతేనభోమధ్యే వృత్తిర్యస్యసోభ్రాంతవృత్తిః - అన్యత్రాభ్రాంత
మేఘవృత్తిర్యస్యసఃమేఘవాహనఇత్యర్థః - అభ్రంనభస్సవగర్జవల
హాకేష్వితివిశ్వః - హరితోశ్వాఃయస్యసహరిదశ్వోర్కః హరిరింద్రశ్చ
తిమహిమ్నా అతిమహత్తయాస్పష్టస్పృహ్యత్యర్థః- లోకమాత్రముంతవంశ

హిమ్నాలోకమాక్రాంతవంతంహారిరివహారిదశ్వస్సాధువృత్రంహిన స్తి ॥
౫౬॥ అవతమసభిదాయైభాస్వతాభ్యుద్గతేన ప్రసభముడుగణోసావదర్శ
నీయోప్యపాస్తః । నిరసితుమరిమిచ్ఛోర్యేతదీయాశ్రయేణశ్రియమధిగత
వంతస్తేపిహంతవ్యపక్షే॥౫౭॥ ప్రతిఫలతికరౌఘేసమ్ముఖావస్థితాయాం
రజతకటకభిత్తౌసాంద్రచంద్రాంశుగౌర్యాం । బహిరభిహతమద్రేస్సం
హతంకందరాంతర్గతమపితిమిరౌఘంఘర్మభానుర్భినత్తి ॥ ౫౮ ॥ బ
హిరపివిలసంత్యాఃకామమానిశ్యరేయద్దివసకరరుచోం తిర్ధ్వాంతమంత

వ్యాప్తవంతంఏకత్రప్రత్యక్షాదన్యత్ర - సఇషుమాత్రమిషుమాత్రంవిష్వ
క్షివర్ధతస ఇమాన్ లోకానవృణో దిత్యాగమాచ్చేతిభావః । వృత్రం
ధ్వాంతందానవంచసాధుహింతి స్తిహంతి - ధ్వాంతారిదానవావృత్రావి
త్యమరః-ఉపమాశ్లేషోవామతభేదాత్॥౫౬॥అవతమసేతి॥అవతమసంతిమి
రం- అవసమంధేభ్యస్తమసఇతిసమాసాంతః-యద్యపిక్షీణేవతమసంతమ
ఇత్యుక్తంతథాపీహవిరోధాద్విశేషానాదరేణ సామాన్యమేవగ్రాహ్యం
తస్యభిదాయైభేదాయ - షిద్భిదాదిభ్యోఙ్ అభ్యుద్గతేనాభ్యుదితేనోద్యతే
నచభాస్వతాసూర్యేణదర్శనీయోప్యుడుగణోసౌప్రసభంబలాత్ అపా
స్తఃతథాహిఅరింనిరసితు మిచ్ఛోర్యేతదీయేనాశ్రయేణాశ్రయణేనశ్రి
యంసంపదంశోభాంచ - శోభాసంపత్తిపద్మాసులక్ష్మీఃశ్రీరపిగద్యత ఇతివి
శ్వః- అధిగతవంతఃప్రాప్తవంతస్తేపిహంతవ్యపక్షేవధ్యకోటావేవఅరివ
దరిపక్ష్యాఅపివధ్యాఏవేత్యర్థః- ఉడుగణోపితమసిశోభతేఅతస్తత్పక్ష్య
ఇతిభావః- సామాన్యేనవిశేషసమర్థనరూపోర్థాంతరన్యాసః॥౫౭॥ ప్ర
తీతి॥ ఘర్మభానురుష్ణాంశుఃసమ్ముఖావస్థితాయాం సాంద్రచంద్రాంశు
వద్గౌర్యాంధవళాయామిత్యుపమా- షిద్గౌరాదిభ్యశ్చేతిఙీష్- రజతకటక
మేవభిత్తిస్తస్యాఃకరౌఘేస్వకిరణజాలేప్రతిఫలతిసతి అద్రేర్బహిరభిహ
తం- సంహతంకందరాణాందరీణాంఅంతర్గతంతిమిరౌఘమపిభినత్తిపు
రోగతరజతభిత్తిప్రతిహతస్యనిజతేజసః- కందరాంతఃప్రవేశాదితిభావః
అత్రకరౌఘస్యాంతఃసంబంధాభావేపిసంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః ॥ ౫౮॥
బహిరితి ॥ బహిర్విలసంత్యోపిదివసకరరుచోరవి-భాసః అంతర్గృహే
భ్యఃప్రస్తావాద్గృహాణామేవ కామంయథేష్టంధ్వాంతమంతం నాశమా

గృహేభ్యః । నియతవిషయవృత్తేరప్యనల్పప్రతాపక్షతసకలవిపక్షస్తే
జసస్సస్వభావః॥ ౫౯ ॥ చిరమతిరసలౌల్యాద్బంధనంలంభితానాంపునర
యముదయాయప్రాప్యధామస్వమేవ । దళితదలకవాటష్షట్పదానాం
సరోజేసరభసఇవగుప్తిస్ఫోటమర్కఃకరోతి॥ ౬౦॥ యుగపదయుగసప్తి
స్తుల్యసంఖ్యైర్మయూఖైర్దశశతదలభేదంకౌతుకేనాశుకృత్వా । శ్రియ

నిన్యేప్రాపయామాసురితియత్ - నయతేర్ద్వికర్మకత్వాత్కర్తరి
లిట్ - సోంతగృహధ్వాంతనిరాసోనియతవిషయేనియతస్థానేచవృత్తి
ర్యస్యతస్యజిగీషోరపీత్యర్థః తృతీయాదిష్వితిపుంవద్భావః- తేజసోనల్ప
ప్రతాపేనస్వప్రకాశేనస్వప్రభావేనైవేత్యర్థః ॥ ప్రభావాపౌరుషాత
పావితివైజయంతీ - క్షతసకలవిపక్షః - నిరస్తసమస్తప్రతిపక్షఃస్వభావః
తేజస్వినామేషస్వభావోయత్ప్రతాపేనైవపరోచ్ఛేదన మతోయుక్తమ
ర్కభాసామపిధ్వాంతహరణమిత్యర్థః - అత్రసామర్థ్యాసామర్థ్య
యోఃసామాన్యవిశేషభావాదర్థాంతరన్యాసః ॥ ౫౯ ॥ చిరమితి ॥ అ
యమర్కః- పునర్భూయోపిఉదయాయస్వవృద్ధయేస్వంస్వకీయమేవధా
మస్థానంతేజోవాప్రాప్య అతిరసలౌల్యాదతిమాత్రాద్రసేషు మకరం
దేషువిషయేషుచలౌల్యాదాసక్తేః - సరోజేచిరంబంధనంలంభితానాం
ప్రాపితానాంషట్పదానాంసరభసః సత్వరోపిదళితంవిఘటితందలమేవ
కవాటంయేనసస్సగుప్తిస్ఫోటంబంధనమోక్షం కరోతీత్యుత్ప్రేక్షా
యథాకశ్చిత్పదభ్రష్టః- పునర్లబ్ధపదః- పూర్వబద్ధానాత్మబంధూనాగత్య
స్వయమేవకారాకవాటముద్ఘాట్యమోచయతితద్వదితిభావః॥ ౬౦॥ యు
గపదితి॥ అయుగావిషమాః - సప్తయోశ్వాయస్యసఃఅయుగసప్తిఃసప్తా
శ్వోర్కః యుగశబ్దస్యయుగ్మశబ్దవద్విశేష్యలింగతావగంతవ్యా- యుగప
దేకదైవతుల్యసంఖ్యైఃసహస్రసంఖ్యైరిత్యర్థః-మయూఖైఃకరైఃదశశ
తంయేషాంతానిదశశతానిసహస్రమిత్యర్థః- తేషాందలానాంభేదంవి
కసనంకౌతుకేనసంతోషేణాశుకృత్వాఅళికులస్య గీతైర్గానైర్లాలితాం
సత్కృతాంపంకజమేవాంతర్భవనంగర్భగృహం అధిశయానాంతత్రశే
యానామిత్యర్థః- అధిశీఙ్స్థాసాంకర్మేతికర్మత్వం- శ్రియముపాదరాత్ప
శ్యతీవేత్యుత్ప్రేక్షా-కశ్చిత్కాంతఃకాంతామివైకాంతగతామితిభావః॥

మళికులగీతైర్లాలితాంపంకజాంతర్భవన మతిశయానామాదరాత్పశ్యతీవ॥ ౬౧॥ అదయమివకరాగ్రైరేషసిష్పీడ్యసద్యశ్శశధరమహరాదౌరాగవానుష్ణరశ్మిః । అవకిరతినితాంతంకాంతినిర్యాసమచ్ఛాత్ స్రుతనవజలపాండుంపుండరీకోదరేషు॥ ౬౨॥ ప్రవిశతిచిరాయద్యోతితాశేషలోకే దశశతకరమూర్తావక్షిణీవద్వితీయే । సితకరవపుషాసౌలక్ష్యతేసంప్రతి ద్యౌర్విగళితకిరణేనవ్యంగితైకేక్షణేన॥ ౬౩॥ కుముదవనమపశ్రిశ్రీమదంభోజషండంత్యజతిముదములూకః ప్రీతిమాంశ్చక్రవాకః । ఉదయమహి

౬౧॥అదయమితి॥అహరాదౌప్రభాతే రాగవానుదయరాగవాన్ పుండరీకస్నేహవాంశ్చైవ ఉష్ణరశ్మిరరుణః శశధరం చంద్రంకరాగ్రైఃరశ్మ్యగ్రైఃహస్తాగ్రైశ్చ అదయంనిర్దయంసద్యోనిష్పీడ్యఅచ్ఛాత్ మేఘాత్ స్రుతంస్రస్తంనవజలమివపాండుంశుభ్రంకాంతినిర్యాసంలావణ్యసారంపుండరీకాణాంసితాబ్జానాముదరేష్వభ్యంతరేషు నితాంతమవకిరతీవక్షిపతీవఅత్రసూర్యోదయేచంద్రస్యకాంతిక్షయాత్పుండరీకాణాం తత్ప్రాదుర్భావాచ్చసూర్యశ్చాంద్రీమేవ కాంతింపుండరీకస్నేహాత్తేషు సించతీత్యుత్ప్రేక్షా - యథాద్విషంతంప్రపీడ్యతదీయంవస్తుసారం సుహృదేప్రయచ్ఛతితద్వదితిభావః॥౬౨॥ ప్రవిశతీతి॥ ద్యోతితఃప్రకాశితఃఅశేషలోకోయేనతస్మిన్- దశశతానియేషాం తేదశశతాస్తేకరాయస్యాఃసాదశశతకరాసహస్రకిరణామూర్తిర్యస్యతస్మిన్దశశతకరమూర్తౌ సూర్యేద్వితీయేఅక్షిణిచక్షుషివచిరాయ ప్రవిశతిసతిసంప్రత్యసౌద్యౌ రాకాశం స్త్రీచగమ్యతే విగళితకిరణేననిష్ప్రకాశేనసితకరంశుభ్రకిరణంవపుర్యస్యతేనసితకరవపుషా చంద్రేణవ్యంగితంవికలాంగీకృతమేకేక్షణ మేకనేత్రంయస్యాఃసావ్యంగితైకేక్షణాకాణేవలక్ష్యతే - అత్రదివఃకాణత్వముత్ప్రేక్ష్యతేతచ్చకాణత్వమక్షిత్వేనాధ్యవసితేన నిష్ప్రకాశేనచంద్రేణేత్యుక్తా- తత్ర- యేనాంగవికారఇతితృతీయా॥౬౩॥కుముదేతి॥ కుముదవనంఅపగతాశ్రీర్యస్యతదపశ్రిగతశోభం-గోస్త్రియోరుపసర్జనస్యేతిహ్రస్వత్వం - అంభోజషండ శ్రీమత్ శోభాయుక్తం ఉలూకఃపేచకోముదంత్యజతితస్యనిశాచరత్వాదితభావః- చక్రవాకఃప్రీతిమాన్ రంజనీవిరహితత్వాత్తస్యేతిభావః-అహిమరశ్మిరుష్ణాంశురుదయంయాతిహిమాం

మకక్ష్మిర్యాతిశీతాంశుకస్తం హతవిధిలలితానాం హా విచిత్రో విపాకః॥ ౬౪
క్షణమతుహినధామ్ని ప్రోష్యభూయః పురస్తాదుపగతవతి పాణిగ్రాహవ
ద్దిగ్వధూనాం। ద్రుతతరముపయాతి స్రంసమానాంశుకోసావుపపతిరివ
నీచైః పశ్చిమాం తేన చంద్రః॥ ౬౫॥ ప్రలయమఖిలతారాలోకమహ్నాయనీ
త్వా శ్రియమనతిశయశ్రీస్సానురాగాం దధానః। గగనసలిలరాశిం రాత్రి

క్షణాదురస్తమదర్శనం యాతి - అస్తమిత్యవ్యయం కథమేతద్దైవషవ్యాం
తత్రాహ- హతేతి॥ హతవిధిలలితానాం దుష్టదైవచేష్టితానాం విపాకః ప
రిపాకః తత్తత్ప్రాణికర్మానురూపఫలదానప్రకార ఇతియావత్ - విచి
త్రో వివిధః న త్వేకవిధ ఇత్యర్థః - హేతి ఖేదే - సామ్యేపిహాహేచవి
స్మయే ఇత్యమరః - విధివిపాకవైచిత్ర్యాత్ జగద్వైచిత్ర్యం యుజ్యత ఇ
తి కారణేన కార్యసమర్థనరూపో ర్థాంతరన్యాసః॥ ౬౪ ॥ క్షణమితి॥ అతు
హినధామ్ని ఉష్ణాంశౌ దిశో వధ్వ ఇవేత్యుపమితసమాసః - తాసాం దిగ్వ
ధూనాం పాణిం గృహ్ణాతీతి పాణిగ్రాహో నిజభర్తా తస్మిన్నివ పాణిగ్రా
హవత్ - తత్ర తస్యేవేతి తత్రార్హే వతిః - క్షణం ప్రోష్య ప్రవాసం కృత్వా
ప్రపూర్వాద్వసధాతోః- సమాసేనఞ్పూర్వేక్త్వో ల్యప్ - వచిస్వపీత్యా
దినా సంప్రసారణం- భూయః పునరపి పురస్తాత్పూర్వస్యాం దిశి పునోమా
గ్గచ్చోపగతవత్యాగతవతి సతి అసౌ చంద్రః ఉపపతిర్జార ఇవ - జారస్తూప
పతిస్సమావిత్యమరః- స్రంసమానాంశుకో గళద్రశ్మికః - శైషికః కప్రత్య
యః- స్రస్తవస్త్రశ్చసన్ నీచైర్మ్రుప్సన్ పశ్చిమాం తేన పశ్చిమదిక్కోణే
న కేనచిదపరద్వారేణ ద్రుతతరమపయాత్యపసరతి యథా పూర్వద్వారే
ణ నిజపతావాగతే పశ్చాన్మార్గేణోపపతిరపసరతి తద్వదిత్యర్థః ఉపమాలం
కారః॥ ౬౫॥ ప్రలయమితి॥ అఖిలస్తారాలోకో లోక ఇవ తారా నక్షత్రం త
మఖిలతారాలోకమహ్నాయ ద్రాక్ ప్రలయం క్షయం నీత్వా అత ఏవ య
తో నాస్య శయః సానతిశయా సర్వాతిశాయినీ శ్రీర్మహిమా యస్యాసౌ
నతిశయశ్రీః సానురాగా ముదయరాగవతీం శ్రియం శోభామన్యత్ర సాను
రాగామనురాగవతీం శ్రియం రమాం చ దధానః- ఏష భాస్వానేకోఽపి ధురి
పుర్వ్యేష్వివ- రాత్రిః కల్పావసానం కల్పాంత ఇవ తస్మిన్ రాత్రికల్పావసానే
గగనం సలిలరాశిరివ తం గగనసలిలరాశిమధిశేతే ధితిష్ఠతి అత్ర మధురాళు

కల్పావసానేమధురిపురివభాస్వానేషఏకోధిశేతే॥ ౬౬
బోధోవధూతాంధకారోదయః క్షపితకుముదతారకా శ్రీర్వియోగన్న
యః కామినః। బహుతరగుణదర్శనాదభ్యుపేతాల్పదోషః కృతీతవవరద
కరోతుసుప్రాతమహ్నామయంనాయకః॥.......................౬౭॥

ఇతిశ్రీమాఘకృతౌశిశుపాలవధేమహాకావ్యేప్రత్యూషవర్ణనన్నామ
ఏ కా ద శ స్స ర్గః.

రివేతివాక్యగతోపమైవసమాసగతోపమానప్రసాధికేతి - సర్వత్రోపమి
తిసమాసాశ్రయణమేవోచితం॥ ౬౬ ॥ కృతేతి ॥ కృతసకలజగద్విబోధః
కృతాఖిలలోకప్రబోధః అవధూతోవిక్షిప్తోంధకారస్యోదయ ఉజ్జృంభ
ణంయేనసోవధూతాంధకారోదయఇతిమహాగుణోక్తిః- దోషమాహక్ష
పితానాశితాకుముదానాంతారకాణాంచశ్రీర్యేనసః- కామినఃస్త్రీపుం
సాన్వియోగన్నయః - తథాపిబహుతరగుణస్యపూర్వోక్తమహాగుణస్య
దర్శనాదభ్యుపేతోలోకైరంగీకృతోల్పదోషఃపూర్వోక్తఏవయస్యసః-ఏ
కోహిదోషోగుణసన్నిపాతేనిమజ్జతీందోఃకిరణేష్వివాంకఇతిన్యాయాదితి
భావః - అతఏవకృతీకృతార్థోయమహ్నాంనాయకఃప్రభుఃసూర్యోహే
వరదకామదతవసుప్రాతంసుప్రభాతంకరోతు- ఆశిషిలిఙ్లోటావిత్యాశీ
రర్థేలోట్- శోభనంప్రాతరస్యేతిసుప్రాతః- శోభనప్రభాతవానుచ్య
తే- సుప్రాతసుశ్వేత్యాదినాబహువ్రీహావచ్ప్రత్యయాంతోనిపాతితః -
అత్రభావప్రధానోనిర్దేశః- తవసుప్రాతంసుప్రభాతత్వంకరోత్విత్యర్థః-
సుహామాలినీవృత్తమేతత్- యదిహననయుగలంతతోవేదరేఫైర్మహామా
లినీతిలక్షణాత్॥......................................౬౭॥

ఇతిశ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణ - శ్రీమహోపాధ్యాయ
కోలచలమల్లినాథసూరివిరచితే- మాఘవ్యాఖ్యానే
సర్వంకషాఖ్యానే- ఏకాదశస్సర్గః.

మ. శ్రీ. వ్యాతిశీతా "ఖ్య" సవ్యాఖ్యానే- ద్వాదశస్సర్గప్రారంభః-

ఇత్థంరథాశ్వేభనిషాదినాంప్రగేగణోనృపాణామథతోరణాద్బహిః।
ప్రస్థానకాలక్షమవేషకల్పనాకృతక్షణక్షేపముదైక్షతాచ్యుతమ్ ॥ ౧ ॥
స్వక్షంసుపత్రంకనకోజ్జ్వలద్యుతింజవేననాగాఞ్జితవంతముచ్చకైః । ఆ

ఏవంప్రభాతంవర్ణయిత్వాభగవతః ప్రాభాతికప్రస్థానవర్ణనా
యప్రక్రమతే ॥ ఇత్థమితి ॥ ఇత్థంభూతేపూర్వసర్గోక్తవిధ ఇత్యర్థః -
ప్రగేప్రాతఃకాలే* సాయంసాయమేప్రగేప్రాతరిత్యవ్యయేష్వమరః - అ
థసూర్యోదయానంతరంరథాశ్వేభేషునిషీదంతీతి రథాశ్వేభనిషాదినాం
రథేషుఅశ్వేషు ఇభేషుచస్థితానామిత్యర్థః - నృపాణాంగణఃతోరణా
ద్భగవతః భవనబాహ్యద్వారాద్బహిః - అపపరిబహిరంచవఃపంచ
మ్యేతిపంచమీ సమాసవిధానాత్జ్ఞాపకాత్పంచమీ * తోరణోస్త్రీబహి
ర్ద్వారమిత్యమరః - ప్రస్థానకాలేప్రయాణకాలేక్షమఉచితోవేషఃఆక
ల్పః * ఆకల్పవేషౌనైపథ్యమిత్యమరః - తస్యకల్పనయాసంపాదనేనకృ
తఃక్షణక్షేపః క్షణవిలంబోయేనతమచ్యుతంహరిముదైక్షత ప్రతీక్షితవా
నిత్యర్థః - అత్రాచ్యుతవిలంబస్యవిశేషణగత్యాప్రతీక్షణహేతుత్వా
త్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగం - అస్మిన్సర్గేవిషమపాదయోర్జా
గతమింద్రవంశావృత్తం * స్యాదింద్రవంశాతతజైరసంయుతైరితిలక్ష
ణాత్ - సమపాదయోస్తుజాగతమేవవంశస్థవృత్తం * జతౌతువంశస్థ
ముదీరితంజరావితిలక్షణాత్ - తదేవముభయమేలనాదుపజాతిభేదో
యం - అతఏవత్రిష్టుభీంద్రవజ్రోపేంద్రవజ్రలక్షణానంతరం*స్యాదింద్ర
వజ్రాయదితౌజగౌగఉపేంద్రవజ్రాజతజాస్తతోగౌ। అనంతరోదీరితల
క్ష్మభాజఃపాదాయదీయావుపజాతయస్తాఇత్యుక్తం- ఇత్థంకిలాన్యాస్వపి
మిశ్రితాసువదంతిజాతిష్విదమేవనామేతి॥౧॥స్వక్షమితి॥ సహరిఃశోభనో
క్షశ్చక్రధారణదారుభేదోయస్యతంస్వక్షం * స్యాదక్షశ్చక్రధారణ
ఇతివైజయంతీఅన్యత్రశోభనేంద్రియం * అథాక్షమింద్రియమిత్యమరః-
సుపత్రంశోభనవాహనంస్వశ్వమిత్యర్థః - అన్యత్రసుపక్షం*పత్రంవా
హనపక్షయోరిత్యమరః - కనకోజ్జ్వలద్యుతింకనకరచనావంతం-అన్యత్ర
కనకవదుజ్జ్వలద్యుతింకనకవర్ణం - జవేననాగాన్సర్పాన్జితవంతంత

రుహ్యతార్క్ష్యం నభసీవ భూతలే యయావనుద్ఘాతసుఖేన సాధ్వనా ॥
హస్తస్థితాఖండితచక్రశాలినో ద్విజేంద్రకాంతాః శ్రితవక్షసః శ్రియా ।
సత్యానురక్తా నరకస్య జిష్ణవో గుణైర్నృపాః శార్ఙ్గిణమన్వయాసిషుః ॥ ౩ ॥
శుక్లైస్సతారైర్ముకుళీకృతైస్తులైః కుముద్వతీనాం కుముదాకరైరివ । వ్య

తోధికవేగమిత్యర్థః- అన్యత్ర నాగాంతకమిత్యర్థః- ఉచ్చైరున్నతం తార్క్ష్యం రథం గరుడం చ ॥ తార్క్ష్యః స్యాదశ్వకర్ణాఖ్యే వృక్షే రథతురంగయోః । తార్క్ష్యం రసాంజనే తార్క్ష్యో గరుడే గరుడాగ్రజే ఇతి విశ్వః- ఆరుహ్య నభసీవ భూతలే అనుద్ఘాతేనాప్రతిఘాతేన సుఖః సుగమః తేనాధ్వనా యయాః గరుడమారుహ్య నభసీవ రథమారుహ్య భూతలేప్యప్రతిహతం యయౌ గరుడవదేవ తద్రథస్యాపి సర్వత్రాప్రతిహతగతిత్వాదిత్యర్థః- నాయం శ్లేషః - ప్రకృతాప్రకృతే వాదేపి తార్క్ష్యమితి విశేష్యశ్లేషాయోగాదన్యత్రాప్రసంగాచ్ఛ శ్లేషసంకీర్ణేయముపమా ॥ ౨ ॥ హస్తేతి ॥ అత్ర నృపవిశేషణాని శార్ఙ్గిణ్యపి విభక్తివిపరిణామేన యోజ్యాని - హస్తస్థితైః అఖండితైశ్చక్రరేఖాభిః శాలంత ఇతి తథోక్తాః- అన్యత్ర- చక్రం సుదర్శనం తచ్ఛాలినం- ద్విజేంద్రకాంతాః- బ్రాహ్మణోత్తమప్రియాః అన్యత్ర ద్విజేంద్రశ్చంద్రః- తస్మాత్సోమరాజానో బ్రాహ్మణా ఇతి- శ్రుతేః అత ఏవ ॥ ద్విజరాజః శశధర ఇత్యమరః- తద్వత్కాంతం సుందరం శ్రియా శోభయా శ్రితవక్షసో వ్యాప్తోరస్కాః - అన్యత్ర రమయాధిష్ఠితోరస్కం సత్యే సత్యవచనే అనురక్తాః- అన్యత్ర సత్యాయాం సత్యభామాయామనురక్తం- నరకస్య నిరయస్య జిష్ణవః- అన్యత్ర నరకాసురస్య జేతారం - గ్లాజిస్థశ్చ గ్స్నురితి గ్స్నుః ॥ నరకో నిరయే దైత్యే ఇతి విశ్వః- ఏవంభూతా నృపా ఏవంభూతం శార్ఙ్గిణం గుణైర్వినయాదిభిర్హేతునా అన్వయాసిషుః అనుజగ్ముః - గుణైః పూర్వోక్తైరన్వకార్షుశ్చ - యాతేర్లుఙ్ జిచ్ఛ్లేః సిచ్ అత్ర శార్ఙ్గిణః నృపాణాం చ ప్రకృతత్వాత్ శబ్దమాత్రసాధర్మ్యాచ్చ కేవలప్రకృతవిషయః శబ్దశ్లేషః ॥ ౩ ॥ శుక్లైరితి ॥ శుక్లైః శుభ్రైః సతారైస్సజ్యోక్తైః సకర్ణైశ్చ ముకుళీకృతైర్వహనసౌకర్యాయ సంకోచితైః - అన్యత్ర రాత్రావికాసిత్వాత్ ముకుళతాం నీతైః దూష్యైః పటమండపైరితి యాదవః - కుముదాకరైః- కుముదప్రాయైరివోపలక్షితం అన్యత్ర తుల్యైరేవ కుముదాకరైరుపలక్షి

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

...సకృత్రి. త్వాత్రీత- ప్రయాణంచ వియోగవేదనావిదూననారీకమభూత్సమంతదా॥ ౪ ॥

ఉత్క్షిప్తగాత్రః స్మ విడంబయన్నభస్సముత్పతిష్యంత మగేంద్రముచ్చైః

తం వియోగవేదనయా విరహవ్యథయా విదూనాః పరితప్తాః - ల్వాదిభ్య ఇ
తి నిష్ఠానత్వం - తా నార్యో యస్మిన్ తత్తథోక్తం ద్వయోరపి వియోగకాల
త్వాదితి భావః - నద్య ృతశ్చేతి కప్ - కుముదాన్యాసాం సంతీతి కుముద్వత్యః -
కుముదప్రాయాః - భూమయః ॥ కుముద్వాన్ కుముదప్రాయ ఇత్యమరః -
క్షైరవిణ్యో వా కుముద్వతీ క్షైరవిణ్యామితి విశ్వః - కుముదనడవేతసేభ్యో
డ్మతుబితి డ్మతుప్ ప్రత్యయః - మాదుపధాయా ఇతి మకారస్య వత్వం - తా
సాం కుముద్వతీనాం సంబంధి వ్యుష్టం ప్రభాతం - వ్యుష్టం ప్రభాతం ప్రత్యు
షమిత్యభిధానచింతామణిః - తత్ర కించిత్కరత్వాత్సంబంధిత్వం ప్రయా
ణంచ సేనానామితి శేషః - తదా తస్మిన్ కాలే సమముక్తరీత్యా అన్యోన్యస
దృశమభూత్ - వ్యుష్టప్రయాణయోర్ద్విత్వేపి సముదాయవివక్షయా మ
భూదిత్యేకవచనం - వ్యుష్టం ప్రయాణంచ ద్వయమపి సమమభూదిత్యర్థః -
అత్ర వర్ణ్యత్వేన ప్రకృతస్య ప్రయాణస్య అప్రకృతవ్యుష్టసామ్యోక్తేరుప
మా శ్లేషసంకీర్ణా ॥ ౪ ॥ ఉత్క్షిప్తేతి ॥ ఉత్క్షిప్తగాత్ర ఉన్నమితపూర్వకాయః
అత ఏవ నభః ఖం - ప్రతి సముత్పతిష్యంతం ఉత్పతనోద్యుక్తం అగేంద్రం మ
హాద్రిం విడంబయన్ అనుకుర్వన్నివేత్యుత్ప్రేక్షా - అభూతోపమేతి కేచిత్ -
ఉచ్చైః కైరున్నతః కరేణుః ॥ కరేణురిభ్యాం స్త్రీ నేభే ఇత్యమరః - ఆకుంచితో
న్నమితః ప్రోహః గజాంఘ్రిః ॥ గజాంఘ్రిపర్వణోః ప్రోహ ఇతి విశ్వః - తద్రని
రూపితక్రమం కృతపాదన్యాసం నిషాదినం యంతారం ఆరోహయతే స్మ స్వ
యమేవ స్వాత్మన్యారోపయతేత్యర్థః - రుహేర్గత్యర్థత్వాత్ - గతిబు
ద్ధీత్యాదినా అణికర్తుర్నిషాదినః కర్మత్వం - అత్ర కర్త్రభిప్రాయే - ణిచ
శ్చేత్యాత్మనేపదే సిద్ధేపి ప్రయోగవైచిత్ర్యస్యాప్యలంకారత్వాదకర్త్ర
భిప్రాయేపి - ణేరణౌ యత్కర్మ ణౌ చేత్సకర్తానాధ్యానే ఇతి ఆత్మనేప
దం అణికర్మణః కరేణోరేవాత్ర ణ్యంతే కర్తృత్వాత్ తస్యైవ చార్థా
ర్మత్వాదితి న నుయత్సంగ్రహణమన్యకర్మార్థమిత్యుక్తం. తేన కర్మమాత్రని
షేధాత్ కథం నిషాదిని కర్మణ్యాత్మనేపదం - సత్యం - అన్యేషాం మతం తత్
భాష్యకారస్య తు దర్శయతే భృత్యాన్ రాజేత్యుదాహరణాదణికర్తృక

క్తైః । ఆకుంచితప్రోథనిరూపితక్రమం కరేణురారోహయు
౫॥ స్వైరంకృతాస్ఫాలనలాలితాః పురః స్ఫురత్తనూః దర్శితలాఘవక్రి
యాః । పంక్తావలగ్నైకసవల్గపాణయస్తురంగమానారురుహుస్తురంగి
ణః॥౬॥ అహ్నాయ యావన్న చకార భూయసే నిషేదివానాసనబంధమధ్వ
నే । తీవ్రోత్థితాస్తావదసహ్యరంహసో విశృంఖలం శృంఖలకాః ప్రతస్థిరే॥
౭॥ గండోజ్జ్వలాముజ్జ్వలనాభి చక్రయా విరాజమానాన్నవయోదరశ్రి

ర్మాద్వ్యతిరిక్తకర్మణ ఏవ నిషేధో వివక్షిత ఇతి కైయటః - తదేతత్సర్వ్యగ్వి
వేచితమస్మాభిః కిరాతార్జునీయటీకాయాం ఘంటాపథే । స సంతతం ద
ర్శయతే గతస్మయ ఇత్యత్ర - స్వభావోక్తిరలంకారః॥ ౫ ॥ స్వైరమితి॥
తురంగిణోశ్వారోహాః పురః పూర్వం స్వైరం స్వచ్ఛందం కృతం యదాస్ఫా
లనం పాణితలేనాంగసంఘట్టనం తేన లాలితాః త్యాజితోద్వేగా ఇత్య
ర్థః- అత ఏవ స్ఫురత్తనూః ప్రకాశమానదేహాః- తురంగమానశ్వాన్
దర్శితం లాఘవం శైఘ్ర్యం యాసు తాః - క్రియాః ఉత్ప్లవనకర్మాణి యే
షాం తే పంకః పల్యాణకోటిః॥ పంకః పల్యాణభాగే స్యాదితి విశ్వః తత్రావ
లగ్నః సక్త ఏక ఏకైకః సవల్గో ముఖరజ్జుసహితః పాణిర్యేషాం తే తథోక్తాః -
సంతః ఆరురుహురారూఢాః స్వభావోక్తిః॥౬॥........................
అహ్నాయేతి॥ నిషేదివానుపవిష్టః- నిషాదీతి శేషః - భాషాయాం స
దవసశ్రువ ఇతి క్వసుప్రత్యయః - భూయసే దవీయసే అధ్వనే భూయాంస
మధ్వానం గంతుమిత్యర్థః - క్రియార్థోపపదస్యేతి చతుర్థీ - అహ్నా
ఝటితి- ద్రాక్ ఝటిత్యంజసాహ్నాయేత్యమరః। యావదాసనబంధం దూ
రాధ్వగమనౌపయికమాసనవిశేషం యావన్న చకార తావత్ - తీవ్రం తీ
క్ష్ణం - ఉత్థితాః- అసహ్యరంహసో దుస్సహవేగాః శృంఖలకాః - కరభా
ఉష్ట్రభేదాః- కరభాస్స్యుః శృంఖలకా దారవైః పాదబంధనైరిత్యమరః-
విశృంఖలమనర్గలం ప్రతస్థిరే ప్రస్థితాః - సమవప్రవిభ్యః స్థ ఇతి ఆత్మనేప
దం- ఏషాపి స్వభావోక్తిః ॥ ౭ ॥ గండేతి॥ సుఖమక్లిష్టం యథా తథా ప్రా
ప్తుం గంతుం మనో యస్య సః ప్రాప్తుమనాః అన్యత్ర సుఖమానందం లబ్ధుకా
మః - తుంకామమనసోరపీతి మకారలోపః - శోభనః సారథిర్యస్య సః సు
సారథిః అన్యత్ర సుసహాయవాన్- కశ్చిత్కోఽపి సుధీః కామీ చ గండైశ్చిహ్నైః

ముక్త్రి. ర్యాతిశ్లిష్టత్వాఖంప్రాప్తమనాస్సుసారథీరథీంయుయోజావిధురాంవధూ
మివ ॥ ౭ ॥ ఉద్ధాతుమిచ్ఛన్విధృతఃపురోబలా న్నిధీయమానేభరభాజి
యంత్రకే । అర్ధోద్గతోద్గారివిఘూర్ఘురస్స్వరఃస్వనామనిస్యైరవణస్స్ఫు
టార్థతాం॥ ౮ ॥ నస్యాగృహీతోపిధువన్విషాణయోర్యుగంససూత్కా

ఉజ్జ్వలామన్యత్రకపోలోజ్జ్వలాం - గండఃకపోలేచిహ్నేచేతివిశ్వః- ఉజ్జ్వ
లానాభిస్థలమధ్యంయయోస్తైశ్చక్రైరథాంగే యస్యాస్తయోజ్జ్వలనాభిచ
క్రయా - అన్యత్రోజ్జ్వలంనాభిచక్రంనాభిమండలంయస్యాస్తయానాభిః
ప్రాణ్యంగకేక్షేత్రేచక్రాంగేచక్రవర్తినీతివిశ్వః - నవయాప్రత్యగ్రయా
ఉదున్నతాఅరాశ్చక్రశలాకాః - అరశ్శీఘ్రేచచక్రాంగ ఇతివిశ్వః - తే
షాంశ్రియా అన్యత్రఉదరస్యమధ్యస్య శ్రియాశోభయావిరాజమానాం -
విగతాధూరగ్రంయస్యాఃసావిధురా - ధూఃస్త్రీక్లీబేయానముఖమిత్యమ
రః - ఋక్పూరబ్ధూః ఇత్యాదినాసమాసాంతః - సానభవతీత్యవిధురా
తాంసధురామిత్యర్థః - అన్యత్రావిధురామవికలాంరథీంశకటీం - బా
హ్వాదిభ్యశ్చేతివికల్పేనఙీష్ - వధూమివయుయోజయోజయామాస - అ
త్రశబ్దమాత్రసాధర్మ్యాత్సభంగాభంగపదమిశ్రణాదుభయ గోచర
త్వాచ్చప్రకృతాప్రకృతగోచరఃశబ్దార్థశ్లేషః॥౭॥ ఉత్థాతుమితి॥ ఉత్థా
తుమిచ్ఛన్నుత్థాయ గంతుమిచ్ఛన్నిత్యర్థః - అతఏవపురోగ్రేబలాద్విధృ
తోగృహీతః- రౌతీతిరవణః- ఉష్ట్రః- రుశబ్దఇతిధాతోః-చలనశబ్దార్థా
దకర్మకాద్యుజితియుచ్ప్రత్యయః- భరభాజిభారయుక్తేయంత్రకే-ఆవ
పనే- నిధీయమానేనిక్షిప్యమాణేసతి - అర్ధోద్గతేనాతిభారాదర్ధనిస్సృ
తేనోద్గారేణస్వజగ్ధపిచుమందాదిగ్రాసేన విఘూర్ణరోవిషమఃస్వరోయ
స్యసఃస్వనామరవణసంజ్ఞాంస్ఫుటార్థతాంనిస్యైరౌతీతిరవణఇతివ్యుత్ప
న్నాంస్వనామయథార్థమకరోదిత్యర్థః - అత్రస్వనకరణపదార్థస్యవిశే
షణగత్యానామ్నస్స్వార్థతాహేతుత్వాత్ పదార్థహేతుకంకావ్యలిం
గంస్వభావోక్త్యాసంకీర్యతే॥౮॥నస్యేతి॥నసిభవానస్యానాసికారజ్జుః-శ
రీరావయవాచ్చేతియత్ - తస్యాగృహీతోపిధృతోపి- విషాణయోర్యుగం
ధువన్విధూన్వన్శృంగద్వయంకంపన్ - ధువతేస్తౌదాదికాల్లటశ్శత్రా
దేశః- శూత్కారఇతిశబ్దానుకరణం - అమర్ష[illegible]శబ్దనిరంసో[illegible]వాంసశూ

రవివర్తితచక్రకః । గోణీంజనేనస్మనిధాతుముద్ధృతామ

రః ప్రతీచ్ఛతి॥ ౧౦॥ నానావిధావిష్కృతసామజస్వరః సహస్రవర్త్మా చ

పలైర్పుధ్యయః। గాంధర్వభూయిష్ఠతయా సమానతాం స సామవేదస్య

దధౌ బలోదధిః॥ ౧౧॥ ప్రత్యన్యనాగం చలితస్త్వరావతా నిరస్యకుంతం ద

ధతాన్యమంకుశం। మూర్ధానమూర్ధ్వాయతదన్తమండలం ధువన్నరో

తాకారం యథాతథా వివర్తితచక్రకం పృష్ఠవంశాధరే సంధిస్యనసః పృష్ఠ
వంశాధరే త్రికమిత్యమరః- తనురుత్క్షాడుక్షతరః- అదమ్యః గౌః వత్సోత్క్షా
శ్వబుష భేభ్యశ్చతనుత్వ ఇతిష్టరచ్ ప్రత్యయః- జనేననిధాతుం పృష్ఠే నిక్షే
ప్తుమనుక్షణముద్ధృతాం గోణీం న ప్రతీచ్ఛతి స్మ న స్వీకృతవాన్ - నిధాతుమ
వసరం న దత్తవానిత్యర్థః॥ ౧౦ ॥..........................
నానేతి॥ నానావిధమావిష్కృతాః- సామజానాం గజానాం- స్వరాః
ధ్వనయో బృంహితాని యస్మిన్ సః- మతంగస్సామజో గజ ఇతి సజ్జనః అన్య
త్ర నానావిధమావిష్కృతాః ఉచ్చారితాః సామజాః బృహద్రథంతరాది
సామోద్భవాః స్వరాః క్రుష్టాదయస్సప్తస్వరాః యస్మిన్ సః సహస్రవర్త్మా
భిః బహుభిర్మార్గైర్గచ్ఛన్ అన్యత్ర సహస్రశాఖః సహస్రశాఖం సామేతివచ
నాత్ - చపలైః అధీరైః మరుద్భ్యయః దుర్గమః ఖణః ఖల్ ప్రత్యయః అన్యత్రా
శక్యాధ్యయనః ఇజః ఖల్ప్రత్యయః - గంధర్వాః అశ్వాః తత్కర్మ గాంధ
ర్వం ప్రాణిరజతాదిత్వాదణ్ ప్రత్యయః॰ వాజివాహార్వగంధర్వ ఇత్యమ
రః-అన్యత్రగంధర్వా దివ్యగాయకాః తత్కర్మ గాంధర్వం గానమిత్యర్థః
తైర్భూయిష్ఠతయా తత్ప్రాచుర్యేణ ఉపలక్షితః॰అంతరాభవసత్వే శ్వే
గంధర్వో దైవగాయనఇత్యమరః - ఈదృశః సబలోదధిః సేనాసముద్రః -
సామవేదస్య సమానతాం దధౌ తత్సామోభూదిత్యర్థః - అత్రైకనాళా
వలంబన్యాయేన ఏకశబ్దాదనేకార్థాభిధానాదర్థశ్లేషఉభయవిషయః॥
౧౧॥ ప్రతీతి॥ అన్యనాగం ప్రతి అన్యగజం ప్రతి చలితః యోద్ధుం ప్రస్థితః ద్విర
దః గజః కుంతమత్రప్రహారాన్నివృత్తనైశిత్యం అంకుశం సిరస్యాస్యమంకు
శం దధతా త్వరావతా వేగవతా సహాదినా యన్త్రా ఊర్ధ్వాయతమంకుశా
ఘాతస్య నయాశు పరిప్రసారితం దంతమండలం పిషాణావలయం యస్మిన్ క
ర్మణి తద్యథా తథా - మూర్ధానం ధువన్ కంపయన్ -ధువతేస్తాదాదః లిల్లి

మకర్షి, ర్వాతిశీత ... ॥ ... ॥ సంమూర్ఛదుచ్ఛృంఖలశంఖనిస్స్వనః స్వ
ప్రయాతే పటహస్య శార్జ్గిణి । సద్వాననిన్యేనితరాం మహాంత్యపి వ్య
థాం ద్వయే షామపి మేదినీభృతాం॥ ౧౩॥ కాలేయకక్షోదవిలేపనశ్రియం
దిశద్దిశాముల్లసదంశుమద్ద్యుతి । ఖాతం ఖురైర్ముద్గభుజాం విపప్రథే గిరే
రధః కాంచనభూమిజం రజః॥ ౧౪॥ మంద్రై ర్గర్జానాం రథమండలస్య

టః నత్రా దేశః కథంచిదవరోధిరుద్ధః రుధేః కర్మణిలుజ్ అత్రాపిద్విరదపషా
దివిశేషణద్వారా కావ్యలింగస్వభావోక్త్యోస్సంకరస్సుగమః॥ ౧౨॥ సం
మూర్ఛదితి॥ శార్జ్గిణి కృష్ణేప్రయాతే ప్రచలితే సతి సంమూర్ఛన్ స్వభావ్రి
యంగచ్ఛన్ ప్రచురీభవన్ ఉచ్ఛృంఖలో నర్గళః శంఖానాం పాంచజ
న్యాదీనాం నిస్వనో యస్మిన్- పటహస్య స్వనః ద్వయానాముభయేషామపి
మేదినీభృతాం రాజ్ఞాం పర్వతానాంచ సంబంధీని మహాంత్యపి ధీరాణ్యపి స
త్త్వాని బలాని భూతాని చ నితరాం వ్యథాం నిన్యే నినాయ కృష్ణస్య పటహశ్ర
వణాద్రాజ్ఞాం బలాన్యభిభవశంకయా వ్యధితాన్యాసన్- తథా గిరిస్థితాః
సింహాదయో జంతవశ్చ కిమిదమితి ససాధ్వసా ఆసన్నిత్యర్థః॥ వ్యవసాయే
స్వభావే చ పిశాచాదౌ గుణే బలే । ద్రవ్యాత్మభావయోశ్చైవ సత్వం ప్రాణే
షు జంతుష్వితి శాశ్వతః - నీవహ్యాహరతేశ్చేతివచనాన్నయతేః ద్వికర్
మకత్వం - అత్ర ప్రకృతపటహధ్వనివర్ణనేన మేదినీభృతాం ద్వయా
నాం ప్రకృతానామేవ వ్యథానయనసాధర్మ్యాదౌపమ్యస్య గమ్యతా
యాం కేవలాప్రకృతగోచరా తుల్యయోగితా శ్లేషప్రతిభోత్థాపితా॥ ౧౩॥
కాలేయకేతి॥ కాలేయకక్షోదవిలేపనశ్రియం కుంకుమచూర్ణచర్చ
నశోభాం- కుంకుమం ఘుసృణం పుణ్యం ప్రోక్తం లోహితచందనం। కాశ్మీ
రజం చ విద్వద్భిః కాలేయం జాంగలం స్మృతమితి హలాయుధః- దిశద్దదత్-
ఉల్లసంతీ స్ఫురంతీ అంశుమద్ద్యుతిః రవిప్రభా యస్మిన్ తత్ ముద్గభుజాం అ
శ్వానాం ఖురైః శఫైః- శఫం క్లీబే ఖురః పుమానిత్యమరః ఖాతం విదారితం గిరేః
రైవతకాద్రేః అధః యా కాంచనీ భూమిః తజ్జం రజః విపప్రథే విససార ఏతేన
భగవాన్ రైవతకాదవతీర్ణ ఇత్యుక్తం- అత్ర రజసః కాంచనభూమిజత్వేన
కుంకుమవిలేపనశ్రీసదృశశ్రీజనకత్వాత్ కావ్యలింగసంకీర్ణా నిదర్శనా॥
౧౪॥ మంద్రైరితి॥ మంద్రైః గంభీరైః॥ మంద్రస్తు గంభీర ఇత్యమరః- రథమం

నైర్నిజుహ్నువే తాదృశమేవ బృంహితం । తారైర్బభూవ...
తేః పరిస్ఫుటైస్తేషు తురంగహేషితైః ॥౧౪॥ అన్యేతు కామోపమతాంకుశ
గ్రహస్తిరోగతం సాంకుశముద్వహన్ శిరః । స్థూలోచ్చయేనాగమదంతి
కాగతాం గజోగ్రయాతాగ్రకరః కరేణుకాం ॥౧౫॥ యాంతోస్పృశంతశ్చ
రణైరివావనిం జవాత్ప్రకీర్ణాభితః ప్రకీర్ణకైః । అద్యాపి సేనాతురగా

డలస్వనైః-రథౌఘధ్వనిభిః- తాదృశం మన్ద్రమేవ గజానాం బృంహితం బృం
హణం-నపుంసకేభావే క్తః- నిజుహ్నువే తిరస్కృతం-గజధ్వనిరేకరూప
త్వేన రథశబ్దాన్న పృథగ్జ్ఞాయీత్యర్థః - అతఏవ సామాన్యాలంకారః హ్ను
అపనయన ఇతి ధాతోః పూర్వాత్కర్మణి లిట్-కుహోశ్చురిత్యభ్యాసహ
కారస్య జకారః తారైః అత్యుచ్చైః మంద్రస్వర విలక్షణైః - తారోత్యుచ్చై
స్త్రిషు త్రిష్విత్యమరః - తురంగహేషితైః - అశ్వనిస్వనైః * హేషా
హ్రేషా చ నిస్వన ఇత్యమరః - తేషు మంద్రధ్వనిషు పరభాగలాభతః వైసా
దృశ్యేనోత్కర్షలాభాత్ పరిస్ఫుటైః వ్యక్తరూపైరేవ బభూవే భూతం
కారత్వాదనభిభూతమశ్రూయతేత్యర్థః- అతఏవాతద్గుణాలంకారః *
సతి హేతావతద్రూపస్వీకారః స్యాదతద్గుణ ఇతి సామాన్యలక్షణాత్ సా
మాన్యాతద్గుణయోస్సంసృష్టిః భువో భావే లిట్ ॥౧౪॥ అన్యేతు కామ ఇతి॥
అంతికాగతాం దైవాత్సమీపాగతాం కరేణుమేవ కరేణుకాం కరిణీం * క
రేణురిభ్యాం స్త్రీ నేభ ఇత్యమరః- అన్యేతు కామో అనుగంతుకామః- తుం
కామమనసోరపి ఇతి మకారలోపః- అతఏవ అవమతః - అతధూతః అంకుశ
గ్రహ అంకుశాధానం యేనసః- సాంకుశం తిరోగతం- అంకుశాకర్షణే
న తిర్యగ్భూతం శిరో మస్తకం ఉద్వహన్ అగ్రయాతాగ్రకరః కరిణీగ్రహ
ణాయ పురః ప్రసృతాగ్రహస్తః గజః - స్థూలోచ్చయేన గతివిశేషేణాగ
మత్ జగామ - స్థూలోచ్చయస్త్వసాకల్యే గజానాం మధ్యమే గతే ఇత్యను
రః స్వభావోక్తిః ॥౧౫॥ యాంత ఇతి॥ జవాద్వేగాచ్చరణైః అవనీమస్పృశం
త ఇవ యాంతః ధావంతః అభితః ప్రకీర్ణైః ఉభయతః ప్రసృతైః - ప్రకీర్ణ
కైశ్చామరైః- ఉపలక్షితాః- చామరం తు ప్రకీర్ణకమిత్యమరః - సేనా
తురగాః భూషణచామరైః హేతుభిః అద్యాపి అలూనపక్షాః అచ్ఛిన్నపక్షా
ఇతి సవిస్మయైర్జనైః మేనిరే ప్రతర్కితాః- తాః పక్షిణః ఇతి యావత్ - ...

ముక్తి, క్యాతిశీత ...పక్ష...మేనిరే జనైః ॥ ౧౭ ॥ ఋజ్వీర్దధానైరవతత్య కంధరాశ్చలావచూడాకులఘర్ఘరారవైః। భూమిర్మహత్యప్యవిలంబితక్రమం క్రమేలకైస్తత్క్షణమేవ చిచ్ఛిదే ॥ ౧౮ ॥ తూర్ణం ప్రణేత్రా కృతనాదముచ్చకైః ప్రచోదితం వేసరయుక్తమధ్వని । ఆత్మీయనేమిక్షతసాంద్రమేదినీరజశ్చయాక్రాంతభయాదివాద్రవత్ ॥ ౧౯ ॥ వ్యావృత్తవక్త్రైరఖిలైశ్చమూచరైర్వ్రజద్భిరేవ క్షణమీక్షితాననాః। వల్గద్గరీయః

రాః కిల అశ్వాస్సపక్షాస్సురైః ఛిన్నపక్షా ఇత్యాగమః అత ఏవ వాజిన ఇతి ప్రసిద్ధిః - అత్ర పార్శ్వప్రసృతచామరయోగనిమిత్తేయమశ్వానాం సపక్షత్వోత్ప్రేక్షా సా చ పూర్వోత్ప్రేక్షాసాపేక్షేతి సజాతీయసంకరః ॥ ౧౭ ॥ ఋజ్వీరితి ॥ కంధరాః గ్రీవాః - గ్రీవాయాం శిరోధిః కంధరేత్యపీత్యమరః ఋజ్వీరవక్రా అవతత్య స్వాభావిక్యపి వక్రతా యథా వైతి తథా ప్రసార్య - దధానైః చలావచూడాః చంచలకర్ణచామరాః తే చ తే ఆకులఘర్ఘరరవాశ్చ తైః - క్రమేలకైరుష్ట్రైః ఉష్ట్రే క్రమేలకమయమహాంగా ఇత్యమరః - మహతీ దవీయస్యపి భూమిరధ్వదేశః అవిలంబితక్రమం - క్రమః పాదక్షేపః ద్రుతపాదక్షేపం యథా తథా తత్క్షణమేవ తస్మిన్నేవ క్షణే అత్యంతసంయోగే ద్వితీయా చిచ్ఛిదే క్షుణ్ణా కర్మణి లిట్ - మహాంతమధ్వానం క్షణాత్ చూర్ణయంతో జగ్మురుష్ట్రా ఇత్యర్థః స్వభావోక్తిః ॥ ౧౮ ॥ తూర్ణమితి ॥ అధ్వని ప్రణేత్రా సారథినా ఉచ్చకైస్తారం కృతనాదం త్రాసార్థం కృతారవం యథా తథా తూర్ణం శీఘ్రం ప్రచోదితం ప్రేరితం వేగేన సరంతీతి వేసరాః గర్దభేనాశ్వాయాముత్పన్నాః అశ్వతరాఖ్యా భారవహాః పశువిశేషాః - పృషోదరాదిత్వాత్సాధుః తద్యుక్తం శకటం వేసరయుక్తమిహోచ్యతే తత్ కర్తృ ఆత్మీయే స్వే నేమీ చక్రధారే - చక్రధారా ప్రధిర్నేమిరిత్యమరః - తాభ్యాం క్షతః ఉద్ధతః సాంద్రశ్చ యః మేదినీరజసాం చయః సమూహః తస్యాక్రాంతేరాక్రమణాత్ భయాదివ అద్రవత్ అధావదితి వేగాతిశయోక్తిః హేతూత్ప్రేక్షా ॥ ౧౯ ॥ వ్యావృత్తేతి ॥ వ్రజద్భిరగ్రే గచ్ఛద్భిరేవ న తు తిష్ఠద్భిః కంచుకిభయాదితి భావః - అత ఏవ వ్యావృత్తవక్త్రైః పరావర్తితముఖైః అఖిలైః చమూచరైః సేనాచరపురుషైః - చరే ష్టైః క్షణమీక్షితాననాః నష్టచిరం నావత్యైవ తాసాం దృష్టిపథాత్ వృత్తైరితి భా

కుచకంప్రకంచుకమయుస్తురంగాధిరుహావరోధికాః ॥

పురః కూబరిణాం విదారితాః ప్రకామమాక్రాంతతలాస్తతో గజైః । భ-
గ్నోన్నతానంతరపూరితా న తా బభుర్భువః కృష్టసమీకృతా ఇవ ॥ ౨౧॥
దుర్దాంతముత్ప్లుత్యనిరస్తసాదినం సహాసహాకారమలోకయజ్జనః । ప
ల్యాణతస్త్రస్తమురోవిలంబినస్తురంగమం ప్రద్రుతమేకయా దిశా ॥ ౨౨॥
భూభృద్భిరప్యస్ఖలితాః ఖలూన్నతైరపహ్నువానాః సరితః పృథూరపి। అ

వః - తురంగానధిరోహంతీతి తురంగాధిరుహః అశ్వాధిరూఢాః అన్యేభ్యో
పి దృశ్యత ఇతి క్విప్ అవరోధః ఆసామస్తీత్యవరోధికాః అంతఃపురస్త్రియః -
అత ఇనిఠనావితి ఠన్ ప్రత్యయః వల్గతః తురంగవల్గనాదుల్లళతః గరీయ
సోః మహత్తరయోః కుచయోః కంప్రః చలః కంచుకః కూర్పాసకో యస్మిన్
కర్మణి తద్యథా తథా యయుః స్వభావోక్తిః ॥ ౨౦॥ పాదైరితి॥ కూబరః
యుగాధారః దారువిశేషః కూబరస్తు యుగంధర ఇత్యమరః - స ఏషామ
స్తీతి కూబరిణాం రథానాం పాదైశ్చక్రైః పురః పూర్వం విదారితాః - త
తో రథనేమివిదారణానంతరం - గజైః ప్రకామం పర్యాప్తమాక్రాంతత
లాః - పాదవిక్షిప్తాః పదభాగాః అత ఏవ భగ్నా విదారితా యే ఉన్నతా ఉత్తా
నాః అనంతరాః సన్నిహితభాగాః తైః పూరితా ఆరోపితా అన తాః నిమ్నభా
గా యాసాం తాః తథోక్తాః భువః కృష్టసమీకృతాః పూర్వం కృష్టాః హలిభిః
భిన్నాః అనంతరం - బీజావపదార్థం సమీకృతా ఇవ బభుః శుశుభిరే॥ ౨౧
దుర్దాంతమితి॥ దుర్దాంతమశిక్షితం అత ఏవ ఉత్ప్లుత్య నిరస్తః పాతితః
సాదీ యన్తా యేన తం కించ ఉరోలంబినః ఉత్పతనక్షోభేన పృష్ఠాద్విస్రస్య
ఉరసి లంబమానాత్ పల్యాణతః పల్యయనాత్ త్రస్తం భీతం అత ఏవ ఏక
యా అన్యయా దిశా మార్గాంతరేణేత్యర్థః - ఏకే ముఖ్యాన్యకేవలా ఇత్య
మరః - ప్రద్రుతం పలాయితం తురంగమం జనః సహాసహాకారం హాసహా
కారాభ్యాం సహ అవలోకయత్ స్వభావోక్తిరలంకారః ॥ ౨౨ ॥ భూభృ
ద్భిరితి॥ ఉన్నతైరపి భూభృద్భిః - భూధరైః పర్వతైః అస్ఖలితా అప్రతిహ
తాః పృథూః పృథ్వీరపి సరితో యమునాప్రభృతీర్నదీః అపహ్నువానా
స్వమహిమ్నా ఛాదయంతీః త్రిభిర్మార్గైర్గచ్ఛతీతి త్రిమార్గగా గంగా ప
రమత్యుత్తమనవ్రస్థా అనుగతా గ్రాసంజ్ఞా త్రిమార్గగా నామధేయం య

మకక్షి, న్యాత్రిక్షిత ... త్రశ్చ... ర్ణ గాయయా వసంఖ్యైః పథిభిశ్చ మూరసౌ ॥
౨౩॥ త్రస్తౌ సమాసన్నకరేణుసూత్కృతా న్నియంతరి వ్యాకులముక్తర
జ్జుకే । క్షిప్తావరోధాంగనముత్పథేన గాం విలంఘ్య లఘ్వీం కరభౌ బభంజ
తుః॥ ౨౪॥ సవిస్తాంగసంధౌ విగతాక్షపాటవే రుజా నికామం వికలీకృతే ర
థే । ఆప్తేన తక్ష్ణాభిషజేవ తత్క్షణం ప్రచక్రమే లంఘనపూర్వకః క్రమః ॥

స్యాః- సైవ ఖలు త్రిభిరేవ మార్గైర్యయా న చతుర్థేనేత్యర్థః- అసౌ చ మూ
రసంఖ్యైః పథిభిర్యయా అతో గంగాయా అప్యధికా చ మూరితి భావః- అత
ఏవ వ్యతిరేకాలంకారః ॥ భేదప్రధానం సాధర్మ్యముపమానోపమేయ
యోః ఆధిక్యాల్పత్వకథనాద్వ్యతిరేకః స ఉచ్యత ఇతి లక్షణాత్ ॥ ౨౩॥ త్రస్తా
వితి॥ సమాసన్నస్య ప్రత్యాసన్నస్య కరేణోరిభస్య సూత్కృతాచ్ఛూత్కా
రాత్ త్రస్తౌ కరభౌ వేసరౌ ॥ కరభో వేసరే వృష్టే ఇతి సజ్జనః- నియంతరి
సారథౌ వ్యాకులం వ్యగ్రం యథా తథా ముక్తరజ్జుకే త్యక్తప్రగ్రహే సతి -
క్షిప్తాః పాతితాః అవరోధాంగనా యస్మిన్ కర్మణి తద్యథా తథా ఉత్పథే
నాపథేన- ఋక్ పూరబ్ధూరిత్యాదినా సమాసాంతః- గాం భూమిం విలం
ఘ్య దూరమతీత్య లఘ్వీం రథీం బభంజతుః- భగ్నవంతౌ - అత్ర త్రాసస్య వి
శేషణగత్యా భంజనహేతుత్వాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగం స్వభావో
క్త్యా సంకీర్యతే ॥ ౨౪॥ సవిస్తేతి॥ సవిస్తా విశ్లిష్టా- అంగయోరధాంగయోః అం
గానాం కరచరణాదీనాం చ సంధయః సంధిభాగా యస్య తస్మిన్- విగతమక్ష
స్య చక్రాధారకాష్ఠస్య అక్షాణామింద్రియాణాం చ పాటవం సామర్థ్యం
యస్య తస్మిన్- రథే స్యందనే శరీరే చ ॥ రథః స్యాత్స్యందనే కాయ ఇతి విశ్వః-
రుజా భంగేన రోగేణ చ నికామం- వికలీకృతే దుర్బలీకృతే సతి- ఆప్తేన హి
తేన తక్ష్ణా వర్ధకినా ఆప్తేన భిషజా వైద్యేనేవ ॥ భిషగ్వైద్యశ్చికిత్సక ఇత్యమ
రః- తక్షా తు వర్ధకిస్త్వష్టేత్యమరః- తత్క్షణం తస్మిన్నేవ క్షణే - అత్యంత
సంయోగే ద్వితీయా- లంఘనం పాదేనాక్రమణం- ఉపవాసశ్చ ॥ లంఘనం
తూపవాసే స్యాద్గమనే ప్లవనేపి చేతి విశ్వః- తత్పూర్వకః క్రమో విధిః- ప్ర
చక్రమే ప్రక్రాంతః- ప్రాయేణ జ్వరాదిచికిత్సాయా లంఘనపూర్వకత్వా
దితి భావః - శ్లేషాలంకారః ॥ ౨౫॥ ధూరితి॥ స్థాణౌ కీలే ॥ స్థాణుః కీలే స్థిరే
హరే ఇతి విశ్వః - నిషంగిణి సక్తే అనసి శకటే ॥ క్లీబేనః శకటోస్త్రీ స్యాదిత్య

౨౭॥ ధూర్భంగసంక్షోభవిదారితోష్ట్రికాగళస్స్రమధుప్లావి...
ని। స్థానౌనిషంగిణ్యనసిత్షణంపురః శుశోచలాభాయకృతవ్యయోవణిక్ ॥
౨౮॥ భేరీభిరాకృష్టమహాగుహాముఖోద్ధ్వజాంశుకైః స్రగ్జితకందళీవనః। ఉ
త్తుంగమాతంగజితాలఘూపలో బలైస్సపశ్చాత్క్రియతేస్మభూధరః॥ ౨౯
వన్యేభదానానిలగంధదుర్ధరాః క్షణంతరుచ్ఛేదవినోదితక్రుధః। వ్యాళ
ద్విపాయంతృభిరున్మదిష్ణవః కథంచిదారాదపథేననిన్యిరే॥ ౩౦॥ వైజై...

ధురః - ధూరోక్షస్యభంగేనయఃసంక్షోభోవిపర్యాసః తేనవిదారితా
న్నాయాఉష్ట్రికాఃమృణ్మయంమద్యభాండం ఉష్ట్రికాస్యాత్ మృద్భాండభ
ేదేకరభయోషితీతివిశ్వః - తతోగళతాస్రవితామధునామద్యేనప్లావితం
సిక్తందూరవర్త్మదీర్ఘాధ్వాయేనసస్మిక్ - తథాసతి - పురఃపూర్వంలా
భాయకృతవ్యయఃవణిక్ క్రయవిక్రయికఃక్షణంశుశోచ అత్రమధుస్రావిధ
నవ్యయయోఃవిశేషణగత్యాశోకహేతుత్వాత్ కావ్యలింగభేదః ॥ ౨౮ ॥
భేరీభిరితి॥ భేరీభిరాకృష్టానినిందితానిగుహాముఖానియేనసః భేరీఝాంకా
రభర్త్సితానితాంతవాత్యాముఖమహాగుహాద్వారఇత్యర్థః - ముహుర్ధ్వ
జాంశుకైః స్రగ్జితానిభర్త్సితానికందళిదళానిరంభాపత్రాణియేనసః - ఉ
త్తుంగైఃమాతంగైఃజితాఃఅలఘూపలాఃస్థూలపాషాణాయేనసః - భూధ
రోరైవతకాద్రిః - బలైఃసైన్యైఃపశ్చాత్క్రియతేస్మపశ్చాత్తద్వృతఃస్వ
యందూరగమనేనపృష్ఠతఃకృతఇత్యర్థః - ఉక్తవిశేషణమహిమ్నాఅధ
రీకృతఇతిచప్రతీయతే - లట్స్మఇతిభూతార్థేలట్॥ ౨౯॥ వన్యేతి॥ వన్యేభ
దానానిలగంధేనవనగజమదమారుతగంధాఘ్రాణేనదుర్ధరాః క్రోధాంధ
త్వాత్ దుర్గ్రహాఃఅతఏవక్షణంతరుచ్ఛేదేనవినోదితక్రుధః - ప్రతిగజాస
సన్నిధానేపివృక్షాణాంభంగేనాపనీతక్రోధాః ఉన్మదిష్ణవోఽత్యంతమదశీ
లాః - అలంకృఞిత్యాదినాఇష్ణుచ్ - వ్యాలద్విపాః - దుష్టగజాః - యంతృభి
రాధోరణైః - కథంచిదారాత్ దూరాదపథేనామార్గేణ - పథోఽభావేతి
నిషేధవికల్పాత్ - ఋక్పూరిత్యాదినాసమాసాంతః - అపథం నపుంసకమి
తినపుంసకత్వం - నిన్యిరేనీతాః - అత్రాపివ్యాలవిశేషణానాంతదపనయన
హేతుకత్వాత్స్వభావోక్త్యాసంకీర్ణ్యతే॥ ౩౦॥ వైజేతి॥ వైజయంత్యఃపతా
కాస్తావనరాజయఇవతాభీరాజంతీతితథోక్తైః గజైః ప్రత్యగ్రం...

మహీం క్షితిం శ్యామితీం తాం రాజిభిః ర్ప్రతిచ్ఛందమహామతంగజైః । బహ్వ్యః ప్రసస్రుర్జనతానదీశతైః ర్ఘనౌఘైర్బలైరంతరయాంబభూవిరే ॥ ౨౯ ॥ తస్థౌ ముహూర్తం హరిణీవిలోచనైః సదృక్షిదృష్ట్వానయనానియోషితాం । మద్వాథసద్రాసమనేకవిభ్రమక్రియావికారాణిమృగైః పలాయ్యత ॥ ౩౦ ॥ నిస్సాన్ని దుఃఖాదవతీర్యసాదిభిస్సయత్నమాకృష్టకశాశ్ననైశ్ననైః । వృత్తే

తిః ధయస్తస్సదృశా ఇత్యర్థః ఏతస్మాదేవస్పష్టోపమాలింగాదన్యత్రాపి వ్య ప్రమితసమాసాశ్రయణం - తేమహామతంగజామేషుతైః - జనతాజనస మూహస్తానద్య ఇవతాసాంశతానిప్రసర్పంతి ప్రవహంతియేషుతైః స్థ్రా కైః- తైస్సబలైః- సైన్యైర్పహ్వ్యబహవః-బహ్వాదిభ్యశ్చేతివికల్పాదీకా రః- ఘనౌఘాయః - అంతరయాంబభూవిరేఅంతరాదూరాఃకృతా అతి క్రాంతా ఇత్యర్థః- నకేవలంరైవతకాద్రిరేవేతిభావః- బలైర్వైపుల్యా దాచ్ఛాదితా ఇత్యర్థః-వృక్షవిశేషణావగతసాదృశ్యాదగృహీతభేదాః-కృ తా ఇతిచగమ్యతే- ఏతేనాభేదాధ్యవసాయాదేవాస్యాక్రమరూపాంతరీ కరణస్యబలవిశేషణావగతసాదృశ్యస్య హేతుత్వాత్తరంగభూతోపమా సంకీర్ణంపదార్థహేతుకంకావ్యలింగం-శ్లేషమూలాభేదాతిశయోక్త్యు త్థాపితమితిసంకరః-అంతరశబ్దాత్తత్కరోతీతిణ్యంతాత్కర్మణిలిట్-అం ప్రత్యయేభువోనుప్రయోగః॥ ౨౯॥ తస్థౌ ఇతి॥హరిణీవిలోచనైః సదృక్షి సదృశాని- నపుంసకస్యఝలచఇతినుమ్ - యోషితాంనయనానిదృష్ట్వా మృగైఃకృష్ణసారైఃకర్తృభిర్ముహూర్తమల్పకాలం॥ముహూర్తమల్ప కాలేస్యాద్ఘటికాద్వితయేపిచేతివిశ్వః- తస్థేస్థితం- హరిణీవిలోచనశంక యేతిభావః-అథానంతరమనేకవిభ్రమక్రియాఃవిలాసక్రియాఃఏవవికారా యేషాంతానిమత్వాసవిలాసానిజ్ఞాత్వేత్యర్థః - సత్రాసంసభయంయ థాతథాపలాయ్యతపలాయితం-హరిణీదుర్లభైర్విలాసైర్యోషిన్నిశ్చయా దితిభావః- అతఏవనిశ్చయాంతఃసంశయాలంకారః పరాపూర్వాదయి తేర్భావేలఙ్- ఉపసర్గస్యాయతావితిలత్వం। ౩౦ ॥నిమ్నానీతి॥అర్వతాంఅ శ్వానాం॥వాజివాహార్వగంధర్వహయసైంధవసప్తయః ఇత్యమరః- అర్వ ణస్త్రసావనఞ ఇతితృదాదేశః- ప్రజాఃసమూహాః - సాదిభిరశ్వారూఢైః స యత్నమాకృష్టకశాః- దృఢగృహీతవల్గాఃసంతః- యద్యప్యశ్వాదేస్తాడనీ

రురుత్తాలఖురారవం ద్రుతాః శ్లథీకృతప్రగ్రహమర్వతాం ప్ర
అధ్యధ్వమారూఢపథైవ కేనచిత్ ప్రతీక్షమాణేన జనమ్ముహుర్ధృతః । ద
క్ష్యం హి సద్యః ఫలదం యదగ్రతశ్చఖాద దాశేరయువా వనావళీః ॥ ౩౨ ॥
శౌరేః ప్రతాపోపనతైరితస్తతః సమాగతైః ప్రశ్రయనమ్రమూర్తిభిః ।
ఏకాతపత్రా పృథివీభృతాంగణైర్బభూద్బహుచ్ఛత్రాపి పతాకినీ ॥ ౩౩ ॥

కశేస్యమానాః తథాప్యన్యత్ర తాడనివల్గనాదిః- తేషాం గన్తవ్యదేశాభిముఖాః- శ
నైః దళిఖాతకల్పనిమ్నోన్నతాని నిమ్నభూప్రదేశానవతీర్య ఉత్తాలఖురార
వం ప్రచ్ఛతరశఫశబ్దం శ్లథీకృతప్రగ్రహం శిథిలీతవల్గాచయథా తథా- ద్రు
తాః సత్వరాః సన్తః ఉత్తేరుః ఉత్ప్లుతాః- నిమ్నేషు శనైరవతీర్య ఆశు శీఘ్రం
ధావన్తీత్యశ్వానాం సస్వభావ ఇతి భావః - అతఏవ స్వభావోక్తిరలంకా
రః ॥ ౩౧ ॥ అధ్యధ్వమితి ॥ దక్షస్వభావో దాక్ష్యం కౌశలం సద్యః ఫలదం హి
ఖలు- యద్యస్మాదధ్యధ్వమధ్వని- విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః అనశ్చేతి స
మాసాన్తో టచ్ప్రత్యయః- నస్తద్ధిత ఇతి టిలోపః- ఆరూఢపథైవ ఆరూఢ్యా
వస్థితేన- సిద్ధే రుహేః క్తవతుప్రత్యయః- జనం శనైః పశ్చాదాగచ్ఛన్తం
స్వజనం ప్రతీక్షమాణేన కేనచిత్సం సేతి శేషః - ముహుర్ధృతః స్థాపితోఽపి
దాశేరయువా తరుణోష్ట్రః విశేషణసమాసః- అగ్రతో వనావళీశ్చఖాద
వృక్షపిచుమందాదికం భక్షయన్నాస ఇత్యర్థః - నహి కుశలో వృథా కా
లం యాపయతీతి భావః- అత్ర దాక్ష్యస్య ఫలస్య సామాన్యస్య తద్విశేషదా
శేరకౌశలేన సమర్థనాద్విశేషేణ సామాన్యసమర్థనరూపోఽర్థాన్తర
న్యాసః ॥ ౩౨ ॥ శౌరేరితి ॥ శౌరేః కృష్ణస్య పతాకినీ సేనా- శ్రీహర్యాదిధ్వజినీ-
ప్రతాపేన పారతేజసా ఉపనతైర్నమ్రైః రిపుభిరిత్యర్థః - అతఏవేతస్తతః
సమాగతైః - పార్శ్వదేశాదాగతైః ప్రశ్రయనమ్రమూర్తిభిః
సన్నిధానవశాన్నమ్రశిరోభిః- పృథివీభృతాం రాజ్ఞాం గణైః హేతునా బ
హుచ్ఛత్రాపి తత్తదసంఖ్యాతాతపత్రవత్త్వయా సమితేన ఏకాని కేవలాని ఆ
తపత్రాణి యస్యాః సా ఏకాతపత్రా కేవలాతపత్రమయీ అభూత్ - ఆతప
త్రాతిరిక్తం న కించిదలక్ష్యతేత్యర్థః * ఏకే ముఖ్యాన్యకేవలా ఇత్యమరః -
బహుచ్ఛత్రాప్యేకచ్ఛత్రేతి విరోధాభాసః విరోధాభాసోఽలంకారః ॥
౩౩ ॥ అగచ్ఛతేతి ॥ అన్వంచతీత్యన్వక్ తస్మిన్ అనూచి పృష్ఠదేశే - ఋత్వా

మకృత్తి, ర్యాత్రిజ్ఞీత్రా ఽగజస్యఘంటయోః స్వనంసమాకర్ణ్యసమాకులాంగ
నాః। దూరాదపావర్తితభారవాహనాః పథోపససుస్త్వరితంచమా
చరాః॥౩౪॥ఓజస్వివర్ణోజ్జ్వలవృత్తశాలినః ప్రసాదినోఽనుజ్ఝితగోత్రసం
పదః । శ్లోకానుపేంద్రస్యపురఃస్మభూయసో గుణాన్సముద్దిశ్యపఠంతి
వందినః ॥ ౩౫ ॥ నిశ్శేషమాక్రాంతమహీతలోజలైశ్చలన్ సముద్రోఽపిస
ముజ్ఝతిస్థితిమ్ । గ్రామేషుసైన్యైరకరోదవారితైః కిమవ్యవస్థాంచలితోఽపి

గాదినాంచేః క్వీన్ప్రిత్యయః- ఆగచ్ఛతోగజస్యఘంటయోః- స్వనంసమా
కర్ణ్యసమాకులాంగనాః సంభ్రాంతవధూకాశ్చమాచరాః - దూరాదే
వాపావర్తితాఆపసారితా భారస్యాన్నాదేర్వాహనా భారవాహనా
భారవాహినఉష్ట్రాదయోయైస్తేతథాసంతః - వాహనమాహితాదతిణ
త్వం- వహేర్ణ్యంతాత్కర్తరిల్యుట్- త్వరితంచపలంశీఘ్రంపథోమా
ర్గాదపససుస్రపజగ్ముః- స్వభావోక్తిః॥౩౪॥ఓజస్వీతి॥ వందినఃస్తుతిపాఠ
కాః॥వందినఃస్తుతిపాఠకాఇత్యమరః - ఓజస్వివర్ణః తేజస్వివర్ణః క్షత్రజా
తిః తస్యయదుజ్జ్వలంవృత్తముదగ్రవ్యాపారః- విజయాఖ్యః తేనశాలత ఇతి
తచ్ఛాలీతస్య - అన్యత్రఓజస్వివర్ణైః సమాసభూయిష్ఠాక్షరైరుజ్జ్వలా
స్తైశ్చతైర్వృత్తశాలినోవసంతతిలకాదిచ్ఛందోబద్ధవిశేషశాలినశ్చ॥వృత్తం
చారిత్రఛందసోరితివిశ్వః - తాన్ప్రసాదోఽస్యాస్తీతిప్రసాదీతస్యప్రసాది
నోఽనుగ్రహశీలస్య- అన్యత్రప్రసాదగుణయుక్తాన్॥ప్రసిద్ధార్థపదత్వం
యత్ప్రసాదోనిగద్యత ఇతి- అనుజ్ఝితేగోత్రసంవిదౌ కులాచారౌ యేనత
స్య- అన్యత్రకులనామనీయైస్తాన్ వంశనామాంకితానిత్యర్థః సంవిద్వ్య
ద్ధేప్రతిజ్ఞాయాంసంకేతాచారనామస్వితివైజయంతీ-ఏవంభూతస్యఉపేం
ద్రస్యహరేర్గుణాన్సముద్దిశ్యాధికృత్యభూయసోబహులాన్శ్లోకాన్-
స్తుతిపద్యానిపురోగ్రేపఠంతిస్మ - అత్రోపేంద్రస్యతచ్ఛ్లోకానాంచవర్ణ్య
త్వేనప్రకృతానాం శ్లేషకృతసాధర్మ్యాదౌపమ్యగమ్యతాయాం శ్లేషప్ర
తిభోత్థాపితాకేవలప్రకృతగోచరాతుల్యయోగితా శ్లేషశ్చకృతీకృతార్థ
ప్రత్యయేషుశాబ్దః॥౩౫॥ నిశ్శేషమితి॥చలన్ కల్పాంతేక్షుభితః- సముద్రో
పిజలైర్నిశ్శేషమాక్రాంతమహీతలః నిమజ్జితసకలభూగోళకస్సన్- స్థితిం
మర్యాదాం వేలాలంఘనలక్షణాంసముజ్ఝతిత్యజతి - కేశవస్తుప్రచలితోఽపి

కేశవః॥ ౩౬ ॥ కోశాతకీపుష్పగుళుచ్ఛకాంతిభిర్ముఖైర్వినిద్ర [illegible] బ
ణచక్షుషః । గ్రామీణవధ్వస్తమలక్షితా జనైశ్చిరంవృతీనాముపరివ్యలోక
యన్ ॥ ౩౭ ॥ గోష్ఠేషుగోష్ఠీకృతమండలాసనాన్ సనాదముత్థాయము
హుస్సవల్గతః । గ్రామ్యానపశ్యత్కపిశంపిపాసతః స్వగోత్రసంకీర్తన
భావితాత్మనః॥ ౩౮॥ పశ్యన్కృతార్థైరపివల్లవీజనో జనాధినాథంనయు

ప్రస్థితోఽపిఅవారితైరపరిమితైః - సైన్యైర్నిశ్శేషమాక్రాంత మహీతలః
సన్ గ్రామేషుఅవ్యవస్థామమర్యాదాంకిమకరోన్నాకరోదేవేత్యర్థః- అ
త్రోపమానాత్సముద్రాదుపమేయస్యకేశవస్య మర్యాదానతిక్రమేణాధి
క్యకథనాద్వ్యతిరేకాలంకారః- తుణంతూక్తం॥౩౬॥ కోశాతకీతి॥కోశా
తకీపుష్పగుళుచ్ఛకాంతిభిః- పటోలీప్రసూనగుచ్ఛసచ్ఛాయైః- స్మరపాం
డురైరిత్యర్థః॥ కోశాతకీపటోలీస్యాదితిహలాయుధః - ముఖైరుపలక్షి
తాః- వినిద్రంవికసితం- అతఏవోల్బణం-విపులంబాణంనీలసైరేయకపుష్ప
మివచక్షుర్యాసాంతాః॥నీలీఝింటీద్వయోర్బాణేత్యమరః- గ్రామేషుభ
వాగ్రామీణాః- గ్రామాద్యఖఞావితిఖఞ్ప్రత్యయః - తాశ్చవధ్వశ్చవల్లి
స్త్రియః- తంకృష్ణంగ్రామాంతగామినమితిభావః- జనైశ్చమూచరైరల
క్షితాఃవృతీభిస్తిరోహితాఇత్యర్థః-చిరంవృతీనాంకంటకశాఖావరణానా
ముపరిఉపరితనావకాశేవ్యలోకయన్-ఉపమాస్వభావోక్త్యోస్సంకరః॥
౩౭॥గోష్ఠేష్వితి॥సకృష్ణఃగావస్తిష్ఠంత్యేష్వితిగోష్ఠానిగోస్థాని॥ గోష్ఠం
గోస్థానకమిత్యమరః- సుపిస్థఇతికప్రత్యయః- అంబాంబగోభూమీత్యాది
నాషత్వం- గోష్ఠీషువార్తాసు॥గోష్ఠీసభాయామాలాపఇతివిశ్వః - కృతా
నిమండలాసనానిమండలాకారేణోపవేశనానియైస్తాన్ముహుః - సనాదం
శ్వేళాట్టహాసారావసహితంయథాతథోత్థాయవల్గతఉల్లవమానాన్-
కపిశంమద్యం ॥ కశ్యంమద్యంచమైరేయంకపిశంకాపిశాయనమితిహలా
యుధః - పిపాసతోముహుర్ముహుఃపాతుమిచ్ఛతః పిబతేఃసన్నంతా
ల్లటః. శతరిశప్ - స్వగోత్రసంకీర్తనేస్వనామసంకీర్తనేభావితాత్మనః
ప్రవర్తితచిత్తాన్కృష్ణనామానిగాయతఇత్యర్థః - గ్రామేషుభవాన్
గ్రామ్యాన్ఘోషజనానిత్యర్థః- గ్రామాద్యఖఞావితియప్రత్యయః అ
పశ్యదాలోకితవాన్స్వభావోక్తిః॥ ౩౮॥ పశ్యన్నితి॥ ఏకాంతమార్గ్యేనా

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ముకుళి... లక్ష్ణ ... ం । ఏకాంతమౌగ్ధ్యానవబుద్ధవిభ్రమైః ప్రసిద్ధవిస్తారగుణైః ...
ర్వ్యలోచనైః ॥ ౩౯ ॥ ప్రీత్యా నియుక్తాన్ లిహతీః స్తనంధయాన్నిగృహ్య పా
రీముభయేన జానునోః । వర్ధిష్ణుధారాధ్వని రోహిణీః పయశ్చిరం నిదధ్యౌ
దుహతః స గోదుహః ॥ ౪౦ ॥ అభ్యాజతోఽభ్యాగతతూర్ణతర్ణకాన్నిధా
నహస్తస్య పురో దుధుక్షతః । వగాద్గవాం హుంకృతిచారు నిర్యతీమరిర్మ

త్యంతముగ్ధతయా అనవబుద్ధవిభ్రమైరజ్ఞాతవిలాసైః కిన్తు ప్రసిద్ధో విస్తార ఏవ
గుణో యేషాం తైరతివిశాలైరిత్యర్థః - కృతార్థేన గపి సకృద్దర్శనాత్ భక్తి
విస్తారఫలైరపీత్యర్థః - విలోచనైః జనాధినాథకృష్ణం పశ్యన్ వల్లవీజనో
గోపాంగనాజనః - వితృష్ణతాం తృప్తతాం నయయౌ భూయోభూయః ప
శ్యన్నపి నాలంబుద్ధిమవాపేత్యర్థః తృప్తికారణే దర్శనే సత్యపి తృప్తికా
ర్యానుత్పత్తేర్విశేషోక్తిః - సా కృష్ణస్య మదనకోటిలావణ్యలక్ష్మీం వ్యంజ
యతి ॥ ౩౯ ॥ ప్రీత్యేతి ॥ నియుక్తాన్ వామపాద ఏవ సంయతాన్ - స్తనంధ
యంతి పిబంతీతి స్తనంధయాన్ వత్సాన్ - నాసికాస్తనయోర్ధ్మాధేటోరితి
ఖశ్ ప్రత్యయః - ప్రీత్యా వాత్సల్యేన లిహతీర్జిహ్వయా స్వాదయం
తీః రోహిణీః గాః ॥ అర్జున్యఘ్న్యా రోహిణీ స్యాదిత్యమరః - పయః క్షీరం
జానునోరుభయేన జానుద్వయేన పారీం దోహనపాత్రీం ॥ పారీ పాత్రీప
దాగయోరితి విశ్వః నిగృహ్య నిరుధ్య - వర్ధిష్ణుధారాధ్వని వర్ధనశీలక్షీరధా
రాశబ్దం యథా భవతి తథా దుహతః ప్రపూరయతః - దుహేః లటః శతరి
శప్ - దుహ్యాజితి ద్వికర్మకత్వం - గాః దుహంతీతి గోదుహః గోదోహకాన్ -
సత్సూద్విషేత్యాదినా క్విప్ స హరిశ్చిరం నిదధ్యౌ అవలోకయతి స్మ ॥ నిధ్యా
నమవలోకనమితి వైజయంతీ - స్వభావోక్తిః ॥ ౪౦ ॥ అభ్యాజత ఇతి ॥ అభ్యాజ
తః దోగ్ధుమభిముఖమాగచ్ఛతః అజేర్లటః - శత్రాదేశః - నిధానం పాదబం
ధనదామ - నిధానం దామసందానం పశూనాం పాదబంధనమితి వైజయం
తీ - తద్ధస్తే యస్య తస్య నిధానహస్తస్య దుధుక్షతో దోగ్ధుమిచ్ఛతో దోగ్ధురితి
శేషః - దుహేః సన్నంతాల్లటః శత్రాదేశః - ఘత్వధత్వే - పురోఽగ్రే భ్యాగ
తాభిముఖమాగతస్తూర్ణం స్తనపానే త్వరమాణాస్తర్ణకోతి బాలో వత్సోఽయ
స్యాస్తాం సద్యోజాతస్తు తర్ణక ఇత్యమరః - గవాం వర్గాద్గోవ్రజాత్ - హుంకృ
తిచారు హుంకారమనోహరం యథా తథా నిర్యాంతీం నిర్గచ్ఛంతీం - ఇణః శ

...క్షితగోమతల్లికాం॥ ౪౧॥ సవ్రీ... యావదప
కాక్షమృగైస్తావదుపద్రుతశ్రియాం । కైదారికాణామభితస్సమాకులాః
సహాసమాలోకయతిస్మగోపికాః॥ ౪౨॥ వ్యాసేద్ధుమస్మానవధానతః పు
రాచలత్యసావిత్యుపకర్ణయన్నసౌ । గీతానిగోప్యాః కలమంమృగవ్ర
జోనసూనమత్తీతిహరిర్వ్యలోకయత్ ॥ ౪౩ ॥ లీలాచలత్స్త్రీచరణారు

తరిజీప్ - ఇణోయణాదేశః- ప్రశస్తాంగాంగోమతల్లికాం - ప్రశంసావచ
నైశ్చేతినిత్యసమాసః॥ మతల్లికామచర్చికాప్రకాండముద్ఘతల్లజౌ । ప్రశ
స్తవాచకాన్యమూనీత్యమరః- మధోరరిర్మధుసూదనః ఐక్షత ఈక్షితవాన్
ఈక్ష తేర్లఙ్- ఆడజాదీనామిత్యాట్- ఆటశ్చేతివృద్ధిః స్వభావోక్తిః॥౪౧॥
సఇతి॥ యావచ్ఛుకాః కీరానపాసితుంనివారయితుం గతాస్తావన్మృగై
రుపద్రుతశ్రియాముపప్లుతసంపదాంవ్రీహిణాంవ్రీహిమతాం - వ్రీహ్యాది
భ్యశ్చేతి ఇనిప్రత్యయః - కైదారికాణాం క్షేత్రసమూహానాం - పున్న
పుంసకయోర్వప్రః కేదారం క్షేత్రమస్యతు । కైదారికంస్యాత్కైదా
ర్యం క్షేత్రం కైదారకంగణే ఇత్యమరః- ఠఞ్కవచినశ్చేతిచకారాత్ ఠఞ్
ప్రత్యయః - కృద్యోగాత్కర్మణిషష్ఠీ - గోపికాః గోపస్త్రియః అభితః సమా
కులాః వ్యగ్రాః ఉభయతః సమాకృష్యమాణాః సతీరిత్యర్థః - సహరిః
సహాసమాలోకయతిస్మ - అత్రసహాసావలోకనస్య విశేషణగత్యా సమా
కులపదార్థహేతుకత్వాత్కావ్యలింగభేదః॥ ౪౨॥ వ్యాసేద్ధుమితి॥ గో
ప్యాః శాలిగోప్త్ర్యాః - గౌరాదిత్వాత్ జీష్ - గీతాని ఉపకర్ణయఞ్ఛృ
ణ్వన్ - అసౌమృగవ్రజః - అసౌ కోపి అస్మాన్ వ్యాసేద్ధుంనివారయితుం
అవధానగీతోత్కైకాగ్ర్యాదిత్- పురాచలతిచలిష్యతి - యావత్పురానిపా
తయోర్లడితిభవిష్యదర్థేలట్ - ఇతీత్థంమత్వేతి శేషః కలమం శాలివిశే
షం- నాత్తినఖాదతినూనం- ఇత్థంతర్కయన్నితి శేషః - హరిర్వ్యలోక
యత్ - అత్రమృగాణాంకలమఖాదననివృత్తేః గీతాసక్తినిమిత్తాయాస్తదా
కర్ణనసుఖభంగహేతుకత్వముత్ప్రేక్ష్యతే॥౪౩॥ లీలేతి॥ అనుగతా ఆపః
యేషు తే అనూపాః జలప్రాయదేశాః - జలప్రాయమనూపంస్యాత్పుం
సికచ్ఛస్తథావిధ ఇత్యమరః - ప్రాదిభ్యోధాతుజస్య బహువ్రీహిశ్చోత్త
రపదలోపశ్చ - ఋక్పూరిత్యాదినా సమాసాంతః - ఊదనోర్దేశ ఇత్యూ

....। శౌరేరుపానూపము సాహంసేన్యై

మకక్షి, త్యాతిశ్రిత .... రాదున్మదసారసారవః॥ ౪౪ ॥ ఉచ్చైర్గతామస్ఖలితాంగరీ

యసీంతదాతిదూరాదపితస్యగచ్ఛతః । ఏకేసమూహుర్బలరేణుసంహ

తింశిరోభిరాజ్ఞామపరేమహీభృతః ॥ ౪౫ ॥ ప్రాయేణనీచానపిమేదినీభృ

తోజనస్సమేనైవపథాధిరోహతి। సేనామురారేఃపథఏవసాపునర్మహా

కారః- తేషాంసమీపెఉపానూపం- సమీపార్థేఽవ్యయీభావః- లీలయా

చలతీచంచలే మేస్త్రియాశ్చరణే అరుణోత్పలేరక్తోత్పలేఇవతయోః - స్ఖ

లంత్యాయాతులాకోట్యానూపురా- పాదాంగదంతులాకోటిర్మంజీరో

నూపురోస్త్రియామిత్యమరః - తయోర్నినాదఇవకోమలోమధురఃఉన్మ

దసారసారవఃమత్తహంసకూజితం - చక్రాంగస్సారసోహంసఇతిశబ్దా

ర్ణవే- శౌరేర్మనః- స్వనాంతరాదపాహరత్ -అత్రమనోహరణస్యలీ

లేత్యాదివిశేషణార్థహేతుకత్వాదుపమాసంకీర్ణంకావ్యలింగం॥౪౪॥

ఉచ్చైరితి॥ తదాతస్మిసమయేఅతిదూరాద్గచ్ఛతోపితస్యహరేః - సంబం

ధినీముచ్చైర్గతామత్యూర్ధ్వమత్థితాం - అన్యత్రోర్ధ్వలోకేష్వపివ్యా

ప్తామస్ఖలితామభంగురాం సత్యాంచగరీయసీమతిమహతీంపూజ్యాంచ -

బలరేణుసంహతిం సేనారజస్సంఘాతం - ఏకేకతిపయేమహీభృతః- ప

ర్వతాః- ఆజ్ఞాంశాసనం - అపరేమహీభృతోరాజానశ్చశిరోభిఃశిఖరైశ్శీ

ర్షైశ్చసమూహుః- సమ్యగ్వహంతిస్మ- వహేర్లిట్- ఝర్ఝసి- వచిస్వ

పీత్యాదినాసంప్రసారణం - అత్రహరిమహిమవర్ణనాయాముభయే

షామపిమహీభృతాం ప్రకృతత్వాత్కేవలప్రకృతాస్పదాతుల్యయోగి

తాశ్లేషప్రతిభోత్థాపితాచేతిసంకరః॥ ౪౫॥ ప్రాయేణేతి ॥ ప్రాయేణ

ప్రాచుర్యేణనీచాన్కుబ్జానపిమేదినీభృతోద్రీన్ - జనోలోకః - సమేనసు

గమేనపథామార్గేణైవాధిరోహతి- సాముర రారేః సేనాపునః - పథో

మార్గాన్నేవమహామహీధ్రాన్ - మహాద్రీన్ పరితోధ్యరోహయత్ - లోకె

హిసతిక్షుణ్ణైర్ధ్వనితేనశైలాధిరోహణసంభవః - సేనాయాఃసర్వపథాతి

శేకిత్వాలభూతపూర్వాఃపరస్పరసాంధానః - స్వారోహణేనప్ర

వర్తితాఇత్యర్థః- రోహతేర్గత్యర్థత్వాత్ -గతిబుద్ధీత్యాదినాపథామ

ణికర్తౄణాం కర్మత్వం మహీంధరంతీతిమహీధ్రాః - మూలవిభుజాది

...హాధార్క పరితో ధ్యరోహయత ॥ ౪౬ ॥ దంతాగ్రనిభి
మున్ముఖాశ్శిలోచ్చయా నారురుహు ర్మహీయసః । తిర్యక్కటప్లావిమ
దాంబునిమ్నగావిపూర్యమాణశ్రవణోదరంధ్రపాః ॥ ౪౭ ॥ శ్చ్యోతత్స్మ
దాంభఃకణకేనకేనచిజ్జనస్యజీమూతకదంబకద్యుతా। నాగేననాగేనగరీ
యసోచ్చకైరరోధిపంథాఃపృథుదంతశాలినా॥౪౮॥భగ్నద్రుమాశ్చక్రురి
తస్తతోదిశఃసముల్లసత్కేతనకాననాకులాః। పిష్టాద్రిపృష్ఠాస్తరసాచ
దంతినశ్చలన్నిజాంగాచలదుర్గమాభువః॥౪౯॥ఆలోకయామాసహరిమః

త్వాత్కః- అత్ర సేనాయాః-పథాం శైలాధిరోహణేనోపమానాత్ జనా
దాధిక్యకథనాద్వ్యతిరేకాలంకారః.౪౬॥ దంతాగ్రేతి॥ ద్వాభ్యాంపిబం
తీతిద్విపాగజాః- సుపీతియోగవిభాగాత్కప్రత్యయః - ఉన్ముఖావున్నమి
తముఖాఃసంతఃదంతాగ్రైర్నిర్భిన్నావిదారితాః-పయోదాఃశృంగగతా
యస్మిన్కర్మణితద్యథాతథాతిర్యగూర్ధ్వముఖత్వాత్తిరశ్చీనం యథా
తథాకటేభ్యఃప్లవంతేతరంతీతికటప్లావినీభిర్మదాంబునిమ్నగాభిర్మదజల
ప్రవాహైర్విపూర్యమాణానిశ్రవణోదరాణిశ్రోత్రవివరాణియస్మిన్కర్
మణితద్యథాతథామహీయసోమహత్తరాన్-శిలోచ్చయాన్- శైలాన్
ఆరురుహుః- స్వభావోక్తిః॥౪౭। శ్చ్యోతదితి ॥ శ్చ్యోతంతఃక్షరంతోమ
దాంభఃకణాయస్యతేన- శైషికఃకప్రత్యయః- జీమూతకదంబకస్యేవ
ద్యుతిర్యస్యతేన- పృథుభ్యాందంతాభ్యాంశాలతఇతితచ్ఛాలినా - గరీయ
సాగురుతరేణోచ్చకైరున్నతేన - కేనచిన్నాగేనగజేనజనస్య పంథాః
మార్గాఃఅరోధిరుద్ధః- నగచ్ఛతీతిఅగేనాచలేనతునారోధినరుద్ధః- మత్త
మాతంగస్యదురాసదత్వాచ్చైలవదనతిక్రమణీయత్వాదితిభావః- అతఏ
వోపమానాదగాదుపమేయస్యనాగస్యాధిక్యాద్వ్యతిరేకః॥౪౮॥భగ్నేతి
దంతినోగజా ఇతస్తతోభగ్నద్రుమాః స్వభగ్నాఖిలవృక్షాఃదిశః సము
ల్లసద్భిఃకేతనైరేవకాననైరాకులాః- సంకీర్ణాశ్చక్రుః- తథాతరసాబ
లేనపిష్టానిచూర్ణితానిఅద్రిపృష్ఠానియాసుతాభువోభూమీః - చలద్భి
ర్నిజాంగైరేవాచలైర్దుర్గమాఃదుష్ప్రాపాశ్చక్రుః- అత్ర కేతనేష్వంగే
షుచకాననాచలత్వరూపణాద్రూపకాలంకారః- తేనగజానాంపురాత
నసృష్టిసంహారేణసృష్ట్యంతరప్రవర్తనారూపం- లోకోత్తరంసామర్థ్యం

మకక్షి, ర్యాతిశీత ... త ... ! శౌరిరుత్పాతవాతప్రతికూలస్సైః ... రుపత్యకాభ్యోబృహతీశ్శిలాఇవ ॥ ౫౦ ॥ శైలాధిరోహాభ్యసనాధికో ద్ధురైఃపయోధరైరామలకీవనాశ్రితాః । తంపర్వతీయప్రమదాశ్చచాయి కేవికాసవిస్మారితవిభ్రమేక్షణాః॥ ౫౧ ॥ సావజ్ఞమున్మీల్యవిలోచనేసకృ

గమ్యతఇత్యలంకారేణవసుధ్వనిః॥౪౯॥ ఆలోకయామాసేతి॥ హరిమహీధరాన్గిరీన్- అధిశ్రయంతీరధిరోహంతీః- పరశ్శతాఃశతాత్పరాః- అసంఖ్యాఇత్యర్థః - పరశ్శతాద్యాస్తేయేషాంపరాసంఖ్యాశతాధికాఇత్యమరః- పంచమీతియోగవిభాగాత్సమాసః రాజదంతాదిత్వాదుపసర్జనస్యాపిశతశబ్దస్యపరనిపాతః- పారస్కరాదిత్వాత్సుడాగమః-గజతాఃగజసమూహాన్- గజాచ్చేతివక్తవ్యమితిసామూహికస్తల్ప్రత్యయః - ఉపత్యకాభ్యఆసన్నభూమిభ్యః - ఉపత్యకాద్రేరాసన్నాభూమిరిత్యమరః - ఉపాధిభ్యాంత్యకన్నాసన్నారూఢయోరితిత్యకన్ప్రత్యయః - ఉత్పాతవాతేన - ప్రతికూలంపతంతీతితత్పాతినీరూర్ధ్వంగామినీరిత్యర్థః- బృహతీఃశిలాఇవేత్యుత్ప్రేక్షా- ఆలోకయామాసలోకృదర్శనఇతిధాతోర్లిట్॥ ౫౦॥ శైలేతి॥ శైలాధిరోహాభ్యసనేనపర్వతారోహణాభ్యాసేనాధికోద్ధురైరత్యున్నతైః పయోధరైః స్తనైరుపలక్షితాఃఆమలకీవనాశ్రితాః- ధాత్రీవనగతాఃపర్వతోనివాసోయేషాంతేపర్వతీయాః-కిరాతాదయః- పర్వతాచ్చఇతిఛప్రత్యయః- తేషాంప్రమదాః- వికాసేనవిస్మయకృతవిస్తారేణవిస్మారితాఃస్తైమిత్యేనవివర్తితాః విభ్రమావిలాసాయేషాంతానీక్షణానియాసాంతాస్తథాసత్యః తంహరించచాయిరేద దృశుఃచాయృపూజానిశామనయోరితిధాతోః-కర్తరిలిట్- నిశామనందర్శనంనిరుపద్యపినిశామయతేఇతిదర్శనపర్యాయేషుభట్టమల్లః - ఏతేనహరేఃలోకోత్తరంలావణ్యంవ్యజ్యతఇతి - వస్తునావస్తుధ్వనిఃస్వభావోక్తివృత్త్యనుప్రాసయోఃసంసృష్టిః॥౫౧॥ సావజ్ఞమితి॥ సావజ్ఞంసానాదరంయథాతథావిలోచనేసకృదేకవారం - ఏకస్యసకృచ్చేతిసకృదర్థేనిపాతః - క్షణమున్మీల్యోన్మిష్యపునఃసుషుప్సనాస్వప్తుమిచ్ఛనాస్వాపేః సన్నన్తాదుప్రత్యయః - రుదవిదేత్యాదినాసనఃకిత్వాత్ - వచిస్వపీత్యాదినాసంప్రసారణం- మృగేంద్రేణసింహేనసమయాసమీపే- సమయానికషా

...ణామృగేంద్రేణసుషుప్సునాపి ... స్తైర్యా...
వ్యథేకథంసురాజంభవమన్యథాథవా॥ ౫౨ ॥ ఉత్సేధనిర్ధూతమహీరుహాంధ్వజైర్జనాఘురుద్ధోద్ధతసింధురంహసామ్ । నాగైరధిక్షిప్తమహాశిలంముహుర్బ్బలంబభూవోపరితన్మహీభృతాం॥ ౫౩ ॥ శ్మశ్రూయమాణేమధుజాలకైరరాగజైనగండంకషతాభిధూనితే । క్షుద్రాభిః క్షుద్రతరాభి

శబ్దాసామీప్యేపరికీర్తితావితిసజ్జనః- యాతోగచ్ఛతోపి-యాతేర్లటః-శత్రాదేశః - సైన్యాత్సేనాతః - భీత్రార్థానాంభయహేతురిత్యపాదానత్వం- నవివ్యథేనబిభే- వ్యథభయసంచలనయోరితిధాతోర్ల్లిటః అథవాతథాపీత్యర్థః - అన్యథాభీతత్వేనకథంసురాజంభవంసుఖేనరాజ్ఞాభూయతేనకథమపీత్యర్థః- రాజాచాయంమృగాణామితిభావః- కర్తృకర్మణోశ్చభూకృఞోరితికర్తరిషదాదాచోపపదేభవతేః-ఖల్ప్రత్యయేనలోపముమాగమా- అర్థాంతరన్యాసః॥ ౫౨ ॥ ఉత్సేధేది॥ నాగైర్గజైరధిక్షిప్తాస్తిరస్కృతామహాశిలాఃయేనతద్బలంసైన్యంధ్వజైరుత్సేధనౌన్నత్యేననిర్ధూతాఅవగణితామహీరుహాయేషుతేషాం॥ఉత్సేధశ్చోచ్ఛ్రియశ్చసఇత్యమరః - జనాగైఃరుద్ధంప్రతిబద్ధముద్ధతముద్వేలంసింధురంహోనదీవేగోయేషాం మహీభృతాంపర్వతానాంఉపరిముహుర్బ్బభూవ మార్గవశాద్బభూవసోభూధరాన్మహురారురోహేత్యర్థః-హయాఘురుద్ధఇతిపాఠేహయౌఘేనఘోటకసమూహేనరుద్ధమిత్యాదిపూర్వవత్-అత్రావరోహణవదుత్కర్షశ్చపరిభావవిశేషణవైభవాత్ప్రతీయతఇతితదభేదేనోపరిభావస్యబలభూధరవిశేషణపదార్థహేతుకత్వాచ్చైచ్ఛప్రతిభోత్థాపితఃకావ్యలింగవిశేషః॥ ౫౩ ॥ శ్మశ్రూయమాణేతి॥తరౌవృక్షేశ్మశ్రూయమాణేశ్మశ్రువదాచరతితద్వల్లంబమానఇత్యర్థః-. ఉపమాలంకారఃశ్మశ్రుశబ్దాదాచారక్యజంతాల్లటఃశానజాదేశః - అకృత్సార్వధాతుకయోర్దీర్ఘః॥మధుజాలకేక్షౌద్రపటలేగండం కపోలంకషతాతరుసంఘేకండూయమానేనగజేనవిధూనితేకంపితే- సతిభూఙ్ఞోణ్యంతాత్కర్మణిక్తః- భూఞ్ప్రీఞోర్ణుగ్వక్తవ్యఇతినురాగమః- అక్షుద్రతరాభిరతిస్థూలాభిఃక్షుద్రాభిఃసరఘాభిః ॥ క్షుద్రావ్యంగానటీవేశ్యాసరఘా కంటకారికేత్యమరః- విదశ్యమానేనదంచుభిస్తుద్యమానేనజనేనసమాకులంవ్యగ్రం

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

మకన్ని, ర్యాతిశీత [illegible] సేనదుర్గమ॥౬౪॥ స తేపలాశిన్యుచితే శరక్షిణే
గజాంతకే నాంతె మదాంతకర్మణా। సంచేరురాత్మాన ఇవాపరం తృణాత్
ద్రుమారుహం దేహమివ ప్లవంగమాః॥౬౫॥ ప్రహ్వానతీవ క్వచిదుద్ధతిశ్రితః క్వ
చిత్ప్రకాశానథ గహ్వరానపి। సామ్యాదపేతానితి వాహినీ హరేస్తదాతి
చక్రామ గిరీన్ గురూనపి॥౬౬॥ సవ్యాప్తవత్యా పరితోఽపథాన్యపి స్వసేన

యథా తథా దుద్రుదు వేపలాయితం - భావే లిట్ స్వభావోక్తిరుక్తోపమాసం
సృష్టా॥౬౪॥ స త ఇతి॥ ఉచితే పరిచితే పలాశిని ద్రుమే॥ పలాశి ద్రుద్రుమాగ
మా ఇత్యమరః శరీరవత్- పూర్వశరీర ఇవ- తత్ర తస్యేవేతి వతిప్రత్యయః
అదాంతకర్మణా దుర్దాంతవ్యాపారేణ గజాంతక ఇవేతి ఉపమితసమా
సః - సాహచర్యాత్ తేన గజాంతకేనాంతం నాశం నీతే గమితే సతి ప్లవైర్గ
చ్ఛంతీతి ప్లవంగమైః కపిభిః- గమేశ్చేతి ఖశ్ ప్రత్యయో ముమాగమః - ఆత్మా
నో జీవా ఇవాపరం వృక్షమారురుహుః అపరం దేహమివ తృణాత్ - సంచే
రుః సంప్రవిష్టా ఇత్యర్థః- అనే కేవ శబ్దా వాక్యార్థోపమా సా చ శరీరవదితి
తద్ధితగతా- అన్యత్ర సమాసగతేతి సంకరః॥౬౫॥ ప్రహ్వానితి॥ క్వచిదతీవ ని
తాంతం- ప్రహ్వాన్- ప్రవణాన్- అన్యత్రానుకూలాన్- క్వచిదుద్ధతిం శ్ర
యంతీత్యుద్ధతిశ్రితః ఔన్నత్యభాజః ఔద్ధత్యభాజశ్చ - శ్రయతేః క్విప్ తుక్
క్వచిత్ప్రకాశాన సంకటాన గూఢవృత్తీంశ్చ- క్వచిదతిగహ్వరానపి-అపి
శ్చార్థే- అప్రవేశాన్- అన్యత్ర గూఢాంశ్చ- ఇతీత్థం సామ్యాదపేతాన్-
విషమరూపాన్ విషమవృత్తీంశ్చ-అత ఏవ - గురూన్ మహతోపి పూజ్యాన
పి గిరీం స్తథా హరేర్వాహినీ సేనా అతిచక్రామాతీత్య గతా ఉల్లంఘితా చ*
గురోరప్యవలిప్తస్య కార్యాకార్యమజానతః । ఉత్పథం ప్రతిపన్నస్య పరి
త్యాగో విధీయతే ఇతి స్మరణాదితి భావః. గురూణామప్యతిక్రమ ఇతి విరోధే
పి శబ్దః- స చోక్తవైషమ్యదోషోద్ఘాటనేన పరిహృత ఇతి విరోధాభాసోలం
కారః- స చ గురూనితి వాచ్య ప్రతీయమానయోరభేదాధ్యవసాయాదితి శ్లే
షమూలాతిశయోక్త్యుత్థాపిత ఇతి సంకరః॥౬౬॥ స ఇతి॥ స హరిః పరితః సమ
స్తాదపథాన్యమార్గానపి - పథోఽభావ ఇతి నిషేధవికల్పాత్ - ఋక్పూరి
త్యాదినా సమాసాంతః- అపథం నపుంసకమితి నపుంసకత్వం - వ్యాప్తవ
త్యా సర్వాన్ పథో వ్యాప్నోతీతి సర్వపథీనా- తత్సర్వాదేరిత్యాదినా ఖప్ర

...ర్వపథీనయా స...

...మ్నీః కురుతే స్మ నిమ్నగాః॥ ౫౭॥ యావద్వ్యగాహ్య ... దంతి ... స్తురంగమైస్తావదుదీరితం ఖురైః । క్షిప్తం సమీరైస్సరితాం పురః పతజ్జలాన్యనైషీద్రజ ఏవ పంకతాం॥ ౫౮॥ రంతుం తతోత్తుంగనితంబభూమయో ముహుర్వ్రజంతః ప్రమదం మదోద్ధతాః । పంకం కరాపాకృతశైవలాంశు

క్యాయుః । తయా సర్వపథీనయా అనయా స్వసేనయా నిమిత్తేన అంభోభిరుల్లంఘితాని యుగపదఖిలసేనాప్రవేశేన ప్రతీపగమనాదుపర్యాక్రాంతాని తుంగరోధాంసి యాసాం తాః- నిమ్నం గచ్ఛంతీతి నిమ్నగా నద్యః- తాః ప్రతీపనామ్నీః- కురుతే స్మ- ప్రతిగతా ఉత్తానగా ఆపో యాసాం తాః ప్రతీపాః ఋక్పూరిత్యాదినా సమాసాంతః- ద్వ్యంతరుపసర్గేభ్యోప ఈదితీకారః- ప్రతీపా ఇతి నామ యాసాం తాః అథవా ప్రతీపం నిమ్నగానాం విరుద్ధం నామ ఉత్తానగా ఇతి నామధేయం యాసాం తాః ప్రతీపనామ్నీః- అనఉపధాలోపినోన్యతరస్యామితి ఙీప్- తాస్తథా చకారేత్యర్థః- అత్ర నిమ్నగానాం ప్రతీపనామాసంబంధేపి తత్సంబంధోక్తేరసంబంధే సంబంధరూపాతిశయోక్తిః॥ ౫౭॥ యావదితి॥ దంతినాం ఘటా గజవ్రజాః జలాని యావన్న వ్యగాహంత న వ్యలోడయన్- తావత్తురంగమైః కర్తృభిః- ఖురైః కరణైః- ఉదీరితం ఉత్థాపితం- అథ సమీరైః మారుతైః క్షిప్తం వికీర్ణం- అత ఏవ పురో గజప్రవేశాత్ప్రాగేవ పతత్ రజో భూరేణుః సరితాం జలాని పంకతామనైషీన్నినాయ- నయతేర్ద్వికర్మకాత్ లుఙ్ సిచివృద్ధిః- అత్రాపి సరితాం పంకత్వాసంబంధేపి సంబంధోక్తేః పూర్వవదతిశయోక్తిః॥ ౫౮॥ రంతుమితి॥ రంతుం క్రీడితుం తతాః ఏకత్ర ఏషాం అన్యత్రైనక్షైశ్చ విదళితాః ఉత్తుంగా నితంబభూమయో రోధోభాగాః శ్రోణిభాగాశ్చ యేషాం తే * నితంబో రోధసి స్కంధే శిఖరేపి కటీతటే ఇతి విశ్వః - ముహుః ప్రమదం హర్షం వ్రజంతః- మదేన దానేన దర్పేణ చోద్ధతాః - కరైః హస్తైః అపాకృతాని శైవలాని అంశుకానీవ శైవలాన్యేవాంశుకాని యైస్తే ఇభాః సముద్రం గచ్ఛంతీతి సముద్రగాః తాసాం సముద్రపత్నీనాం నదీనాం- ఏకాజుత్తరపదే ణ ఇతి ణత్వం- పంకం కర్దమం- కల్మషం చోపపాదయన్ * పంకోస్త్రీ కర్దమైనసోః ఇతి విశ్వః- యథా మదోద్ధతాః పరాంగనానాం దోషముత్పాదయంతి తద్వదితి భావః- అ

మకశ్లి, స్యాత్తిశ్లీత [illegible] శౌరైర్ణైః పురోధః పరిపూ [illegible]

[illegible] సమస్థలీకృత్యపూర్ణతనీర్నదీః । కూలంకషౌఘాస్సరిత స్తథాపరాః

ప్రవర్తయామాసురిభా మదాంబుభిః ॥ ౬౦ ॥ పద్మైరనన్వీతవధూముఖద్యుతో

గతానహంసైః శ్రియమాతపత్రజామ్ । దూరేభవన్ భోజబలస్య గచ్ఛతః

శైలోపమాతీతగజస్య నిమ్నగాః ॥ ౬౧ ॥ స్నిగ్ధాంజనశ్యామతనూభిరున్న

త్రప్రస్తుతేభవిశేషణాదప్రస్తుత స్త్రీసంగ్రహణసాహసికప్రతీతేః సమా

సోక్తిః సా చ పంకయోరభేదాధ్యవసాయాదితి శ్లేషమూలాతిశయోక్త్యు

త్థాపితేతి సంకరః ॥ ౫౯ ॥ రుగ్ణేతి ॥ ఇభాగజాః - రుగ్ణై రురుభిర్మహద్భిర్రోధోభి

స్తటైః పరిపూరితాంభసో మృత్క్షేపిశోషితజలా ఇత్యర్థః - పురాభవాః

పురాతనీః - సాయంచిరమిత్యాదినా ట్యుప్రత్యయః తుడాగమశ్చ - టిడ్ఢాణ

ఞిత్యాదినా ఙీప్ - నదీః సమస్థలీకృత్య సమస్థలాని కృత్వా మదాంబుభిః స్వ

మదోదకైః - కూలంకషంతీతి కూలంకషాః - సర్వకూలాభ్రకరీషేషు కష ఇ

తి ఖశ్ప్రత్యయః తైరోఘాః ప్రవాహా యాసాం తాః ఉభయకూల ప్రవాహి

న్యోఽపరా అన్యాః సరితః తథా పూర్వవత్ ప్రవర్తయామాసుః ప్రవాహ

యామాసుః అపి తేన గజసంపత్తిరుక్తా - అత్ర నదీనాం సమస్థలత్వాసంబంధే

ఽపి మదాంబూనాంచ సరిత్త్వాసంబంధేఽపి తత్సంబంధోక్తేరతిశయోక్తిరితి

సజాతీయసంకరః ॥ ౬౦ ॥ పద్మైరితి ॥ పద్మైరనన్వీతా అప్రాప్తా వధూముఖద్యు

తి శ్రియోభిస్తాః వధూముఖశ్రీజితపద్మా ఇత్యర్థః - అన్వీతేతి ఈణ్ గతావి

తి ధాతోః కర్మణి క్తాంతం - హంసైరాతపత్రజాం ఛత్రజన్యాం శ్రియం న గ

తా అగతాః - ఆతపత్రజితహంసశ్రీకా ఇత్యర్థః - నిమ్నగా నద్యః శిలోప

మామతీతాః - శిలాసామ్యమతిక్రాంతా గజా యస్మిన్ - తస్య గచ్ఛతో భో

జబలస్య యాదవసైన్యస్య దూరేభవన్ - అతివ్యవహితా జాతా ఇత్యర్థః - అ

పకృష్టా ఇతి చ గమ్యతే తదభేదాధ్యవసాయే నైవ నిమ్నగానాం దూరీభవన

స్య తద్విశేషణపదార్థహేతుకత్వాత్ - శ్లేషమూలాతిశయోక్తిసముత్థా

పితః కావ్యలింగభేదః ॥ ౬౧ ॥ స్నిగ్ధేతి ॥ స్నిగ్ధాంజనమివ శ్యామాభి స్తనూభి

రున్నతైః కరిణాం కదంబకైః ర్నిరంతరా శ్లాసీరంధ్రా సా సేనా సుధయా

లేపనవిశేషేణ ధవళితా ధవళితాః సౌధసంపదో యాసాం తాసాం లేపభే

పురాం బహూనాం పరభాగమాపసా ॥౬౨॥ [illegible]
పథి ప్రభోర్నివాసాః పటవేశ్మభిర్బభుః । నూనం సహానేన వియోగవిక్లబా
పురః పురశ్రీరపి నిర్యయౌ తదా ॥ ౬౩॥ వర్ష్మద్విపానాం విరువంత ఉచ్చకై
ర్వనేచరేభ్యశ్చిరమాచచక్షిరే । గండస్థలాఘర్షగళన్మదోదకద్రవద్రు
మస్కంధనిలాయినోఽళినః ॥ ౬౪ ॥ ఆయామవద్భిః కరిణాం ఘటాశతైరధః

దేమృతేసు ఇతి వైజయంతీ- బహూనాం పురాం పురీణాం పరభాగం విప్రకృ
ష్టదేశమాపదూరమతీత్యగతేత్యర్థః- వర్ణోత్కర్షశ్చ పరభాగః తద
భేదాధ్యవసాయేన పరభాగప్రాప్తౌ విశేషణగత్యా శ్యామకంకదంబకనై
రంతర్యస్య హేతుత్వాత్పూర్వవతాకావ్యలింగభేదః ॥౬౨॥ ప్రాసాదేతి॥
పథి మార్గే- ప్రభోః కృష్ణస్య నివాసాః సేనానివేశాః- ప్రాసాదశోభయా
అతిశయాలుభిరతిశాయయుక్తైః- ఆలుచి శీఙ్గ్రహణం కర్తవ్యమిత్యాలుచ్
ప్రత్యయః- పటవేశ్మభిః పటవస్త్రైర్బభుః- తేనోత్ప్రేక్ష్యతే తదా ద్వార
కానిర్యాణకాలే అనేన కృష్ణేన సహ వియోగవిక్లబా విరహభీరుః- పురశ్రీ
ర్ద్వారకానగరలక్ష్మీరపి పురోఽగ్రే నిర్యయా నిర్గతా- నూనం ద్వారకాతో న
భిద్యంతే అస్య నివాసాః శోభయేతి భావః ॥౬౩॥ వర్ష్మేతి॥ గండస్థలానా
మాఘర్షేణ సంఘర్షేణ గళితా స్రవతా మదోదకేన ద్రవేషు ఆర్ద్రేషు ద్రు
మస్కంధేషు నిలీయంత ఇతి తన్నిలాయినః తన్నివాసినః- ఉచ్చకైర్విరువం
తః కూజంతోఽళయః ద్విపానాం సేనాగజానాం వర్ష్మప్రమాణం॥ వర్ష్మ
దేహప్రమాణయోరిత్యమరః - వనేచరేభ్యః కిరాతేభ్యః - చిరమాచచ
క్షిరే ఇయంతో గజా ఇత్యాఖ్యాతవంత ఇత్యర్థః - గజవర్ష్మానుమాపకే
ష్వళిషు విరావయోగాదాఖ్యానముత్ప్రేక్ష్యతే - వ్యంజకాప్రయోగాద్గ
మ్యా ॥౬౪॥ ఆయామేతి॥ ఆయామో దైర్ఘ్యమంసోఽస్తి యేషాం తద్వద్భిరా
యతైరిత్యర్థః- కరిణాం సంబంధిభిర్ఘటాశతైర్బృందశతైః- కరిణాం
ఘటనా ఘటేత్యమరః- అధఃకృతాస్తిరస్కృతా అట్టాలకపఙ్క్తయో అ
ట్టశ్రేణ్యో యయా సా॥ అట్టశ్చాట్టాలకః స్మృత ఇతి వైజయంతీ- సా చ మూ
రుచ్చకైరున్నతైః దూష్యైః పటమంటపైః- జితాన్యదగ్రాణి గృహాణి యే

మకర్ణి, ర్వాత్రిశ్రిత [illegible] శ్రీరేర్ణ[illegible]సాధువ[illegible]
[illegible]మాతే సపురాణ్యవ్యాత్యర్తత॥౬౫॥ ఉద్ధూతముచ్చైర్ధ్వజినీభిరంశుభిః
ప్రతప్తమభ్యర్ణతయా వివస్వతః । ఆహ్లాదికల్హారసమీరణాహతం పురః ప
పాతాంభసి యామునే రజః॥౬౬॥ యా ఘర్మభానోస్తనయాపి శీతలైః స్వ
సా యమస్యాపి జనస్య జీవనైః। కృష్ణాపి శుద్ధేరధికం విధాతృభిర్విహంతుమం

షాన్తాని ఘూయాంసి పురాణి అతీత్యావర్తత- అతిక్రమ్యాగతేత్యర్థః-శోభ
యా అతిశయ్యస్థితేతి చ గమ్యతే - తదభేదాధ్యవసాయేన శ్లేషమూలాతిశ
యోక్త్యుత్థాపితం పూర్వవత్ పదార్థహేతుకం కావ్యలింగం॥ ౬౫॥ అథ
పారిసేనా కాళిందీం ప్రత్యాసేదుషీత్యాహ॥౬౬॥ ఉద్ధూతమితి॥ ధ్వజినీభిః
సేనాభిరుచ్చైరుద్ధూతం ఊర్ధ్వక్షిప్తం - అతఏవ అభ్యర్ణతయాంతికత
యా॥ ఉపకంఠాంతికాభ్యర్ణేత్యమరః- వివస్వతోంశుభిః ప్రతప్తమి వేత్య
ర్థః- అతఏవ వ్యంజకాప్రయోగాద్గమ్యోత్ప్రేక్షా - ఆహ్లాదిన ఆహ్లాదకా
మోకల్హారసమీరణాః- సౌగంధికమారుతాః॥ సౌగంధికం తు కల్హారమిత్య
మరః - తైరాహతేకంపితే యాముని యమునాసంబంధిన్యంభసి పురోగ్రే
రజో ధూళిః పపాత- సంతప్తా హి సంతాపమసహమానాః - పురోధావి
ర్వాక్యవచనశిశిరే పయసి పతంతీతి భావః॥౬౬॥ అథ చతుర్భిర్యమునాం వర్ణ
యతి॥ యేత్యాది॥ యా యమునా- ఘర్మభానోరుష్ణాంశోస్తనయాపి సతీ శీత
లైః అపి విరోధే సచోష్ణాపాదానకస్య శైత్యానుపపత్తేరితి భావః - యమ
స్యాంతకస్య స్వసాపి జనస్య జీవనైరుజ్జీవకైః- అత్రాప్యేకోదరాణాం భిన్న
క్రియానుపపత్తేర్విరోధః॥ కాళిందీ సూర్యతనయా యమునా శమనస్వసే
త్యభయత్రాప్యమరః కించ కృష్ణా కృష్ణవర్ణా మలినా చ తథాపి శుద్ధైః నైర్మ
ల్యస్యాధికం విధాతృభిః సంపాదకైర్జలైరంహాంసి పాపాని విహంతుం పటీ
యసీ సమర్థతరా- అత్ర యమునాతజ్జలగతత్వేన నిర్దిష్టయోరప్యౌష్ణ్యశై
త్యయోరంతకత్వో జీవకత్వయో మాలిన్యశోధకత్వయో రవయవావ
యవినోరభేదవివక్షయా సామానాధికరణ్యాద్విరోధః తస్యాభగవత్యాః
కాళింద్యా అలౌకికమహిమత్వేనాభాసత్వాత్ విరోధాభాసోలంకారః -
సచ క్రమాత్ గుణయోః క్రియయోః గుణక్రియయోశ్చేతి త్రివిధోపి సం

హిమపిండపాండవః కాళీరపస్తాభిరివానురంజితాః । జనవర్ణతాం ఘనాః ॥౮౮॥ వ్యక్తం బలీయాన్యది హేతురాగమాదపూరయత్సా జలధిం స జాహ్నవీ । గాంగౌఘనిర్ఘట్టితశంభుకంధరాసవర్ణమర్ణః కథమస్యథాస్యతత్ ॥౮౯॥ అభ్యుద్యతస్య క్రమితుం జవేన గాం తమాలనీలానితరాం ధృతాడుతిః । సేవసా తస్య ఘరః క్షణం బభౌ బలాంబురాశేర్మహతో మహాపగా ॥౯౦॥ లోలైరరిత్రైరిత్సగరైరివాభితో జవాదస్య ఇజంకీభి

సృష్టః- తృతీయః కృష్ణైతశ్లేషప్రతిభోత్థాపిత ఇతి సంశ్లేషః ॥౮౮॥ యస్యా ఇతి ॥ హిమపిండపాండవో హిమసంఘశుభ్రాః ఘనా మేఘాః ద్రుతాద్రవీకృతాః- మహానీలతటీః- ఇంద్రనీలస్థలానీవ కాళీః కృష్ణవర్ణాః-జానపదేత్యాదినా జీప్-యస్యాః కాళింద్యాః- అపః పీత్వా తాభిః పీతాభిరద్భిరనురంజితా ఇవ తత్క్షణేన భిన్నాంజనవర్ణతాం స్నేహమృదితకజ్జలసవర్ణతాం - ప్రయాంతి - అత్ర తటీరివానురంజితా ఇవేతి చోత్ప్రేక్షాభ్యాం సంకీర్ణేయం- ఘనానామంజనోపమేతి సంగ్రహః ॥౮౯॥ వ్యక్తమితి ॥ హేతుర్యుక్తిరనుమానమితి యావత్- అగమాద్గంగాసాగరపూరణీర్యాగమప్రమాణాత్-బలీయాన్యది ప్రబలశ్చేత్ సా యమునా జలధిమపూరయత్- జహ్నోరపత్యం స్త్రీ జాహ్నవీ గంగా నాపూరయత్ - వ్యక్తం సత్యం ఇత్యుత్ప్రేక్షా - కుతః అన్యథా విపర్యయే అస్య జలధేః తత్ప్రసిద్ధమర్ణోంభః అంభోర్ణసోయ పానీ యౌత్యమరః- గాంగేన గంగాసంబంధినా ఓఘేన ప్రవాహేన నిర్ఘట్టితాయాః తర్జితాయాః శంభుకంధరాయాః హరకంఠస్య సమానవర్ణం కృష్ణవర్ణమిత్యర్థః-జ్యోతిర్జనపదేత్యాదినా సమానస్య సభావః- అన్యథా గంగౌఘస్య ధావళ్యాద్ధవళమేవ స్యాత్ -తథా చ గంగాప్లవనవాక్యవదాగమోప్యన్యథా నేయ ఇతి కవేరాశయః ॥౯౦॥ అభీతి ॥ తమాలవత్ తమాలవృక్షవత్ నీలా కృష్ణా నితరాం ధృతా యతిరత్యాయతా సా మహాపగా మహానదీ యమునా-జవేన గాం భువం క్రమితుమాక్రమితుం-అభ్యుద్యతస్యోద్యుక్తస్య తస్య మహతో బలాంబురాశేః - సేనాసముద్రస్య పురోగే క్షణం సీమేవ వేలేవ బభావిత్యుత్ప్రేక్షా - క్షణమాత్రనిరోధికా భవత

మరణ్ని, ర్యాతిణ్నీత [illegible] తే రేపంతక్లా [illegible] నిమీలల్లలనావలమ్బిభిః
[illegible]॥ తత్పూర్వమంసద్వయసంద్విపాధిపాః క్షణంసహేలాః పరితో జగాహిరే। సద్యస్తతస్తైరనారతస్రుతైస్స్వదానవారిప్రచురీకృతంపయః॥ ౭౨ ॥ ప్రోథైః స్ఫురద్భిః స్ఫుటశబ్దమున్ముఖైస్తురంగమైరాయతకీర్ణవాలధి। ఉత్కర్ణమూర్ధ్వాహితధీరకంధరైరతీర్యతాగ్రేశటదత్తదృష్టిభిః॥ ౭౩॥

నంతరమేవతరణాదితిభావః॥ ౭౦॥ లోలైరితి॥ అభితః- ఉభయతో లోలైశ్చ లద్భిరరిత్రైః నౌకావహనదండైః నౌకాదండః- క్షేపణీస్యాదరిత్రం కేనిపాతకమిత్యమరః- చరణైః పాదైరివేత్యుత్ప్రేక్షా - జవాత్ప్రజంతీభిర్గచ్ఛంతీభిర్నౌభిః సార్ధమేవ సా సరిద్యమునాప్లవేనోదితానా వేగేనోత్పన్నాభిరూర్మిభిః తయానిమీలంతీర్భయాదక్షి నిమీలనంకుర్వంతీ భిర్లలనాభిరవలంబితైః రాలింగితైర్జనైః కర్తృభిః - పరితః సర్వతః - సర్వోభయా భిర్వర్తమానాభ్యాం పర్యభిభ్యాం తసిల్విధానాత్ - ప్రతతే ప్రతీర్ణా॥ ౭౧॥ తత్పూర్వమితి॥ ద్విపాధిపా మహాగజాః - పూర్వంప్రథమం అంసౌ ప్రమాణమస్యాంసద్వయసం అంసమాత్రం తేషాం తథోన్నతత్వాదితి భావః- ప్రమాణేద్వయసజితిద్వయసచ్ప్రత్యయః - తత్తథాగంభీరం పయో యమునాజలం సహేలాః సావజ్ఞాః క్షణం పరితో జగాహిరే ప్రవిశంతి స్మ- తతః ప్రవేశానంతరం సద్యః అవిలంబేన అనారతమవిచ్ఛిన్నం స్రుతేన స్రుతాస్స్వదానవారిణా స్వమదోదకేన ప్రచురీకృతం బహూళీకృతం- తత్ప ర్యాప్తరసః తరంతిస్మ అత్రాతిగంభీరస్యాస్యాంభసః అంసదఘ్నత్వోక్తి శయోక్త్యాగజానామౌన్నత్యం పునస్తస్యైవ మదాంబుసంబంధాత్తార్య త్వోక్త్యా తేషాం మదాతిరేకశ్చవ్యజ్యతే॥ ౭౨॥ ప్రోథైరితి॥ స్ఫుటశబ్దం స్పష్టధ్వానం యథాతథా స్ఫురద్భిశ్చలద్భిః ప్రోథైః ఘోణాభిరుపలక్షితైః ఘోణాతు ప్రోథమస్త్రియామిత్యమరః - ఉన్ముఖైరూర్ధ్వముఖైస్తథా ఉత్కర్ణం ఉన్నమితకర్ణం యథాతథా ఊర్ధ్వాహితా ఊర్ధ్వప్రసారితా ధీరా నిశ్చలాః కంధరాగ్రీవా యేషాం తైరగ్రే పురతః తటేషు దత్తదృష్టిభిస్తురంగమైరాయతాః ప్రసారితాః కీర్ణా వికీర్ణా వాలధయో యస్మిన్ కర్మణి తద్యథాతథా అతీర్యత అతారి- సరిదితి శేషః- కర్మణిలఙ్ యక్ స్వభావోక్తిః॥ ౭౩॥

...నైవ నితాంత... ...ప్రతిజ్ఞామివ
...ర్ణబృహత్తటీభువామశోభతోచ్చైర్నదితంకకుద్మత ... 2
...త్యమానా యదుభూభృతాంబలైర్బభౌ తరద్భిర్గవలాసితద్యుతిః। సిం
...తానేకపకంకణాంకితా తరంగిణీ వేణిరివాయతా భువః॥ ౭౫॥ అవ్యా
...తక్షిప్రగతైః సముచ్ఛ్రితానసుజ్ఝితద్రాఘిమభిర్గరీయసః । నావ్యం ప
యః కేచిదతారిషుర్భుజైః క్షిపద్భిరూర్మీ ...రైరివోర్మిభిః॥ ౭౬॥ విదళితమ

తీర్త్వేతి॥ నితాంతదు...తమహత్తయా అత్యంతాశక్యతరణాం తా
న్నదీంగరీయసీం తదుస్తరాం ప్రతిజ్ఞామివ ప్రతిజ్ఞావచనమివ జనేన వేగేనై
వతీర్త్వా - శృంగైర్విషాణైరవసీర్ణా ఆలేఖితా మహత్యస్తటీభువః తీరదే
శా యైస్తేషాం - అవాచ్ఛతుష్పాచ్ఛకునిష్వాలేఖన ఇతి కిరతేః కాత్పూర్వః సు
డాగమః - కకుదతాముత్తమాముచ్చైస్తారం నదితం నాదః - అశోభత - ఉప
మా స్వభావోక్తిః॥ ౭౪॥ సీమంత్యమానేతి॥ తరద్భిర్యదుభూభృతాం యా
దవభూపానాం బలైః సైన్యైః సీమత్యమానా సీమంతవత్ క్రియమాణా -
సీమంతవచ్ఛబ్దాత్ - తత్కరోతీతి ణ్యం తాత్కర్మణి లటః శానజాదేశః -
ణావిష్ఠవద్భావాన్మతోర్లుక్ - గవలాసితద్యుతిః మహిషవిషాణమేచకప్ర
భా॥ గవలం మాహిషం శృంగమితి హలాయుధః సిందూరితాః సిందూరవం
తః కృతాః - సిందూరవచ్ఛబ్దాత్ - తత్కరోతీతి ణ్యంతాత్కర్మణి క్తః తైర
నేకపైర్ద్విపైః కంకణైః శంఖరైః అంకితాశ్చిహ్నితాః॥ కంకణం శేఖరే హస్త
సూత్రే మండనయోరపీతి విశ్వః తరంగిణీ యమునానదీ ఆయతా దీర్ఘా భువో
వేణిరివ బభావిత్యుత్ప్రేక్షా॥ ౭౫॥ అవ్యాహతేతి॥ అత్రోర్మిణాం భుజానాం
చ విశేషణాన్యుభయత్ర విభక్తివిపరిణామేన యోజ్యాని - కేచిత్ జనాః నా
వా తార్యం నావ్యం॥ నావ్యం త్రిలింగం నౌతార్య ఇత్యమరః - నౌవయోధ
ర్మేత్యాదినా యత్ప్రత్యయః - పయో జలమవ్యాహతక్షిప్రగతైరప్రతిహత
శీఘ్రగమనైరనుజ్ఝితో ద్రాఘిమా దైర్ఘ్యం యైస్తైరతిదీర్ఘైరిత్యర్థః - స

ముచ్ఛ్రితానున్నతాన్ గరీయసో గురుతరాన్ ఊర్మీన్ - క్షిపద్భిరపాకుర్వ
ద్భిరతఏవ ...రైరూర్మిభిరివ స్థితైరిత్యుత్ప్రేక్షా భుజైర్బాహుభిరతారి
షుస్తరంతి స్మ - తరతేర్లుఙి సిచి వృద్ధిరిడాగమః॥ ౭౬॥ విదళితేతి॥ సా ప్రకృ
తా ... క్రీడా కృష్ణస్య ... ... మనపపకం ... విషాణఘట్టనైః-

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ముక్తి, ర్వాతిక్లీత [illegible] శ్రీరైర్[illegible] [illegible] సముత్తీర్ణ[illegible] [illegible]క్షుభిః
[illegible] సరితం సా శ్రీభర్తు ర్బృహద్రథమండలస్ఖలితసలిలామేనాఃస
జిత్వా జగామ వరూథినీ॥.................................౭

ఇతి శ్రీమాఘకృతౌ - శిశుపాలవధే - మహాకావ్యే
ప్రయాణవర్ణనన్నామ - ద్వాదశస్సర్గః.

శృంగాఘాతైర్విదళితాని మ[illegible]కూలాని యస్యాస్తాం ఉక్షైరుద్భూతమ
త్స్యైషాణిగిరలఘుభిర్గురుభిశ్చరణైః పాదైః కృష్టాబహిర్నీతాః గ్రాహా
జలగ్రాహా యస్యాస్తాం బృహద్భిః రథపుంగవై రథసమూహైః స్ఖలితాని వ్యా
కులితాని సలిలాని యస్యాస్తామేనాం సరితం యమునాం సపదిజిత్వా తీర్త్వే
త్యర్థః- భంక్త్వే తిచగమ్యతే విశేషణసామర్థ్యాత్ - జగామ - అత్రజ
యస్యవిశేషణగత్యాకూలవిదళనాది పదార్థహేతుకత్వాత్ కావ్యలింగ
భేదః - హారిణీవృత్తం॥ భవతిహారిణీ న్సౌమ్లౌగౌ రసాంబుధివిష్టపైరి
తిలక్షణాత్ ॥...౭౯॥

ఇతి శ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణ - శ్రీమహోపాధ్యాయ
కోలచలమల్లినాథసూరివిరచితే - మాఘకావ్యవ్యాఖ్యానే
సర్వంకషాఖ్యానే- ద్వాదశస్సర్గః.